

NÉPÉLET

(AZ »ETHNOGRAPHIA« HARMADIK FOLYAMA)

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KÖZLÖNYE

SZERKESZTETTE:

SOLYMOSSY SÁNDOR

MADARASSY LÁSZLÓ

III. (XXXVI.) ÉVFOLYAM

1925.

BUDAPEST, 1925

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KIADÁSA

TARTALOM:

<i>Berze Nagy János</i> : Petőfi költészetének folklóre-párhuzamai	21
— —: A Szent László pénzéről szóló monda népmesei kapcsolatai	97
<i>Gulyás József</i> : Jókai és a népdalok	133
<i>Kiss Lajos</i> : A hódmezővásárhelyi ember „aprójószág“-a	148
<i>Schwartz Elemér</i> : A virágszentelés Nyugat-Magyarországon	15
<i>Solymossy Sándor</i> : Jókai és a magyar nép	1
— —: A Jávorfameze és a Midás-monda. (Összevető folklóre-tanulmány.)	105
<i>Szendrey Zsigmond</i> : Történeti népmondáink. (Második közlemény) ..	48
— —: Jókai az etnográfus	130
<i>Szmik Antal</i> : A csipke a magyar népművészetben (I—III. táblával) ..	53

Kisebb közlemények. *Zs. M.*: Antti Aarne †. (58. l.) — *Schwartz Elemér*: A szülőföld kultusza Nyugat-Magyarországon. (60. l.) — *Balogh József*: Az ünneprontók. (62. l.) — *Szendrey Zsigmond*: A regüléshez. (63. l.) — *Bátky Zsigmond*: Xántus János emlékezete. (162. l.) — *Berze Nagy János*: A kis kondás meg a medve. (163. l.) — *Szendrey Zsigmond*: A kortesnótákról. (166. l.) — *Hering József*: A „virágszentelés“ Baranya vármegye hegyháti járásában. (167. l.) — *Gulyás József*: Idősb Verestói György a népmeséiről. (168. l.) — *Ecsedi István*: Ahogyan a bodrogi közti pákász tüzet rak. (168. l.) — *Győrffy István*: A bűbájlás a moldvaiaknál. (169. l.) — *Fekesházy József*: Hogyan házasodik a tírják? (169. l.) — *Csikesz Lajos*: Gyógyító babonák Sándorfalváról. (171. l.) — Babonaság, boszorkányság, varázsolás — innen-amonnan. (172. l.)

Néphagyománygyűjtés. Balladák. 1. *Hoff Pál*: Barna Jancsi. (63. l.) 2. *Hoff Pál*: Német Mária. (64. l.) 3. *Kállay Lajos*: Fehér László. (64. l.) — *Relkovič Davorka*: Harkányi mondák és néphit. (172. l.) — *Szendrey Zsigmond*: Apróságok. (177. l.) — Népdalváltozatok. (180. l.)

Népi szövegek. *Velsinszky Zoltán*: Hamu Jankó. (Népmese.) (65. l.) — *Kiss Lajos*: Hódmezővásárhelyi mondák Rudolf királyfiról. (68. l.) — *Györfi István*: A csodaharmat. (180. l.)

Irodalom. *Szendrey Zsigmond*: Hóman Bálint, A magyar hűnnyagymány és hűnmonda. (69. l.) — *S. S.*: Szendrey Zsigmond, Nagyszalontai gyűjtés. (71. l.) — *Podhradszky György*: Petrov A., Náródopisná Mapa Uher... (72. l.) — *Szilády Zoltán*: Nopesa Franz Baron, Albanien. (74. l.) — *Hellebrant Árpád*: Néprajzi (folklóre) könyvészet 1923—1924-ból. (76. l.) — *Lajtha László*: Bartók Béla zenefolklorisztikai munkái. (182. l.) — *Wcöres Gyula*: U. T. Sirelius, Die finnischen Ryen, (185. l.)

Tárca. Mezőkövesd népe a „ragyogók“ ellen. (79. l.) — Népviseletek és népszokások versenye Sopronban (IV—V. táblával). (188. l.)

Néprajzi hírek. Miniszteri rendelet a „folklore-letéthely“ ügyében. (82. l.) — Rákosi Jenő előadása a magyar népmesékről. (82. l.) — Szmik Antal ajándéka a Néprajzi Múzeumnak. (83. l.) — A „Magyar Népművészet“ újabb kötetei. (83. l.) — A néprajz az elszakított területeken. (190. l.)

Társasági ügyek. Az elnöki szék betöltése. (83. l.) — A Társaság védnöke: dr. gróf Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter. (84. l.) — A Magyar Néprajzi Társaságnak 1925. évi június hó 4-én tartott XXXVII. évi rendes közgyűlése. I. *Dr. Hóman Bálint* elnöki megnyitója. (85. l.) II. *Dr. Madarassy László* főtitkári jelentése. (90. l.) III. A számvizsgálóbizottság jelentése (92. l.) IV. Pénztári kimutatás a Magyar Néprajzi Társaság 1924. évi bevételeiről és kiadásairól. (93. l.) V. Pénztári kimutatás a Magyar Néprajzi Társaság vagyonáról 1924. évi december hó 31-én. (93. l.) — A XXVII. évi rendes közgyűlés jegyzőkönyve. (94. l.) — A Társaság védnökének kettős jubileuma. (190. l.) — A hivatalos folyóirat ügyének újabb rendezése. (191. l.)

Hivatalos nyugtázás. (95. és 192. l.)

HORVÁTH JENŐ

N É P É L E T

(AZ „ETHNOGRAPHIA“ HARMADIK FOLYAMA)

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KOZLÖNYE

KÖZÉRDEKŰ HAVI FOLYÓIRAT

SZERKESZTI

SOLYMOSSY SÁNDOR MADARASSY LÁSZLÓ

III. (XXXVI.) ÉVF. 1–6. FÜZET • 1925. JANUÁR–JÚNIUS

TARTALOM: *Solymossy Sándor:* Jókai és a magyar nép — *Schwartz Elemér:* A virágszentelés Nyugatmagyarországon — *Berze-Nagy János:* Petőfi költészetének folklore-párhuzamai — *Szendrey Zsigmond:* Történeti népmondáink (Második közlemény) — *Szmik Antal:* A csipke a magyar népművészetben (I–III. táblával) — Kisebb közlemények (Antti Aarne † — A szülőföld kultusza Nyugatmagyarországon — Az ünneprontók — A regölshez — Néphagyománygyűjtés) — Népi szövegek — Irodalom — Tárca — Néprajzi hírek — Társasági ügyek.

KIADJA A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG
BUDAPEST, 1925

Inhalt: Alexander Solymossy: Jókai und das ungarische Volk. — Elemér Schwartz: Der Blumenfrauentag in Westungarn. — Johann Berze-Nagy: Folklore-Parallelen der Petöfischen Dichtung. — Sigismund Szendrey: Geschichtliche Volkssagen. (Zweiter Abschnitt.) — Anton Szmik: Spitzen in der ungarischen Volkskunst (I–III. Tafeln). — Kleinere Mitteilungen (Antti Aarne † — Heimatskult in Westungarn. — Die Sonntagsschänder. — Neuere Angaben über den »regölés« — Folklore-Sammlung). — Volkstümliche Texte. — Literatur. — Feuilleton. — Volkskundliche Nachrichten. — Gesellschaftsangelegenheiten.

Der Jahrgang 1925 der Zeitschrift *Népelet* (*Ethnographia*) erscheint in 12 Bogen im Laufe der Monate Juli und Dezember. Pränumerationspreis für das Ausland 10 schweiz. Francs. — Die Bezugspreise sind an *Magyar Néprajzi Társaság Pénztára* (Budapest VIII, Múzeum-körút 14–16) zu adressieren. (K. ung. Postchèque-Conto No. 3019.)

TABLE DES MATIÈRES. Alexandre Solymossy: Jókai et le peuple hongrois. — Elemér Schwartz: Le jour des fleurs en Hongrie occidentale. — Jean Berze-Nagy: Des parallèles folkloristiques de la poésie de Petöfi. — Sigismund Szendrey: Contes populaires historiques. (2me art.) — Antoine Szmik: La dantelle paysanne (Table I–III.) — Miscelles. (Antti Aarne † — Art du pays en Hongrie occidentale. — Les profanateurs du dimanche. — Nouvelles dates sur le »regölés«. — Folklore.) — Textes populaires. — Littérature. — Feuilleton. — Nouvelles sur l'ethnographie. — Vie de la Société Ethnographique Hongroise.

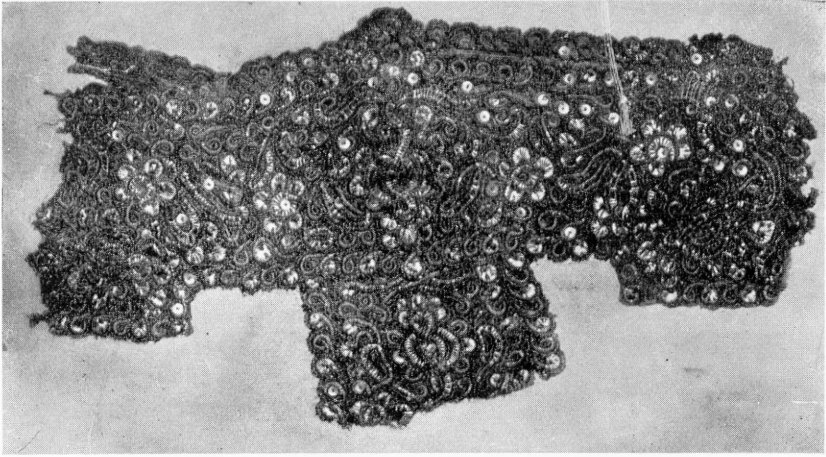
L'année 1925 de la *Népelet* (*Ethnographia*) paraît en 12 feuilles en deux fascicules au mois de juillet et décembre. Prix d'abonnement pour l'étranger 10 francs suisses. Les prénumérations sont à adresser: *Magyar Néprajzi Társaság Pénztára* (Budapest VIII, Múzeum-körút 14–16).

A *Népelet* (*Ethnographia*) 1925. évfolyama megjelenik 12 íven, 1925 június és december havában. A *Magyar Néprajzi Társaság* tagjainak tagilletményül jár. Előfizetési ára belföldre 80.000 korona. (Bolti ára 96.000 korona.) Előfizetések küldendők: *Magyar Néprajzi Társaság Pénztára*. Budapest VIII, Múzeum-körút 14–16. (M. kir. postatakarékpenztári csekk számla: 3019.)

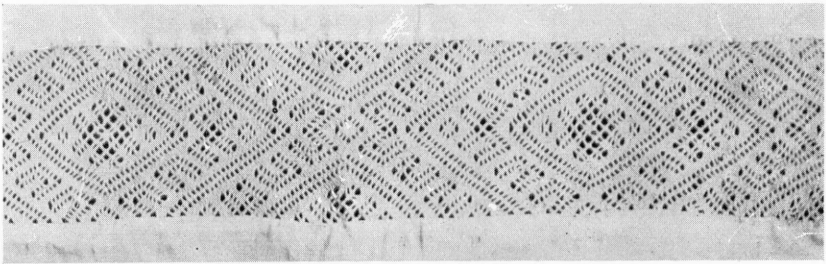
Kéziratok, ismertetésre szánt könyvek, folyóiratok dr. Solymossy Sándor főiskolai tanár, t.-egyetemi m. tanár (Budapest VII, István-út 91/93. Áll. Erzsébet Nőiskola), vagy dr. Madarassy László magyar nemzeti múzeumi igazgatóőr (Budapest X, Tiszteviselőtelep, Hungária-körút 347. Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya), mint szerkesztők, vagy egyszerűen a *Magyar Néprajzi Társaság Titkári Hivatala* címére (Budapest X, Tiszteviselőtelep, Elnök-u. 13) küldendők!

A folyóirat közleményeire való jogainkat fenntartjuk! A közlemények csakis a forrás megnevezésével idézhetők!

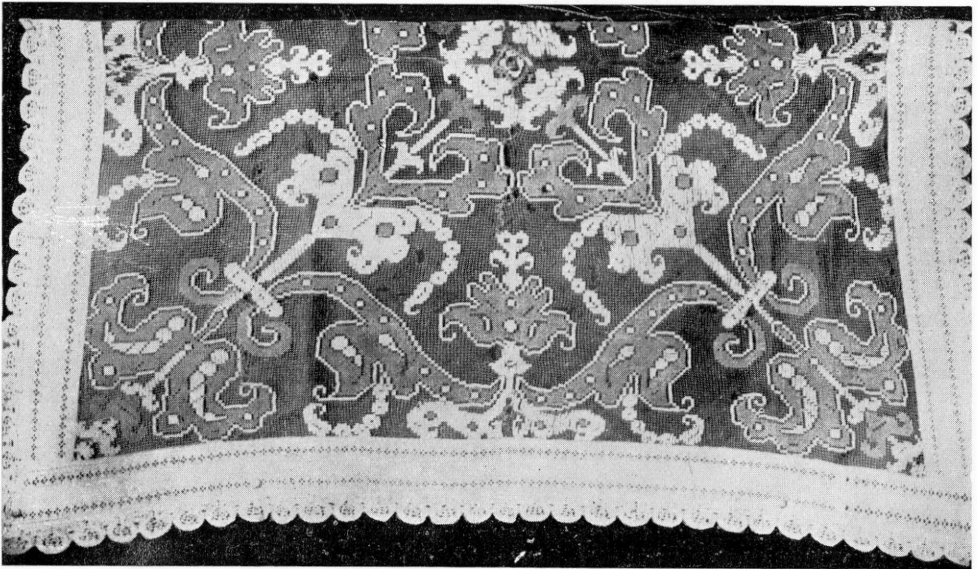
Copyright by Hungarian Ethnographical Society

1.

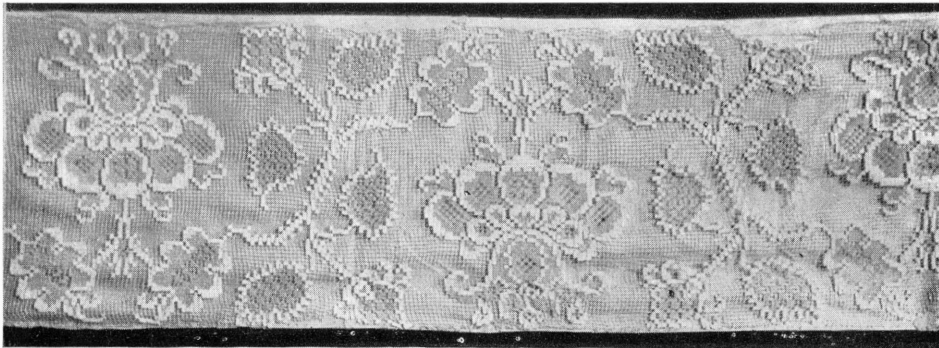
2.

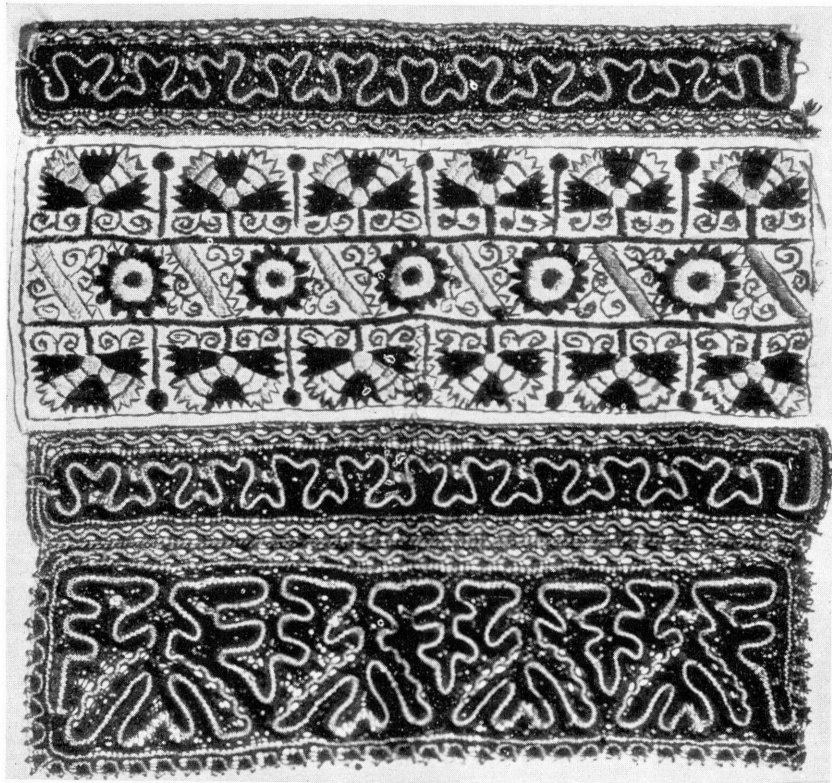
3.

A csipke a magyar népművészetben. [*Spitzen in der ungarischen Volkskunst.*]

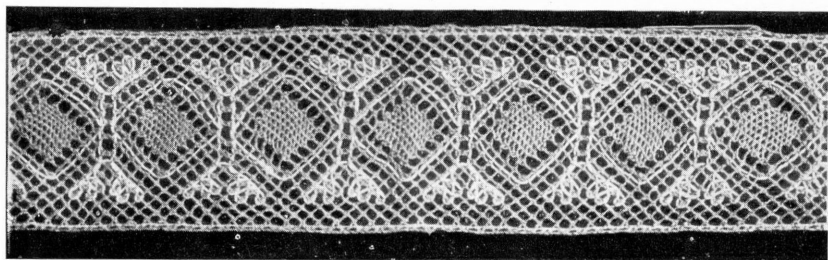
1. Aranyesipke-főkötő Besztercebányáról, a XVI. század második feléből. [*Goldspitzen-Haube aus Besztercebánya, aus der zweiten Hälfte des XVI. Jhs.*] — 2. Varrott esipkebetét Lugos vidékéről. [*Genähter Spitzenersatz aus der Gegend von Lugos.*] — 3. Úrvaesorai terítő. Recemunka a XVI. századból, Diósgyőrről. [*Abendmahls-Decke. Netzarbeit des XVI. Jhs aus Diósgyőr.*] — Mind a három Szmik Antal gyűjteményéből. [*Alle drei Stücke aus der Sammlung des Anton Szmik.*]

1.

2.

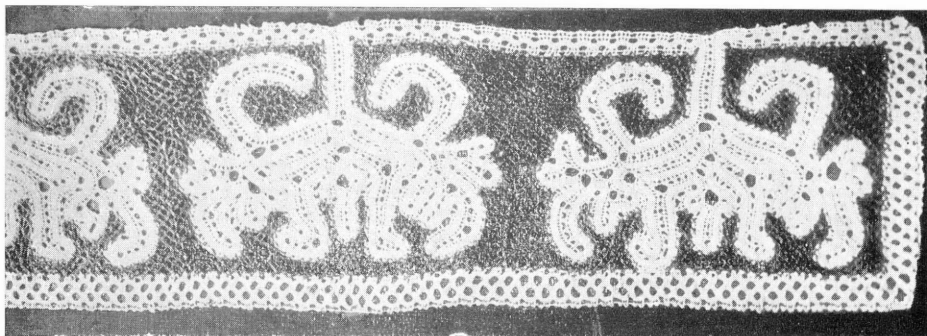

3.

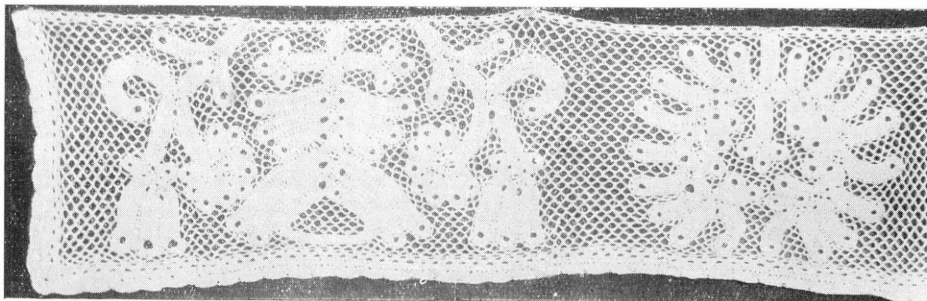
A csipke a magyar népművészetben. [*Spitzen in der ungarischen Volkskunst.*]

1. Lepedőszél. Recemunka a XVIII. század végétől, Gömör megyéből. [*Leintuchrand. Netzarbeit aus dem Komitate Gömör. Ende des XVIII. Jhs.*] — 2. Vágvölgyi ruhadisz. Vert csipke a XVIII. száz. végétől. [*Kleiderverzierung aus dem Wagtale. Geklöppelte Spitze vom Ende des XVIII. Jhs.*] — 3. Vert csipke Zólyom megyéből. Geklöppelte Spitze aus dem Komitate Zólyom.] — Mind a három Szmik Antal gyűjteményéből. [*Alle drei Stücke aus der Sammlung des Anton Szmik.*] Népélet [Ethnographia], Jahrg. 1925. évf.

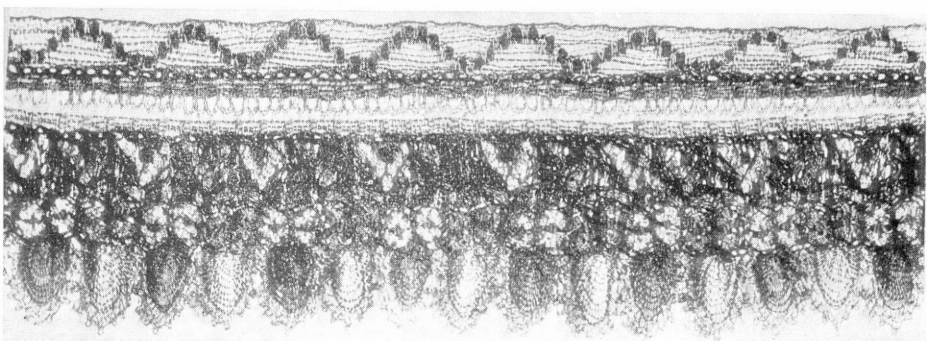
Tafel II. tábla.

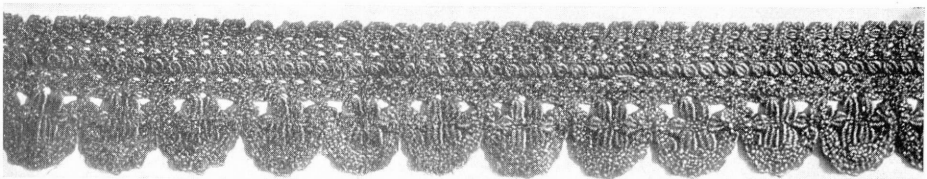
1/a

1/b

2.

3.

A csipke a magyar népművészetben. [*Spitzen in der ungarischen Volkskunst.*]

1/a és 1/b. Vert csipke a XIX. század első feléből, Gömör megyéből. [*Geklöppelte Spitze aus der ersten Hälfte des XIX. Jhs aus dem Komitate Gömör.*] — 2. Sövári vert csipke. [*Geklöppelte Spitze aus Sövár.*] — 3. Torockói vert csipke. [*Geklöppelte Spitze aus Torockó.*] — Mind a négy Szmik Antal gyűjteményéből. [*Alle vier Stücke aus der Sammlung des Anton Szmik.*]

JÓKAI ÉS A MAGYAR NÉP.*

Jókai írói jellemképe a számtalan apró vonás tömkelegéből volta- képen csak most bontakozik ki előttünk teljes egészében. A távlat kellő mértékét elértük; túl vagyunk a rajongás és kicsinyes elfogultság határain s ezzel az igazi érték-megállapítás ideje elérkezett. E feladat azonban, tekintettel emberfeletti munkásságára, anyagának és feldolgozásának rop- pant gazdagságára, nehezebb, mint gondolnók.

Helyes eljárás volt ez okból a jelen jubileumi év alatt munkásságát, írói jellemét többféle szemszögből megvilágítani; viszonyát külön-külön a történelemhez, eszthetikához, irodalomtörténethez, politikához, magyar nyelvhez, tisztázni. Jókai géniusza, mint a nagy alkotóművészeké általá- ban, hasonló az igaz gyémánthoz: minél több oldalról szemléljük, forgat- juk, annál inkább jut érvényre belső értéke, színekben ragyogó tűze.

Nem lenne teljes a részletrajzok sorozata, ha az eddigiekhez nem csa- tolnók lelki kapcsolatát *a magyar néppel* s ennek megnyilvánulásait mű- veiben. Mindenki tudja, mennyit s mily szeretettel foglalkozott a magyar föld egyszerű gyermekeivel; írói munkásságának mily tetemes kontingen- sét teszik a népeletből merített fejezetei, mily hosszú sorát a szereplő alakoknak veszi a népi rétegből. E rokonszenvének forrásait, sajátos raj- zolásmódjának okait és jellegét összefoglalva feltüntetni kísértjük meg a következőkben.

Tanulmányunk nem szorítkozhatik pusztán az egyoldalú tárgykorre, nem elég magát ez egy szálát kibontani alkotásai szövedékéből. Minden részletkutatás csak úgy felel meg hivatásának, ha nem téveszti szem elől az egészet; akkor lesz hű és életteljes, ha eredményeit egyszersmind be- illeszti a nagy egész szövedékébe: az írói géniusz teljes jellemképébe.

Mindenekelőtt két ily általános érvényű lélektani mozzanatra sze- retnők a figyelmet felhívni, melyeket tudtunkkal eddig nem mérlegeltek eléggé s miatta Jókait nem egy oldalról méltatlan és elfogult kritikák érték.

*

A hosszú életpályájú és nagy termékenységű írói géniuszok közös sajátsága, hogy az átlagnál élesebben mutatják az emelkedés, a delelőpont és a hanyatlás emberileg természetes útját. Ők is csak azt írhatják meg, amit élmények, benyomások, tanulmányok és megfigyelések formájában lelkükbe gyűjtöttek. Az így felhalmozott anyag mozaikköveiből eleinte friss hevülettel, de az ifjú kezdő gyakorlatlan kezével formálják ki alko- tásaikat. Később, tehetségük teljében az egyes elemeket művészileg a leg- jobb helyen, legteljesebb hatással alkalmazzák. Idők multán pedig lelkük

* Emlékbeszéd a Magyar Néprajzi Társaság XXXVII. évi rendes közgyűlésén 1925 jún. 4-én.

tartalmát kötet sorozataikban kimerítve, késői műveikben a már egyszer felhasznált motívumokat kénytelenek ismételni; már nem a megfelelő helyen, hanem kényszeredett, fonák alkalmazásban, s előállnak a hanyatló kor mesterkéltségek, gyarló termékei. Még talán kápráztatnak, de fényük ereje vesztett és hideg, mint a leáldozó napé.

Jókai írói pályája szokatlan méretű ívhajlásával az élet e nagy hullámvonalát tisztán láttatja. Adattömegének felhasználása módjával is beleilleszkedik az általános emberi keretekbe. Hogy a sok közül *egy* közismert példával igazoljuk: a híres „Senki szigete” motívuma, melyhez mintát a komáromi Sziget, gyermekkori emléke, szolgáltatót, felbukkan már első regényében: a Hétköznapiak-ban (1846. II. k. 235.) „A mocsárok viránya” fejezet tisztai lapjának leírásában. A sáskoszorús vadon magányos lakában egy serdülő leány él egyedül, akit csak nagy kutyája hűsége véd. A kép egyébként telítve van rémségekkel, a vérbő romantikus képzelet szertelenségeivel; igazi ifjúkori nagyot akarás terméke. Már 26 évvel később az Aranyember-ben (1872) a legköltőibb idillek egyike érik ki belőle; tartalmi elemei azonosak az előbbivel, de hangulatban, színekben zavartalan remekmű, feledhetetlen, mély hatású kép. Ugyan ez epizódnak azután késői visszhangjára találunk az 1886-os Kiskirályok-ban, ahol a tizsamelléki birtok egy elhanyagolt zugának rajzában használja fel („A vadmacska szigete”). Elvadult leány lakik ott; anyja az egykori úri dáma, mint boszorkány, járja éjjel a gyógyfűves helyeket, a bejárás torlasza ravaszul kiszelt, bonyodalmas szerkezet; az egész epizód nincs távoli magányosságba helyezve, hanem egy gondozott urasági park elhanyagolt rejtékébe; az elmaradhatatlan házőrző eb ösztöne túlhaladja az emberi intelligenciát, és i. t. íme az egykori életteli, pompás kép e késői erőltetett változatban bizarr fantazmagóriává torzult. — S e törvényszerű jelenséget Jókainál a példák egész sorozata mutatja.

A kevésbbé értékes késői művekért sokat hibáztatták Jókait: miért nem olyanok ezek, mint az 50-es, 60-as években kelt alkotások? Vagy még igazságtalanabbul: legjobb műveit is e későiek gyarlósága szerint ítélték meg. Mindkét szempont helytelen, igazságtalan. A külföld hasonló termékenységű íróinál az eset ugyanaz: Walter Scott, Dickens, Balzac, az orosz Tolsztoj és Danilewskij, a lengyel Kraszewski, bármi nagy írói kvalitások, pályájuk e végzete alól ki nem vonhatták magukat.

De Jókai műveinek vizsgálata egy másik általános lélektani törvény érvényesülését is mutatja. Amint t. i. az egyes ember, akár átlagos képességű, akár kiválóság, élete során tapasztalatait gyűjti, azok szinte geológiai rétegekben rakódnak benne egymásfölé. S amint idővel életpályája áthajlik a zenithen, e rétegek észrevétlenül, de következetes sorrendben foszlanak le róla. Leghamarabb az utoljára szerzett benyomások mosódnak el, majd követi a többi fordított rendben, míg legtovább azok maradnak meg, amiket legkorábban, az ifjú fogékonyság friss erejével gyűjtött s amik mint ősközetek, egész lelkének sziklaalapját képezik. Ilyképen bizonyos emlékek, jellemvonások, készségek csodálatos élenken megmaradnak késő öregkorig, míg mások múló, tovatűnő jellegűek. A szívós fennmaradásúakról joggal tesszük fel, hogy azok kora gyermekkori, vagy legalább ifjú évek alatt nyert szerzemények. S ezért fontos és fölülte tanulmányos a nagy szellemek fiatal korának ismerete, első műveik tanulmányozása.

Jókai regényírói diadalútjára serdülő korából három ily mélyre rögzített készséget hozott magával: a csodálatosan eleven és közvetlen *előadást*, optimista melegkedélyű *humort* és ősmagyaros *népiességet*.

Elbeszélő modorának páratlan bűbája kétségkívül gyermekkori örökség nála; szinte ott tanulta az anyaölből. Atyjáról ő maga és id. Szinnyi József rajzoknak jellemképet. Egyértelműen kiemelik, hogy Jókai József akkoriban a város legjókizűbb adomázója volt; közlékenysége nem szorítkozott a felnőttekre, kis Móric fiának élvezettel mesélgette a „Szalonnavár“, „Csalóka Péter“, „Hüvelycsik Palkó“, „Sármány király“, a farkas koma, a jövőendő mondó cigányasszonyról szóló meséket („40 év visszhangja“ Összes műv. C. köt. 124. l.). Édesanyjáról Beöthy Zsolt írja saját gyermekemléke kapcsán: „kifogyhatatlan elbeszélő volt; ajkáról csak úgy ömlött a szíves tanács, a komolykodó tréfa és a végtelen mese“. (Kisf. Társ. Évl. 1905, 97.) Mikor Jókaiiban felrajzanak ez emlékek, meghatott lélekből mondja: „Hadd gondoljak vissza mindama víg és kedélyes, szomorú és elgondolkodtató regékre, adomákra, eseményekre, miknek homályos emléke a régi jó időkből lelkemben fennmaradt.“ (Ö. m. XVI. Népvilág. Előszó.).

Valóban, ha a gyermekifjú első szárnypróbálgatásait nézzük: az 1841-es pápai önképzőkori novelláját („Istenítélet“), vagy 1844-i elbeszéléseit (Nepean sziget, Marce Záre, Sonkolyi Gergely, Házasságok az égben köttetnek...) bennök mi sem emlékeztet az akkori magyar irodalom cikornyás nehézkességére. A mód, ahogyan történeteit élénk tárja, már ekkor csupa közvetlen természetesség, könnyed gördülékenység. S ugyanez a megvesztegető szuggesztív modor jellemzi 60 évvel később, másfél százánál több kötetnyi írásai után az utolsókat is (A béka, 1903, A börtön virága, 1904). Közlő-képessége mindvégig csorbitatlan marad. Szinte Tizian jut eszünkbe, aki 96 éves korában félbehagyott képén a rajz és színezés készségét még az egykori friss erőben mutatja.

Másik ily kiváló tulajdona: *verőfényes humora*. Az élet derűs oldalát, a félszepségek neveltető voltát már atya és a táblabírókörnyezet adomái feltárják előtte; de önmaga megfigyelései is bő alkalmat nyújtanak rá. Az egykori komáromi benyomások, a 30-as és 40-es években virágkorát élő város lakóinak tarkasága: ahol a dunai forgalmi út miatt odatelepült szerb és görög elemek, a Vágon lejövő felvidéki tótság, a bécsi német és zsidó kereskedők mindahányan elütő viseletükkel, szokásaikkal, kevert beszédjükkel valóságos néprajzi mustrakártyát teregettek a kis diák nyílt szeme elé. Jókai a festésben és karikatúra-rajzolásban már akkor jeleskedik; éles megfigyelése észreveszi a különös, furcsa, neveltető vonásokat rajtuk. Három későbbi művében szerepel Komárom, mint helyszín: Az aranyember, Az elátkozott család és a Három királyok csillaga címűekben. Otthon érzi magát, gyermeknek érzi magát bennük, felrajzik előtte az ott látott sok különös alak: a sunyi görög kalmár, a Brázovicsok lármás délszlávsága, a züllött balkáni kalandor (Krisztyán Tódor), Tallérosy Zebulon tót dialektusa, a feszengő osztrák tiszték üres gögje; mellettük a magyar molnárok és hajóácsok tempós fontoskodása, a Fabula Jánosok tudakossága, a szekeres gazdák csöndes ravaszzkodásai. Mindezek már annak idején annyi alkalmat adtak az összehasonlításra, a kirívó ellentétek észrevezésére, hogy a fogékony gyermeklélek önkéntelenül, mulatva gyűjtötte halomba a későbbi figurás alakok és bohó esetek derűs anyagát.

Már a 18 éves jurátus első elbeszélései kétféle, egymástól merőben elütő alaphangulatúak: vagy zordonul sötétek, valóságos rémálomképek, vagy széles jókedvvel elmondott, bizarr humoreszkek (pld. Sonkolyi Gergely, A serfőző, vagy a Hétköznapiok két fejezete: „A Cantus praeses“ és a „Szegény bíró, be kár volt...“ címűek). Annál feltűnőbb e jelenség, mert általában a fiatal kor humoros életfelfogásra alig képes, nem is kedveli s inkább tragikus hangban szokott magának tetszelegni. Való igaz, hogy ez írások nála sem az igazi humor termékei még, inkább groteszk karrikatúrák, a csinyeken mulató diák jókedvének kirobbanásai. A tréfa, kópéság, csúfondároskodás múló hangulat, a *humor* világnézet! Aranyos humora később érik ki; akkor tisztul meg a salaktól, mikor maga is átment a szabadságharc tüzkohóján s az azt befejező tragikus összeomláson. Az élet e nehéz iskoláját Jókai elég korán kijárta; ifjúi rugékonny kedélye nem borult el tőle, mint annyi más jeles írónké. Módja volt arra, hogy jókedvét átmentse a csendesebb időkbe s ez a tisztult, nemesebb humor annyi számos kaleidoszkóp-szerű írásában untalan fel-felcsillan. Ezt is megtartja csorbítatlan frissességben mindvégig: emlékezzünk a Tengerszemű hölgy, Be kár megvénülni, Öreg ember nem vén ember, A béka s egyébb legkésőbbi műveinek pompás derűjére, kacagtató jeleneteire.

Harmadik jellemvonásaként említettük *népiességét*.

Ha kirekesztjük is innen komáromi, majd pozsonyi évciből a polgári mesteremberéletből vett benyomásait, mellőzzük pápai tartózkodása diák-emlékeit s pusztán az igazi nép, a föld közvetlen gyermekének rajzolását vesszük nála figyelembe, megállapítható, hogy ez irányú hajlamossága is korai emlékekre megy vissza. Jókai nem volt a népnek „lelkéből lelkedzett magzata“, mint Petőfi, vagy még inkább Arany János; nem nőtt fel annak szellemi légkörében, népiessége tehát nem az az ösztönös megnyilatkozás, mint e két jelesünké: őt ábrázolásában szükségképpen a megfigyelés és reflexió vezették. S ennek ellenére a magyar néppel szemben nemcsak hogy nem hideg és közömbös, hanem talán a legmelegebb, legköltőibb hangot üti meg, ha róla ír. Ennek a mély rokonszenynek gyökere elsősorban a 40-es évek általános korhangulatában keresendő.

Az atyai háznál, mint mindenhol akkoriban, az ismerősök sokat politizáltak. A szent-szövetség vasgyűrűje nagyon meglazult, Széchenyi ébresztő szavait minden ajk emlegette, a felszabadulás vágya benn izzott a keblekben. A köznépet, a parasztságot szorosabb lelki kötelékek fűzték az intelligenciához, mint manapság. A nemzeti felbuzdulás az igazi ösmagyarságot látta bennük, a romantikus irodalom a megújhodást tőlük remélte, mint a régi dicső hagyományok élő letéteményeseitől. Hazai romantizmusunk is rousseau-i elveken alapszik; él benne a sóvárgó vágyódás: szabadulni az élet nyüzsgő zajából, kimenekülni a természet ölébe egyszerű idilli viszonyok közé. Szemében az idegen hatásoktól ment nép egyszerűbb, derekabb, magyarabb maradhatott, tehát tisztább lelkű és boldogabb, mint a jellemében megmértelyezett, agyonfáradt intelligencia.

Eleinte mindezek chaotikusan homályos képzetek gyanánt élhettek a fiatal Jókaiiban; majd tisztultak és megerősödtek, akkor, midőn megismerkedett Petőfivel Pápan. De mindez még a félig-meddig ismeretlen utáni vágyakozás volt benne.

1842-ben két évi jogra Kecskemétre került. Jó sorsa vezette az alföldi városba, amely akkoriban teljesen földműves jellegű nagy falunál nem volt

egyéb. A meleg homokon, a rónaság enyhe levegőjében régi mellfájásai megszűntek, szétfoszlott vele gyötrő aggodalma, ami kedélyét gyakran beteggé tette és elhitette a képzelődővel, hogy fiatalon kell elpusztulnia. Itt az alföldi rónán visszatért életkedve s most kétszeres érdeklődéssel fordult új környezetébe, a hamisítatlan népi élet felé. Új volt itt neki minden; feltárult előtte a magyar puszták őseredeti pásztorélete, a tanyák világa szorgos munkásnépeivel, a nóták hazája. Azt mondja róla visszaemlékezéseiben: „Itt lett belőlem ember, e derék tősgyökeres magyar városban és különösen itt lett belőlem magyar író. Itt ismertem meg az igazi népeletet a maga kifogyhatatlan változatosságában; a néphumort, a puszták világát; egész írói működésemnek az alaphangulatát itt sajátítottam el.“ (40 év vissz. C. 128.). Valóban az addigi novellista, aki tollpróbálgatásaiban exotikus világokat keresett fel és fantasztikus rémmesékben dúskált (Nepean sziget, Egyiptusi rózsák, Marce Zára), megtalálta hazai földön, reális környezetben mindazt, amiről épp oly érdemes volt költői képeket rajzolni, sőt a képzelet amaz idegen káprázatainál jobban megfogta a lelkét a szemmel látott való szuggesztív ereje. S ha romanticizmusa megkívánta is a magáét, itt módja volt rá, hogy ne csak képzeljen, de lásson is tűzpiros alkonyi napot fénycsóvás glóriájával, halljon kint a nádasok közt messzi harangszót; találjon kész hangulatot az idilli csendben, a parasztság egyszerű életörömei között. — „19 éves koromban írtam első regényemet, mondja magáról (u. o. 129.), a Hétköznapokat; kecskeméti visszaemlékezés az egész, zabolátlan képzelet szüleménye még, de itt ott olyan leírásokkal, hogy most nem tudnék hasonlót írni.“ Hazulról hozott magyar lelkesedése itt tárgyat, konkrétumot talált s ez első regényéből, szertelenségei mellett kiérzik a felfedezés naiv öröme, amely „A szalmakunyhó“ c. fejezet elején elragadtatott dicsőímtusban tör ki az alföld szépségeiről. Ez első nagyobb (2 kötetes) regénye 26 fejezetének elejére akkori divat szerint tartalomjelző mottókat tett. Első eset a magyar irodalomban, hogy ez idézetek végig *népdalokból* vannak véve. Az ott található 38 nótaszöveg ugyan mind megvan az előzőleg megjelent Erdélyi-féle „Népdalok és mondák“ I. kötetében és valószínű, hogy nem egyet közülök innen is szedett ki, de sok belőlük kétségkívül közzsájon foroghatott s Jókai már előzetesen ismerhette. Nóták iránt mindig nagy fogékonysága volt s Fesztyné szerint sokszor emlegették az öreg úrról, hogy olyan vén cigány, aki soha egy nótát sem felejtett el.

Jókai életében hamarosan még egy elhatározó alkalom kínálkozott arra, hogy ne csak megszeresse, de becsülni tanulja a nép fiát. A Hétköznapok megjelenése után két évvel kitör a szabadságharc. Jókai sosem volt aktív jelleme, de a viszonyok belesodorták annak idegfeszítő gócpontjába. „Jártam a korszak legnagyobb hőseivel együtt diadalútjukon, futottam futó betyárokkal együtt pusztákon, mocsarak, erdők sűrűjében; ott voltam Bécs város és Buda ostrománál a bombatűz közepett s a feldúlt Komárom romjai között és láttam a világot fejemre szakadni Világosnál.“ Ebben a másfél éves, diadalmámmorral és sötét kétségbeeséssel váltakozó lázálomban Jókai közvetlen közelből látta a magyar paraszt önfeláldozását hazájáért és látta annak példátlan hadi erényeit. Hány regényben és kisebb novellában emlegeti a közhonvédeket, a világtörténelem legrongyosabb, de legbámulatosabb hadseregét. Csoda-e, ha mindvégig meleg sze-

retettel foglalkozik velük s rajzába szinte csupa becéző, glorifikáló vonásokkal illeti őket?

Ezek s egyéb a népeletből vett képei még sem nevezhetők túlzott szépítéseknek. Jókai akárcsak természetleírásaiban, úgy itt is a kézzelfogható valóság jegyeivel dolgozik. „Valóság-érzése abban a mértékben növekszik, amint az anyaföldhöz: a természethez és embereihez közelít.“ (Beöthy Zs. Eml. beszéd, id. h. 101.). Népi epizódjaiban legelfogultabb bírálója sem talál hihetetlen jellemeket vagy helyzeteket. Csak nem keres közülök alakjai számára torzmintát: duhajt, alattomost, romlott természetűt, hanem veszi az átlagból inkább az egészségest, tisztességtudót, becsületest — és én nem tudom, igazam van-e, de inkább látom bennük az általánosnak megfelelőbb típust, mint Móricz Zsigmondnak ellenszenves, féllálati parasztlakjaiban.

Fejtegetésünk fonalára térve vissza, e népi részletek rajzában is erős marad Jókai kezdettől fogva mindvégig. Késői termékeiben csak természetes, hogy nem éri el azt a tökéletes műremeket, amit „Mégis mozog a föld“-ben nyújt Tóth Máté uram tanyájáról, midőn Jenői Kálmán nagyanyja haragja elől kimenekül egykori dajkája házához, aki Máté gazda felesége s ott zaklatott kedélye a szabad természet csendjében és az abban elhelyezett mesteri családi idill láttán megcsillapul. Ez a rész költőiségben, a legegyszerűbb eszközök felhasználásával méltó párja a Senki szigetének. De azért a Lélekidomár pusztai párhaja, a csikósok rajza a bécsi vásáron (Rákóczi fia. LXXX. k. 142—154.), vagy a Sárga rózsza a maga egészében annyi őserőt árul el az akkor már 68 éves író részéről, hogy népiességét is kiváltságos tehetsége egyik alappilléreinek kell tekintenünk.

Erről a Sárga rózsáról jelen összefüggésben lehetetlen néhány szóval külön is meg nem emlékeznünk. A kis terjedelmű, alig 100 oldalas elbeszélő művet 68 éves korában írta és 1893-ban jelent meg (Ö. m. LXXXVIII. 3—101. ll.). Műfajilag a legtökéletesebb regények egyike, amennyiben regénynek azt a prózai elbeszélést tartjuk, melyben a szerző választott tárgyáról ú. n. *világképet* ad, vagyis a környezet és háttér teljes rajzát kerek szemléltető egészben. Alapja Jókainak az a másodszori látogatása volt a Hortobágyon, melyet 1889-ben tett meg Deli Mátyás orvos kalauzolása mellett. Benyomásait a mátai és zámi pusztákról s a hortobágyi csárdáról akkor azon melegében papírra vetette úti élmények formájában. („Hortobágy“ c. a. a Nemzet napilap 1889. évf.-ban és Ö. m. XCI. 64—91. ll.). Ebben a későbbi regény összes motívumai csirájukban benmszunynadnak, anélkül, hogy a képzelet életre keltette volna még. Mese kellett hozzá, valami csekély kijegecítő központ, hogy az adalékok nyomban köréje rakódjanak és életet nyerjenek. S mikor ez már meg volt: önmagában a legigénytelenebb történet, a számtalanszor megismételt szerelmi hármas, két féltékeny vetélytárs és egy leány között, — megelevenült a holt kincs, az adatgarmada. Megszületett a legbájosabb, legmagyarabb idillikus regény, amelynek realitása ellen bármily elfogult kritikus sem ejtethet kifogást. Semmi a sokat hánytorgatott képzelet-elkalandozásból, csupa jellegzetes, szilárd talajból sarjadt jegyek, olyan sajátos helyi légkör, amely igazságával, találó hűségével megszégyeníti a sokat emlegetett Zola-féle milieu-essayeket.

Szereplője három egyszerű alak. Klári, a csárdáslány, sem jobb, sem rosszabb a fajtájánál; mórlikázó, dévaj, de nem romlott; hajlik ide, hajlik

oda. Viselkedése, évődő tetszelgése széptevőivel egy darab egészséges élet; mikor megbántja azt, akihez szíve inkább húz, kész magát feláldozni érte. A két vetélytárs: Decsi Sándor csikóslegény és Lacza Ferkó a gulyásbojtár, ősemberi cicomátlan alakok; egyik delibb, a másik funfangosabb. Beszédjükben a pusztai nehéz emberek szófukarsága nyilvánul, vagy az a különös képesbeszéd, amely példázgat, távolról céloz, de a másik elérte. Megbántott önérzetük végül lóhátról fütykösökkel vívott párbajban nyer kielégülést, — mind ez annyira eredeti, különlegességében ősprimitív, hogy annak, aki elképzelte és megalkotta, a magyar zárkózott népi lelket nemcsak teljesen ismernie, de magát a rokon magyar lélek divinációjával bele is kellett élnie. A mellett minden részlete decens, kényes helyeken sejtéssel átsikló, megírva azzal az önkénytelen tartózkodással, ami ismét magyar vonás és merő ellentéte egyik-másik modern író perverz lélekboncolásainak.

*

Jókai írói jellemének három eddig említett alaptényezője tárgyalásunkban azt a benyomást kelthette, mintha ezek benne különvált lelki készségek lennének. Kétségtelen, hogy alkalom szerint egyszer egyik, más-szor másik nyomul előtérbe s veszi át a vezető szerepet. Azonban, ha lelki komplexumát helyesen akarjuk értelmezni, úgy e motorikus erőknék, mint egységbe olvadt, egy lélekbe összeforrnt és egymásra is módosítólag ható komponenseket kell tekintenünk: olyan három más-más kútfőből fakadt forrásnak, melyek igen korán egyesülnek s egymás hullámaint irányítják, siettetik. Valóban a művei alapján végzett analízis csakhamar észreveszi, hogy *népiessége befolyásolja úgy előadó modorát, mint humorának megnyilvánuló formáit*. A kezdő elbeszélőn meglátszik Walter Scott, Hugo Victor, majd Shakespeare olvasásának nyoma. Képzetele külföldön, exotikus országokban barangol (Egyiptusi rózsza, Nepeán sziget), az itthoni rajzokban is az unikumokat keresi (Sonkolyi Gergely, Házasságok...); a szerző bizonyos eltanult affektálással, mint teremtő géniusz, hideg fenéségben lebeg a vizek fölött. De hangja lassankint észrevehetően átmelegszik, közvetlenné lesz, amit egyre erősödő népiességének tulajdoníthatunk.

Beöthy Zsolt volt az első, aki észrevette, hogy Jókai sajátos, kiérett elbeszélő modorában sok van a nép mesélgetésének módjából; életrajzírója: Zsigmond Ferenc is megemlékezik róla (373—6. ll.), Császár Elemér hasonlóképen (A magy. regény tört. 182. l.). Főkép közvetlenségében látják a hasonlóságot: „Mintha nem íróasztalnál írná, hanem mint a nép mesemondója, hallgatóságának mindjárt íziben, a támadó érzés hevével, élőszóval beszélgetné el, amit hallott, vagy kigondolt.” (Beöthy id. k. 104.) Tény, hogy a közlés alatt észrevehetően jól érzi magát, elemében van s ez a jó érzés, mint láthatatlan fluidum, átáramlik az olvasóra. Jókai sokszor említi, hogy neki az írás menedék, gyönyörűség, életszükséglet (Ö. m. XCV. 176., XCVI. 22. és u. o. 31. l.) s ilyenkor nem a tárgyba mélyed, hiszen ez önvallomása szerint, apróra ki van fejében dolgozva, hanem olvasóit látja maga előtt, akárcsak a falusi esték mesemondó öregjei. Ezek is tudják mondanivalójukat s aszerint színezik ki, amint közönségük éber vagy álmos; incselkednek velük, vagy rémségekkel ijesztik. Jókait akárhányszor rajt lehet kapni, különösen könnyebb súlyú műveiben, ilyen incselkedésen, szinte ugratja a ráhallgatót. Csak így engedhette meg magának, hogy némely regényének két végét is kanyarít, egy

kibékítőt a gyengébb szívűeknek s egy szomorút az edzettebbeknek. (Az élet komédiásai, Kis királyok.) Incselkedésére íme egy példa: „A serfőző”-ben így kezd bele egy korcsmai verekedés elmondásába: „Andrásnak sem kellett több. Felugrott, kirúgta a lócát maga alól, földhöz vágta süvegét, hogy akkorát szólt, mint egy ágyú s azt ordította, — nem, — semmit sem ordított, hanem beleköpött a markába s azzal gyúrte az inge ujját.“ (Ö. m. XXII. 199.) Az ilyen önfeledt nekilendülés, amit azután vissza kell szívnia, árulja el, mennyire hallgatói helyzetébe képzelettel magát s csak akkor korrigál, mikor már túllendült s a történet fonala más irányt követel.

Észrevehetőbb egyezést mutat a népi elbeszélőkkel a fokozás halmozásában. A népmese rendszeren hármassal fokozást használ, mint típusos formáját az érdekkeltetésnek. Két idősebb testvér eredménytelenül vállalkozik egy feladatra; a legkisebb, a hős, sikerrel elvégzi. A kiszabott feladatok is fokozódnak, utolsó a legnehezebb. Hamupipóke kétszer el tud tűnni, harmadszor rajta veszt. A figyelemkeltés e primitív formáját Jókai sűrűn használja s meg is toldja. A lőcsei városháza pincéjében a hosszú sor hor-dók egyre jobb bort rejtegetnek s a tanács kóstolásai közben lelkiismeretesen felsoroltnak. (Lőcsei fehérasszony, I. 72.) Az ellenszenves új kormánybiztos fogadtatásakor Tuhutum vármegyében az ünnepséget mind nagyobb akadályok zavarják, míg végül botrányba fúl az egész. (Kis királyok, I.) Az ősi kastélyt felkutató policia egyre ravaszabb tervvel áll elő, hogy végén a felsülés annál csattanóbb legyen. (Új földesúr.)

De legszembetűnőbb Jókainak különben tökéletes előadásában egy taktikai hiba, amelyről tudtommal még nem emlékeztek meg, s e hiba kizáróan a népi mesélgetőmód utánzásából fakad nála. Sokat felhánytáék Jókai meseszövéésének valószínűtlen fordulatait. Ezek az előre nem várt, szinte képtelen meglepetések voltaképpen nem a történet felépítésének hibái. Jókai, mikor tárgyát kieszelet, mindenre keres és talál magyarázatot; csak-hogy — és ez a technikai tévedés — a megokolást nem bocsátja előre, közönségét nem készíti elő a fordulatra, hanem kipattantja előtte amúgy nyersen, előzetes jelzés nélkül s az elképedt olvasó e pillanatnyi meghökkenésén a később jövő magyarázat már mitsem változtat. A legtöbb gáncsért, amely Jókait fantasztikumai miatt érte, voltaképpen ez a régi népi taktika teendő felelőssége. — A lőcsei templomban híres Luther-kép függ a falon; a hívők bent ünnepélyesen énekelik: „Erős várunk nekünk az Isten.“ Jókai itt így folytatja: „S mikor a közönség elvégzi a falrengető strófát, az a festett kép ott a rámban: Luther maga egyedül még tovább énekel.“ Csak utána zárójelben teszi hozzá: „Nem mirákulum ez, se nem hókusz-pókusz, hanem egy szegény süket szabómester ül ottan a kép fölötti fülkében, aki nem hallván semmit, egy sorral elkésett s most azt végzi be.“ (Lőcsei feh. assz. I. 20.) Itt még hagyján a dolog, a magyarázat rögtön követi a meglepő állítást s a kis epizód tréfában olvad fel. De már ott, ahol a Kis királyokban egy fiatal vadóc leány, Tanusy Emma, 13 éves korára átugrik egy 2 öles vizes árkot, majd birokra megy egy vele egyidős parasztygyerekkel s azt földhöz teremti; a nyitja pedig csak jóval később derül ki, az t. i., hogy a különös vadleány voltaképpen fiú s anyja azért nevelte leánynak, hogy idő előtt el ne duhajodjék, mint az édes apja, — itt az elmulasztott felvilágosítás hiánya már erősen érezhető. Mint ebbeli legszélő példákra, elég talán utalnom „A 3 márványfej“ cselekvényének groteszk

fordulataira a Karszt barlanglyukaiban az uszkok kalózkok sziklafészkei körül, ahol a későbbi felvilágosítások is erőltetettek s a már ismert eredmények miatt különben is elvesztették érdeküket.

Végül nem hagyható említés nélkül az a közös vonás sem, amely mindkét részről, a népnél és Jókainál a motívumok felhasználási módjában megnyilvánul. A népmesékről tudva van, mily gyakran ismétlik ugyanazon motívumot más-más összefüggésben, egymástól elütő típusokban. Való igaznak bizonyult Antti Aarnenak az a paradox állítása, hogy a mesékben több a típus, mint a motívum, többféle egész van, mint részlet-elem. Csaknem ugyanazt mondhatnók Jókairól: szinte több a regénye, mint a bennük felhasznált epizód. Történeteiben ugyanis néhány epikus elem untalan viszatér. Nem lenne érdektelen e kedvelt mozzanatait egybeállítani; kitűnnék belőle, mennyire saját élményeiből merít, meseszövésebe hányszor fonja közbe egy-egy átélt emlékét, szerepelteti ismerős alakjai némelyikét annak legjellemzőbb viselkedésével. A Senki-szigete változataiból hármát fentebb láttunk, de előfordul ezekenkívül a Kis királyok vége felé (III. köt.), mint a Tiszaszabályozó mérnökök telepe, a Kőszívű ember fiai végén, mint a Baradlay-család menedékhelye. Boksa Gergő híres gulyavadító furfangja a pipába tett kalapzsír füstjével szerepel már a Hétköznapokban, majd a Kőszívű ember fiaiban és a Sárga rózsában. Kedvelt témája a nagyúri háznál túrt rokonleány sorsa, akivel elhitetik, hogy saját menyasszonyi ruháját varrja, pedig az a vetélytársnénak készül (Erdély aranykora, az Aranyember Timeája a Brazovics-háznál, Kőszívű ember fiaiban Edith a Plankenhorsték palotájában, hasonló Livia sorsa az Élet komédiásaiban, Lidiáé a Gazdag szegényekben és a Rabnő c. novella hősnőjéé... Ö. m. XXV. 131.). Az uszorás szipolyok közül Kőcserepy (Kárpáthy Zoltán) és Krénfy (Régi jó táblalabirák) egymásnak külsőben, tettekben ikertestvérei. Szereplő alakjai közül legfeltűnőbb és leggyakoribb mégis a veszedelmes női démon. Sokszor hasonlítja őket csillogó párdúcokhoz. Hihetetlen szenvedély lobog bennük, boszorkányos bűverővel rendelkeznek, az ármányszövés mesterei. Ha a kiszemelt férfi megriad tőlük s egy kevésbé kápráztató, de nőibb lény felé fordul érdeklődésével, bosszú- és pusztításvágyuk nem ismer határt. Közismertek közülük: Azraéle, a török rableány (Erdély aranykora), Korponayné Géczy Juliánna, a lőcsei fehér asszony, Tanusy Decebálné (Kis királyok), Brazovics Athalie (Aranyember) és maga a Tengerszemű hölgy, ami ez utóbbiról következtetve, arra vall, hogy Jókai életében egy ilyen fajtájú szőke veszedelem alighanem játszott némi szerepet. (L. továbbiakra Zsigmond F. 384.)

E gyakori ismétlés nála nem az invenció szegénységének jele, hiszen kritikussai, ha valamit elismertek tehetségéből, az invenciójának méltánylása volt. De valami ösztönös lírizmus benne, amely a maga kedvelt alakjaival és helyzeteivel nem tud betelni, folyton velük foglalkozik, amint a népi históriás is legtöbbször azt a részletet szereti belefogni történeteibe, amit legjobban tud, ami neki legjobban tetszik. A műköltőt éppúgy, mint a nép fiát elragadja a mesemondás varázsa, nem törődik az ismétlésekkel, benne él képelete világában s azt úgy rendezi el, ahogyan neki legotthonosabb.

Az itt adott néhány párhuzam akkor nyer bizonyító erőben, ha sokoldalú munkássága során megfigyeljük, mint tér vissza öntudatlan vágyakozással legkedvesebb témájához: a magyar néphez. A népdalköltészetéről

alig lelünk jobb, találóbbr fejtegetést az övénel (M. Népvilág, I. darab: A népdalok hőse); az Osztrák-Magyar Monarchiát ismertető kötetsorozat számára megírja külföldön sokat idézett tanulmányát „A magyar nép“-ről (III. 272—359.); akadémiai székfoglalóját „A magyar néphumor“-ról tartja (Ö. m. XCVII. 313—30.). Kiváló a magyar tánc leírása („Kénytelen mulatság“, Dekam. II. 3. sz.) vagy azok a gyönyörű sorok, amikbe szeretete és stílusművészete egész melegét beleviszi, midőn regényhőse, Áronffy Loránd Cipra cigánylány játékát hallgatja, aki cimbalmból valami tárgyaltan magyar dallamábrándot csal ki. (Mire megvénülünk. Ö. m. XXVIII. 95.) — Valóban igaz, amit egyik méltatója mond: „Mint Antheus a földhöz, időnkint úgy tér meg a fantasztikumok világából a magyar élet, a magyar föld szilárd talajára.“ (Császár E. id. m. 183.)

Jókai humoráról sokat írtak már, közöttük többen megtagadták tőle a tiszta humor adományát. Tréfál, mókázik, szereti váratlanul megnevetetni olvasóját; különösen szemére vetik, hogy semmiféle külföldi humoristához nem hasonlít. Ez igaz! — Hasztalan keressük benne az angol humor egékig dicsérő gúnyját, a franciák szatirikus könnyörtelenségét, a német olvadékony kedélyességet vagy az olaszok bohóckodásait. Jókai vagy példázgató történetekbe burkolja jókedvű vélekedését: adomázik, vagy valami incselgő gonoszkodás mozdítja félre bajuszát. A közmagyarság tréfamódja ez, amit népfia és közrend egyaránt ismer és követ. Az adomával magyarázásnak tömörített formája az a sok szólás-mondás nálunk, amely rendszeren azzal kezdődik, hogy: „olyan ez, mint a... t. i. Deákné vászna, a kabai asszony, feldőlt fazekas, bőjti mészárszék stb., melyek mögött egy-egy történet, eset, anekdóta lappang; vagy évődő ugratással szócsatában kezdi ki ellenfelét. Közös mezei munkákon hallani ilyen kötekedő mókapárviadalokat, vagy söntés mellett a hosszú asztalok végén. Ez a forma színmagyar, melytől a „humor“ szó distinkcióját megvonni nem lehet, ha alatta az agresszív támadást kerülő kritikának önmagában mulató fajtáját értjük.

*

Élő alkotó művészt kritika illet meg, az elhunytat tanulmány! Amaz azért van, hogy a szerző a maga fogyatkozásai tudatára ébredjen s ha teheti, szabaduljon tőle; emez befejezett alkotáscsoportot talál maga előtt, amely le van zárva, aminek folytatása nincs; célja eszerint felfedni, mely okok összeszővődése hozta létre az illető műveket, mely alkotó tényezők alakították ki az elköltözött írói jellemét: szóval nem gáncsol, hanem magyaráz, nem figyelmeztet, hanem megértetni törekszik. Mindkettő ad értékbecslést. Amaz viszonylagosat, ez végérvényeset s ha ebbeli hivatását betöltötte, rá is illik a szólás-mondás: „tout comprendre, c'est tout pardonner“.

Annak idején a kritika állandó refrainként hangoztatta s azóta köz-hellyé is vált a kifogás, hogy Jókai regényhősei képzeleti alakok; túl vannak idealizálva akár jó, akár rossz irányban s tetteikben következetlenek önmagukhoz. Halljuk és olvassuk a kifogást ma is lépten-nyomon, ahelyett, hogy e kétségtelen fogyatkozást valaki is megkísérlette volna magyarázni; pedig okának kell lenni, talán nem is egynek s amennyire Jókai életviszonyait ismerjük, ez a jellemvonása alighanem köztudomású forrásokra vezethető vissza. En két ható tényezőben látom a gyarolóság kútféjét.

Érintettem az előbb, hogy Jókai egész világnézetét ifjúkora felejthe-

tetlen benyomásai érlelték ki. Komárom, e legnagyobb vegyesajkú kereskedelmi központ, sokféle nemzetiséget vonultatott el a gyermek szeme előtt, egyben a természet vizi életét ismertette meg vele; Pozsonyban a cseregyermek a német polgárságot és mesteremberek osztályát tanulta megbecsülni; Pápa a magyar köznemes- és diákéletet tárta fel előtte; Kecskemét az ifjú jogászt a magyar alföldnek és népének avatta rajongójává; az irodalom számára Pétőfi hódította meg: — mind e becses tapasztalatgyűjtés mögött azonban mint állandó háttér, mint mindent befolyásoló korhangulat ott lüktetett a nemzet lázas politikai élete. — Emléketbe kell idéznünk néhány fenti megjegyzést, hogy megérttessünk.

A reformkor nagy emberei siető léptekkel vitték előre a magyarság önállósulásának gondolatát. A levegő egyre izzóbbá lett, közelgő vihar kitörése előtt állt a nemzet s mikor egy csapásra megtörtént a szakítás (1848 márc. 15.), Jókai benn volt a válságos napok fókuszában. Később is körötte zajlottak le a szabadságharc példátlan idegfeszültségű napjai. A vezető férfiak nőttek a nehéz időkkel, szinte emberfelettivé magasodtak, csodákat teremtettek. Napok és éjek szakadatlan során törvények készültek, a semmiből előállott egy hadsereg; fegyver és élelem került elő, senki sem tudta hogyan. Hadvezérek támadtak szürke férfiakból. Az események rohamos száguldásával nőttek a szereplők, a pattanásig feszült energiák hihetetlen képességig fokozták teljesítőképességüket — s a csendes szelíd ifjú, mind e vulkanikus látomások nézője és átélője, ott találta maga előtt összes későbbi regényhőseinek *mintáit!* Ezt a mágikus látomást többé feledni nem tudta, nosztalgikus csodálója maradt mindvégig s ha egy-egy hőséért később lelkesült, olyanná magasította, mint aminőket maga egykor a való életben látott. — Ilyen huzamosan visszafojtott, majd kirobbanásszerű korváltozások szoktak az époszoknak tárgyat nyújtani. Ez emlékek nyomán áll elő az époszi nagyítás. Ezt Jókai maga sem tudta. Így történt, hogy élete alkonyán, félszáz éves munkássága országos jubileumán az elhangzott beszédekből, róla írt cikkekből csodálkozva vette észre, hogy őt „búbájós mesemondó“-nak nevezik. Majdnem felháborodva tiltakozott ellene: „Énbennem több realitás van, mint a mai ifjoncok írásaiban együttvéve. Amit *láttam*, azt írtam meg.“ Ö. m. XCV. 194.) Valóban azt írta meg, de már nyugalmas, álmos utódoknak, akikben hiányzott az érzék a hősi idők, nagystílusú egyének iránt.

Másik okra, mely Jókai regényhőseit kiemelte a mindennapi élet kicsinyességeiből, Beöthy Zsolt figyelmeztet: „A nép mondaalkotó lelki folyamatai azonosak Jókai főalakjainak kialakításával.“ Később magyarázatul hozzáfűzi: „A meseköltő és mesemondó nép lelke két úton jár. A látókörébe eső jelenségek iránt a valóhoz mutat vonzalmat; ellenben távolibb, ismeretlenebb dolgokkal szemben a nagyítás, túlzás hajlamát érezteti az érdek- és csodálatkeltés szándékával.“ (Éml. beszéd id. h. 103.) Beöthy ez egyik legkitűnőbb megfigyelése találkozik Arany Lászlóval, aki népmeséinkről értekezve, szintén észreveszi, hogy e különös fantasztikumokban van valami logika. A hallgatóságban azzal ér el illuziót, hogy a mindennapi valóságot nem keveri össze a csodással. (Magyar népmeséinkről. Kisf.-társ.-i székfogl. Összes m. II. 93.) S íme — Jókai eljárás módjában ugyanerre ismerhetünk. Így érkezik el ő, aki pályája kezdetén a francia romantizmus szélsőségeinek híve, lassankint a *népi romantizmus* eljárás módjához. Ennek a közlésmódnak varázshatalmát igen jól érezte

gyermekemlékei nyomán s fel is használta műveiben motívumul. Pl. a „Szegény gazdagok“-ban Henriette báróné egy félelmes pusztai csárdába vetődik már előzően zaklatott lélekkel. A környezet még jobban rémíti s ekkor a csaplárné, ládán ülve, kerek guzsalyán dolgozva, elkezd neki mesélni. A nőt valami álmatag enyhülés szállja meg; a végén a rég nélkülözött álom lassankint szemére lopózik s elalszik csendesen, mint az álomba ringatott gyermek. — Jókai ösztönösen sejteti itt a mesélésnek azt az élettani hatását, amely e különös ősi műfajt minden racionális haladás és kijózanultság ellenére mostanáig fenntartotta és fenn fogja tartani örök időkre. A mesélés a legtermészetesebb szomniferum; fantasztikumával elvisz, tovaragad a mindennapi élet gondvilágából a maga csodaszószágába s innen áthidal a vele szomszédos álomországba.

Szemére hányták egy másik hibáját is. Regényhőseim kívül elfogultan szereti a magyar népet. Amint amazokat idealizálja, úgy túloz rokonszenve a nép világának, jellemének ábrázolásában. Akadt kritikus, aki az ő parasztjait éppoly hamis, cicomás münépi alakoknak minősítette, mint aminőket egy ideig népszínműveinkben láttunk, divatkosztümökkel, divatnótákkal. Az illető elfelejtett valamit: azt a gyökeres változást, amin köznépünk átment az utolsó 70 év alatt. — Jókai a nép fiát még az enyhültebb jobbágyság idejéből ismerte. A viszony földnép és úri osztály között akkoriban lényegesen más: szorosabb, meghittebb volt, mint újabban. A földbirtokos és munkás cselédnépe egymásra utalva egy-egy tágabb családot alkotott. Urához tartozónak érezte magát zsellércseléd s résztvett lelkileg annak örömeiben, bánatában, anyagi helyzetének hullámozásában, sőt osztakozott vele eszmei áramlatokban is: együtt voltak hazafiak, a bécsi politika gyűlöloi, a beamter-világ ellenségei s titokban a kiközösítettek, a futó-betyárok istápolói. Ez az összeforrottság a nép egész zömét feljebb emelte. Mint minden társas elhelyezkedésben az alantabb réteg hálát érez a fölötte levő iránt, ha az leszáll hozzá és önzetlenül törődik vele, úgy itt is a kapcsot önmagára megtisztelőnek tartva, tisztelet és meleg rokonszenv ébredt benne az úri rend jóra való tagjai iránt. Az érem sötétebb oldala sem hiányzott: a zsarnok és gőgös népgyötrök igáját annál inkább érezte (l. Eötvös: Falujegyzőjében), de a nagy átlag nem volt ilyen. Szóval kifejlődtek bennük etikus, altruista érzelmek, melyek folyományaként típikussá váltak a Tóth Máté-féle tanyagazdák, Tserenyés csizmadiák, hálás szegénylegények, az a népi jellem, amelyből Jókai alakjait ellette. Nem ő idealizált, nem ő ad hamis képet, hanem *népünk változott meg azóta*, sajnos, nem előnyére. S ebben a káros változásban sem köznépünk a hibás. Még az elnyomatás korszaka alatt fennállott a régi viszony részben a vis inertiae folytán, részben a közös sorsban osztakozás következtében. A közös összekötő szálak később szakadnak el s a nemzet két leghatalmasabb rétege: a nép és középrend között megnyílik az a tátongó szakadék, amely azóta egyre szélesedik az áthidalás legcsekélyebb reménye nélkül. A föld népe magára hagyatva, etikájában erősen visszahanyatlott. Az úri rend nem osztakozó társa többé a megélhetésben, hanem versenytárs, ellenfél, még pedig hatalmasabb nála s kifejlődik az egyszerű lélekben valami konok elkeseredés, bizalmatlanság, ellenszenv a kaputos osztály iránt: hiszen ez csak mint törvényvégrehajtó: jegyző, adótárnok, földmérő érintkezik vele, csak elvon tőle, adni nem ad semmit, legtöbbször jó szót sem. A helyzet pszichológiailag menti a föld népét; úgy érzi magát, mint

az üldözött vad, melyre csak vadásznak; gondozást, szeretetet nem lát, nem tanulhat s lassankint kivész belőle az etikus érzések csirája is, mint az árva gyermekben, akit nem nevel, nem gondoz senki s vadóc módon nő fel a maga primitív indulataival. — Hibás azonban, sőt bűnös a mi intelligens osztályunk, a mi egész társadalmi irányhaladásunk. Sehol a világon nem tapasztalható az a nemtörődömség, szeretethiány, az érdeklődés teljes elsorvadása népi réteggel szemben, mint nálunk! Ha valakinek van joga ebben kiáltó szavát hallatni, úgy a Néprajzi Társaságnak van, amely évtizedek óta sikertelenül küzd e végzetes közömbösség ellen s minden alkalmat megragad, hogy intő, figyelmeztető hangját hallassa, a látó szemek elé falra fesse a: Mene-tekelt!

Ne vétessék zokon e talán nem idevaló hang, de meg kellett pendítenünk, mert a kívánatos kedvező fordulathoz épp Jókai művei vezethetnek el. Belőlük láthatjuk, milyen *volt* a mi magyar népünk s hová züllött az érthetetlen elfordulásunk miatt.

*

Rövid alkalmi szemlénk végére értünk. De van még néhány megjegyezni valónk. Kölesey veti fel a „Nemzeti hagyományok“-ban először azt a gondolatot, hogy a népköltés formáit az íróknak kell megnevesíteniök. Jobb, rosszabb kísérletek után az eszmének megtestesítői a század közepén jelentkeznek: *Petőfi* irodalmi műfajjá emeli a *népdalt*, *Arany János a népballadát* és hozzáfűzhetjük: *Jókai a népmesét*. Kezükön minde primitív műfaj több-kevesebb átalakuláson ment keresztül, leggyökeresebben a népmese Jókaién. Bizonyos azonban, hogy e nélkül Jókai nem lett volna azzá, ami; nem vált volna a magyar nemzeti géniusz hamisítatlan és közkedvelt elbeszélőjévé. Hatása a század második felének hazai közönségére mélyebb és tartósabb volt, mint gondolnók. Nyelvészek emlegetik, hogy mi ma voltaképp Jókai nyelvén beszélünk; világszemléletünkön, képzeletkapcsolásunkon az ő szuggesztív befolyásának nyoma látszik. Ez az egyetemes hatás, melyet nem akadályozott, sőt megnövesztett a nem épp elfogulatlan kritika gáncoskodása, tartana tovább ez új században is, ha egy kedvezőtlen világáramlat más irányba nem tereli az olvasóközönség figyelmét és ízlését.

Az előző félszázad nagy tudományos sikerei a technika, természet-tudományok, lélektan terén büvökörükbe vonták a világ szépirodalmát is. Írók, költők cserben hagyják addig követett módszerüket, elfordulnak stereotip tárgyaktól; nem történetet, eseményt, akciót beszélnek el, nem a tettek, sorsok változatos képei érdeklík többé, mert hiszen mindez szerintük csak a képzelet kitalálása; hanem *tudományos módszert* kezdenek alkalmazni. Műveik nem kigondolások többé, hanem ú. n. kísérletek. Ahogy a vegyész laboratóriumában az anyagok viselkedését figyeli, úgy figyelik ők az emberben — nem a tettet, hanem annak rugóit: a lelki indítékokat. Ma a pszichológia lett jelszavá, a lélek konvulziói válnak érdekesekké, a belső motorikus erők harca kerül boncoló kés alá. Eleinte ez az új irány kileng jobbra-balra: realizmus, materializmus, tömegszuggesztíó, milieu-rajz nyomakodnak előtérbe; mire kiérik és meghódítja a világot, tiszta lélektan lesz belőle. Legveszedelmesebb talaj a belletristának, aki végre is nem tudós; sem tárgya, sem eszközei nem valók retortákba és kémlelőcsövekbe. Eredménye pedig ez új regényiránynak az, hogy ma kapunk

olvasmányokat, amelyek lelki kínlódások klinikai képeit teregetik szemünk elé, gyötrelmesek, lehangolók — s ami döntő: semmikép nem igazak!

Szegény Jókai a maga csupa akciótól eleven regényeiben képzeletével képzeletünkhöz szólt; ha megsiratott és megkacagtatott, egyaránt gyönyörőségünkre szolgált; ha elragadta szárnyas paripája, tudtuk, hogy nem a földön járunk vele. Ma e vigasztalan könyvekbe merülve, azt hisszük, hogy amit élénk tárnak, mindaz valóság, adat, tény; pedig kérdezzük meg a hivatásos pszichológusokat, megmondják nekünk, hogy Jókai legszélso kilengései nem oly légből kapott fantazmagóriák, mint e valóságnak hirdetett lélekanalízisek, hogy baklövések és következtelenségek sorozata az egész. S e gyarlóságok mellett észre se vesszük a legnagyobb veszedelmet: *a nemzetietlen általánosítást*. — Az ember szerintük ember, akár az örök hó világában él, akár a trópusokon, akár a mácsai pusztán; kísérleti anyaguk az élő kadaver, módszerük egyformán tudományos a világ bármely pontján. Mindegy tehát kitől olvasok: Dosztojevszkij-e a szerző, vagy Wilde, Strindberg, Knut Hamsun, Guido de Verona, vagy Erdős Renée. Elfásul a közönség olvasásuk alatt, elveszti érzékét saját nemzeti örökségei iránt; kezdjük az idegen könyvek mai feltűnő áradatában elfelejteni, hogy magyarok vagyunk, hogy minket végre is az érdekelne szorosabban, ami lelkünkhöz legközelebb áll.

Mai intellektuelleinket szinte természetes, hogy e nemzeti szempont hidegen hagyja. De talán imponál nekik a francia pszichológus Ribot (*La phantasie créatrice*), aki a mai szépirodalom közeledését a tudományos tárgyalásmód felé kereken elítéli. Talán nem lesz fölösleges néhány mondatban összefoglalni idevágó fejtegetéseit, melyek elégtételül szolgálnak Jókainak és romantikus regényíró társainak. Ribot szerint alapjában téves az a ma elterjedt felfogás, hogy a művész és tudós képzeletmunkája lényegében azonos lelki funkció s csak anyagukban, tárgyaikban térnek el egymástól. A tudós és művész képzeletmunkája nem azonos lelki folyamat még kiindulópontjában sem. A tudomány rendeltetése a még fel nem ismert *igazságok* kiderítése. Ha két vagy több tudós egymástól függetlenül azonos adatokkal dolgozik, feltéve, hogy módszeresen járnak el és kapcsoló készségük is egyaránt fejlett, úgy azonos eredményre kell jutniok. Ezt azzal érik el, hogy adataikon, amikre építenek, mit sem változtatnak. A művész, az író hivatása nem az igazság keresése, hanem teljesen más: elképzeltetéssel, áttatással elhíttetni azt, amit a maga fantáziája kitermelt. Egykori tapasztalatain alapuló adatait nem nyújtja nekünk amúgy nyersen, mint azokat az élet egykor összefüggéstelenül eléje vetette, hanem *változtat* rajtuk, amint azt egész alkotásának jellege kívánja. A tudós munkája induktív: részletadataiból épít egészet; az alkotó művészé deduktív, vagyis előzetes egységes kompozíciójához *idomítja*, módosítja adatkészletét. Ez a lényeges eltérés nem tűr kompromisszumot. Amint egyik átcsap a másik módszerére, munkája értéktelenné válik. Ha a tudós önkényesen módosítja adatait, fantaszta lesz, eredményei légvárak; ha az alkotó talentum adatait nem módosítja, képzeletünket sosem képes megalkadni, mert az olvasó, szemlélő utánképző munkája lépten-nyomon megakad, megzavartatik. Ez alapigazságokhoz a kétféle elmémunkásnak holmi divatos kilengések után mindig vissza kell térnie.

A regény lényegében kezdettől fogva *epikum* volt: művészi elbeszélés, a művelt elemek népmeséje — s az is marad, bármint akarnak is ellene

hadakozni (pl. a legújabb Jókai-életrajzírók egyik-másika). Szigorúan képzeletmunka terméke, akár akciókat tár elénk, akár lelki vívódásokat. Különbség csak annyi, hogy míg az eseményes tárgyúakat könnyebb ellenőriznünk s a valóságtól ellendülő helyek nem hihető voltát azonnal felismerjük, addig a belső hangulathullámzások homályos területein az író nem tudjuk a valószínűtlenségeken rajtakapni. Munkája tehát tetemesen könnyebb és kényelmesebb, mint amazé. Nem hiába vetették rá magukat újabban oly szívesen. De éppen mert az olvasó képzeletét homályos területekre viszik, ahol a közönség nem érezheti magát otthonosan, a teljes elmerülést, a lelki szemlélődés önfeledt áthelyeződését sosem lesznek képesek oly mértékben előidézni, mint az eseményes, mondjuk: romantikus írók. S az ily elbeszélés mindig mélyebb hatású marad, mint az okoskodóké.

Íme Jókai és lelki társainak örök elégtétele. Valóban hisszük, hogy az egészségesebb áramlatnak megjő még az ideje, amikor ismét be fogjuk látni egy újabb német tudós (K. A. Gerhardt: *Das Wesen des Genies*. 1908.) megállapításának igazságát Jókairól, hogy „ez a magyar regényíró a világtörténelemben olyan jelenség, akit az elsőrangú lángelmék közé kell soroznunk“.

*

Jókai 1890-ben a Magyar Néprajzi Társaság megalapításában tevékeny részt vett s működését később is élénk figyelemmel kísérte. Kettős kötelességünk volt nem szűnő hálánk koszorúját születése százéves jubileumán örök emléke talapzatára helyezni.

Egy óhajnak kívánnék még végezetül kifejezést adni. Feltártuk őszintén népünk lelki kultúráltságának ijesztő visszaesését, hagyománytisztletének pusztulását, rideg materiális önzését, altruizmusa teljes hiányát. A segítség kötelessége ránk hárul: a hazai intelligens elemre. Egy mód kínálkozik mindjárt úttörőnek: *juttassuk el népünkhöz* ennek a legnagyobb és legmagyarabb írónknak *szemelvényes írásait*, aki jobban tud mesélni nekik, mint bárki közülünk, aki észrevétlenül meg tudja indítani, nemesíteni érzelmeit s megszerettetni vele újra az egész magyarságot, régi hagyományait, történelmét, aki tehát egymaga elhárítaná a nagy feladatnak: a magyar nép lelki visszahódításának első nehézségeit. Mérhetetlen erkölcsi haszon származnék belőle.

A mi Isten áldotta nagy írónk már egy alkalommal megmentette a nemzet lelkét a sötét kétségbeeséstől, ma a veszendőbe menő néplelek megmentését segítené elő. Itt a gyógyszer s vár a beteg reá, nekünk csak a hozzájuttatás munkája lenne feladatunk.

Tegyük meg, kötelez rá a nagy író szelleme és egész nemzetünk léte-érdeke!
Solymossy Sándor.

A VIRÁGSZENTELÉS NYUGAT-MAGYARORSZÁGON.*

Nagyboldogasszony napján Nyugat-Magyarországon, a Rába és Lapines völgyében, érdekes kép rajzolódik az ember szeme elé...

A ringó búzakalásztengerek és a zizegő árpafejek ugyan leomlottak már a kasza kemény éle alatt s az első selymes zöld pázsitot is összeégette a nap, mindazonáltal az Alpések utolsó kifutójának a vidékén nem letarolt

* Felolvasatott a Magyar Néprajzi Társaság 1923 nov. 28-án tartott ülésén.

a világ, nem pusztá és sivár a táj. Sőt most igazán szép itt az élet! Az erdők folyton suttogó bozontos zöld feje, mely még a múlt hónapban igazi kontrasztra nem talált, most lett szembetűnő. Hogy is ne, mikor előtte egész tavakban hullámszín bíborszín törzsén a hajdina millió és millió fehér virága és mikor ezt a nagy fehérséget hosszabb-rövidebb sávokban kékszemű lentáblák tarkítják meg. E vidéken most van a második tavasz, e helyt most öltözködik virágpompába a rét és mező, itt most köt pártát az erdő és itt most kezd álmodni az erdei és mezei utak legkülönbözőbb irányba. De hogy is lehetne ez másképp, mikor az egész természet épp most készül a Virágok Királynéjának ünneplésére, mikor épp most lesz *Nagyboldogasszony napja* (Blumenfrauentag, Puschnfraunte)??!

Az ünnepre való készülődés a népnél főleg az ünnepet megelőző vasárnap óta érezhető, mikor a plébános ezt hirdette a szószékről: „Künftigen. Dienstag ist das Fest Mariae Himmelfahrt, ein gebotener Feiertag; morgen Montag ist ein strenggebotener Vigilienfesttag. Am Festtag ist die Blumenweihe.“ A szülők ezért még aznap meghagyják gyermekeiknek, hogy gondoskodjanak a „Weichpuschen“ (vagy Weichkraut) számára a megfelelő virágokról s vigyázzanak arra, hogy egyetlen abba való virág ki ne maradjon a Nagyasszony napján szentelendő esokorból. A gyerekek szeretettel fogadják a parancsot s erdőt-mezőt bejárnak, hogy minden növényt összeszedjenek, amire szükség leszen. Sokszor a természet nem nyújtja őket mind, épp azért kertés házakba mennek s itt kéri a háziasszonytól: „Pitt koa schen am en waichpuschn vagy am ə waichkraut!“ mondással azt a virágot, amelyre szükségük van, mert illik, hogy az ünnep vigiliáján meglegyen minden virág, hisz még ez este kell őket esokorba kötni.

Nagyboldogasszony reggelén ünneplőbe öltöznek a Rába- és Lapincenti falvak, a községek apraja-nagyja az Isten házába siet s vele együtt főleg a leányok és anyák karján processzióban a templomba mennek a *Közönséges Gyujtoványfű* (Linaria vulgaris. Unser liabn Frau iari Hoa [Haare]), a *Tövises Iglie* (Ononis spinosa. Unsan liabn Heagaut saini Neigln), a *Katángkóró* (Cichorium Intybus. Unsan liabn Heagaut saini Koazl), a *Mezei Kandilla* (Nigella arvensis. Ta hailigi Kaist.), a *Kakastaréj* (Christa Galli. Wüjta Kfeinich), az *Ezüstlevelű Zsálya* (Salvia Argentea. Himmüprant.), az *Aldott Bárcs* (Cnicus benedictus. Weittatistl.), az *Orvosi Vérfű* (Sanguisorba officinalis. Wiznköübeln.), a *Thüringiai Lavater-füve* (Lavatera Thuringiaca. Poppöln), a *Hosszúlevelű Mentha* (Mentha longifolia. Wüja Moarau), az *Erdei Mácsonya* (Dipsacus Fullonum Mill., Piaštn.), a *Csengő Orbáncvirág* (Hypericum perforatum. Hauskraut.), a *Százforintos Földepéje* (Erythraea Centaurium-Tausntgunkhraut), a *Varádics Aranyvirág* (Tanacetum vulgare. Heimuatakhraut.), a *Buvákfű* (Bupleurum rotundifolium, Schraikhraut) és a *Kender Sédkender* (Eupatorium cannabinum, Khuijaunkhraut.), a *Bugás Lángvirág* (Phlox paniculata, Taumfaigal), az *Egérfarkkóró* (Achillea millefolium. Schaufkoam.) és még sok más virág.

Mire beharangoznak, megtelt a templom. Mindenki az őt megillető helyen ül vagy áll s maga előtt tartja a virágcsokrot. A pap a szószéken a virágokról beszél, kapcsolatba hozza őket a Nagyasszonnyal s megmagyarázza az ünnep egyházi jelentőségét. Mire véget ért a prédikáció, illattal telt meg a templom s az ember lelke szinte azt érzi, hogy ma a virágok is imádkoznak s áldást kérnek magukra az égtől.

Az ünnepélyes mise előtt közvetlenül van a virágok megszentelése. A pap az oltár leckeoldalán kifordul s a más benedictióknál is megszokott bevezetés után így imádkozik:

Oremus: Benedic Domine creaturam hanc florum, herbarumque, ut sit remedium salutare humano generi, per invocationem tui sancti nominis; et quam nobis tua largitas pro consolatione tribuit, proficiat habentibus et conservantibus in sanitatem et felicitatem corporis et animae. Per Christum Dominum nostrum. Amen.

Oremus. Propitiare famulis, ac famulabus tuis, Domine Deus, ob gloriam sanctissimi nominis tui, qui tibi fide deserviunt, et coelestia dona sperant: ut tua benedictio, per has herbas et flores, ipsis proficiat ad tutelam corporis et animae: et flores, ac herbas istas tua benignitas benedicens benedictat; atque praesidiis tuae gratiae, quod speramus et credimus, una fide Catholica insigniti, consequi mereamur, et laudabiliter obtinere valeamus: Per eum, qui nos in Cruce redemit et salvavit. Amen. (Rituale Strigoniense, Ratisbonae, 1909., 369. l.)

Ezután szentelt vízzel meghinti háromszor és ugyanannyiszor megfüstöli a feltartott virágokat, befordul s megkezdí az ünnepélyes szentmise celebrálását. A szentáldozat bemutatása után a nép hazafelé veszi útját, keblén vivén az új otthonba a természet édes gyermekeit.

Othton a sublót vagy almárium tetejére kerül a megszentelt virágcsokor s itt is hervad el. Eldobni nem szabad, mert ennek az a hatóereje, hogy a háztól távol tartja a villámot, a mennykövet.

Sok hónapon keresztül — ha csak halott nincs a háznál — szóba sem kerül. El kell múlnia a karácsony minden varázsának, csak azután esik rá megint a család tekintete, vízkereszt napján. Ekkor leveszik helyéről, virágjainak egy részét lemorzsolják s tányérra vagy agyagfödőre teszik. A száraz morzsák alá parazsat gyűjtenek, mely lassú égést idéz elő s kellemes füstöt támaszt. Mikor már ennyire vannak a virágszirmok, a háziasszony kezébe veszi az edényt s megindul az egész ház népével a családi lak megáldására. Útközben ima hangzik fel a résztvevők ajkán s ezzel az Isten jóságát kérik az újesztendőre. Mikor körüljárták a házat, be-befüstölnek minden helyiségbe s azután minden ajtó fölé a családfő krétával három keresztet ír. A szertartás végén bemennek a konyhába és itt a földre teszik a füstölőt. Most aztán mindenki leveti cipőjét és mezítláb a füst fölé tartja lábát s imádság közben kéri az Istent, hogy tartson távol tőle minden bajt ez új esztendőben. Utána megint felhúzzák lábbelijüket és ekkor következik a „Pu'ln“ (hintés, szórás). Ez abban áll, hogy a háziasszony diót és szárított gyümölcsöt szór a földre. A gyermekek ezeket nagy zsvajjal összegyűjtik. A lárma akkor lesz legnagyobb, mikor az apa őket hideg vízzel meglocsolja.

A három szent király napja után a virágcsokor csak akkor jut még szerephez, ha beteg vagy halott van a háznál. Ha beteg van, akkor a Csengő Orbáncvirágot kiveszik a csokorból, szentelt vízbe teszik s meghintésre használják. Ha halott van, akkor a megmaradt virágokat, úgymint vízkereszt napján, összemorzsolják s parázssal füstölőt csinálnak belőlük. Akkor aztán ezzel a koporsót is, meg a szobát is a halott elszállítása előtt kifüstölik.

Ha Nagyboldogasszony napján még volna tavalyról virág, akkor ezt az új csokor megszentelése napján elégetik.

*

Ha a virágszentelés eredetét kutatjuk, akkor igen távoli időkre kell visszamennünk. Így megtudhatjuk, hogy az egyiptomiak és előázsiai semiták, a görögök és rómaiak bizonyos fákat és növényeket szenteknek tartottak, egyikét vagy másikat pedig valamely istenségnek szenteltek. De főleg a germán világ hódolt meg mélységesen a titokzatos erejű növényvilág előtt. Első templomai a szent berkek, melyeknek egyszer álmódú csendje, máskor meg szelíd suttogása, leginkább azonban haragos tombolása mély tiszteletet s alázatos félelmet váltott ki a germán pszichéből. De maguknak a fák virágjainak, leveleinek és a kisebb növényeknek is egész sora titokzatos és szent előttük, mert nem egyszer tapasztalták gyógyító s éltető erejüket. Épp ezért nem is tudják ezt másként elképzelni, mint úgy, hogy azt mondják: a gyógyító erőt az istenek kölcsönzik a természet fáinak, növényeinek, virágainak és leveleinek s épp ezért mikor elnevezésükre kerül a sor, Thor, Tyr, Odhin stb. isten nevével hozzák forgalomba őket.

A kereszténység terjedése idején mindenfelé erősen élt a növények csodálatos hatásában való hit és joggal, mert sok tapasztalat szolt gyógyító hatásuk mellett. De ezzel a tapasztalati ténnyel a nép fantáziája nem elégedett meg, hanem túlozta a növények hatóerejét, kiszínezte a hatás okait s különböző formákhoz kötötte ezeket. Így keletkeztek a varázslások, kuruzslások s ráolvasások.

Mikor a hittérítők megérkeztek Németországba, e néphitben a pogányság megnyilatkozását látták s ezért minden erővel arra törekedtek, hogy a megkeresztelték lelkéből ezt a túlzást és babonát kiöljék. De csakhamar észrevették azt is, hogy sokkal mélysegebben gyökeredzik ez a hit, mint hogy ezt a Donar-Eiche ledöntésével meg lehetne szüntetni. Más, a nép lelkivilágának megfelelőbb megoldási módhoz kellett nyúlni. S ezt nem sokára megtalálták abban, hogy a pogány felfogást és pogány szokást megkeresztelték, hogy a pogány isteneknek szentelt fákat a Teremtőnek adták vissza s a növényvilág gyógyító hatását a szentek közbenjárásának tulajdonították. E magyarázat megnyugtatta a népies fantáziát. Mikor pedig az egyház a gyógynövények keresésénél pogány varázsmondások helyett a *Miatyánk*- és *Hiszekegyet* mondatta el, akkor még inkább megnyugodott a nép lelke. De azért még így sem sikerült teljesen kiölni a varázsmondásokat, ami kitűnik abból, hogy az egyház nagy büntetéseket ró ki azokra, kik a régi pogány hagyományoknak továbbra is hódolnak.¹

A növényvilág kultusza állandóan felszínen volt a népnél s ezért a középkor mély vallásosságával érdekesen átforgatta a régi neveket és varázslásokat. S amint azelőtt a pogány istenek helyett az igaz Istennel és a szentekkel hozta kapcsolatba a növényeket. most Krisztus és a szentek nevét magukba a növénynevekbe beleszővi és főleg a Boldogságos Szűz nevével kereszteli meg a virágok egész sorát. A régi formulák helyett nem elégszik meg a *Miatyánk* és a *Hiszekegy* elmondásával, hanem különböző oratiókat szerez, amelyek a gyógynövény keresésénél és használatánál alkalmazhatók, sőt ajánlja is ezeket, mert bensőséges imákkal emelvén Istenhez szívünket, a mindenség Teremtője a tőle amúgy is az emberek hasznára rendelt növényeket még különösen meg fogja áldani és hatóerejüket növelni.

¹ V. ö. Schmitz H. S., Die Buszbücher und Buszdisziplin. Düsseldorf, 1898.

Az egyháznak ez a rendelkezése a jámbor és istenfélő népet, de magát az egyházat is arra a gondolatra vitte, hogy jó lesz Isten áldását az otthonban összegyűjtött minden gyógynövényre kikérni, mert ezáltal biztosan hathatósabb lesz az erejük. De mikor legyen ez? Mikor van a gyógynövények teljének ideje? Aratás után, augusztusban, a Boldogasszony havában, mert ekkor fészíti ki a legtöbb növény szirmait. S ha ez a hónap a gyógyító virágok hónapja, akkor melyik nap lenne alkalmasabb megáldásukra, mint a „flos de radice Jesse“, a „flos campi“, a „lilium convallium“, a „rosa mystica“, vagyis a Boldogságos Szűz ünnepe, a Nagyboldogasszony napja? S a római egyház tényleg ezt a napot rendeli el a virágszentelésre s megállapítja ennek módját és formuláját.

*

Ezt a kérdést — az egyházi felfogásnak megfelelően — Németországra vonatkozólag ugyanígy vizsgálta Franz Adolf is² és ő állapította meg azt is: „Die Kräterweihe am Himmelfahrtstage Marias ist eine deutsche kirchliche Sitte.“³ Ő kereste össze a növénytisztelési oratiókat is és azt találta, hogy a legrégebb áldásformula a X. századból való s hogy ez lényegében megmaradt a XVI. századig.⁴

Ha e szép szokást Nyugat-Magyarországon nézzük, meg kell állapítanunk, hogy ez ma csak a nyugati határunk legdélibb részén ismeretes. A szentelés napja a Nagyboldogasszony ünnepe. A csokor virágai főleg gyógynövények⁵ (katángkóró, zsúlya, béres, mentha, orbáncvirág, százforintos földpéje, varádies aranyvirág, egérfarkkóró), melyek jelentőségét azonban a néphit megváltoztatta. A szentelési oratiók a fentebb említett *Benedic Domine*... és *Propitiare famulis*..., a szentelési forma pedig az, amelyet a Rituale Strigoniense erre az alkalomra előír.

A nyugatmagyarországi virágszentelés eredetét illetőleg azt kell mondanunk, hogy ez itt éppúgy és ugyanakkor fejlődött, mint Németországban. Könnyen érthető ez, ha meggondoljuk, hogy nyugati határunkat már a VIII. század végén keresztény nemzetség lakta, amely a birodalmi németiségtől nem állt külön, hanem vele szervesen összefüggött. Igaz, hogy a X. században ez a lakosság kénytelen nyugatra húzódni, de nem hosszú időre, mert első szent királyunk uralkodása alatt egyszerű keletrenyomulással újra elfoglalhatja régi lakóhelyét. A nagynémetiséggel az összeköttetés most sem szakadt meg, mert a két ország közt természetes határ nincs, úgyhogy ezentúl is élénk marad a határszéli németek és szomszédjaik közt az érintkezés. Ennek folyamánya aztán az, hogy minden kultúrmozgalom, mely a nyugatibb németiségnél megindult, ide akadálytalanul áthullámozott. Így tehát nálunk is, akárcsak Németországban, a VIII. század végén újjá születtek az emberek vízből és Szentlélekből s éltek ugyanolyan erkölcsök és szokások szerint, mint a szomszédos németek. Minthogy a X. században nyelvileg és egyházilag Nyugat-Magyarország egy a német birodalommal, méltán feltehetjük, hogy a X. századbeli virágszentelés éppoly eredetű és ugyanolyan régi, mint a „Kräuterweihe“ Németországban.

Problematicus kérdés akkor lesz, ha azt vetik ellene, miért éppen csak Nyugat-Magyarország legdélibb részén van meg e szertartásos szokás,

² Franz A. Die kirchlichen Benediktionen im Mittelalter. Freiburg i/Br., 1909. I., 393. l.

³ U. o., I., 398. l.

⁴ Cod. Monacensis latinus, 3851: „Omnipotens sempiterna Deus, qui celum et terram etc.“

⁵ V. ö. Augustin-Darvas, Útmutatás a vadontermő gyógynövények gyűjtéséhez. Budapest, 1922.

miért nem északon is, hisz az egész nyugati határszélét ugyanolyan németek lakják? A kétség hamar eloszlik, ha meggondoljuk, hogy az alpesi németiséggel folyton érintkező déli nyugatmagyarországi németjeink sokkal konzervatívabbak és inkább a tradíciókhoz ragaszkodók, mint a Bécs és környékével összeköttetésben álló északi nyugatmagyarországi heidebauerjeink. Arra az ellenvetésre pedig, hogy miért ejtette el a konzervatív római egyház a virágszentelést az északi részen, annak az a magyarázata, hogy az egyház minden konzervativizmusa mellett is nagyon alkalmazkodik a lüktető élethez. Ennek logikus következménye, hogyha megszűnik valaminek az oka, meg kell szűnnie az okozatnak is. Nyugat-Magyarország északi részén felhagytak a gyógynövények gyűjtésével, tehát az Anyaszentegyház felhagyott itt a virágszentelés szertartásával.

Egy másik nehézség az oratiók körül van, mert mások a német középkoréi, mások a nálunk szokásosak. Hogyan tartható emellett fenn az egyenlő eredet elve? Azonnal világosan látunk, ha eszünkbe juttatjuk, hogy Nyugat-Magyarország eleinte a salzburgi püspökség főhatósága alá tartozott, később azonban a Szent István alapította győri püspökség alattvalója lesz, így tehát a nyugati határszélen eleinte a német Agendák, később pedig a győri püspökség ceremóniái járták. Hogy ezen utóbbiak közt megvolt a virágszentelés szertartása, azt mutatják a legrégebb magyar Agendák regiszterei.⁶ De az, hogy milyenek voltak ezekben az oratiók, nem tudjuk. Valószínű az, hogy egyformák lehettek, mert tudomásunk van róla, hogy a XV. század végén a nürnbergi rituále (1496) volt használatban, melyet — úgy gondoljuk — csak 1625-ben váltott fel a *Rituale Romanum* (1614) alapján és a magyar viszonyoknak megfelelően átalakított *Rituale Strigoniense*.⁷ A nürnbergi rituáléban biztosan a németországi oratiók voltak s így nálunk is ezek járták. De mihelyt a bíboros hercegprímás, Pázmány Péter, a Strigonienset kiadta, minden régi szertartáskönyv idejét múlta s a magyar haza területén ez lett vagy az ennek alapján megszerkesztett rituálék lettek kötelezővé. Ez az oka annak, hogy a kétországbeli virágszentelési oratiók különböznek egymástól.

Arra a kérdésre, hogy vajjon az ország más területén is megvolt-e a virágszentelés, biztosan nem mondhatunk. Lehetséges, hogy megvolt, mert az országbeli más rituálék is tartalmazzák a benedictionkat;⁸ de lehet, hogy a rituálékban felvett szentelési formula nem jelent egyebet, mint azt, hogy a Strigonienseből — az universalitás elvéből kifolyólag — egyszerűen át kellett venni a *Benedictio herbarumot*. Minthogy az ország legtöbb részén — eddigi tudomásunk szerint — e szokásnak semmi nyoma, azt gondoljuk, hogy a virágszentelés Magyarország más területein az említett németlakta határsávot kivéve, nem is volt meg s hogy így e *benedictio* tényleg „eine deutsche kirchliche Sitte“.

*

A csokor jelentőségére vonatkozólag azt kell mondanunk, hogy ez ma egészen más, mint régen volt. A gyógynövények gyógyításra való felhasználása a rohamosan fejlődő orvostudománnyal és gyógyszertárak-

⁶ V. ö. Ráth György, Nyomtatott szertartáskönyveink a Római Rituale behozataláig. Budapest, 1891.

⁷ Első kiadás 1625-ből való; könnyen hozzáférhető a *Rituale Strigoniense*. Tyrnaviae, 1715.

⁸ V. ö. *Rituale Romano-Wesprimiense seu Formula Agendorum*, Jaurini, 1750. *Rituale Agriense*, Budaë, 1815.

kal a népnél is nagyban kiment a divatból, ezért lett szenteltvízhintővé és füstölőáldozattá. Szenteltvízhintővé egy-két növény alkalmas volta predestinálta a csokor egy részét, füstölővé a kellemes illat, amit a virágszirmok égetése előidézett. Ez az oka annak is, hogy manapság már nemcsak gyógynövények, hanem más virágok is belekerültek a csokorba. A háznak, koporsónak és testnek ki-, illetőleg megfüstölése valószínűleg az egyház ceremóniájából került a népszokásba. Maga az egyház ugyanis a füstölésben — éppúgy, mint a zsidóság és pogányság — az imát szimbolizálja, mert azt kívánja, hogy az imája éppúgy, mint a füst, szálljon fölfelé az Úr zsámolyához és nyerjen ott meghallgattatást. Második jelentősége: a tiszteletadás. Mikor a nyugatmagyarországi nép a csokorral áldozatot hoz az Istennek, akkor ezzel a tiszteletadással Isten kegyét akarja megnyerni s az imával, melyben füstölés közben kéri az Isten jóságát mindenére, távol akar tartani a háztól, a koporsótól, az emberektől minden bajt, minden rosszat. Lehet, hogy e pontban — mint amikor a csokorral távol akarja tartani a háztól az elemi csapásokat — babonás lesz néha, de ezt az egyház elítéli és szigorúan tiltja.⁹

Hogy egy év lepergése után az esetleg megmaradt csokrot elégeti, az a Szentírás e mondata alapján történik: *a szentet ne dobd a kutyaáknak.*

Schwartz Elemér.

PETŐFI KÖLTÉSZETÉNEK FOLKLORE-PÁRHUZAMAI.*

Petőfi Sándor költészete és a folklore olyan viszonyban vannak egymással, mint az erdő és az őstalap, aminthogy az erdő sem egyéb, mint az őstalajnak sudár törzsekben, galykoronákban, virágokban és lombokban kifejezett gondolata. Petőfi költészetének a néplélek adott nyelvet, hangot, ritmikát, kifejezőkészséget, műformákat s ezeken kívül tárgyat és anyagot is. Ezeknek a tárgyaknak és anyagoknak mennyisége jóval kevesebb, mint amennyit Petőfi a néplélek termékeiből ismert vagy ismerhetett, avagy amennyinek felhasználása módjában volt, de ennek oka egyéniségének ritka eredetiségében van, mely nála nem tanulmány eredménye, hanem veleszületett tulajdonság. Ezért van, hogy — ellenére a néplélekhez való igen szoros viszonyának — költészete nem annyira „talajjű“, mint *Arany Jánosé*.

A tárgyak és anyagok, melyeket Petőfi költészetében kimutatni ezúttal megkísérlek, részint a *népköltészet*, részint a *néphit* területéről valók s Petőfi egyéniségének megismeréséhez újabb nézőpontot szolgáltatnak.

A népköltészet általános érdekű tárgyai közül Petőfi a szerelmet, a katonai életet, a pásztorok, betyárok érzelmvilágát s a bortól felhevült szív megnyilatkozásait öleli fel a legnagyobb szeretettel s költeményei között szerelmi népdalok, katonai-, pásztor-, betyár- és bordalok éppoly otthonosak, mint bármely népköltési gyűjteményben.²

A néplélekkel való egyes kapcsolatokat az alábbi pontokban fogom megbeszélés tárgyává tenni.

⁹ V. ö. Studeny Lambert, Lehrbuch der kath. Liturgik. Lilienfeld, 1918.

* Felolvasatott a Magyar Néprajzi Társaság 1923 máj. 30-án tartott ülésén.

² Ezeknek a néplélekhez való viszonyára nézve l. *Katona: Allg. Charakteristik des magy. Folklore. Ethnol. Mitth. aus Ungarn. 1887. 11. 1.*

János vitéz.

Petőfi költeményei közül a *János vitéz* az egyetlen, mely úgyszólván egész terjedelmében — tárgyában és anyagában — a népköltésből van merítve. E költemény és a népmesék között való viszony felderítésének *Elek Oszkár* eléggé részletes és beható tanulmányt³ szentelt, melyben az egyes mesei *indítékokat* és *elemeket* sikerült kimutatnia, de azokat a mesei *szerkezeteket*, melyeknek *nyomai* a „*János vitéz*“-ben megtalálhatók, sem nem kereste, sem fel nem ismerte.

Amennyiben ilyen mesei szerkezetekről egyáltalában szó lehet lássuk előbb, mi az az elbeszélő anyag a „*János vitéz*“-ben, mely népmesei eredetű vagy ilyen hatást mutat.

Jánost és Iluskát a *mostoha* szétkergeti. A *nyáj elszéled* (I—II.). A nevelőapa Jánost *elűzi a háztól*. János *elbujdosik* (III.). János *zsványok közé kerül; ezeket tanyájukkal együtt elpusztítja* (VI.). Felcsap katonának (VII.). A *Franciaországot* megtámadó törököket a magyar sereg megveri, János a *török vezért megöli* s a francia *királykisasszonyt* ennek fiától *megszabadítja*. A királykisasszony Jánost férjének választja (XII.). János a francia király országát s leánya kezét *visszautasítja*, mert *már választottja van* s egyúttal elmondja *származását*, mely szerint őt *kicsiny korában* a kukoricaföldre *kitették*, ott hagyták, nevelőanyja úgy *találta*, hazavitte és otthon *felnevelte*. A király egy *zsák arannyal* jutalmazza (XIII—XIV.). Hajótörést szenved. *Griffel haza viteti magát*. Iluska *haláláról* értesül. Iluska *sírhártyáról rózsát szakít* (XVI—XVIII.). A *fazekas megrekedt szekerét* a „*rúd végénél*“ fogva a sárból „*tréfamódra*“ *kiragadja*. Az *óriásföld határán a pataknál őrködő óriás csősz* megöli s Óriásországba jut (XIX.). Az óriásoknál *követ kellene ennie*, de egy darab sziklával az *óriások királyát agyonüti*. Az óriások szolgálivá lesznek s egy sípot adnak neki, mellyel őket bármikor magához hívhatja (XX.). A *boszorkányokat*, köztük Iluska mostoháját *setétség országában elpusztítják*. *Setétség országa megvilágosodik* (XXI.). A temetőben alvó János vitézt a *kisértekek el akarják ragadni*, de *kakasszóra eltűnnek* (XXII.). János vitézt egy *óriás az óperenciás tengeren át Tündérországba viszi* (XXIII—XXIV.). Tündérország kapuit *három medve*, *három oroszlán* s egy nagy *sárkánykigyó* őrzi. János vitéz az előbbieket *lekaszabolja*, az utóbbinak *kítátott száján keresztül torkába ugrik*, *onnan gyomrába megy*, *itt megöli s az oldalán fűrt lyukon keresztül kiszabadul* (XXV.). A rózsát az élet vizébe *dobja* s *Iluska feltámad*, *kivel boldogan egyesül*. *János Tündérországban király, Iluska királyné lesz* (XXVII.).

Ha ennek az anyagnak János vitéz *származására*, a *nyáj elszéledése miatt szükségessé vált bujdosására*, a *zsványok elpusztítására*, *Franciaország és a francia királykisasszony megszabadítására*, a *török vezér megölésére*, a *francia király ajánlatának elutasítására*, a *zsák arannyal való jutalmazásra*, a *sárba rekedt szekér könnyed kihúzására*, az *óriásokkal való köveésre* s az *óriás király agyonütésére*, végül a *boszorkányok megsemmisítésére* vonatkozó részeit egy egészbe foglaljuk össze, előttiünk egy ismerős mesetípusnak körvonalai domborodnak ki, melyet a tipológiában *Erős Jankó*-típusnak nevezünk s mely a Beowulf- és Sigfrid-mondának is

³ Ethnographia, 1916. évf., 168—190. I. Petőfi Sándor „*János vitéz*“-e és a népmesék. Itt a vonatkozó esztétikai és folklórisztikai irodalom is lehető teljességgel fel van sorolva.

anyagot szolgáltatott s mely itt is, mint a változatok igen nagy részében, a *Fehérlófia*-típussal kontaminálódik (kőevés, óriás agyonütése).

I. Az *Erős Jankó*-típus változatai.

Az egész világon igen népszerű s elterjedt mesecsalád azon változatai, melyek a *János vitéz* anyagával rokonságot mutatnak, a következők:

Magyar változatok: 1. *Gaal*: Magy. népm. gyűjt. II. k., 100. l. *A buzogányos gyermek*. (Vassal megrakott szekeret a sárból kihúz; a rábizott marhákat agyonüti; bujdosni megy.) 2. *Merényi*: S. II. k., 93. l. *Kilinkó*. (Királynál béres, ökreit farkasok eszik meg. Kaland az ördögmalomban.) 3. *Arany*: Er. népm. 232. l. *Babszem Jankó*. (Tizenkét, vassal megrakott szekeret kihúz a sárból.) 4. *Magyar Nyelvőr*: XVI. k., 428. l. *A nagyehető Miska*. (Kaland az ördögmalomban. Az ördögöktől sok zsák kincset kap.) 5. *Istvánffy*: Palócz mesék a fonóból. 1892, 11. l. *Babszem Jankó*. (A vassal megrakott szekereket a sárból kihúzza.) 6. *Magy. Népk. Gyűjt.* VI. k., 343. l. *Medve Jankó*. (Medvétől születik; bujdosni megy; béres lesz; el akarják pusztítani. Kaland az ördögmalomban.) 7. *Magy. Népk. Gyűjt.* IX. k., 301. l. *Buli Jankó*. (Elátk. várban ördögöt megréfal.) 8. *Magy. Népk. Gyűjt.* X. k., 35. l. *Erős János*. (Fösvény ember bérese, majd disznópásztor lesz.) 9. *Magy. Népk. Gyűjt.* X. k., 261. l. *Erőn túl való*. (Kaland az ördögöktől megszállott házban. Ezeketől aranyat kap.) 10. *Magy. Népk. Gyűjt.* XIII. k., 19. l. *Hüvej-pici*. (Béres lesz, ökreit a medvék megeszik; kaland az ördögmalomban; a pokolból 12 zsák aranyat hoz.) 11. *Kálmány*: Hagy. I. k., 79. l. *Miska*. (Kocsis lesz. Kaland az ördögmalomban.) 12. U. o. II. k., 1. l. *Jufijankó*. (Vassal rakott szekeret a sárból kihúz.) 13. *Kolumbán S.* kéziratosa dévai csángó meséjében⁴ *Árvánszületett* (a hős neve) erdőt felgyújt, a gondjára bízott marhákból a medvék sokat elvisznek.

Idegen változatok: 14. *Grimm*. K. H. M. 90. sz. *Der junge Riese*. (Óriás neveli fel a talált gyermeket. Kaland az elátkozott malomban.) 15. U. o. 166. sz. *Der starke Hans*. (Fiút anyjával együtt a rablók ellopják. A fiú a rablókat agyonüti. Kincseiből egy zsákkal hazavisz. +*Fehérlófia*-típus.) 16. *Jahn*: Volksmärchen aus Pommern u. Rügen. 100. l. *Der starke Jochem*. (Anyja, — mint *Fehérlófiát* — 7 évig szoptatja. Három éjjel az elátkozott várban; itt 3 leányt megvált.) 17. U. o. 107. l. *Das Wolfskind*. (Favágónak erdőben eltévedt gyermekét farkas találja meg s neveli föl. Szolgasorba jut. Kaland az ördögökkel.) 18. U. o. 135. l. *Der Bärensohn*. (Medvétől születik. *Fehérlófia*-típus. E mese jegyzetében levő variáns szerint oroszán találja meg s neveli föl a kitett gyermeket.) 19. *Haltrich*: Deutsche Volksmärchen etc., 61. l. *Der Eisenhans*. (Vasból kovácsolt s megelevenedett gyermek papnál szolgál. Társai szekereit a sárból kihúzza. Pap leányát pokolból megmenti. Ez egy zsák pénzt ígér neki.) 20. *Sáinénu*: Basmale române. 823. l. *George cel vitézu*. (Anyját s fiát tolvajok barlangba viszik. A fiút bokorba teszik, hol kecske neveli fel.) 21. *Wlislöcki*: Volksmärchen der sieb. Armenier. 3. l. *Die Entdeckung des Eisens*. (Csodás származású fiúnak az óriás szolgálja lesz. Királykisasszonyt egy vaddisznótól s egy királyfit a varázslattól megment.) 22. *Cseh* mesében⁵ a hős elátkozott várban ördögöket megzaboláz. 23. Másik *cseh* mesében⁶ az alvilágból 3 leányt szabadít ki. (A *Fehérlófia*-típussal való kapcsolat jele.) 24. *Ukrajnai* mesében⁷ leányt

⁴ Kézirata dr. Herrmann Antal szívességéből birtokomban.

⁵ *Bolte-Policka*: Anmerkungen. II., 291. l.

⁶ U. o.

⁷ U. o.

sárkánytól, 25. orosz mesében⁸ ördögtől szabadít meg. 26. Norvég mesében⁹ az ellenséget legyőzi. 27. Oszét mesében¹⁰ aranyhajú óriásleányt vesz feleségül. 28. A lappoknál¹¹ szántóföldön talált lúdtojást egy asszony sassal költet ki. Az ebből származó fiú egy királykisasszonyt a szörnyetegtől megment s apjához hazaviszi. 29. Radloff: Proben der Volksliteratur, etc. IV. r., 103. l. Kara Kükül. (A hős sok óriást legyőz, egynek megkegyelmez, ki szolgálja lesz.)

II. A Fehérlófia-típushoz tartozó részletek változatai.

Ez a mese-típus egyébként igen régi eredetű, csirái már az egyiptomi papyrusokon le vannak jegyezve.¹²

A kövecsnek, az óriáskirály agyonütésének és a leányszabeditásnak eleme — mint mondám — a Fehérlófia-típus elemei közül való. Az ide tartozó változatokban a hőst az alvilágban sárkányok vagy óriások lakomára hívják s kőkenyérrel, olomszilvával s fakéssel kínálják. A megdühösödött hős a sárkányokat vagy óriásokat mérkőzésre ingerli, megöli s az elrabolt leányokat kiszabadítja. (L. Kálmány: Hagy. II. 1. sz., 1—12. l. Jufjankó. M. Népk. Gyűjt. XIII. k., 3. l. Csonkatehén fija. U. o. 14. l. Medve Jankó. U. o. 19. l. Hüvej-pici. U. o. 34. l. Hajnalka. M. Népk. Gyűjt. VI. k., 335. l. Lófia Jankó. M. N. Gyűjt. IX., 1. Este, Éjjél még Hajnal, Erdélyi: Népd. és m. III., 319. l. Juhász Palkó, Merényi: D. I., 98. l. Világszép Sárkány Rózsa, Gaál; Magy. Népm. Gy. III. k., 46. l. Három királyleány magyar változatokat a felsorolt elemekre nézve, általában pedig l.: Bolte-Polivka: Anmerkungen, II. k., 297—318. l.)

Ha pedig a fentebb részletezett s számbavett anyagból folytatólagosan az önfelédtt szerelmeseknek a mostoha által történt szétriasztására, János vitéznek falujába való visszatérésére, Iluska elvesztésére (halálára), újabb bujdosására, az óriás csősz megölésére, a boszorkányok elpusztítása következtében a setétség országának kiderülésére, a kísértetekkel való kalandra, János vitéznek az óriás által Tündérország partjára vitelére, a kapuőrző állatok megölésére s a sárkányok kitátott száján keresztül ennek elpusztítása után Tündérországba jutására, végül pedig János vitéznek s Iluskának boldog találkozására vonatkozó részeket kapcsoljuk össze, olyan mesei szerkezeteket ismerünk fel, mely azonos az Argirus és Tündér Ilona típusával, melynek konkrét változatai elejéhez az Üldözött szarvasünő-típusnak vagy egész szerkezetét, vagy néhány indítéka, esetleg csak eleme forrad.

III. Az Üldözött szarvasünő-típus változatai.

A szemlélhetőség és a rend kedvéért vegyük szemügyre előbb az Üldözött szarvasünő-típus rokontárgyú változatai közül azokat, melyek az Argirus-típussal nincsenek keverve.

Erdélyi egyik erdélyi meséjében¹³ (a Félskereső-t. keretében) Pihári a tündérek zálogában levő várból egy éjjeli otthálásával a négy tündért elűzi, a vár a király kezére visszakerül. Merényi meséjében¹⁴ (A Szép leány és a szörny-t. keretében), mikor a csodaszörny királyfivá változik, a kalmár leánya vesszővel megüt egy cseremustfát s minden kővé vált ember meg-

⁸ U. o. 292. l.

⁹ U. o. 290. l.

¹⁰ U. o. 292. l.

¹¹ Ugor Füzet. 9. sz. Svéd-lapp nyelv. III. Halász Ignác. Budapest, 1888. 137. l.

¹² V. ö. Wiedemann: Altägyptische Sagen u. Märchen. (Volksmund. VI. Leipzig, 1906.) 58—77. l. Bata-u, a kisebb testvér tetteivel.

¹³ Népd. és m. III. 289. l. A félelemkereső.

¹⁴ Ered. népm. II. 101. l. A csodaszörny.

elvéneedik. Merényi sajóvölgyi meséjében¹⁵ királyfi szigeten levő *kastélyban leányokat szabadít meg a varázslattól*. Másik sajóvölgyi mesében¹⁶ egy teknősbéka a várost, királyt, királynét víz alá borítja, a király leányát békává változtatja, mert nem lett felesége. Aranyfogú királyfi a teknősbéka erejét elveszi, a város *felemelkedik a vízből s minden újra él*. Harmadik sajóvölgyi meséjében¹⁷ kalmárfi három *márványpalotában* önfeláldozóan három éjjelt tölt el, egy királyleányt megvált, egy cédrusfát háromszor megüt s a kővé vált királyt s emberei felélednek. Negyedik sajóvölgyi meséjében¹⁸ (a *Kékszakál-t.* keretében), mikor az ördög egy leányt feleségül vesz, a *kastély szobája egyszerre világos lesz s a vak ablakok is eltűnnek*. Aszódi mesében¹⁹ egy ifjú nehéz próba kiállásával elétkozott hercegisasszonyt megvált, ez *szép leánnyá változik s a kastélyban minden felébred*. Gyergyószentmiklósi mesében²⁰ (az *Aranyh. ördög-t.* keretében) az *elkárhozott városban* az odajutó legény a gonoszok királyára ráüt s a *sötét város megvilágosodik*. Palócz mesében²¹ (a *Fehérlófia-t.* keretében) a törpe ördög a királyt s városát kővé változtatja s három leányát elrabolja. Juhaczi Péter az *ördög fiait megöli*, a leányokat visszaszerzi s a város újra megelevenedik. Miriszlói mesében²² kutyákból átváltozott királyfiak elmondják, hogy atyjuk országát erdővé változtatták, melyben *a sok fa a nép*. Ezek és ők akkor változnak vissza, mikor egy legénynek királyságot szereznek. Mihálygergei palóc változatban²³ (a *Katona és az ördögök-t.* keretében) Katona János az *elátkozott várban* meghál, az *ördögöket* elveri s az *ördög által elsüllyesztett házak reggelre kinnének a földből*. Háromszéki székely mesében²⁴ (a *Két egyf. testvér-t.* keretében) Rózsa vitéz 3 éjjeli szenvedésével egy *havasban lévő kastélyban* az *óriásoktól*, kiket megöl, egy leányt vált meg, ki *gigyóalakjából emberré* változik. Egri mesében²⁵ (a *Két hű barát-t.* sal kapcsolatban) királyfi erdei csárdában elétkozott királyleányt megvált. Az *erdőből ország, a csárdából királyi palota lesz*. Ipolysági palóc mesében²⁶ királyfi egy *várban* bizonyos feladatok elvégzése után egy *elátkozott királyt* s ennek leányát megváltja, az ott levő *törpék s kővek emberekké* változnak. Ipolyi A. másik meséjében²⁷ egy leány *elsötétedett házban* önfeláldozó magatartást tanúsít, ezzel egy gróft s a *házat is megváltja*, mely *reggelre megszépül*. Kecskeméti változatban²⁸ vadász egy *erdőben éjjel* végignézi, hogy az *ördögök* miként kínoznak meg egy *vén asszonyt*, kit a szegények gonoszágáért megátkoztak, hogy 99 évig szenvedjen s boszorkánnyá váljék. Az *erdő helyén régen major volt*. Azzal, hogy a kínoztatást végignézte, a vénasszonyt *hátralevő szenvedésétől* megváltotta. (Az erdő *visszaváltozása* nincs említve.) Besenyőtelki mesében katona feketevárban 3 éjjeli önfeláldozó magatartásával *fekete leányt* megvált, ki *megfehéredik*.²⁹

¹⁵ Sajóv. népm. I. 95. l. A Jó-fiú.

¹⁶ U. o. I. 149. l. Az aranyfogú testvérek.

¹⁷ U. o. II. 55. l. A három kalmárfi.

¹⁸ U. o. II. 149. l. Brügő, az ördög.

¹⁹ Nyr. I. 275. l. Az elétkozott hercegisasszony.

²⁰ Nyr. X. 40. l.

²¹ Pintér: A népmesékről. Losonc. 1891. 67. l. Mesé Juhaczi Péterre.

²² Lázár J.: Alsófehér vm. monogr. I. k., 2. r., 632. l.

²³ Ethnographia. XXI. 353–357. l. Br. Nyáry A.: Mihálygerge népköltésze.

²⁴ M. N. Gy. (Krizsa): XII. 113. l. Rózsa vitéz.

²⁵ M. Nép. Gyűjt. XIII. 163. l. A király és a fogadott fiú.

²⁶ U. o. 177. l. A három királyfi.

²⁷ U. o. 243. l. Szőrös kezek.

²⁸ U. o. 262. l. A Boszorkány és a vadász.

²⁹ M. N. Gy. IX. 347. l. A bátor katona.

Hiencz mesében³⁰ a hős üveghídon töltött 3 éjjelen át nagy fáradsággal megvált egy *vízfejú leányt*, kinek feje rendes lesz s az *üveghíd ezüstté válik*. Másik *soproni* mesében³¹ *ördögök* egy ember kastélyát elátkozzák s *éjjelenként* benne járnak. Öreg ember egy fiút küld oda, ki az *ördögöket szétveri*. *Ezzel a kastély meg van váltva*. Harmadik *soproni* mesében³² *hegyben* lakó leányt egy ifjú hosszú szenvedéssel megvált; a *hegy is kastéllyá válik*. Hasonlóan a 99. sz. „Ti zwölf Priada“ c. mesében is. Erdélyi szász mesében³³ egy ifjú nagy *pusztaságon* négy éjjelen át hősi magatartást tanúsít; a *pusztán lévő szobor nagy csattanás között királlyá változik*, sok *katona veszi körül s a puszta is szép gazdag termőföldre válik*. Erdélyi oláh mesében³⁴ Frigyes a *fekete világban* 3 éjjeli szenvedéssel megvált egy *fekete leányt*, *lovát s medvét*; a *leány megfehéredik*, a *medve királlyá*, a *ló királynévá változik*; *minden megvilágosodik s a nap kisüt*. Sziléziai mesében³⁵ egy *barlangban kastély*, itt fa, virág *el van hervadva*; a hős 3 napi próbával egy *fekete leányt* *tehen- és kigyóalaktól megvált*. Német mesében³⁶ királyfi *elátkozott kastélyban* fekete leányt 3 éjjeli kín kiállása után megvált, ki *megfehéredik*; *kardjával még hármat suhint s a varázslattól a kastélyt is feloldja*. Más német mesében³⁷ *sziklában levő elátkozott kastélyban* egy *pásztor* egy szarvast 7 évi ott maradásával megvált; a szarvas *szép leánnyá változik*. Ugyancsak német mesében³⁸ *elátkozott kastélyban* 18 fiú 18 elátkozott királyleányt, azzal, hogy egy éjjel mellettük meg nem mozdulnak, megvált. A váltáság percét nagy trombitaszó jelzi. Szintén német mesében³⁹ *juhász elátkozott kastélyban* kétszer 7 évi türelempróba után *kigyóalakú leányt* megvált; ezzel a *királyt* is megváltja, kinek *népe állatokból emberekké visszaváltozik*. Még egy német mesében⁴⁰ hét fiú egy *kastélyban* 3 éjjeli hősi kitartásával elátkozott királyleányt megvált, ennek szolgái, kik *kigyókká voltak varázsolva*, visszaváltoznak; a *kastélyban minden életre kel*. Sziléziai mesében⁴¹ egy ifjú *elátkozott földalatti kastélyban* 3 feladat elvégzésével egy *varangyot* megvált, mely *leánnyá változik*, ennek *fekete szolgálói megfehérednek s a kastély a föld színére jön*. *Wisser* meséjében⁴² egy ifjú *földalatti kastélyban* lakó *királyt s leányát* egy *sárkány* megölésével megváltja s a *nagy erdő helyén szép város támad*. *Vend* mesében⁴³ parasztfiú egy *erdei királyi palotában* egy évi ottmaradással megvált egy leányt, ki *kigyóalakját* elveszti, a *hegy országga változik*, ő maga király lesz. *Litván* mesében⁴⁴ *földalatti kastélyban* egy leány egy *láncravert* embert 3 éjjeli bátor magatartásával megvált; ez *királyfivá változik s a kastély a földből kiemelkedik*. Másik *litván* mesében⁴⁵

³⁰ *Bünker*: Sagen, Märchen in heanz. Mundart. Leipzig. 272. 1. Ti Prinzessin mit 'n Wassakoupf.

³¹ U. o. 283. 1. 's vawountschani G'schlouss.

³² U. o. 328. 1. Ti schwa'zi Prinzessin.

³³ *Haltrich*: Deutsche Volksmärchen aus dem Sachsenlande in Siebenbürgen. Berlin. 1856. 108. 1. Der gute Peter und seine falschen Brüder.

³⁴ *Schullerus*: Rumänische Volksmärchen aus dem mittleren Harbachtale und dem Alttale. Hermannstadt. 1907. 192. 1. Fritz, der tapfere, ein Knabe, geboren aus Blumen.

³⁵ *Schiller*: Schlesische Volksm. 1907. 7. 1. Die verzauberte Prinzessin.

³⁶ *Grimm*: K. H. M. 121. sz. Der Königsson, der sich vor nichts fürchtete.

³⁷ *Zaunert*: Deutsche Märchen seit Grimm. (A Märchen der Weltliteratur-sorozatban.) 71. 1. Der Grafensohn.

³⁸ U. o. 101. 1. Von den achtzehn Soldaten.

³⁹ U. o. 196. 1. Der Schäfersohn und die zauberische Königstochter.

⁴⁰ U. o. 397. 1. Der Jude und das Vorlegeschloss.

⁴¹ *Peter*: Volkstümliches aus Öst.-Schles. Troppau. 1867. II. 177. 1. Die entzauberte Kröte.

⁴² *Wisser*: Plattdeutsche Volksmärchen. (A Märchen der Weltlitt.-sorozatban.) 200. 1. Windhund, Kreih un Migelrém.

⁴³ *Veckenstedt*: Wendische Sagen, Märchen, etc. Graz. 1880. 62. 1.

⁴⁴ *Leskien-Brugmann*: Litau. Volksl. u. Märchen. 21. sz.

⁴⁵ U. o. 476. 1. Von dem jungen Burschen, der keine Furcht hatte.

(a *Félszkereső*-t. keretében) bátor fiú *erdei házban* 3 éjjel őriz egy leányt, kit ezzel az *ördögöktől* megvált; az *erdő sereggé*, a *holt ember*, ki koporsóban elébe vágódott, *királlyá* változik. Szerb mesében⁴⁶ huszár *elátkozott kastélyban* hősiességével 12 fekete leányt s 11 kővé vált fivérét megváltja, a leányok megfehérednek, a fivérek felelevenednek s egy *üveghegy szét-pattog*. Osztrák mesében⁴⁷ sziklábavájt kastélyban törpe királyfivá változik az ott levő nép pedig kiséretévé.⁴⁸

Az *Üldözött szarvasünő*-típus bemutatott anyagával közelről rokon adalékokat tartalmaz a *Két egyforma testvér*-típus.

Gaal magyar meséjében⁴⁹ a testvér erdőben kővé változtatott bátyját feléleszti, vesszőütésére a kövekből sok állat s még „mintegy“ hatezer ember elevenedik meg. Másik magyar mesében⁵⁰ a testvér a boszorkányt megöli, bátyját feléleszti, egy csónakos királlyá, csónak királynévá, evező királyleánnyá, tenger erdővé változik. Merényi egyik meséjében⁵¹ az erre kényszerített boszorkány a megölt Vizi Pétert feltámasztja s vele együtt egész sereg embert. Vizi Pál a boszorkányt megöli. Erre a boszorkánytanya egyszerre megvilágosodik s mindenütt új, vidám élet támad.

Bünker hienc meséjében⁵² a boszorkány a megölt fivért s annak kutyáit feléleszti. A boszorkánynál tűz ég, mely emberekből s kutyákból van rakva, minden zsaratnokából egy ember s egy kutya válik. Erdélyi oláh mesében⁵³ egy ifjú erdőben kővé vált barátját feléleszti, ezzel még sok megölt ember feltámad. Másik oláh mesében⁵⁴ egy fiú erdőben skorpiót öl meg s ennek folytán sok ember feltámad. Czigány mesében⁵⁵ a fivér, lova s kutyája egy-egy aranyalmát tartanak szájukban, azt erdőben a kővé vált fivérre, lóra és kutyára köpik: azok felelednek. A boszorkányra 2 almát köpnek, az nagy dörgés között füstté és gőzzé válva eltűnik. Szerb mesében⁵⁶ vén asszony udvara emberesonttal van bekerítve s tele van kővé vált emberekkel. Az asszonyt a fivér kényszeríti, hogy a kővé váltakat támassza fel. Másik szerb mesében⁵⁷ fivér erdőben bátyja két kőszobrát vesszővel megüti, azok feltámadnak. Mikor a boszorkányt kővé változtatja, az erdő megtelik emberrel, kutyával s más állattal. Német mesében⁵⁸ erdőben a felélesztett testvérrel együtt kővé vált királyfiak s királyleányok élednek fel s velük egy egész ország. Litván mesében⁵⁹ fivér kővé vált bátyjait feltámasztja; ezekkel együtt még sok nép elevenedik meg.

Ez az indíték Bitiu és Anepu meséjéig nyúlik vissza.⁶⁰ Már most meg kívánom itt jegyezni, hogy az *Üldözött szarvasünő*-típushoz tartozó mesék

⁴⁶ *Leskien*: Märchen aus dem Balkan. 204. l. Ein Bursche erlöst zwölf verwünschene Mädchen.

⁴⁷ *Vernaleken*: K. H. M. 140. l. Der erlöste Zwerg.

⁴⁸ Az összeh. irod. l. bővebben *Köhler*: Kl. Schr. I. 259–261., II. 213–218. l. *Botte-Poltvka*: Anmerkungen, II. 318–348. l., III. 531–537. l.; *Pschmidt*: Die Sage von der verfolgten Hinde. Diss. Greifswald, 1911.

⁴⁹ *Magy. népm. gy.* I. 159. l. A kővévált királyfi.

⁵⁰ *M. N. Gy.* IX. 405. l. A két királyfi.

⁵¹ *Ered. népm.* I. 79. l. Vizi Péter és Vizi Pál.

⁵² *Id. m.* 268. l. Ti trai Priada.

⁵³ *Schullerus*: *id. m.* 14. l. Hör' nicht, Sieh' nicht, Sei nicht schwer, wie die Erde.

⁵⁴ *Sšinenu*: 655. l. Ne aude, ne-a vede.

⁵⁵ *Wlislöcki*: *Volksdichtungen der südung. und sieb. Zigeuner.* 316. l.

⁵⁶ *Vuk St. Karadžić*: *Volksm. der Serben.* Berlin. 1854. 174. l. Die drei Aalfische.

⁵⁷ *Leskien*: *id. m.* 278. l. Die Hexe, die Menschen im Steine verwandelt.

⁵⁸ *Wisser*: *id. m.* 1. l. De tve Bröder.

⁵⁹ *Leskien-Brugmann*: *id. m.* 389. l. Von den drei Brüdern und ihren Tieren.

⁶⁰ Az ált. összehasonlító irodalmat l. *Köhler*: Kl. Schr. I. 178–181. l. *Botte-Poltvka*: Anmerkungen, I. 528–556. l.

hősei a változatok igen jelentős részében *szolgálatból elbocsátott vagy szökött katonák*.

IV. Az *Argirus*-típusú változatok.

Azok az *Argirus*-típusú meseváltozatok, melyek az *Üldözött szarvas-ünő*-típussal nincsenek kapcsolatban:

Gaal meséjében⁶¹ (a *Megátkozott testvér*-t. keretében) Rudolf királyi lovász a király leányáról *durván nyilatkozik. Világszépasszonya elhagyja. Bujdosása közben kedvesét sas és hangya képében felkeresi. Mind a ketten megfiatalodnak*. Másik meséjében⁶² (a *Peri Banu*-t. keretében) a halászfű szüleihez megy, feleségétől kapott *gyűrű* segítségével egyszerre ott terem. Felesége tilalmát megszegi, az *elhagyja*. Ördögfiaktól elvett *büvös eszközök* feleségéhez viszik. Harmadik meséjében⁶³ az aranyhajú királyfi, hogy a muzsikafát elhozza, a *Világ-vámja* (óriásféle szörny) *száján megy át*. A fát *68 sárkány őrzi. Dunamelléki* mesében⁶⁴ a királyfit tündér felesége elhagyja. A királyfi *lovon* utána *Tündérországba megy*. Az itten útját álló *két sárkánykígyót „sut-bot“-jával elvereti; feleségével találkozik*. Őket *királyné és királynévá választják*. Dunaalmási mesében⁶⁵ a leány, kinek aranyhaját levágják, a királyfit elhagyja. Ezt irigy korcsmáros elaltatással megakadályozza, hogy kedvesével találkozzék. A királyfi *ördögfiaktól elvett eszközök* segítségével kedvesénél terem. *Tamásváralji* mese⁶⁶ csak annyi rokon vonást tüntet fel, hogy a királykisasszony felajánlott *kezeit visszautasítja*, mert *neki szebb szeretője van*. *Rábaközi* mesében⁶⁷ (a *Három narancs*-t. keretében) a leányokat kereső királyfit *szél* viszi a kívánt helyre. *Csetényi* mesében⁶⁸ királyfit *tündér kedvese elhagyja s Feketevárosba megy* a tündérvezérek közé. A királyfinak *Feketeváros előtt szörnyű nagy ember száján kell keresztülmennie. Boszorkány ármánya* folytán azonban kedvesét újra keresnie kell. Ördögtől elvett *eszközök* segítségével újra megtalálja a „tündérfőasszonyt“. *Szajáni* mesében⁶⁹ Tündérszép Ilona haja levágása miatt *kedvesét elhagyja*. Ezt ördögfiaktól elvett *eszközök* viszik *Feketevárosba*, a tündérek várába, hol kedvesével egyesül. *Székely* mesében⁷⁰ Borsszemvitézt róka vezeti el Szép Júliához (a *Méhmagzatnak eléért tündér*-t. keretében). *Besenyőtelki* változatban⁷¹ (eleje az *Égigerőfa tündére*-típushoz tartozik), a kondás a *királyleány kezét visszautasítja*, tilalmat hág át, *kedvese elhagyja*, ezt *büvös eszközök* segítségével felkeresi s egybekelnek. *Csécseyi* mesében⁷² Tündér I. a királyfit haja levágása miatt *elhagyja*. *Büvös eszközök* egy *vén banya* ármánykodása ellenére is *Tündérországba viszik*.

Oláh mesében⁷³ a tündér *Feketevárosban* lakik, hol „a szél sohasem fúj“ (folyt. *Allatsógorok*-t.). *Szerb* mesében⁷⁴ a megrabolt hajfűrtű tündér a császárfit *elhagyja*. *Cselszövő* az öreg császárné. A császárfi *nagy rácsos*

⁶¹ *M. Népm. gy.* I. III. 1. A testvéri átok.

⁶² U. o. III. 234. 1. Halászmese.

⁶³ U. o. I. 200. 1. Jankalovics.

⁶⁴ *Merényi*: D. I. 1. 1. A három aranygyűrű.

⁶⁵ *Nyr.* 322. 1. Mese a pávahajú leányról.

⁶⁶ *Nyr.* XIV. 375. 1. Kirájmese.

⁶⁷ *Nyr.* XIV. 519. 1. A nádi kisasszonyok.

⁶⁸ *Nyr.* XXVI. 235. A kiráfi meg a tündérkisasszón.

⁶⁹ *Kálmány*: Sz. II. 118. 1. Tündér szép Ilona.

⁷⁰ *M. N. Gy.* VII. 435. 1. Borsszemvitéz és Szép Julia, stb.

⁷¹ *M. N. Gy.* IX. 45. 1. A Hollóterjős király.

⁷² *M. N. Gy.* XIII. 100. 1. Tündér Ilona és a királyfi.

⁷³ *Színéné*: Basmele române. Bucuresci. 1895. 284. 1. Junică Fet-frumosu.

⁷⁴ *Vuk St. Karadžić*: id. m. 23. 1. Der goldene Apfelbaum und die neun Pfauinnen. Leskien: Märchen aus dem Balkan. 96. 1.

kapun átmegeg s úgy találja meg a pávatündért. Az úton száját kitévő s mindent elnyelő óriás alakja ismerős az ázsiai folklóre-ban is.⁷⁵

V. Az *Üldözött szarvasünő* + *Argirus*-kapsolatú változatok.

Azok a változatok, melyekben a két típus (*Üldözött szarvasünő* + *Argirus*) kapcsolatban van egymással:

*Gaalnál*⁷⁶ a zöld *dragonyos elátkozott királyi palotában* három éjjeli önfeláldozó magatartásával egy *elátkozott királyleányt a fekete medvébőrből megvált* s feleségül vesz. + *Felesége*, kinek tilalmát megszegi, *elhagyja*. A *félvilág csőszével találkozik*, ki *tanácsot* ad neki a *tengeren való átkelésre* s a *másik félvilág csőszéhez küldi*, ki tanácsával az *üvegvárba* igazítja, hol feleségét feltalálja. (E mesébe más típusok anyaga is belekeveredik.) *Gaal* másik meséjében⁷⁷ *halász domb belsejében levő házban* három éjjelt önfeláldozóan eltölt, a gonoszok elverik. *Öreg asszony fiatal leánnyá, a ház királyi palotává változik, a kővé vált katonák felélednek*. A halász a leányt feleségül veszi. + *Szüleit meg akarja látogatni, felesége a nagy távolságra 24 óra alatt hazaviteti*. Ennek tilalmát áthágja, *felesége elhagyja*. Bujdosás. A *szél feleségéhez viszi*, kinek *vén anyját, a szerencsétlenség okozóját, megöli*. *Erdélyi* meséjében:⁷⁸ *János királyfi régi kastélyban ördögök három éjjeli kínzását kiállja*. Tizenkét *fekete leány megfehéredik*, tizenegy *kővé vált királyfi megelevenedik*. A királyfi a legidősebb leányt feleségének választja. + *Tilalmat megszeg, felesége elhagyja*. *Óriás a veres tengeren átvívisz, ezt csellel a tengerbe löki*. Egy *törpe* a *hármas üveghegyre át Feketevárosba dobja, kedvesét feltalálja s feleségül veszi*, a többi tündért fivérei veszik feleségül. *Dunamelléki* népmesében⁷⁹ a király lovásza a *király leányával nem kíván táncolni*, mert az ő szeretője szebb. A tündérkirályné a lovaszt elhagyja. Ezt *griffek* viszik el kedveséhez, de nem tud vele beszélni, mert egy boszorkány elaltatja. + *Táltos fiú egy hegy gyomrába vezet*. Az itt alvó *tündérkirálynét* háromszor *megcsókolja*, a többi tündért, *kigyókat s békákat* aranyvesszővel üti meg, ezek *felélednek*, utóbbiak *emberekké visszaváltoznak*. (Itt az *Üldözött szarvasünő*-t. anyaga az *Argirus*-t. végéhez forrad.) *Szovátai* mesében⁸⁰ *Virágfi János* Tündér Ilona elhagyja. V. J.-t *hattyúk* viszik magukkal, de ledobják; az üveghegyre háromlábú *ló* viszi fel. *Cigányasszony* ármánya folytán kedvesével nem beszélhet. + *A sinai hegyre* meg, hol egy havason levő palotában önfeláldozó magatartásával Tündér Ilonát *kigyóalakjától s az óriások hatalmából* megváltja s feleségül veszi. (A kapcsolat itt is fordított.) *Sátoraljaújhelyi* mesében⁸¹ van egy *fekete vár, melyben semmi élet*. *Huszárkatona* három éjjeli kínzás kiállításával egy *fekete leányt s a várat megváltja*. *A vár s a leány megfehéredik*. A leányt nőül veszi. + *Hazameg*. Ugyanaz a boszorkány, ki *Fejér Rozáliát* (a megváltott leány neve) elátkozta, most őt altatja el. *Felesége* elhagyja. A fekete tenger északi oldalán kell keresnie. *Griffmadarak három tengeren át viszik feleségéhez*.

⁷⁵ Radloff: Proben der Volksliteratur, etc. I. 31–59., 313–317., 352–353. I. V. ö. Bolte-Polivka: Anmerkungen, I. 40. és 234–237. l. található adatokkal.

⁷⁶ M. Népm. gy. I. 139. l. A zöld dragonyos.

⁷⁷ M. Népm. gy. II. 214. l. Egy szegény halászlól.

⁷⁸ Magyar népmesék. Pest, 1855. 20. l. A fekete kisasszony. A Nyelvőr XXVIII. 418. l. levő *A fekete királykisasszon* c. mesét, mely Erdélyi János e meséjének tájnyelvre átirta mása, a fentiek során nem fogom külön bemutatni.

⁷⁹ Merényi: D. I. 38. l. Az örökbefogadott testvérek.

⁸⁰ M. N. Gyűjt. VII. 467. l. Átkozott rucza.

⁸¹ Nyr. XVII. 278. l. A huszárkatona meg Fejér Rozália.

Hontmegyei változatban⁸² Tündérszép Ilona haját levágják, ezért Argyilust *elhagyja*. Argyilust az állatok királya: egy óriás farkassal messze távolságra *viteti*, végül mégis ördögfiaktól elvett *eszközök segítségével jut el* T. I.-hoz. Vén banya Argyilust elaltatja, + de Argyilus is *elaltatja a banyát*. T. I.-t *háromszor megcsókolja, a vár megvilágosodik, a zárt ajtók megnyílnak s a banya elsüllyed*. (A kapcsolat jelen esetben is fordított.)

Hazai *hienc* mesében⁸³ *szökött katona erdei elátkozott üres kastélyban három éjjelt önfeláldozóan tölt el. A fekete leányt megváltja, ki fehér lesz. Az erdő kertté válik, a vár tele lesz cselédséggel*. A leányt feleségül veszi. + Az *Argirus*-témához tartozó rész igen zavaros. Másik *hienc* mesében⁸⁴ egy fiú három éjjeli nehéz próbával egy *leányt kígyóalakjától megvált, a negyedik nap nagy dörgés között a földalatti szoba kastéllyá, a külső környezet aranykertté változik*. A leányt feleségül veszi. + Hazamegy. Tilalom megszegése miatt *felesége elhagyja, ehhez az aranykertbe a szél viszi el. Erdélyi szász* mesében⁸⁵ (eleje a *Megátkozott testvér*-típushoz tartozik) a legényt a királyleány *elhagyja*, mert tilalmát megszegte; a fekete *szellem* viszi a *sötét világba*, hol a *kapuban két sárkány tátogatja a száját*. + A legény nyakára kígyó tekeredik; túri; mennydörgés hallik s a *leány és a sötét világ meg van váltva*. (A kapcsolat fordított.) *Erdélyi cigánymesében*⁸⁶ öreg ember *országát gonosz tündér erdővé, gyermekeit hollókká, arany palotáját pedig földalatti szobává* változtatta. A fiú a *varanggyá vált tündért* tűzfolyóba dobja. Nagy csattanás és elalszik. Királyi palotában ébred; körülötte kedvese, ennek apja: a király s annak visszaváltozott fiai. + Az *Argirus*-típushoz tartozó részlet igen zavaros. Erdélyi *oláh* mesében⁸⁷ *erdei csodás palotában* hamutyka három éjjeli próba után (ördögökkel) *fekete leányt megvált s feleségül veszi*. + *Szüleihez megy felesége gyűrűjének segítségével*. Ennek tilalmát megszegi; *az elhagyja. Feleségét ördögök bűvös eszközeinek segítségével találja meg. Cseh* mesében⁸⁸ egy fiú *földalatti arany kastélyban fekete leány megváltására vállalkozik, kit megszeret. Erre a kastély körül virágos kert támad*. + A fiú *szüleihez vágyik*; más leányt szeret meg kedvese tilalma ellenére; *kedvese elhagyja*. Az *arany palotába 7 erdőn, 7 folyón, 7 hegyen át jut*. A leányt megtalálja. + Mikor csókolóznak, *ez megfehéredik. Osztrák-német* mesében⁸⁹ halászfíú egy kastélyban három éjjeli kín eltűrésével egy fekete leányt megvált, *ki megfehéredik*. Feleségül veszi. + Tilalom megszegése miatt felesége *elhagyja, ehhez a szél viszi el*. Ennek jegyzetében levő *hellersdorfi* változat szerint: egy legény egy hattyút megkoppaszt, a *tol-lakból emberek, az utolsó tollból egy királyleány, a hattyúból király lesz*; ezzel egy *elátkozott várat is megvált*. A leány felesége lesz. + *Szüleihez megy*. Tilalom megszegése miatt *felesége elhagyja*; ehhez *szél és bűvös eszközök viszik el. Német* mesében⁹⁰ egy legény *elátkozott kastélyban kígyóalakú elátkozott leányt megvált s feleségül veszi*. + *Szüleihez megy, feleségétől olyan gyűrűt kap, mellyel ott teremhet, ahol akar. Felesége*

⁸² M. N. Gy. XIII. 91. l. Tündér Ilona és Argyilus.

⁸³ Bünker: id. m. 219. l. Ta' Keinich van Rous'npa'ch.

⁸⁴ U. o. 288. l. Ta' Keinich van guldana Gaa'tn.

⁸⁵ Haltrich: id. m. 138. l. Die dunkle Welt.

⁸⁶ Wlislöcki: Märchen und Sagen der transsilvanischen Zigeuner. Berlin. 1886. 37. l. Der Köhlerssohn und die neun Raben.

⁸⁷ Ainénu: id. m. 738. l. Petru Cenușotea.

⁸⁸ Waldau: Böhmisches Märchenbuch. Prag. 1860. 24. l. Die schwarze Prinzessin.

⁸⁹ Vernalcken: Österreichische Kinder- u. Hausm. 1892. 199. l. Der Fischerssohn.

⁹⁰ Grimm: 92. sz. Der König vom goldenen Berg.

*elhagyja. Óriásoktól elvett bűvös eszközök viszik el feleségéhez. Másik német mesében*⁹¹ (eleje a *Hét holló*-típushoz tartozik) *erdei ház, háromnap próba*; egyéb, a *János vitézzel* egyező vagy rokon anyag az *Üldözött szarvasünő*-típushoz tartozó részben nincs. + A hollóvá változott leány a férfit *elhagyja*. Ezt óriás *megvendégeli*. Ennek testvére (óriás) a *kastély felé viszi*. Az *üveghegyre* rablóktól elvett *bűvös eszközök* s egy ló segítségével jut fel, hol a *leányt megtalálja. Pomerániai német* mesében⁹² *sziklába vájt szobában* egy legény három éjjelen át önfeláldozóan viselkedik, egy *fekete leány megfihéredik, a sziklából kastély lesz*. A leányt a legény feleségül veszi. + *Szüleihez hazamegy*, felesége tilalmát megszegi, az *elhagyja*. Feleségéhez *szél viszi el*. Másik *pomerániai* mesében⁹³ *halász fia hegy belsejében* három éjjelt türelemmel tölt el, egy *fekete leányt megvált*, ki *megfihéredik*. Feleségül veszi. + *Szüleihez hazamegy*. Felesége tilalmát megszegi, ez *elhagyja*. Tiefertalba az *északi szél viszi el*. Harmadik *pomerániai* mesében⁹⁴ *katona* egy házban *fekete leányt* talál, ki *félíg hal, félíg ember*. Ezt egy boszorkány varázsolta el. Három éjjeli szörnyű kín kiállításával *megváltja. A leány a negyedik napra egészen emberi testet kap s megfihéredik*. A katona feleségül veszi. + A leány megy vissza *Erdélybe*, tilalmát férje megszegi, azt *elhagyja*. A férjet *táltosló viszi az üveghegyre*. Negyedik *pomerániai* mesében⁹⁵ *szökött katona* egy boszorkányt agyonlő, ezzel egy *elátkozott királyleányt vált meg*. + *Megválnak*. Felkérésére indul. Egy *óriás* 3 garasért *nagy vízen átviszi* s az ég tetején levő *nap arany várába jut*. Többi része zagyva keverék. *Wolf* német meséjében⁹⁶ *szökött katona* erdőben *fekete kastélyhoz* ér, melyben *minden fekete*. Három éjjeli kín kiállása után éjfélre egy órákor mennydörgés, minden eltűnik: a *fekete leány s minden fekete tárgy megfihéredik, a leány aranyezüst ruhában jelenik meg; a fekete kastély is megszépül*. A katona a leányt feleségül veszi. + A *férj útra kel*, felesége tilalmát megszegi, az *elhagyja*. Tiefertalba *kedveséhez emberevők viszik el*. *Wolf* másik német meséjében⁹⁷ *királyfi* egy *kerti kastélyban* három éjjeli kint türelemmel kiáll, *kigyóalakú leányt megvált*, ki *visszaváltozik* s kit feleségül vesz. + *Szüleihez hazamegy*, felesége tilalmát megszegi, az *elhagyja*. Feleségéhez a *mennyországba griff viszi el*. *Wisser* plattdeutsch meséjében⁹⁸ *Hans földalatti kastélyban* három éjjelt önfeláldozó türelemmel tölt el, ezzel egy *fekete leányt megvált*, ki *megfihéredik* s felesége lesz. + *Szüleihez hazamegy*, felesége tilalmát megszegi, ez *elhagyja*, óriásoktól elvett *bűvös eszközök* és a *szél segítségével találja fel*. Ugyanitt más változatban⁹⁹ *parasztfiú elátkozott kastélyban* három éjjeli nehéz próba után három *szarvast* megvált, melyek *leányokká változnak*. Egyiket feleségül veszi. + *Szüleihez hazamegy*, stb., *neje elhagyja*. Feleségéhez a *gollnmarki kastélyba a szél viszi el*. Szerb mesében¹⁰⁰ *szökött katona kővé vált városba* jut, hol azért, mert *odamegy, egy királykisasszony feléled. Az esküvői harangszóra megele-*

⁹¹ Grimm: 93. sz. Die Rabe.

⁹² Jahn: id. m. 281. l. Die Maränen.

⁹³ U. o. 298. l. Die Königin vom Tiefertal.

⁹⁴ U. o. 304. l. Die Königin von Siebenbürgen.

⁹⁵ U. o. 312. l. Das Schloss der goldenen Sonne.

⁹⁶ Wolf: Hausmärchen. 16. l. = Zauert: Deutsche Märchen seit Grimm. 355. l. Die Prinzessin vom Tiefertal.

⁹⁷ U. o. 198. l. = Zauert: id. m. 376. l. Die eisernen Stiefel.

⁹⁸ Wisser: id. m. 221. l. Das Königreich von Mornstern.

⁹⁹ U. o. 171. l. Op'n Goll'nmarker Sloss.

¹⁰⁰ Krauss: Sagen u. Märchen der Südslaven. Leipzig, 1883—84. I. 367. l. Die Vila in Mühlentburg.

nedik az egész város. + Szüleihez hazamegy, felesége elhagyja. Ehhez a szél viszi el. Olasz mesében¹⁰¹ fiú, ki vagyont eltékozolta, egy palotában két héten át minden éjjel kínokat áll ki a kísértetektől; ezzel egy fehér báránnyá varázsolt szép leányt megvált. + A leány megy haza szüleihez; férje a tilalmat megszegi; férjét elhagyja. Ezt egy nagy sas viszi el hozzá s egybekelnek. Vend mesében¹⁰² vadász kedvese tilalmát megszegi, az elhagyja. A vadászt az üveghegyre arany őzbak, a sötét világba griff viszi el, hol a hattyúleányt megtalálja. + Itt három éjjeli kínzást kell a leányért eltűrnie. Éjjel 1 órakor nagy csattanás, a sötét világból szép kastély lesz s a leány meg van váltva. (A kapcsolat itt is fordított.) Litván változatban¹⁰³ halász fia egy elátkozott kastély szobájában három éjjeli nehéz próba kiállásával három fekete leányt megvált, kik megfehérednek, a kastély egészen megvilágosodik s a nap egészen besüt az ablakán. A fiú az egyik leányt feleségül veszi. + Feleségétől kapott gyűrű segítségével falujába megy. Felesége elhagyja. Ezt bűvös eszközök segítségével feltalálja.

Az Argirus-típusú mesék forrását Bolte szerint valamely középkori, még pedig francia hagyományokon alapuló lovagregényben kell keresni.¹⁰⁴

VI. a) „János vitéz“-nek a népmesei szerkezetekhez való viszonya.

1. Erős Jankó-típushoz. János vitéz származása ismeretlen, paraszt-asszony a kukoricaföldön találja, onnan viszi haza s fölneveli. A mese hőse német és oláh mesékben is, miként a Kyros- és Romulus-mondában, szintén talált gyermek, lapp mesében lúdtojást talál az asszony; a nevelőszülő német mesékben: óriás, oroszlán és farkas, oláh mesében: kecske. Emellett az, hogy a hős a magyar és német mesében medvétől születik, a lapp mesében a lúdtojásból sas költi ki, anyja 7 évig szoptatja, vasból kovácsolják vagy származása más egyéb esodás körülménnyel van kapcsolatban, végül, hogy — mint a csángó-magyar mesében — már születésekor árva: mind szintén az erő és a nagyrahivatottság jele.

Kukoricza Jancsi nevelőapjánál, egy parasztembernél, szolgál sorban él, juhokat őriz, nyája, melyről Huskával való találkozásánál megfélekedezik, elszéled s bujdosnia kell. A mese hőse magyar mesékben béres, kocsis vagy disznópásztor lesz, az idegen mesékben is szolgaszerepet tölt be. A rábízott jószággal szintén gondatlanul bánik: magyar mesékben marhákat agyonüti, ökreit farkasok vagy medvék falják fel. Sorsa valamennyi mesében bujdosás.

Jancsi rablótanyára vetődik s a házat velük együtt elpusztítja. Magyar mesékben ezzel párhuzamos elemet nem találunk, de az idegen változatokban ennek világos nyomai már fölismerhetők. Német mesében a fiút anyjával együtt rablók lopják el, a fiú ezeket agyonüti s — nem úgy, mint Kukoricza Jancsi —, kincseiből is kiveszi a maga részét. Oláh mesében is tolvajok hurcolják el.

Petőfi János vitéze nagylelkű és lovagias érzésű, ízig-vérig katona. Megmenti Franciaországot a törököktől, a „nagyhasú“ török vezért megöli, ennek fiától pedig a francia királykisasszonyt megszabadítja. Hogy miért éppen a franciák iránt ilyen nagylelkű János vitéz, az Petőfi ismerős francia-rokonszenvéből talán könnyen megérthető. A magyar mesék hősei

¹⁰¹ Gonzenbach: Sicilianische Volksmärchen. Leipzig, 1870. II. k. 13. l. Vom verschwendrischen Giovanninu.

¹⁰² Veckenstedt: id. m. 122. l. Schwanjungfrauen.

¹⁰³ Leskien-Brugmann: id. m. 433. l. Von einem Fischerssohn, den ein Teufel davontrug.

¹⁰⁴ Bolte-Polivka: Anmerkungen, II. 345—346. l.

is ilyen nagylelkűek, de a harcban való jelességüket s a fogságban levő leányok megszabadítását más típusokhoz, főként az *Erős Jankó*val igen közelről rokon *Fehérlófia*-típushoz tartozó változatok mondják el. De az idegen mesékben ennek az elemnek is megvannak a párhuzamai. Az *erdélyi szász* mesében a pap leányát menti meg a pokolból, az *örmény* mesében egy királykisasszonyt egy vaddisznótól, a *cseh* mesében az alvilágból, az *ukrajnai* mesében sárkánytól, az *oroszban* az ördögtől, a *lappban* a szörnyetegtől szabadít meg, az utóbbiban a leányt János vitézhez hasonlóan apjához haza is viszi. A *norvég* mesében pedig még az ellenség hadseregét is leverni.

Hogy János vitéz a francia király országát s ennek leánya kezét visszautasítja, arra hivatkozván, hogy neki van már kedvese, jóllehet ennek megfelelője az *Erős Jankó*-mesecsaládban nem található, szintén népmesei eredetű. Az *Erős Jankó*-típushoz tartozó változatok közül ugyanis adig van egy is, melynek hőse feleséget szerez, az az elenyészően csekély változat, melyben erről szó van, más típusokkal való kapcsolat nyomait mutatja. Azért írja *Arany* is *Toldiban*, melynek tárgya részben szintén az *Erős Jankó*-típusú meseanyagból való,¹⁰⁵ hogy Toldinak „asszonnyal soh'sem volt tartós barátsága“. Valószínűbb azonban — mint alább látni fogjuk —, hogy a királyi ajánlat visszautasítása nem ezen a negatív tényen, hanem az *Argirus*-típus azon pozitív elemén alapszik, melyet Petőfi a meseanyagból kikapcsolva, kompozíciójában e helyre ékelt be.

A francia király egy zsák arannyal jutalmazza János vitéz önzetlen lovagiasságát. János vitéz ezt el is fogadja. Ennek is van visszhangja a népmesékben, bár a mesei párhuzam kapcsolata a „János vitéz“ idevágó helyével nem olyan szoros, mint a többi elemnél vagy indítéknál. Csak egyedül az *erdélyi szász* mesében van arról szó, hogy a pap a leányát pokolból megmentő Eisenhansnak egy zsák pénzt ígér. A mese hőse — főként a *magyar* mesékben — a kincessel megtöltött zsákokat bántatlanság fejében az ördögöktől kapja, egy *német* mesében pedig — mint fentebb már láttuk — egy zsákkal az általa megölt rablók kincséből visz magával.

A fazekas sárban megakadt szekerének kihúzására nézve elég egy pillantás a felsorolt változatokra, hogy ennek az elemnek az *Erős Jankó*-típusú meseanyaghoz való tartozása minden kétségen kívül legyen.

Az *óriásokkal* (sárkányokkal) *együtt való kövés* s az *óriás király agyonütésének* elemei. — mint előbb jeleztem — nem tartoznak ugyan szervesen az *Erős Jankó*-típushoz, de mert a *Fehérlófia*-típus hőse is ugyanazon testi és lelki tulajdonsággal bír, mellyel az *Erős Jankó*-típusé, a kétféle típushoz tartozó elemek, kölesönösen, szerfelett könnyen asszociálódnak; ezért van, hogy az a kétféle anyag, mely a népmesékben együtt él, ezt a viszonyát a „János vitéz“-ben sem bontotta fel. Petőfi tehát itt is hű maradt népi mintaképeihez. Arra nézve, hogy János vitéz az óriások királyát megöli s ezzel az óriásokat megfélemlíti, kik szolgálivá szegődnek, utalok *Radloff*nak középpázsiai török adalékára.

Ami a boszorkányok megsemmisítését illeti, Petőfi hallhatott vagy olvashatott olyan *Erős Jankó*-típusú mesét, melyben ez is el volt mondva. — hiszen erre a változatokban folyton élénk bukkánó s az ördögmalomban lefolyt kalandból s az *örmény* és *cseh* variánsokból következtethetünk; egész

¹⁰⁵ V. ö. *Moór Elemér*: A Toldi-monda és német kapcsolatai. Budapest, 1914. L. ennek ismertetését töleml. *Ir.-tört. Közl.* XXV. évf. 489–492. l.

bizonyos azonban, hogy — amint alább rá fogunk térni — ez az indíték már az *Üldözött szarvasünő*-típusnak egyik rendkívül jellemző sajátossága.

2. *Üldözött szarvasünő*-típushoz. A gonosz mostoha Iluskát addig gyötri, míg meg nem hal; János vitéz életét is megrontja, ezenfelül boszorkánytársaival szövetkezik és setétség országában, hol miattuk az égen sem nap, sem csillag nem világít, ezekkel együtt végzi az emberek megrontását célzó átkos munkáját. János vitéz óriás szolgálival a boszorkányokat egyenként pusztíttatja el s amint ezek megsemmisülnek, olyan mértékben „oszlik az éj homálya“. De az ország végképen csak akkor világosodik meg, mikor Iluska mostoháját is megöleti. János vitéz ezzel nemcsak jogosult egyéni bosszúját tölti ki, hanem — mint Franciaországban viselt dolgaiban — szenvedő embertársain is segít. Ugyanez történik a népmesében is, mint azt a bemutatott változatok élénken igazolják. János vitézt az Iluska megrontásán érzett egyéni bosszú tüzei a boszorkányok elpusztítására, a mese hőse is egy elátkozott leány, megváltásáért s kezéért tanusított önfeláldozó magatartásával egyúttal az egyetemes érdekeket is szolgálja. A mesében is elátkozott kastélyról, fekete várról, sötét világról, sziklába vájt vagy elsüllyedt palotákról és barlangokról van szó. A megváltás ideje alatt (3 nap) e helyeken is, hol minden fekete, naponként egyre jobban fehéredik minden: a leány s a tárgyak is, míg végül a leány, a tárgyak, a palota is egészen fehér lesz s a földből kiemelkedik, a kővé, erdővé, stb. változtatott ország visszanyeri régi képét, a sötétség helyére újra a világosság lép, sőt az *oldh* változat szerint — a nap is kisüt, a *litván* változat szerint pedig a nap a kastély ablakain *egészen* besüt, tehát a nap emelkedése is fokozatos lépést tart a megváltás művének előrehaladásával, éppen úgy, mint „János vitéz“-ben.

E helyen, bár a felsorolt változatok után feleslegesnek látszik, *Elek Oszkár*nak egy tévedését kell helyreigazítanom. Ő — egyébként érdemes — értekezésének egyik helyén¹⁰⁶ *Merényi László*nak fentebb általam is bemutatott meséjéről¹⁰⁷ azt állítja, hogy „ezen a mesén nagyon is érzik a csinosítgatás“, mert a Petőfi „János vitéz“-ben leírt setétség országának megvilágosodása feltűnő módon egyezik a mese azon tartalmával, mely szerint a boszorkánytanya egyszerre megvilágosodik s mindenütt új élet pezsdül. *Arany János*nak pedig utólagosan felrójja, amiért „nem utalt arra, hogy a boszorkánytanya leírásán tagadhatatlanul János vitéz hatása (!) érzik“. Talán elég lesz, ha *Elek Oszkár* ezen tévedésével szemben az elsorolt s hasonló tartalmú változatok tömegére mutatok rá, melyek *Merényi László* meséjének népi eredetét teljesen igazolják, s *Arany János*ról, ki ilyen tartalmú mesét a néptől bizonyára maga is hallott s ki hallgatásával szintén elismerte e meseelemek népi származását, a szemrehányás elhárul. *Merényi* kifogásolt helye a népi képzelet terméke, Petőfi-hatásról szó sem lehet, hanem az a tény, hogy a Petőfi által felhasznált népmesei anyag megmaradt a maga valóságában.

Amint „János vitéz“-ben a boszorkányok setétség országának urai s ők a megrontó gonosz hatalom képviselői, a népmesékben is igen gyakran boszorkányok vagy ezeknek szinonimái: *vén asszonyok*, *ördögök*, *kisértetek*, *óriások* szerepelnek, kik a magát nehéz próbáknak alávető vagy feláldozni kész hőst három éjjelen át vagy halálra kínozzák vagy minden éjjel meg

¹⁰⁶ *Ethnographia*. XXVII. 176. l.

¹⁰⁷ Ered. népm. I. 79. l. Vizi Péter és Vizi Pál.

is ölik, de távozásuknak, hatalmuk megszűnésének nem erőszakos fellépés az oka, mint „János vitéz“-ben, hanem a hősnek az a szilárd elhatározása, hogy az elátkozott leányt akár halála árán is megszabadítja. Ez az indíték „János vitéz“-ben hiányzik, mert Iluska Petőfi kompozíciójában már előbb meghal s a halálból életre hívásához a népmese tárházából más eszközöket használ fel.

János vitéz a setétség országára véletlenül bukkan; amint vándorol, csak azon veszi magát észre, hogy benne van. A népmese hőseit álombeli intés vagy magasabb eredetű küldetés juttatja el a megrontott ország (kastély, család, stb.) tájékára, hol maga a megrontott, elátkozott leány *fehér vagy tündöklő szarvú szarvas* csábító alakjában csalogatja arra a helyre, hol megváltásnak meg kell történnie. „János vitéz“-ben ez a vezető lény legfeljebb Petőfi *szerkesztőképessége* volt, mert neki arra, hogy János vitéz és Iluska találkozhassanak, már más terve volt, az ellen pedig, hogy a gonosz mostoha bosszulatlanul maradjon, költői igazságérzéke tiltakozott. Ennélfogva a népmesekinesből rendelkezésére álló s az *Üldözött szarvasünő*-típushoz tartozó anyagból azt vette át, amire okvetlenül szüksége volt: a boszorkányok s ezek között a főboszorkány megsemmisítését s ezáltal az ország megvilágosítását. Ez János vitéz jellemének mélyebb kidomborítására is igen alkalmas eszköz volt.

János vitéz a törökökkel vívott harcok után sem veti le a katonaruhát s mint katona lép be a setétség országába is. Mesei párhuzamaink hőseinek legnagyobb része is *katona* (szökött vagy kiszolgált), csak kisebb részben *vadász, királyfi* vagy valamely *bátor alacsonysorsú legény*.

A boszorkányok elpusztítása után közvetlenül következik Petőfi költeményében János vitéznek a kísértetekkel való éjjeli kalandja. Ez a rész még mindig az *Üldözött szarvasünő*-típus anyagából táplálkozik, melyből tudjuk, hogy az elátkozott vár — Petőfinél: temető — tivornyázó szörnyei a hős kínzásával vagy a hajnali kakasszóra, vagy mikor az óra éjjél után egyet üt, felhagynak. Petőfinél ezek nyúlnak János vitéz felé fenyegető kezükkel, de szándékukban a kakas közbelép s eltűnnek, mint a mese rémalakjai.

3. *Árgirus és Tündér Ilona*-típushoz. Legtöbb nyoma van a „János vitéz“-ben az *Árgirus*-típushoz tartozó s a magyar irodalomban már több-ízben érvényesült meseanyagnak, a többi típussal párhuzamos elbeszélő anyag is ennek a keretébe van bekomponálva.

Az *Árgirus*-típussal párhuzamos helyek egyikét már a „János vitéz“ legelején fel lehet ismerni abban a jelenetben, melyben a világról megfelekezett két szerelme: Janesit és Iluskát az irigy és rosszlelkű mostoha szétkergeti, hogy többé ne lássák egymást az élettavában való feltámadásig. Kinek ne jutna rögtön eszébe a *tiszta típusú Árgirus*-mesék elejéről az az epizód, melyben a boldogan szerelmeskedő királyfit és tündért egy vén asszony vagy irigy boszorkány azzal választja el egymástól, hogy a tündér aranyhaját levágja, kinek e miatt távoznia kell s a királyfit el kell hagynia. Hogy Janesi nyája a szerelmeskedés alatt elszéled s e miatt neki bujdosnia kell — mint előbb láttuk — már az *Erős Jankó*-típusanyagából való, melyet Petőfi az *Árgirus*-anyaggal szabadon kapcsolt össze.

A „János vitéz“-nek az a részlete, mely szerint Janesi falujába hazamegy, itt Iluska haláláról értesül s ezért újra nyakába veszi a világot, szintén népmesei párhuzamokon épül. Azon *Árgirus*-típusú mesékben, melyek

az *Üldözött szarvasünő*-típussal *kapcsolódnak*, a hős házassága, illetőleg kedvesének megváltása után szüleihez hazamegy, otthon feleségének vagy kedvesének tilalmát megszegi, az elhagyja s ő ennek felkeresése végett hosszú útra indul. Újabb bujdosása csak akkor következik be, mikor a feleségével való találkozás alkalmával az álomitaltól elalszik. Ugyanígy van ez a tiszta típusú változatoknál is, azzal a különbséggel, hogy azokban az *első* bujdosás nem a szülőkhöz való hazatérés miatt következik be, hanem azért, mert a boszorkány a tündér haját levágja. Petőfinél a második mesei bujdosás anyaga nincs felhasználva, de a kétszeri világgámenetel megvan, melyeknek motivációja a *kétféle* (tiszta és *Üld. szarv.*-típussal kontaminált) *változat-csoport*hoz tartozó mesék hőseinek *első* bujdosására vonatkozó anyagból van merítve, vagyis Petőfi Jancsi első bujdosásának előzményeül a tiszta típusú *Argirus*-mesék hősei első bujdosásának előzményeit, második útrakelésének okaiul pedig az *Üldözött szarvasünő*-típussal kontaminált *Argirus*-mesék hőseinek *szintén* *első* bujdosására vonatkozó indítékokat vette át. Hogy Iluska meghal, ez másképpen annyit tesz, hogy Iluska „Jancsikáját” elhagyja ugyan, de Tündérországból majd találkozik vele, mint ahogyan a tündér elhagyja az ifjút, de izenetet hagy hátra, mely szerint, ha azt akarja, hogy övé legyen, az *üveghegyen*, a „hármashegyen túl”, vagy *Tündérországból* keresse fel. Ez majdnem ugyanígy van Petőfinél is, mikor a menyecskevel János vitéznek tudtára adhatja, hogy Iluska meghalt, kinek búcsúszavai ezek voltak: „... Jancsikám, az Isten áldjon meg. *Más világon, ha még szeretsz, ticed leszek*“.¹⁰⁸ János vitéz tehát megy, még a másvilágra is, csak Iluskát bírhasza.

Amint János vitéz az óriásföld csőszét, ki az óriásföld határán folyó patak mellett öröködik, lábán megszúrja s az a patakba szédül, a magyar mese hőse is vándorútjában a *félvilág csőszével* találkozik, kitől a tengeren való átkelésre nézve tanácsot kap s aki a közelebbi tudnivalóért a másik félvilág csőszéhez küldi. Másik *magyar* mesében (*Erdélyinél*) a tengeren át-vívó óriást a tengerbe löki s úgy öli meg.

Ezen meselem mellett ékei be Petőfi az *Argirus*-anyagba az *Üldözött szarvasünő*-típusnak azt az anyagát, melyet a maga helyén az imént taglaltam.

A Tündérországhoz vívó óperenciás tenger innenső szélén János vitéz öreg halászt talál, ki felvilágosítja, hogy a tengeren át nem viheti, mert annak szélessége végtelen. Ez a kicsinyke részlet mintha az óriásföld csőszével való jelenet duplikációja lenne!

János vitézt Tündérország másik partjára a síppal előhívott óriás viszi át. A messze távolságra való szállításnak ez az alakja, nemcsak az *Argirus*-típusú mesékben, hanem az azon kívül eső mesecsaládok anyagában is ismerős. Ennek megfelelői: a *szél*, az ördögfiaktól elvett *bűvös eszközök*, az állatok királya által kirendelt *sánta állat*, vagy valamely *hálás állatnak* (madárnak) *átkölesönzött ereje* és a *griff*.

Tündérország kapujában hármashadály állja útját Petőfi hősének: az első kapuban három medve, a másodikban három oroszlán, a harmadikban egy nagy sárkánykigyó. A medvéket s oroszlánokat János vitéz könnyűszerrel legyőzi, a sárkánykigyónak pedig szájába ugrik, honnan gyomrába jut s itt kifúrja magát a szabadba. A mesékben ismerős a kapu-

¹⁰⁸ L. a költemény XVIII. r. 5. versszakában.

őrző állat eleme.¹⁰⁹ Hogy János vitéz a sárkánykigyó szájába ugrik, stb. s úgy jut Tündérországba, *Gyergyai Albert* szép históriájában s ezenkívül dunamelléki és csetényi magyar, erdélyi szász és oláh variánsokban is az út Tündérországba egy sárkány vagy óriás száján keresztül vezet. Az ázsiai folklóre adalékaira való hivatkozás nem azért történt, mintha ez az elem az ottani *Argirus*-típusú mesékben fel volna található, hanem csupán azért, hogy maga az elem ott is megvan, azzal a különbséggel, hogy azokban a mesékben a hős az útonálló sárkány vagy óriás gyomrából nemcsak magát, hanem a már előbb elnyelt többi lényt — gyakran egész ország népét — is kiszabadítja.

János vitéz Iluskával Tündérországban való boldog találkozásának párhuzamossága a mesék idevágó részletével annyira szembeötlő, hogy külön bizonyításra szükség sincs. Ezt *Elek Oszkár* is megállapítja.¹¹⁰

Megállapíthatjuk most már, hogy Petőfi költeményének epikai fölépítéséhez az *Argirus*-típusú mesék mind a két csoportjának anyagát felhasználta.

VI.b) „János vitéz” s az egyes meseclemek.

A megbeszélte mesei analógiákon kívül, melyek a „János vitéz”-be átvett népmesei szerkezetekre vonatkoznak, még csak két elemre kell kiterjeszkednem: az Iluska sírjáról leszakított s az élet tavában újra Iluskává változó rózsá elemére.

A meghalt leány sírjáról szakított virágnak visszaváltozása s a visszaváltozott leánynak boldog szerelmi révbe jutása az *Ördögszerető*-típusú mesék tárgya. A mesék inkább Európa keleti felében ismeretesek¹¹¹ s a változatokban is vagy *tulipán* vagy *liliom* vagy valamely virág, de leginkább rózsá nő a síron. Ezt az elemet azonban Petőfi csak a feleszerépével vette át, mert a rózsá nem magától változik leánnyá, mint az *Ördögszerető*-mesecsaládban, hanem csak azután, hogy János vitéz az élet vizébe dobja. E kombinatív eljárással új elem lép közbe a soha többé el nem veszíthető boldogság visszaszerzésénél: az élet vizé. Ez az elem típushoz kötve nincs, szabadon szerepel mindazon mesei epizódokban, melyben a halott fölélesztéséről van szó, mert a hősnek tűzön-vízen át diadalrajuttatása a népköltészet kategorikus imperativusza. Szerepel éppen úgy a *Sárkányölő*-, *Két egyforma testvér*-, *Aranyhajú leány*-, az *Allatsógorok*-, *Aranyhajú ikrek*-, *Csonka és sántapajtás*-, stb., mint a róla elnevezett *Életvize*-

¹⁰⁹ M. N. Gy. VII. 489. l. Hajnal, Vaesora és Ejjéle. M. N. Gy., IX. 133. l. A szárnyas farkas. *Kálmány*: Hagy. II. 54. sz. 164—168. l.; *Gaal*: M. n. gy. I. 200—221. l. X. sz.: *Ipolyi*: Magy. myth. 117. l. *Bolte-Polivka*: Anmerkungen, II. 395—399. l. német és orosz mesékben.

¹¹⁰ Id. értekezésében, 185. l.

¹¹¹ Magyar változatai: *Gaal*: M. Népm. gy. II. 54. l. Leányszín Bálint és Gyöngyszín Ilona. (*Rózsá*.) *Arany*: Er. népm. 153. l. Az ördögszerető. (*Virág*.) *Nyr.*: II. 421. l. Cim n. (*Rózsá*.) U. o. VIII. 328. l. Az ördögszerető. (*Piros tulipán*.) U. o. XXII. 475. l. Akit az ördög szeretett. (*Kék liliom*.) U. o. XXIV. 332. l. Az ördögszerető. (*Rózsá*.) *Lázár*: Alsó-Fehér vm. mon. I. k., 2. r., 613. l., VII. sz. (*Tulipán*.) *Kálmány*: Hagy. I. 73. l. *Ózike*: (*Az Ö-testvér*-t. keretében. *Fehér liliom*.) M. N. Gyűjt. XIII. 245. l. Az ördögszerető. (*Rózsá*.) U. o. 248. l. Szép Karolina és a lólabú katona. (*Bazzarózsá*.)

Idegen változatai: *Bünker*: id. m. 106. l. T'houffaa'tichi Müllna'sta'chta'. (*Arany rózsá*.) *Schullerus*: id. m. 47. l. Das Bild der heil. Maria. (*Egész rózsabokor*.) *Krauss*: Sag. u. M. der. Südsl. 1883. I. 293. l. Die Spinnerin und der Tote. (*Rózsá*.) U. o. I. 301. l. Die Sonnenmutter. (*Bazzalikumbokor* más típusú anyagban) *Grimm*: K. H. M. 56. sz. Der liebste Roland. (*Virág Rózsá és Viola*-t. keretében.) *Säinenu*: id. m. 876. l. moldvai, 877. l. havasalföldi és 879. l. oláhigány variánsban: *virág*. *Leskien*: Märchen aus d. B. 158. l. Ein Soldat erlöset die Zarin von einem Fluche. (*Rózsá*.) *Löwis of Menar*: Russische Volksmärchen (a Märchen der Weltl-sorozatban). 301. l. Der Vampyr (*Gyönyörű virág*.) A mese irodalmára nézve l. még *Bolte-Polivka*: Anmerkungen II. 126—127. l. lévő utalásait.

típusú mesékben s mindenütt, ahol az elbeszélés oélja kívánja. Irodalmát *Elek Oszkár* eléggé bőven összeállította.¹¹²

Iluska tehát — mint fentebb mondtam — nem halt meg, élete csupán alakot változtatott s ennek eredeti alakját csak akkor vette fel, mikor mostohája elpusztult s magára hagyott kedvese a régebbi alakú élet visszaszerzésére alkalmas eszközt s azt a helyet, hol az életet zavartalan boldogságban folytatni lehet, megtalálta.

E helyen még Petőfi költeménye hőseinek *nevéről* valamit! Kukoricza *Jancsi* és *Iluska* neve is a meséből van kölcsönözve. Úgy a magyar, mint az európai mesekincsben alig van név, mely a *János*nál népszerűbb volna. Csak a fentebb elsorolt mesékre kell néznünk. Még a kölcsönvett meseanyag egy része is az Erős *Jankó* összefoglaló nevet viseli. Ha ezekhez vesszük még azokat az adalékokat, melyeket *Bolte* hatalmas *művében*¹¹³ felsorol, megértjük, hogy Petőfi, a népköltészettől ihletett lantos e nevet sem hanyagolhatta el. A mondottakat egyébként v. ö. ezzel a magyar mondással: „*En is János, te is János, az Isten is János*“, melyet akkor emlegetnek, ha a társaságban sok a *János-nevű* egyén.¹¹⁴

Iluska nevének eredetére nézve maga Petőfi segít nyomra. *Vachott Sándorné* szerint Petőfi „*János vitéz*“ ének elküldésekor *Vachott Sándornak* így nyilatkozott: „*Mióta feleségedet láttam, nem bírtam gyermekkori álmaim Tündér Ilonájától szabadulni*“.¹¹⁵ Valóban nem, mert a gyermekkori szép mesének nemcsak anyagát, hanem a szépséges és kedves Tündér *Ilonának* nevét is átvette. Az *Iona* név a magyaron kívül csak még az *oláh* és *orosz* mesékben örvend kedveltségnek *Ileana* és *Jelena* alakokban.

VII. Petőfi szerkesztő eljárása. Költeményének alap gondolata.

Amint a „*János vitéz*“ elbeszélő anyagának a népmesei analógiákkal való részletes összevetésénél láttuk, Petőfi költeménye megírásánál főképen négy mesetípus anyagát tartotta szem előtt: az *Erős Jankó*-, *Fehérlófia*-, *Üldözött szarvasünő*- és az *Argirus*-típusokét; s ha figyelembe vesszük, hogy a két első és a két utolsó típus anyaga már a *népnél* igen sűrűen kapcsolódik egymással, bizonyosra vehetjük, hogy Petőfi szeme előtt két mese lebegett: egy *Erős Jankó*-típusú, melybe beékelődött a szerfelett rokon témájú és levegőjű *Fehérlófia*-típus néhány eleme is s egy, melyben az *Üldözött szarvasünő*- és *Argirus*-típus egész anyaga *egyetlen szerkezetbe* van tömörítve. Hogy konkrét melyek voltak ezek a mesék, a magyar föld mely tájáról ismerte őket, ma már meg nem mondhatjuk. Petőfi ezeknek a meséknek néha aprólékos *elemeit*, de főképen *indítékait és indítéksorozatait*, tehát inkább azon nagyobb szerkezeti egységeit vette át, melyek neki a mű szerkezetbeli felépítésénél szempontul szolgáltak. Szerkesztő eljárásában azonban a mesei indítékok egymásutánja őt annyira nem kötötte s az indítékokkal oly szabadon bánt, hogy az egyes indítékoknak nemcsak saját típusaikon belül való kötelékeit szaggatta széjjel, hanem a mintául szolgáló mesék felbontott indítékait is tetszése szerint mintegy összekeverte, úgyhogy ezek az indítékok a legtöbb esetben saját típusbeli anyaguktól elszakadva más és más típus indítékai mellé vannak kapcsolva

¹¹² Id. ért. 185—186. l. Hozzáfűzhetjük még: *Bolte-Polivka*: Anmerkungen, I. 513—514. és II. 400. l.

¹¹³ Anmerkungen, I. 28—37., 42—55., 59—67., 115—126., 311—322., 332—333., 485—489., II. 285—292., 301—312., III. 65, 94—99., 268., 407—412., 490—507. l.

¹¹⁴ Más alakban idézi *Tolnai Vilmos* a *Napkelet* c. folyóirat 1923. évi áprilisi füzetének 399—400. l. megjelent „*Nevek divatja*“ c. cikkében.

¹¹⁵ Idézi *Elek Oszkár* id. értekezésében. 189. l.

vagy azokba beékelve. Ilyen pl. mindjárt a költemény elején szereplő *Árgirus-elem*, melyet követ az *Erős Jankó*-típus néhány indítéka, míg János vitéznek falujába menetelénél újra az *Árgirus*-témához nem kapcsolódik, vagy: a rózsza leszakítása a sírról (*Ördögszerető*-t.), a sárba rekedt szekér kihúzása (*Erős Jankó*-t.), az óriás csősz megölése (*Árgirus*-t.) és a kővévés az óriásoknál (*Fehérlófia*-t.), négy különböző típushoz tartozó elem szorosan egymás mellett. A mesék szerkesztéséhez inkább a setétség országában való kaland leírásától kezdve látszik jobban ragaszkodni.

János vitéz jellemvonásai: egyfelől a nagylelkűség, az elnyomottak iránt érzett mély részvétel s ezek megszabadítását célzó törekvés, a tehetetleneket támogató gyengédség, a hősi lélekjelenlét és bátorság, másfelől az élet minden kincsét s magát az életet is megvető szerelmi hűség, röviden: a *szabadság és a szerelem*, egész költészetének alap gondolata. Ezek jellemzik a felhasznált meseanyagok hőseit is. Petőfi tehát nem ötletszerűleg, hanem költői világnézetének kidomborítása céljából *tudatosan* válogatta ki az e célra alkalmas elbeszélő anyagot s ezért „János vitéz”-e nem egyéb, mint híressé vált költői alap gondolatának gyönyörű epikai illusztrációja.

Szent Péter, a mennyi kapus.

Petőfi az *Apostol* egy helyén (VI. r.) Szilveszter keresztelője alkalmával ezt írja:

„... legyen keresztény, nem pogány,
Hogy egykor el ne útasítsa
Szent Péter bátya a menny ajtajától.”

Ez nyilvánvaló célzás a *Katona és az ördög*-mesetípusban is szereplő azon néphagyományra, mely az evangéliumra támaszkodva Szent Pétert tartja a menny kapusának. A hagyomány egész Európában ismerős.¹¹⁶

A szél, a nap és a fagy.

A *Vándoréletben* a cigányokról ezeket is olvassuk:

„Ily hős népet mi sem retteget...
Csak a szél! ezt megsüvegelik.”

Ez annak az ismerős magyar adomának a reminiscenciája, mely arról szól, mi a cigány véleménye a szélről. („Sz.. a hideg szél nélkül.”) Ez a szólás teljesebb szerkezet emléke, mely a *lengyel, orosz, ruthén, erdélyi szász és a bánági oláh* nép költészetében is megvan. Ezek szerint a cigány a *hideg, a nap és a szél* (megszemélyesített alakok) közül, kikkel útjában találkozik, csak a *szélnek köszön*, mert a többitől nem fél.¹¹⁷

A szerelem halhatatlansága.

Az „*Örök ölelkezés*” című költeményében Petőfi az egymás mellé temezett szerelmesek sírján ölelkező két zöld bokorról azt mondja, hogy az *a két*

¹¹⁶ *Gaal*: M. népm. gy. I. 104. l. A szökött katona; *Merényi*: E. II. 213. l. Bolond Jankó; *Kálmány*: Szeg. népk. III. 175. l. Mé nincs huszár a menyországba?; *Istvánffy*: Palóc mesék a fonóból. 97. l. Bolond Jankó meg az ördög; *Nyr.*: XVIII. 186. l. Az opstos katona; *M. Népk. Gy.*: VIII. 461. l. Hogyan került az első katona menyországba?; U. az X. 64. l. Szent Péter és a katona; U. az XIII. 436. l. Az ördög és a kovács; U. o. 438. l. Pipa Misó; *Ethnographia*: XXI. 353. l. Katona János; *Kálmány*: Hagy. II. 79. l. Az öreg katona; *Köhler*: Aufsätze. 1894. 48–77. l. Sanct Petrus, der Himmelspförtner; *Botte-Poljivka*: Anmerkungen. II. 149–189. l.

¹¹⁷ *L. Nyelvőr*: XXII. 333. l.; *Vas Gereben*: Adomák. (Összegy. m. IV. kiad. Buda pest.) 446–447. l.; *Jókai*: A magyar nép adomái. 1857. 67–68. l.; *Schott*: Walachische Märchen. Stuttgart, 1845. 38. sz. 285–287. l.; *Benfey*: Panschatantra. I. 495. l.; *Šámenü*: Basm. rom. 656–657. l.; *Botte-Poljivka*: Anm. I. 105. l.

szerelmes szelleme. A hű szerelemnek a földi életen túl, minden ellenségen s akadályon át való győzelmes folytatása s minden alakban diadalra juttatása minden népköltészetnek kedves tárgya. Nálunk legnépszerűbben a székely *Kádár Kata* képviseli.¹¹⁸ Ez a hit és gondolat termékenyíti meg Petőfit is.

Az „Engedetlen angyal” témája.

A *csárda romjaiban* a templomból lett csárda utasainak lelki világát veszi védelmébe, mintegy magára gondolva, ki a még félszázaddal előbb is oly szükséges intézményt vándorlásaiban szintén gyakran felkereste, mikor így ír:

„... láttam én csárdában tisztább szíveket már,
Mint kit naponként lát térdelni az oltár.”

Ez a gondolat az *Engedetlen angyal* Kelet-Európa népeinél ismerős meseköre egyik epizódjának a visszhangja. A mesékben arról van szó, hogy a szolga szerepét felvevő angyal a templom előtt kalapját nem veszi le, egy kővel a templom ablakába dob, a koreshma előtt azonban mélyen kalapot emel. Kérdőrevonás alkalmával magatartását úgy magyarázza, hogy a templomban a pap az oltártól éppen akkor fordult ki s a megjelent hívők között szeretőjét kereste. Megbotránkozott s ezért dobta a követ. A koreshma-ban mulatók pedig Isten nevét tisztá szívvel emlegették, ezért emelt kalapot. A feljegyzett magyar változatok mind az Alföldről valók s egyik éppen a *kiskunfélegyházi tanyákról*, Petőfi szűkebb hazájából.¹¹⁹

Az öreg ember és a halál.

A költő enyeleg a halál gondolatával, de mikor a betegség erőt vesz rajta, újra a kárhuzatos, de mégis kedves élet felé fordul. Írja:

„Hányszor kívántam a halált!
És most, midőn már közeleg,
Midőn félig rám lehele:
Olyanformán vagyok vele,
Mint a mesében az öreg.” (Hattyúdalféle.)

A célzás arra az irodalmi eredetű mesére történik, melyben a rőzsét vivő öreg ember az óhajtott haláltól annak megjelenésekor visszaretten s kéri, hogy pihenés végett letett fáját adja fel hátára. Erre a célzásra *Lehr Albert* is utal.¹²⁰

A pokol lakói.

A *Legenda c.* versében írja:

„..... a pokol fele,
Sőt több felénél, pappal van tele.”

Ez is mesei reminiscencia. Magyar mesék szerint a hős a pokolban

¹¹⁸ Változatait l. *M. Népk. Gy.* XII. 417–418. l. Ezenkívül *Ethnographia*: XXVI. 117–122. l.; *Radloff*: Proben der Volksliteratur, IV. 340–355., VI. 236–247. l.; *Sátori*: id. m. 300–301. l.; *Wislocki*: Volksd. der süding. Zig. 110–112. l.; *Strauss*: Bolgár népk. gy. I. 305–307., II. 160–162. l.; *Bolte-Polivka*: id. m. 262. l.

¹¹⁹ L. *Ethnographia*: XIV. 481–482. l. Krisztus-mondák, III. sz. (a *kiskunfélegyházi tanyákról*); *Kálmány*: Szeged n. II. 147. l., 29. sz. és 150–151. l., 33. sz. (mind a kettő a *Temesköz*-ből). *Ruthén* változat *Szepes* megyéből; *Ethnographia*: XX. 241–242. l. *Ész* változat: *Kallas*: Achtzig Märchen der Ljutziner Esten. (Vorhandlungen der Gelehrten Estnischen Gesellschaft, XX. B. 2. H. Dorpat. 1900.) 55. sz. V. ö. *Katona L.* cikkével: *Ethnographia*, 1900. évf., 377–380. l.

¹²⁰ L. *Pézteli József* „Haszonnal mulattató mesék” c. könyvében (Győr, 1788.) 97. l. X. sz. *Pézteli J.* a mesét *Lafontaine*-ből fordította. *Lehr* utalása *Toldi Estéje* I. é. 9. versszakának jegyzetei között (T. E. írta: Arany J. Magy. Lehr A. Budapest. Franklin-T. 1905.) 93–94. l. (*Dr. Solymossy S.* szíves közléséből.) A mese az aescopusi mesekincsből ered.

csakugyan papot talál;¹²¹ más mese szerint öreganyját,¹²² lett mese szerint pedig a földesúr apját.¹²³ Ezek az elemek az Ördög kályhafűtője-t. mesék tartozékai.¹²⁴

A csillagmythosok nyomai.

Petőfi nagyon szerette a csillagos eget. A csillag, bármily vonatkozásban, nagyon sokszor előfordul nála. Azok a költeményei vagy szóképei, melyek a csillaghittel vannak kapcsolatban, a néphitben élő gondolatrendszert majdnem teljesen felölelik.

a) A „János vitéz“-ben (III. r.) Jancsi nevelőapjáról azt mondja, hogy annak „úgyis rossz a csillagzatja“, vagyis szerencsétlen órában született, nincs szerencséje. A csillagvilág a néphit szerint az elhaltak lelkeinek lakóhelye, akár üdvözült, akár elkárhozott lelkek is azok. Ha most valaki az asztrológus felfogás szerint „rossz csillag“ alatt született, annyit jelent, hogy a csillagi nemtő elkárhozott lélek, ki neki szerencsét biztosítani nem tud.¹²⁵

b) A „János vitéz“ X. részében írja:

„Azt mondják, ahányszor egy csillag leszálad,
A földön egy ember élete megszakad.“

Ugyanott:

„... Nem tudom, melyik kinek a csillaga:
Nem kiznánád (a mostoha) tovább az én galambomat,
Mert tehajitanám mostan csillagodat!“

A Felhők-ciklusban („Mondják, hogy mindenikünk...“):

„Mondják, hogy mindenikünk bír egy csillaggal,
S az, a kié lehull az égről, meghal.“

Majd másutt (Újév napján, 1849.) így:

Megérte ezt az évet is,
Megérte a magyar haza;
A vészes égen beborult,
De nem esett le csillaga.“

A négyökrös székér-ben is Erzsikével együtt csillagot választanak. Persze a legfényesebbet.

Tehát a Petőfi-ismerte hagyomány szerint az égen mindenkinek van egy csillaga, mely az élet elmúlásakor lehull. Így van ez az általános néphitben is. Badeni, oldenburgi, svájci, ezenkívül az egész germán s a vele összefüggő szláv területen is hiszi a nép, hogy mindenkinek van egy csillaga, mely feljön, ha megszületik, s lehull, ha meghal. A csillag fényességének foka mutatja az ember szerencséjének mértékét.¹²⁶ Ezért mondjuk ma is a szerencsés emberre: „feljött a csillaga“, vagyis fényesen ragyog, — a szerencsétlenre: „lehanyatlott a csillaga“, vagyis elhomályosodott.

c) A Boldog éjjel c. költeményben ezt olvassuk:

„Nem jó csillag lett volna én belőlem,
Tudja Isten, nem maradnék az égen,
Nem kellene én nekem a menyország,
Lejárnék én
Minden estén
Kedves rózsám, tehozzád.“

¹²¹ M. N. Gy. VI. 277. l. Az ördög szolgálja. M. N. Gy. IX. 167. l. Odaért, ahová a mádi zsidó.

¹²² M. N. Gy. XIII. 190. l. A gyűrűcske.

¹²³ Bolte-Polívka: id. m. II. 426. l.

¹²⁴ L. általában Bolte-Polívka: II. 423—426. l.

¹²⁵ V. ö. P. Ehrenreich: Die allgemeine Mythologie und ihre ethnologischen Grundlagen. Leipzig, 1910. (Myth. Bibliothek, IV. 1.) 132. l.

¹²⁶ V. ö. Wuttke: Der deutsche Aberglaube in der Gegenwart. 3. Bearb. (Berlin, 1900.) 96. l. Grimm: Deutsche Mythologie. 1072.

A *Legenda* címűben *Isten egy hulló csillagon fut le a földre.*

Ezekben szó van a csillaggáválásról s arról, hogy a csillag leszáll helyéről a földre s innen vissza az égre.

A *csillaggáválás* hite minden idők minden népénél ismerős volt az *Orion*-és *Castor és Pollux*-mondától kezdve a mai napig. *Székely* mesében¹²⁷ *Disznófic*k, felesége és kis fia a *fiastyúk*-csillagzattá változnak. *Német* mesében¹²⁸ a nővérből szintén *fiastyúk* a fivérből *esthajnali csillag* lesz. *Dán* mesében¹²⁹ a meggyógyított leányért versengő testvérek ugyancsak *fiastyúkká* változnak, mint a *szerb* mesékben.¹³⁰ *Oláh* mesében¹³¹ az ikertestvérekből *hajnali* és *esti csillag* válik. *Annamita* mesében¹³² a férj *esti*, a feleség *hajnali csillaggá* változik.

Hogy a csillag lejár az égről — mint *Petőfi* tenné ha csillag volna — s amint *Isten* teszi a *Legenda*-ban, szintén a néphit forrásából van merítve. *Magyar* ponyvairodalmi mesében¹³³ *Szent Péter* jön le csillagon, *német* s más európai néphagyományokban¹³⁴ az *Isten* által földre küldött angyal hulló-csillag képében száll le. Ugyanígy az antik mondákban is az égi csillagok emberekké válva a földre járnak.¹³⁵

d) *Petőfi* egyik költeménye szerint (*Azt hívém, hogy...*) az égen is minden úgy van, mint a földön: örökös hareban él minden. A nap és éj háborút visel, a hajnal s az alkony a kiömlő vér. Az égen folyó élet vetülete a földi életnek, mint a fentebb b) alatt elsorolt adatok is mondják. Így ír tovább:

„És mi a hold? egy zsarnok király ő
És jobbágyai a csillagok...
Es a jobbágy, ki nagyon tündöklök?
Jaj neki, mert száműzetni fog.
Hány jobbágyát száműző e zsarnok!
Minden éjjel hull alá nehány,
Tán te is, így fényedért az égből
Száműzött csillag vagy, szép leány?”

Ez a néphitnek a bukott angyalok számkivetésére vonatkozó s a csillag-mithoszokkal kapcsolatos anyagából van merítve. *Petőfi* keresi a szóképet s a gondolatot, mellyel kedvesének szépségét kifejezhetné. Kozmikus magyarázathoz fordul. A leányt a többenél fényesebben ragyogó csillagnak képzei, kit ezen kiválóságáért száműz a földre a zsarnok király: a hold.

Magyar alföldi hagyományok szerint:¹³⁶ 1. *Szent Mihály* a gonoszokat az égből ledobja. 2. *Illés* *Isten* megbízásából 40 napig dörög, villámlik s az égről minden ördög leesik. Azóta van csillaghullás. 3. *A kevély angyalok* leesnek az égből. 4. *Isten* az öt megostromló angyalokat a földre dobja. *Lucifer* a holdba esik. A *német* és *szláv* néphit szerint¹³⁷ a *sátán* az égből *augusztus 1-én* (azaz: *csillaghullás idején*) taszított le. Ez a hit Európában s *Ázsia* nyugati részében is el van terjedve.¹³⁸ *Ótestamentomi* nyomai már *Izaiás prófétánál* (14.) megvannak. Itt a *kevély lélek* az *Isten csillagai fölé* akarja királyi székét helyezni s így akar hasonlónak lenni *Istenhez*.

¹²⁷ *M. N. Gy.* VII. 394. 1. *Disznófic*kő.

¹²⁸ *Bolte-Polivka:* id. m. I. 89. 1.

¹²⁹ *Bolte-Polivka:* III. 48. 1.

¹³⁰ *Bolte-Polivka:* III. 49. 1. *Krauss:* M. u. S. d. Südsl. I. 120. 1. *Das Siebengestirn.*

¹³¹ *Kremnitz:* Rum. Volksm. 1883. 204. 1.

¹³² *Bolte-Polivka:* III. 414. 1. V. ő. még u. o. I. 21. 1., továbbá azokat a hagyományokat, melyekben a boldogan kimúltak lelkei *fehér galambokká* változnak.

¹³³ Az obsitos katona. *Megj.* *Bucásánszky A.-nál*, Budapest.

¹³⁴ *Bolte-Polivka:* III. 234. 1.

¹³⁵ *Ehrenreich:* id. m. 133. 1.

¹³⁶ *Ethnologische Mittheilungen aus Ungarn.* II. 140. 1. *Kálmány L.* szegedvidéki adatai.

¹³⁷ *Wuttke:* id. m. 84. 1.

¹³⁸ *L. Dähnhardt:* *Natursagen.* I. 133–136. 1. és *Bolte-Polivka:* id. m. III. 234.

Amikor Petőfi kozmikus magyarázatában a holdat teszi meg a csillagos ég zsarnok királyává, az képzeletének nem véletlen játéka. *Persephoné* ugyanis, a görög mythológia alvilágának *istennője*, Plutarchos szerint a *holdban* lakik;¹³⁹ a hold pedig az *éjjel* világító égitestek között a *legnagyobb*; az éj (a halál) a napnak (az életnek) ellentéte; érthető tehát, hogy az éj birodalmán elterülő csillagos ég a meghaltak országa, ennek lakói az elköltözött ősök, az angyalok, a lelkek, kiknek ura és fejedelme a *hold*, aki a törvényeknek nem engedelmeskedő kevély csillagokat (= lelkeket) számkivetésbe küldi.¹⁴⁰ Petőfinél a hagyomány alkalmazása oly találó, hogy bővebb magyarázatra nem szorul.

Az élet gyertyája.

„Élete gyertyáját soknak eloltátok (a zsványok),
Küldök én örökös éjszakát reátok.“ (János v. VI.)

Másutt:

„Oltsd el, haldokló, hervadt ajakadnak
Léleketével életmécsedet.“ (Bücsü 1844-től.)

A hagyomány, melyből Petőfi trópusát meríti, az emberi életet csak egy szál gyertyához vagy olajjal telt mécshez hasonlítja, mely hamar kiég.

Petőfi trópusa a *Halálkoma*-típusú mesék anyagából való.

Az idetartozó magyar változatokban *olajlámpa*,¹⁴¹ *olajmécs*,¹⁴² és *életgyertya*¹⁴³ szerepel.

Erdélyi cigány-¹⁴⁴ és *német mesékben*¹⁴⁵ *olajlámpa*, *pomerániai* mesében¹⁴⁶ *mécs*, *erdélyi szász*,¹⁴⁷ *vend*¹⁴⁸ és a *Grimm*-mesékhez írt jegyzetek között *Bolte* és *Polivka* által felsorolt *bolgár*, *szerb*, *oláh*, *cseh*, *lengyel* és *orosz* változatokban¹⁴⁹ *életgyertya*. A görög mithológiában *Meleager* élete addig tart, míg egy *hasábfá* elég. Heves megyében ma is mondják, ha valaki meghal, hogy „már nem világít“ s a német szólás: „das Lebenslicht, die Lebenskerze ausblasen“¹⁵⁰ egyúttal magyar szólás is.

Szerelmi predestináció.

Petőfi Sándor szerelmének nemcsak megéneklője, hanem filozófusa is. *Hol a leány, ki lelkem röpülését*... kezdetű költeményében, melyet kedvesének közvetlen közelében: *Erdődön* írt, kijelenti, hogy lelke *röptét* csak Júlia tudja követni s Júlia szívének *mélyére* rajta kívül senki sem tudna lemerülni. A gondolatok *magasságára* és az érzelmek *mélyiségére*, a lelki élet két nagy birodalmára célzott, melyek közül egyik a másik nélkül nem volna teljesség, csak szegény egyoldalúság. Nemesak egymás számára nélkülözhetetlenek, de a világ rendje is követeli, hogy egymáséi legyenek, mert szereimük annak alkotó része, melyet Isten, a világ teremtője akart így.

„Egymáshoz illünk; a teremtés napján
Egymásnak voltunk már rendelve mi....
Isten kötötte össze lelkeinket,
Ember nem képes elválasztani.“

¹³⁹ *Ehrenreich*: id. m. 133. l.

¹⁴⁰ A hold mythológiájára nézve bővebben l. u. o. 114–127. és *Tylor*: Anfänge der Kultur. Leipzig, 1873. II. 70. l.

¹⁴¹ *Nyr*. XXXII. 182. l.

¹⁴² *Merényi*: Er. népm. I. 173. l.

¹⁴³ *Erdélyi*: Magy. népm. 1855. 180. l.

¹⁴⁴ *Wltslocki*: Märchen der transs. Zigeuner. 94. l.

¹⁴⁵ *Wisser*: id. m. 199. l.

¹⁴⁶ *Jahn*: id. m. 61. l.

¹⁴⁷ *Haltrich*: id. m. 34. sz.

¹⁴⁸ *Veckenstedt*: id. m. 341. l.

¹⁴⁹ *Bolte-Polivka*: id. m. I. 385–388. l.

¹⁵⁰ U. o. 388. l. idézi Bolte.

A szerelmeseknek az a hite, hogy egymás számára vannak teremtvé és rendelve, a néphagyományban megőrzött ősi felfogáson alapszik.

Az ideartozó népianyag főként az *Üldözött sarvasünő*- és a *Méhmagzatnak elígért tündér*-típusú mesékben található. Az elsőhöz tartozó változatokat fentebb, a másodikhoz tartozókat az *Ethnographia* XXVI. 99–106. lapjain részletesen felsoroltam.¹⁵¹ Az előbbi típushoz tartozó változatok közül külön megemlítek itt két magyar variánst. *Erdélyi*¹⁵² meséjében *öreg, ősz ember* 12 királyfinak mondja, hogy ő „küldve van hozzájuk“, hogy *utazni s világot látni küldje* őket. A király a fiúkat nem engedi; ezek azonban, mikor az *öreg* őket *rosszal* fenyegeti, útra kelnek. Megválnak 12 fekete leányt s azokat feleségül is veszik. *Sátoraljaújhelyi* mesében¹⁵³ egy huszár *háromszor* egymásután *álmodja*, hogy *szökjék meg* a katonaságtól. Így tesz. Elátkozott fekete leányt megvált, kit feleségül is vesz. Az *álomban* s az *öreg ember* útján vett *intelem felsőbb hatalomtól* ered, melynek engedelmekedni kell. A felsőbb hatalom célja, hogy az elátkozott leányt az ő *választott vitéze váltsa meg s vegye feleségül*.

A szerelmi predestinációnak másféle nyomait hordozzák a *Méhmagzatnak elígért*-típusú mesék.¹⁵⁴ Ezekben a hős még meg sem születik, a méhben sírni kezd s mindaddig sír, míg egy tündért feleségül nem ígérnek neki. A megszületett s felnőtt hős nem nyugszik, míg az ígért leány felesége nem lesz. Néhány variánsban¹⁵⁵ az újszülött gyermeket *átokkal* vagy *megöléssel* kényszeríti az *anyja*, vagy a *sujenica* a tündér fölkeresésére s így feleségülvételére.

Ugyanezek a nyomok felfalálhatók még a *Három narancs*-mesecsalád variánsaiban is. *Majláth* meséjében¹⁵⁶ Vas Laci egy *öregasszony* kosártojását összetöri; az *megátkozza*, hogy az *teljesedjék, amit először kíván*. Kívánsága szerint nővére eltűnik. Míg ezt keresi, *maga is megházasodik*. *Arany L.* meséjében¹⁵⁷ vadászó királyfi *öregasszony* 3 korszóját eltöri; az *figyelmezteti*, hogy az *erdőből kap feleséget*. Így is lesz. *Göcseji* mesében¹⁵⁸ vadászó úrfi *öregasszony* korszóját „piszkálja“, az *figyelmezteti*, hogy *még a korszó szerez neki feleséget*. Így is lesz, mert a gallyból előjövő leány csak úgy marad életben, ha megitatja. *Orosházi* változatban¹⁵⁹ királyfi vízért menő *öreganyját* dobálja, az *figyelmezteti*, hogy *erdőből lesz a felesége*. Így is történik. *Palóc* mesében¹⁶⁰ asszony fiát csak *úgy engedi házasodni*, ha *olyan leányt vesz el, kit nem anya szült*. Így történik. *Ökörítői* mesében¹⁶¹ királyfi *öregasszony* tejes fazekát eltöri; az *megátkozza*, hogy *addig meg ne házasodjék, míg a Világszépasszonyát fel nem keresi*. Ez megtörténik s azt *veszi feleségül*. *Egri* mesében¹⁶² a királyfi egy *asszony kezét* meglövi; az *megátkozza*, hogy *addig ne házasodjék, míg a Csonka király leányát el nem veszi*. Megtörténik. + *Üldözött sarvasünő*-típusú anyag. *Mezőtúri* mesében¹⁶³ király addig *nem engedi haza a fiát*, míg a *griff tojá-*

¹⁵¹ *Kálmány Lajos* újabb mesegyűjteményének ismertetése alkalmával.

¹⁵² *Magy. népm.* 1855. 20. l. A fekete kisasszony.

¹⁵³ *Nyr.* XVIII. 278. l. A huszárkatona meg Fejér Rozália.

¹⁵⁴ Az *Ethnographia*ban felsorolt változatokhoz l. még *Merényi*: D. I. 98. l. Világ-szép Sárkány Rózsa.

¹⁵⁵ *Kálmány*: H. I. 8. sz. 42. Kigyóbőrű Kámán Sára. *Krauss*: Sag. u. M. 57. sz.

¹⁵⁶ *Magy. Sagen u. M. Brünn*. 1825. 119. l. Eisen Laci.

¹⁵⁷ *Er. népm.* 128. l. A tündérisasszony és a cigánylyány.

¹⁵⁸ *Nyr.* 1874. l. Az elátkozott királykisasszony.

¹⁵⁹ *Nyr.* VII. 182. l. c. u.

¹⁶⁰ *Istvánffy*: id. m. 39. l. Akit nem anya szült.

¹⁶¹ *M. N. Gy.* XIII. 151. l. Rózsa János.

¹⁶² U. o. 163. l. A király és a fogadott fiú.

¹⁶³ U. o. 297. l. A griffmadár leánya.

sából kikelt leányt feleségül nem veszi. Herrmann Antal kézirat os Erdélyi meséjében¹⁶⁴ királyfi öreg ember kecskéjét meglövi, asszony kezéből a kosarat kilövi; ez megátkozza, hogy addig száradjon, míg a Csudakirály leányát meg nem látja. Ez megtörténik s feleségül is veszi.

Oláh mesében¹⁶⁵ a császárfi egy öregasszony fejét megdobja, az megátkozza, hogy addig meg ne házasodjék, míg a 3 aranyalmát meg nem találja. Így lesz. Újgörög mesében¹⁶⁶ öregasszony korsóját királyfi eltöri, az megátkozza, hogy azt a citromot vegye feleségül, mellyel korsóját összetörte. Így történik. Török mesében¹⁶⁷ szultánfi öregasszony korsóját összetöri, az megátkozza, hogy a 3 narancsperibe szeressen bele. Megtörténik. A másik török mesében¹⁶⁸ ugyanígy; az öregasszony „nem mond mást, mint hogy a szultánfi szeressen bele a hallgatag szultánleányba”. Így történik. Harmadik török mesében¹⁶⁹ szintén, mint az első török változatban; öregasszony átka: síró és nevető almába szeressen bele. Megtörténik. Olasz mesében¹⁷⁰ egy apród öregasszony olajos korsóját összetöri, Zoza királyleány ezt neveti; átok: a leánynak a kerek mezei királyfi legyen a férje. Így lesz. Másik olasz mesében¹⁷¹ király leánya öregasszony korsóját összetöri; átok: fusson, míg Chicchereddu királyt meg nem találja. Megtörténik. Harmadik olasz mesében¹⁷² királyfi töri össze az öregasszony olajos korsóját; ennek átka: addig ne házasodjék, míg a hétfátylú szépséget meg nem találja. Megtörténik.

A tárgyalt anyagokon kívül a Két hű barát-mesekörnek egyik indítékában is a végzet rendelése gyanánt tűnik fel, midőn a hős egy ismeretlen szép leánynak előle eltitkolt s elrejtett képét minden akadály ellenére is fölfedezi vagy ilyen szépség létezéséről álmában szerez tudomást s azt minden nehézségen diadalmaskodva, természetfölötti hatalmaktól segítve feleségül veszi.

A hőst a tiltott szobában elrejtett kép meglátása kényszeríti útra marostordai székely-,¹⁷³ zólyom-, gömör-, turóc- s trencsénmegyei tót,¹⁷⁴ horvát, szerb,¹⁷⁵ bolgár,¹⁷⁶ havasalföldi oláh,¹⁷⁷ cseh,¹⁷⁸ német,¹⁷⁹ török¹⁸⁰ és orosz változatokban¹⁸¹. Olasz mesében¹⁸² szobrot pillant meg.

Udvarhelyszéki székely mesében¹⁸³ messzelátóval magát a leányt látja meg. Erdélyi oláh mesében¹⁸⁴ Szent Péter maga rajzolja egy kőre a szép leány képét a királyfi előtt, ki ennek láttára elájul s a leányt sok kaland

¹⁶⁴ A kézirat jelenleg birtokomban.

¹⁶⁵ Sáméná: id. m. 307. l.

¹⁶⁶ Hahn: Gröech. u. alb. M. I. 268. l. Die Cedereitronne.

¹⁶⁷ Kúnos: Türk. Volksm. aus Stambul. 17. l. Die drei Orangen-Peris.

¹⁶⁸ U. o. 45. l. Die schweigende Sultanstochter.

¹⁶⁹ U. o. 140. l. Der lachende und weinende Apfel.

¹⁷⁰ Basile: Pentameron. D. v. Liebrecht. I. 1–15. és II. 248–251. l.

¹⁷¹ Gonzenbach: Sic. Märchen. I. 64. l. Von der Königstochter und dem König

Chicchereddu.

¹⁷² U. o. I. 73. l. Die Schöne mit den sieben Schleiern. Általában l. Köhler R.-nak a mesékhez írott jegyzeteit s azokon kívül Kl. Schriften: I. 429. és III. 274–279. l.

¹⁷³ Nyr. IX. 280. l. A királyfi felesége.

¹⁷⁴ Bolte-Polivka: id. m. I. 50. l.

¹⁷⁵ U. o. 49. l.

¹⁷⁶ U. o. 50. l.

¹⁷⁷ Sáméná: id. m. 591., 593., 595. l.

¹⁷⁸ Waldau: id. m. 407. l. Die drei Tauben; Bolte-Polivka: i. m. I. 51. l.

¹⁷⁹ Grimm: 6. sz. l. Der getreue Johannes; Bolte-Polivka: i. m. I. 43–45. l.

¹⁸⁰ Kúnos: Türk. Volks. aus Stambul. Leyden. 256. l. Die Tochter des Padischah von

Kandehar.

¹⁸¹ Afanassjev-Meyer: Russische Volksm. 1910. 15. l. Der Ritter ohne Beine und

der Ritter ohne Augen.

¹⁸² Bolte-Polivka: id. m. I. 47. l.

¹⁸³ Magy. Népk. Gyűjt. VII. 533. l. Világ két szép népje.

¹⁸⁴ Schullerus: id. m. 74. l. Philipp und Alexander.

után feleségül veszi. Hogy Szent Péter rajzolja le a leány képét s ezzel mintegy kijelöli a leendő feleséget, élénk bizonyosság arra, hogy a házasságot a néphit szerint természetfölötti hatalmak irányítják. *Lengyel* változatban¹⁸⁵ a királyfi a tiltott szobában magát a leányt pillantja meg, ki erre eltűnik, de a királyfi fölkeresi s feleségül veszi. *Pomerániai* variánsokban¹⁸⁶ festők egy vadászkastély falára egy elátkozott szép leány képét festik; királyfi a képet meglátja, a leányt megváltja s feleségül veszi. Itt a *Két hű barát*-típust jellemző indíték az *Üldözött szarvasünő*-mese család testvérindítékával keveredett.

Alomlátás indítja útra a hőst egy bánsági *oláh* mesében,¹⁸⁷ amely szerint egy császár felesége egy éjjel *fiút* szül, *ugyanazon éjjel* egy másik császár felesége *leányt* hoz a világra, kit a sárkány háromnapos korában elrabol. A császárfi a leányt *álmában* minden éjjel látja, anélkül, hogy tudná, kicsoda. Fölkeresi s feleségül veszi. Ugyanígy még *bosnyák*,¹⁸⁸ *lett*¹⁸⁹ és sok keleti változatban.¹⁹⁰

Említést érdemel még egy bakonyvidéki magyar változat,¹⁹¹ mely szerint „röjtökszobában“ van egy *írás*, mely elmondja, hogy a királyfinak *Tündérszép Majlonán kívül más felesége nem lehet*. Pomerániai *német* változat szerint¹⁹² pedig a királyfi csak *hall* a leány szépségéről, kit apja intései ellenére is fölkeres.

Petőfi idézett helye s e néphagyományok végül összefüggésben vannak *Máté* evangéliumával is (19. r.), mely szerint „amit Isten összekötött, ember el nem választhatja“, sőt, amint láttuk, ez a magasabb akarat minden ármány ellenére is az előzetes elhatározás szerint érvényesül. A valódi házasságot tehát „égben kötik“, amint azt Petőfi rendületlenül hitte.

A viharmythos.

A *Téli világban* olvassuk:

„Megölte valaki magát,
Az hozta ezt a rút időt,
Fúj a szél, táncol a tányér
A borbélyműhelyek előtt.“

Az alapja népi időmagyarozó babona. Ismerős az egész magyar nyelv területén. Torda vidékéről *Jankó János* le is jegyezte.¹⁹³ Eszerint ha valaki *felakasztja magát* vagy gyilkosság történik, *szél támad*. Mint régi közmondást megőrizte *Dugonics András*¹⁹⁴: „*Szél kerekedik, alighanem akasztottak*“ és *Erdélyi János*¹⁹⁵ is: „*Felakasztotta valaki magát*“ (ha rossz idő van). A *német* s a *szláv* néphit szerint az erős vihar azt jelenti, hogy valaki *felakasztotta magát*,¹⁹⁶ vagy pedig: vihar azért van, mert valaki *felakasztotta magát* s lelkével az ördög fut tova.¹⁹⁷ *Wodannak* a germánok

¹⁸⁵ *Bolte-Polivka*: id. m. I. 51. l.

¹⁸⁶ *Jahn*: id. m. 36. l. Von der wunderschönen Prinzess, etc. és *Knoop*: Volkssagen, etc. aus dem östlichen Hinterpommern. 204. l. Die Schöne Therese.

¹⁸⁷ *Schott*: Walchische Märchen. 1845. Stuttgart u. Tübingen. 144. l. Wilisch-Witiázu.

¹⁸⁸ *Bolte-Polivka*: I. 49. l.

¹⁸⁹ U. o. I. 53. l.

¹⁹⁰ *Chauvin*: Bibl. des ouvrages arabes, etc. Liege. 1892–1909. V. 132. l.

¹⁹¹ *Nyr*. XXXVII. 185–187., 237–238., 284–286., 333–335. l. Tündérszép Majlona.

¹⁹² *Jahn*: id. m. 44. l. Die drei Raben.

¹⁹³ Torda, stb. székely népe. Budapest, 1893. 204. l.

¹⁹⁴ Példabeszédek és jeles m. 1820. II. 319. l.

¹⁹⁵ Magyar közmondások könyve. 1851. b. l.

¹⁹⁶ *Wuttke*: id. m. 197. l.

¹⁹⁷ U. o. 474. l.

aldozatul embereket akasztottak.¹⁹⁸ Minthogy útjában mindenütt vihar járt vele s kíséretében öngyilkosok is voltak, a babona belekapcsolódik a *Wilder* vagy *Nachtjäger*-(nóczny jagar)-mythosba, mely úgy a germán, mint a szláv népeknél ismeretes.¹⁹⁹ *Vend* babona szerint is²⁰⁰ a *Nachtjäger*, kinek kíséretében *öngyilkosok* is vannak, ott mutatkozik, ahol valaki *felakasztotta magát*. Összefügg ezekkel az a *magyar* babona, mely szerint, ha *halottat* visznek egyik faluból a másikba, a határokat *elveri a jég*. Ehhez hasonló a *német* néphit adaléka, mely arról szól, hogy ha valakit *nem szabályszerűen temetnek el, jégeső* lesz.²⁰¹

Az a hagyomány tehát, mellyel Petőfi a vihar (szélvész) származását magyarázza, az általános néphit területéről való.

A hold foltjai.

A *Falun* c. költeményében ez a hely:

„A csillagfényes éjben méla csend,
Oly csend, hogy szinte vélem hallani,
Mit a holdban szent Dávid tantja zeng.“

a holdban levő foltok népies magyarázata. A *Dávid zenéjére táncoló Cicelle*-féle aetiologikus hagyomány magyar magyarázat.²⁰² Alig van nép, melynek a hold foltjaira nézve magyarázó mondája ne volna.²⁰³

A vendégjósó szarka.

Erről Petőfi két helyen is megemlékszik:

„Kerepel a szarka
Házam tetején:
Vendég jön.“ (Vendég.)
„Nos, flúk, nem szólt a szarka
Házfödélteken?
Vagy ki álmodá meg, hogy ma
Vendégtek leszen?“ (Barátaimhoz.)

A szarkának ez a vendégjósó tulajdonsága a *magyaron kívül* megvan a *germán* és *szláv* néphitben is²⁰⁴ s általában jós madárnak tartják.²⁰⁵

Ez az a szorosan vett folklóre-anyag, melyet Petőfi költészetéből ki-mutathatunk. Ha azt tekintjük, hogy Petőfi a népies irányú költő s alkalma volt nagyobb mennyiségű anyagnak is helyet adni költészetében, ezt aránylag igen kevésnek tarthatjuk. Ennek oka Petőfinek minden népiessége mellett is szerfelett eredeti lángelméje, melynek a világirodalomban párját nem lehet találni.

Meg kell még emlékeznem arról, hogy Petőfi a népköltészet hagyományainak megmentésében és gyűjtésében is tevékenykedett. *Erdélyi János*-nak, a *Népdalok és mondák* szerkesztőjének biztatására maga is gyűjtött s gyűjteményének kéziratát a M. Tud. Akadémia kéziratárában az 1913—14. év telén találták meg.²⁰⁶ Gyűjtése azonban nagyobb méretű nem volt.

¹⁹⁸ U. o. 475. l.

¹⁹⁹ *Wuttke*: id. m. 17—20. l.

²⁰⁰ *Veckenstedt*: id. m. 35—53. l.

²⁰¹ *Wuttke*: id. m. 475. l.

²⁰² Ethn. Mitt. aus Ungarn. I. Jg. 26. l. Az Alföldről.

²⁰³ Lásd *Dähnhardt*: *Natursagen*. I. 134., 248., 254., 319., 320. II. 78. és 191. l.

²⁰⁴ *Wuttke*: id. m. 202. l.

²⁰⁵ U. o. 123. l.

²⁰⁶ L. Ethnographia, 1914. évf., 193—207. l. Dr. *Sebestyén Gy.*: Petőfi népdalgyűjtése.

A néphagyományt illető felfogásának költészetében is van visszhangja. *A magyar nemzet* c. költeményében így kesereg:

„Más hazában híven őrzik
Mindazt, ami nemzeti;
Ősi kincsét a magyar nép
Megveti és elveti.“

Ő nemcsak megbecsülte ezt az ősi kincset, hanem saját lelkének örökké drága kincseivel meg is gyarapította.²⁰⁷ *Berce Nagy János.*

TÖRTÉNETI NÉPMONDÁINK.

(Második közlemény. *)

4. *Az Árpád-kor mondái.*

Szent István. Az esztergomi István-kápolna azon a helyen áll, ahol a gyermekágyas Saroltának álmában István mártír megjelentette, hogy másnap fiat szül, aki keresztény és király lesz. (157. 1865:304.) Ahol utazás közben a 'papa' szót először kiejtette, ott építtette Géza Pápa városát. (91. 60:366.; 144. 1921:130.) Kavicsokból várát csinálva, rászól a katonákra, akik nem köszöntek neki, hogy ő is király a maga várában. (48. 3:303.) Nagypapjánál, a gyalui Gyulánál látogatóban, a mai Magyarvalkó helyén vadászatot s a Malató-csúcson mulatta magát a szép kilátásban. (91. 22:333.) Ifjúkorában igen szeretett Vajkán tartózkodni; ő ültette a lelkészlak hatalmas somfáit; később Csallóköz megtérésének emlékére tizenkét templomot épít. (157. 1867:102.; 74. 1:82.; 174. 15:248.) Itt apja tanyafelügyelőjének fekete-szemű lánya volt a kedvese; de mert a lány nem akart keresztény lenni, elhagyta s neki ajándékozta Vajkát s Istvánfalvát építtette új vadásztelep-jéül. (144. 1895:242.) Tatát keresztapjának, Deodatusnak emlékére alapította és nevezte el, mert tatá-nak hívta. (15. 1:513.; v. ö. 194. IV. 3:104.) Koronáját egy angyal hozta az égből, azért ettől függ az ország sorsa. (113:309.) Koronázásakor András vitéz sisakostól-páncélostól kettéhasítja a magyarcakat gúnyoló idegen bajnokot; Erős nevet s címerül két oroszántól tartott korona alá helyezett kardos férfit nyer. (195. aj. lev.; 196. VII. előszó; 15. 1:39; 197. 1820.; 83. 2:35.; 194. 7. 3:12.; 180. 1:134.; a gömörvármegyei Andrásfalváról 100:49.; 26:593.; verses feldolg. 162. 1836:229.) Szentkirályszéke s a Királykút Fehérvárról Felsőörsre jártában kedves pihenőhelye volt. (91. 60:433.) Térítő útjában a Rima partján egy szombati napon Kiszgút, Csúrgó és Zuhatag magyarjai a táltosok béljóslását várják; beszéddel megtéríti, másnap a ma is meglevő kömedencéből megkereszteli s az újonnan épített Rimaszombatba telepíti őket. (198:13.; 26:473.) Az egri Királyszéken ülve nézegeti

²⁰⁷ Petőfi költészetének néhány folklorisztikus eredetű indítékával Binder Jenő is foglalkozott a Beöthy-emlékalbumban.

* A forrásokra és idézésük módjára l. az Ethn. 33:45. és a Népelet 1—2:143. Újabb forrásművek: 191. *Csokonai* munkái, 192. *Népelet*, 193. *Czelder* Missiói Lapok, 194. *Fejér*: Codex diplom. 195. *Gyöngyössy*: Chariclia 1700. 196. *Katona*: Hist. crit. 197. *Mednyánszky*: Hormayr Taschenbuch, 198. *Findura*: Rimaszombat, 199. *Hornyik*: Keckskemét. 200. *Istvánfi*: 1685. 201. *Zeitschrift für deutsche Myth. u. Sittenkunde*, 202. *Sebestyén Gy.*: A m. honfoglalás mondái, 203. *Mészáros*: Csúvas népkölt. gyűjt. 204. *Szegedi*: Synopsis regis Belae IV. 205. *Csiki* székely krón. 206. *Radó*: Magyar népmondák, 207. *Jókai*: A m. nép élece, 208. *Thüröczy* cron. 209. *Kövári*: Száz rege, 210. *Dugonics*: M. példabesz. 211. *Kandra*: M. mythologia, 212. *Sirisaka*: M. közmond. könyve, 213. *Ipolyi*: Óskori régészeti és középkori műeml. vázl. 214. *Csaplovits*: Gem. v. Ung. 215. *Tanárky* geológiája, 216. *Bonfini*, 217. *Ungar. Magazin*, 218. *Rákóczi* memoirjai, 219. *Siebenbürg*. Quartalschrift, 220. *Méhely*: Brassó vm. turista kalauz. 221. *Podtusányi*: De rebus gestis Hungariae regum, 1742. 222. *Beythe*: Stirpium nomenclator pannonicus, 1854. 223. *Bihar* vm. múzeum közlönye, 224. *Tudományos Gyűjtemény*, 225. *Szendrey*: Zemplén vm. néphagyományok, 1925. 226. *Unterhaltungsbl.* für Geist.

és biztatgatja a vár és a székesegyház építőit. (200.; 15. 2:355.; 157. 1868:403.) A veszprémi egyházat építő Gizellának minden pénze elfogyván: 'vessz, prém' szavakkal eladja drága prémköntösét. (157. 1:223.; 41. 2:335.; 100:25.; 81. 22:22.) Imájával elúzi a kecskeméti Déllő mellett seregére támadt szunyogokat; ennek emlékére építi a homoki kápolnát. (199. 1:98.) Húsz jász-kún vitézt elevenen és lovastól a Jászkúnhalom alá temettet, mert nem akarták fölvenni az új hitet. (49:135.) A borszönyi Szent István-tére nevű erdőségben menekült meg Koppánytól, azért építtette ide a ma is meglévő kápolnát. (91. 20:55.) A veszprémi várba igyekezve, csak úgy menekül meg Koppánytól, hogy a meredek gyalogjárón minden aranyát az üldözők elé szórja; felesége a várból feszülettel mutogatta a sziklák közt az utat; e helyen épült a Gizella-kápolna s lova aranypatkójának nyoma most is ott van a sziklán. (79. 8:483.) Koldusruhában kémlelődni megy Szalacska várába; itt egy szegény asszony két tojással megvendégeli s azt az eszmét adja neki, hogy a katonák egy-egy süveg-földjével betelnének a sáncok; gazdag ajándékot hagyván az abrosz alatt, eltávozik; a töltést ma is Süveg-hordásnak nevezik; a menekülő Koppányt azonban nem tudja beérni, mert táltoslovaik testvérek; a Papgát fordulójánál a békák kuruttyolása miatt nem figyelheti meg a Koppány irányát, ezért a békúti dülő békáit örök némaságra átkozza. (91. 36:345.) Koppány seregét a somogyi Csepelnél csépték el. (100:7.) Szolgái saroglyára kapták s Köttésnél kötötték be sebeit, Szóládnál mondta az egyik a másiknak, hogy: 'szól, ládd' és Szárszónál állapították meg, hogy már meghalt: 'sz. rt szól!' (100:7.; 150. 13:329.; 174. 13:317.) Az Ajtony fejével Istvánhoz küldött Gyula önmagát jelenti győzőnek, de Csanád a kivágott nyelvvel bebizonyítja a hazugságot. (201. 1855. 2:165.; 202. 2:197.; 79. 9:565., 12:461., 13:510.; 174. 3:291.; 203. 2:520., 144. 1916:161.) A bodajki templomban nem hagyták imádkozni a békák; háromszor hiába inteti csendre őket inásával, s ekkor átkot mond rájuk; ezért nincs béka a bodajki tóban. (150. 41:199.) A somosújfalvi Karancshegyen kardjával „hasznos“ vizet fakasztott a földből; innen a rablók elől a Szentkúthoz ugratott, hol a patkónyom ma is látszik. (89:8.) Első harangszókor még Ágasváron volt, beharangszókor pedig már a verebélyi Szentkútnál; lova patkónyoma most is ott van az István király ugratásának nevezett kövön. (48. 3:303.) Babylonba utaztukkor anyja azt mondta, hogy az Isten sem döntheti le a tornyot; ezért arcul üti, de bűnhődésül rögtön le is vágja jobbját. (48. 3:302.) Az ócsai Raesa bojtárja eltévedt báránya nyomán egy barlangban alvó lovaskatonákra s köztük Szent Istvánra bukkant; költögetésére a király azt felelte, hogy: „Még nincs itt az ideje!“ (144. 26:329.)

Uralkodása alatt Roland gróf leánya, Tündér, a karesai dombon templomot épít; harangért az égbe küld, de éppen mikor az angyalok megjöttek, meghal; a harangot a Karesába ejtik s viharos időkben ma is hallható hangja. (159. 1887. VII. 22.) A pöstyéni templomot is ő építtette; halála után nem sokkal Bóricát és Imrét a leány apja eltiltja egymástól; a templomban elbúcsúzáván, hazamenet a Leányforrásnál elalszik s álmában Szent István tudtára adja, hogy akivel reggel elsőnek találkozik, az lesz az ura; ez Imre volt s most már az apa sem ellenkezett. Azóta zarándokolnak a pöstyéni leányok a Leányforráshoz Szent István estéjén. (157. 1872:431.)

Térítés. A pogánykodó magyarok titkos áldozóhelyei voltak: a diósjenői Oltárkő (42:490.; 211:261.), a veszprémmegyei Tapolca-forrás (174. 13:177.), a szamosújvári Váralja (Gyuláé, benne kincset keresnek 60:199.).

a Maros-parti Istenszéke (209:107.; 61:79.; 144. 5:321.), a nagykászoni Feltiz kápolnája (60:244.), a tusnádi Bálványosvár (164:95., 105.), a rákosi Kődvár (164:104) és a Rákos forrásfeje (az Apoldoké 164:104), a Bálványospatak forrása (83. 2:83.), a krizbai Bálványostető (83. 6:422), a bibarefalvi Bálványosvár (Tiborc sírhelye; benne kincset keresnek 83. 1:216), a szépvizi Pogányhavas (83. 2:26.) s a veszprémmegyei Tapolcafő (174. 13:177.; az Ipolyi fellevéseit l. 490. s a Kandráéit 504.) A csatószezi Gógös az ellenálló pogányok sírdombja. (83. 2:46.) A parasznyi Kokodvára alatt önként eltemetkezett pogányok várják aludva a szabad magyarok idejét. (144. 1920:49.) Az istenkáromló Zeta vára két lányával együtt elsüllyed, míg fia sértetlenül ugrat le s lova patkónyoma most is ott van a sziklán; a süllyedés helye minden hetedik Szentgyörgykor megnyílik. Egy Botházi nevű ember bement s kérdésre a kincsek körül hímző Zeta-lányok azt felelték, hogy addig ülnek ott, míg a tehenek meleg tejet adnak; sok kincsel távozott, de az ajtó sántára csípte sarkát. (83. 1:67.; 211:486.) A budavári ker. vitézek egyike a Jézuskápolnája helyén áldozó pogányok közé eresztette nyílát; a csodamesszi lövéstől megijedve, mind keresztények lettek s ennek emlékére építették a kápolnát. (60:196.; 83. 1:45.) A ker. Mike Ilonát nem adják a bálványosvári Apor Istvánhoz; a bűdösbarlangi táltos tanácsára elrabolja a lányt; testvérei odavesznek a vásárosokkal való harcban, kik várát is ostrom alá veszik; ekkor a leány kérésére beleegyezett, hogy gyermekei keresztények legyenek. (204:17.; 205.; 60:189.; 83. 1:88.; 157. 1863:228., 1875: 547.; 41. 3:109.; 43. 1877:75.; 159. 1882. XII. 24.; 206.; 33:171.; 144. 33:103.)

Péter és Aba Sámuel. Péter a szentkirálysabadjai Királyszéke-dülön, a Királykút mellett levő Péterhalmán tartotta törvényszékeit. (6. 1:88.) A Pétertől megvert németek, hogy könnyebben futhassanak, elhányták vértjeiket; innen a hegy Vértes neve. (186:8.) A sári kastélyból eltűnik Aba leánya; egy részeg jobbágy a karácsonyi misén elalszik s éjjel meglátja, mikor egy barát ennivalót visz a leánynak; reggel hírt ad s a király kiszabadítja lányát, a 43. barátnek pedig egy veres német óriással nyakát ütteti. (159. 1893. VII. 5.) A ménfői csatában elesett Aba fejét hű szolgája az ágasvári Tari-sziklába vajt lyukba helyezi; ekkor könny esordult ki a holt szemekből s a száj megszólalt: „Kaba fiam, örökre siratom szép magyar hazámat!“, erre a fej eltűnt a sziklában s helyén kibuggyant a Csevice vize: Aba könnye-forrása. (159. 1893. VII. 5.) Testét néhány év múlva a sári zárdapincében (213:171.; 105:29.; 151. 1925. V. 22.), az abádi Aba-sírja nevű dombon (100:3.) találták meg. Feleségének, Saroltának második férjétől Marhard nevű fia született; ennek ivadéka az Apafiak és iktári Bethlenek; az utóbbiak közül az első ős kis étvágyáról: a 'bé tetlen' szóktól kapta nevét, címerét (koronás kígyó, szájában alma) pedig, hogy egy veszedelmes kígyót egy almával törbeejtett és megölt. (15. 1:51., 395., 3:222.; 62:40.; 180. 2:74.) A menekülő Pétert Zámolyban fogták el s vakították meg. (174. 13:560.)

I. Endre. A bujdosó I. Endre pénzt kér egy gazdag kecskepásztortól; ez azonban Istenre esküszik, hogy nincs; a király átkára nyájastól együtt elnyelik a hullámok; ez a balatoni kecskekörmök eredete. (214. 1:66.; 157. 4:102.; 42:118.; 215:1814.; 54:110.; 85. 1893:477.; 144. 27:286.; 65:174.; 4:222.; verses feldolg. IV. Bélára 6. 4:194.) Vata boszorkánya, Rasdi a börtönben úgy halt el, hogy a tömlőben kezéről-lábáról lerágta a húst. (216.; 208:46.; 15. 3:152.; 144. 11:436.; 211:61.) Szent Gellért a jódi egyházban mondta utolsó miséjét. (47:67.) A hegyről a szatmári Kórógyiak őse taszította le; Isten büntetéséül

ha még ivadékai is bementek a Gellért-kápolnába, azonnal összemocskolták magukat (200:87.; 120. 2:190.; 15. 2:487.; 180. 6:369.); Mátyás ezt erőszakkal kipróbálta egyik inasán (210:64.); II. Lajos is meggyőződött róla Kórógyi Péterén, pedig ez olyan erőgyomrú volt, hogy akármilyen eleven s döglött állatot megevett. (200:87.; 15. 2:489.; 180. 6:370.) A szalkai Remetebarangban lakó Benedeket három pogány meg akarta gyilkolni, de imájára megnyílik előtte a szikla; máskor mégis elfogták s a mélybe taszították; egy év múlva a Vág túlsó partján sasok víjjogása holttestéhez vezette az embereket; ujjainak s lábának nyomai ma is láthatók a sziklán s aki érinti, kigyógyul betegségéből. (15. 3:653.; 157. 1856:148.; 43. 1871:62., 1876:65.; 157. 6:364.; 41. 2:107.; 90:43.; 34:46., 162.: 107:7.; 108:21., 29.; 144. 1922:85.) Beszterce névadóját, Besztercemetét is ekkor ölték meg barlangjában. (60:66.; 157. 1867:136.) A maroszéki Kincsesfalu ker. lakói kincseiket és harangjukat a Kincseskútba rejtették; bűvölet alatt állanak, de a haranghang éjjente ma is hallható. (83. 4:207.) Vata magyarjainak támadásakor a ker. pap imájára a pogányok helye lesüllyed, ezért van Gyulafehérvár lentebb, mint a vár. (60:100.) — Az éhségtől (157. 1884:510), az Endre ajándékba küldött emivalóinak mohó élvezése miatt megbetegedett német sereg, hogy gyorsabban futhasson (122:320.), vértjeit is elhánnya; a hegy nem ettől, hanem ennán kapta nevét, hogy a németek maguk fölé tartott pajzsokkal védekeztek a magyarok mérgezett nyilai ellen. (15. 2:696.) Az ongai Bársonypatak is a német főurak ekkor elhánnyt bársony öltözeteiről kapta nevét. (91. 1:483.)

I. Béla utazása közben Szekszárd határában megszomjazott; kísérőinek: 'a király bort inna' szavaitól kapta nevét Bartina (91. 48:277.), Szekszárd pedig magáról Béláról, aki szeg és szár: barna és kopasz volt. (174. 13:272.)

Salamon. A besztercei kentelki halmok a Salamon alatt elesett kúnok sírdombjai. (60:274.) A kúnktól szenvedett vereség után mint bűnbánó remete a brassói Salamonkövön épített magának kápolnát (219. 2:107.; 61:100.; 99:367.; 220:85.); végperceiben koronáját egy faodúba rejtette, ki-dőltekor itt találták meg a pásztorok s innen kapta Brassó Corona nevét. [83. 6:205., 313., 346.; más mondák szerint azonban a tanácsház helyén álló lenföldön a száraz (226. 1837:156.; 41. 3:89.; 83. 6:313.), a gyökerek (226. 1837:156.; 60:68.; 83. 6:205., 313.) önmaguktól koronává fonódtak össze; a földben termésaranyszálakból fonódott koronát találtak (226. 1837:155.; 41. 3:89.; 83. 6:290., 313.; e koronát csak kivételes egyéneknek mutatták meg, Mátyás is megtekintette. 226. 1837:156.; 83. 6:313.) Más feljegyzések szerint azonban Alsóremete rengetegeiben remetéskedett (64. 3:675.; Pólában, hol mint szentet tisztelték, — Ausztriában, hol 24 évi disznópásztorokodás után a szentkereszt klostromba vonult s itt csak halála percében fedte fel magát az apát előtt. 15. 3:216.) Koronáját a görög császár ellen indulva ásta el; csatát veszve, a koronából kitört drágaköveken akar új hadsereget fogadni; sietve vágtat tehát a rejtekhely felé s át akarván ugratni egy mélységet, lovának első lába lesiklik a szikláról s a mélybe zuhannak; a Cenken ma is látható a patkónyom. (139. 1887:122.; 93:13.; 85. 1893:476.; 34:68.) — Uralkodása alatt a Báthori-család őse egy cseh bajnok legyőzése miatt nevet s címert nyer (120. 2:74.; 62:28.); nem ezért, hanem mert az ecsedi lában (120. 2:79.; 15. 3:751.; 217. 4:256.; 62:28.; 42:225., 577.; 180. 1:217.; 112:26.; 95. 2:360.), a szilágysomlyói Púposhegy Sárkánylyuk nevű barlangjában (157. 1886:806.; 159. 1886. XII. 12.; 174. 20:126.) lakó szűz-pusztító sárkányt egy

tündérlány szerelmének elnyeréseért előbb megsebesít, aztán egy mésszel töltött bornyúval megöl (95. 2:233.; buzogányát II. Rákóczi Ferenc még látta az ecsedi várban, 218. 5:280.); Mérk a sárkány mérgéről, Vállaj vállonszúrásáról és Csanáros családba dobításáról kapta nevét. (91. 40:52.)

I. Géza. Salamonnal való harcában Vác remete királyságot jósol neki, László pedig egy koronát tartó angyalt lát feje fölött lebegni; győzelme esetére kápolnát fogad; egy év múlva egy aranykeresztes nyakú szarvas figyelmezteti ugyanazon helyen, a kúti Boldogasszony-kápolnája helyén ígéretére; a víznek szemgyógyító ereje van. (216.; 8. 3:112.; 224. 1818. III. 35.; 103. 1: 684., 697.)

Szent László. Pozsony ostromakor áruhában véletlenül összeakad Salamonnal s megszalasztja. (15. 2:222.) A Maros-parti Istenszéke kedvenc vadász- és fürdőhelye volt, vize ezért gyógyerejű. (209:107.; 61:79.; 144. 5:321.) Az érendrédi Lászlóhalmon sátra állott. (114:63.) A békésgyulai Bárdosér benne talált bárdjáról kapta nevét. (s. f.) Dalmáciába utaztakor az alvó király kocsijának egyik kerékszoja kiesett; Balázs jobbágy (a Deák-család őse) ujját dugta helyébe s Mikefától Zágorhidáig futott mellette, hol a király felébredt; jutalmul egész községével nemességet s annyi földet kapott, amennyit két óra alatt körülvagolhatott. (116:322.; 221. 8:35.; 96. 1:47.; 100:3.; 129. 1:32.; 144. 15:233.; 27:51., v. ö. Garay: Szent László 9:5.) Béltek helyén megszomjazván, egyik katonája tökbélben hideg borral kínálta meg: 'de édesbélű tök ez' szókkal nemessé és a hely birtokosává tette. (120. 2:156.; 100:205.; 144. 31:49.) Krakko ostromakor nagy halom földet liszttel hányat be, hogy bőségét fitogtassa; az így félrevezetett város megadja magát. (15. 2:523.) A cserhalmi ütközet mondáját l. 177.; 15. 2:1.; 63:73.; 29. 2:180. Nyárádszentlászlón lova elveszett patkója helyett újat tétetett. (91. 28:208.) Táltoslova patkójának helye ma is látható Debrőd határában (1585. följegyz., 223. 1913:80.), a tordai Mészkon (91. 41:586.; 93:13.; 46:32.; 34:51., 70.), az udvarhelyi Szentlászlófalva határában (34:66.), a baranyai Szentlászló barlangja előtt, hova egy vihar elől menekült (34:76.), a csík-somlyói Nagyerdő szélén, honnan egy ugrással a kissomlyói Salvator-kápolnához szöktetett s ezt akkor építtette (209:107.; 144. 5:322.), a Pogányhavason, honnan a kúnok elleni csatát vezette; utána a mélybe ugratott s a 'szép víz' mellett kápolnát és községet építtetett. (170:36.; 83. 2:75.; 24:12.; 34:61.) A dög-halál ellen orvosságért imádkozva, kilőtt nyila helyén megtalálja a gyógyfüvet (keresztesfű, 222.; 150. 8:539.; 211:510.) A mogyoródi ütközet előtt hófehér menyét szalad fel kinyújtott dárdáján, győzelmet jelezve. (174. 3:291.) Lova patkójának helyén forrásvíz fakadt: Erdélyben (20.; 85. 1893:476.), Püspökfürdön (85. 1893:476.; 34:230.; 76. 1:141.), Jászón (157. 8:45.), Vácszentlászlón (157. 8:45.; 93:13.; 85. 1893:476.; 34:230.) Vadászat közben az oroszhegyi Sátorhegyen tanyázott; eltikkadva, imája után földbe szúrt botja helyén forrás fakadt s mert benne megfürdött, ma is gyógyerejű. (83. 1:104.) Kardjának a sziklába vágásával győzelme emlékére gyógyforrást fakaszt Bényén (91. 14. III. 29.), s szomjas katonái számára vizet Nyitrán (Sz. L. forrása, 85. 1893:477.; 34:230.), Mátraverebélyen (Sz. L. ugratása, 144. 32:130.; 151. 1925. VI. 18.), Jászdöbrön (Sz. L. kútja, 29. 2:184.; 144. 12:240.; 34:230.), Benén hármas forrást is, mely a Nagysziget alatt táborozó kúnok előtt a föld alá tűnt (91. 19:114.; 154. 1874:85.; 85. 1893:477.; 34:231.; 105:35.; 108. 3:53.; 144. 31:49.); Tordán is hármasat: kopjájának, sisakjának s lova patkójának helyén. (84:417.; 34:230.) A kúnok muntyei táborát szétveri, de a segédesapatok elől

futni kényszerül; már majdnem beérve, imádságára hátamögött kettényílik a szadélói (159. 1881. XII. 31.; 174. 18:264.), tordai hasadék, lova nyolcszegű patkónyoma ott marad a Patkóskövön (70:205.; 61:108.; 41. 3:27.; 84:416.; 85. 1893:475.; 34:70.; 174. 20:215.; 19:9.) s a kunok a mélybe hullottak. A kunok ellen való harcában keresztkomája, egy gazdag kolozsvári mészáros segíti pénzzel (12.; 85. 1893:479.), s hogy az üldözést késleltessék, a kunok aranyait a magyarok elé dobálják, ez azonban imájára kővé változik (az aradi 12.; 85. 1893:479., — a gyөрvászárhelyi határban 20.; 70:205.; 14:7.; 61:131.; 43. 1859:134.; 91. 57:284.; 85. 1893:479.; 174. 20:214.); Szentlászlón ellenben ő dobáltatja el az aranyakat, melyek azonban a kunok kezében kövekké változnak; az elfogott kunokat itt telepíti le. (84:417.) A csúrgói Tatárhegyen az üldözö tatárokat táborostól kövekké változtatja. (156. 1857. 1:57.) A holttestét Váradra vivő koesi kerekai a nagykerekai pihentetés éjjelén maguktól megindultak s csak a váradi templom helyén állottak meg. (86:519.) A bekényi Piriske havasa leányáról kapta nevét. (83. 2:111.)¹

Szendrey Zsigmond

A CSIPKE A MAGYAR NÉPMŰVÉSZETBEN.*

(Ide tartozik az I—III. tábla.)

A magyar csipke multját és fejlődését eddig csak szórványosan összegyűjtött adatokból ösmerjük s ezekből is az tűnik ki, hogy hazánkban a csipke készítésével először a paszomántosok és gombkötők céhei foglalkoztak. Ezeknek a céheknek már Zsigmond király idejében megerősített szabályzataik voltak és közöttük különösen a rozsnói, kassai, eperjesi, bártfai céhek voltak tekintélyesek.

A XVI. században a csipkék általában zsinór-, paszománt- és sujtászerűek voltak, amint azt az akkori időkből megmaradt olasz és német

¹ Jelentékenyebb pótlások a Népélet 1—2:143—149. lapjaihoz: 144. Dárius kincsét a görényi vár szikláit közt is keresik (157. 1869:61.). — Atilla a szepesmegyei Hunfalu határában szétver egy római sereget (157. 1867:614.). — Olindaért, Titus Telephoniuss alsólendvai római vezér leányáért Corn. Claudius és a hún Elemér kópját ugranak s Elemér a kópjába esik (157. 1:390.). — Erdélyből a Királyhágón át a Tisza-vidékére vonultában építi Hunyadvárat (157. 1874:454.). — Sirját a jászberényi franciskánus-templom szentélye alatt is keresik (43. 1859:104.). — 145. Csaba a németekkel való harcában kilőtt nyila helyén megtalálja a csabairét s ezzel életre keni meghalt vitézeit (42:77.; 174. 3:322.; 211:318.). — Szlavóniában a rétfalusiak, szentlászlóiak, harasztiak és kőörgyiak az ő népe utódainak tartják magukat (150. 5:10.). — A honfoglaló magyarok Galaenál a Vád Ungur-on ússzák át a Dunát, az itt megtelepedett jászok és kunok utódai a mai csángók (193. 1868:6. sz., 87. l.; 192. 1924:105.) — a káposztát, Magyarország „cimerét“, egy Káp nevű vitéz hozta magával az őshazából (174. 3:305.). — 146. a mádi Arpád-mondáshoz Tarcal nevére ezt is hozzá kapcsolják: „Tarcal vezéremmel“ (saj. feljegyz.) s a győzelem után áldomást ittak s „nemeses“ táncot jártak (191. 2:371.). — a fehér lóra v. ő. e régi közmondásokat is: „fehér, mint Szvatoplugnak a lova“ (210:218.), „leesett az ugorokafáról, mint a tótok királya a fehér kancáról“ (210:203.; 212:125.). — Kecskemét tizedekre osztását Arpád parancsából Ond vezér intézte (159. 1891. 1:16.). — 147. az Izra-tó mondájának más változata szerint Izra a Szaláncan lakó Zalán leánya volt, kit Radimov elrabolt, a megmentésére siető Zoárd lelővi, de nyila Izrát is affúrja; a moesaras Kiszira a Radimov véréből fakadt (157. 1868:566.) a legyőzött Szvatoplug félszemét veszve a zaborhegyi remeték közé áll s csak halálos ágyán fedi fel magát (43. 1876:64., 1883:76.). — 148. Szabolcs határán két honfoglaló csapat a hely miatt összekap, harc helyett azonban a két vezér, Kenéz és Vencel állanak ki nyilaikkal, de nem találnak s kilőtt nyiluk helyén megtelepedve alapítják Kenézlő és Vencsellő községeket (91. 38:148.). — egy odább megpihenő csapat nem bírta a gyorsan kikelt és növv veteményt odahagyni, azért ott, Hódmezővásárhelyen végleg megtelepedik (192. 1924:183.). — Karcag határát Karcag vezér egy fehér lóért s egy aranyesobán-borért vette meg (Györffy István ért.). — 149. az esküllői hódolás után Töhötöm tihói várában telepedett meg, ennek romjaiból épült a szurduki kastély (157. 1868:77.). — a Makray-család őse vitézsége miatt Arpádtól annyi földet kapott, amennyit egy nap alatt lovon körülkerülhetett (144. 1904:47.). — egy csapat magyar Mártélyon várja Taksony települési parancsát, aggodva a téli tüzelő miatt; a község Taksony e szavaitól kapta nevét: „már tél van, itt maradunk“ (192. 1924:183.). — a taksonyiak és vattaik Taksony udvarnépe ivadékaiknak tartják magukat. (144. 1895:242.)]

* Kivonat a Magyar Néprajzi Társaság 1924. febr. 27.-i ülésén tartott előadásból.

csipkemintakönyvek bizonyítják. Akkor a milánói és főleg a génuai olasz csipkék voltak a legkeresettebbek, azok mintáit utánozták világszerte. Minthogy abban a korban az olaszországi kultúrának tekintélyes befolyása volt hazánkra, föltehető, hogy a magyar paszomántosok és gombkötők céheiben is az olasz csipkemintákat utánozták. De hogy ennek magyaros jelleget is igyekeztek adni, arról tanuskodnak azok az arany csipkefejkötő-részletek, amelyek Besztercebányáról, a XVI. század második feléről származnak és ezidőszerint gyűjteményemnek legbecese-ebb darabjai közé tartoznak. (L. I. tábla, 1. ábra.)

Az olasz hatáson kívül nagyon valószínű, hogy a vallásuk miatt hazájukból kiüldözött és hozzánk menekült német bányamunkások honosították meg nálunk a csipkeverést, aminek egyes nyomait Velmeobánya, Körmöcbánya és Eperjes vidékén ma is föllelhetjük. Erre vonatkozó régi emlékünk alig maradt, de gyűjteményemben van 39 darab, a Körmöcbánya melletti Jánosrét községből származó és a XVIII. század derekáról való csipkelevél; ezidőszerint hazánkban ezek a legrégebb, ősmert csipkelevelek.

A magyar csipke népi elterjedésénél az alábbi csipkefajtákról kell megemlékeznünk.

I. Varrott csipke.

Hazánkban nyugateurópai értelemben vett és iparművészeti értékű varrott csipkét régebben nem készítettek, legalább is ilyen emlékeink, vagy adataink nincsenek; az azonban kétségtelen, hogy a csipkevarrás egyes fogásait ismerték és használták. Ilyen módon töltötték ki a subrikálások folytán a vásznon előállott üres területeket; ú. n. „pókok“-at alkottak és ebben főleg reticella-öltésekkel nagyon változatos mintákat helyeztek el. E téren a tót népművészet mutathat föl kiváló alkotásokat.

Az oláh fonalas népművészetben a csipkevarrás eredeti módon alakult ki. Majd minden népnél föllelhető ugyanis az a szokás, hogy a vászon-széleket nem egyszerű varrással, hanem többé-kevésbé díszes, egyszerűbb, vagy bonyolultabb öltésekkel illesztik össze. Különösen a Kalotaszeg vidékén élő magyarság alkot e téren szép és eredeti munkákat, az úgynevezett *tekereöltéssel*, mely határozottan csipkevarrási művelet. Ebből a *tekereöltésből* alakult ki az oláh nép varrott csipkéje. De míg a magyarságnál ezt az öltési módot csak a lepedőszélek összeillesztésére használják, addig az oláhságnál a fehérnemű részeinek összetartására szolgál. E munkánál az oláhság a közönséges csipkeöltést használja, úgyszólván csakis ezt az egy öltési technikát ősmert. Az oláh varrott csipke, rendeltetésének megfelelően, túlnyomórészt betétescipke; szélescipkét nagyritkán találunk férfifinggallérokra; ez is nagyon keskeny, ellenben az ingbetétescipkék szélessége eléri a 6–8 cm-t is.

Ezen csipkemunkák mintázata tisztán geometrikus jellegű és nagyon egyhangú. A legszebb oláh férfi- és női ingbetéteket, köténybetéteket Lugos, Temesvár, Zsebely, Karánsebes környékén lehet találni. (L. I. tábla, 2. ábra.) E század elején Nagytopolovec községben mozgalom indult ezen varrott csipkék művészies irányú kifejlesztésére, de mielőtt igazi sikereket elértek volna, a világháború a vállalkozás továbbfejlődését megakadályozta.

A varrott csipkék közé sorozzuk a recsecsipkéket is, melyeket hazánk minden részén évszázadok óta kedvvel készítenek. Kétféle recemunkát ősmertünk: 1. a hálós recét, 2. a subrikált recét, melyet Kalotaszeg magyar

népe *vagdalásos*nak nevez. A szálhúzásos subrikált rece tulajdonképen hímzési munka, így arra ezúttal nem térek ki és csak a hálós recéről óhajtok egyetmást elmondani.

A receháló kötése szakasztottan az a magyar hálókötési munka, melyet *Herman Ottó* a magyar halászatról szóló munkájában ösmertet. Az anyag a hajdan kézzel fonott különböző vastagságú egyszínű, még pedig fehér-színű fonál volt; de találunk kétféle színárnyalatút is, t. i. a fehér szín mellett természetes, fehérítetlen, tehát barnásszürke fonalat is alkalmaztak és ezáltal művészi hatást értek el. Hazánkban találunk színes rece-munkákat selyem-, arany- és ezüstoffonalakból is. A debreceni református nagytemplom úrvaesorai készletei között csodás szépségű színes selyem- és aranyfonállal készült recemunkák találhatók, amelyekkel eddig tudományos szempontból még nem is foglalkoztak. Ezekben a XVI. századból való recemunkákon az olasz-francia ízlés befolyása élenken tükröződik.

A katolikus egyházakban leginkább oltárterítőkön, szószéktakarókon és miseingeken találunk recemunkát, amelyekből sok szép és igen becses emlék maradt korunkra; ezeken nagy előszeretettel alkalmazták a szőlőfürt- és szőlőlevélmotívumokat változatos mintákban. A legművésziesebb recehálómunkák általában Felső-Magyarországon, kivált Gömör, Szepes és Sáros megyékben készültek, hol kiváló példányok maradtak meg az egyházak, valamint egyes családok tulajdonában. (L. I. tábla, 3. ábra és II. tábla, 1. ábra.)

Ami az elrendezést illeti, megemlítésre méltó, hogy míg a katolikus egyházak recemunkái inkább betét- és szegélyelrendezésűek, addig a protestáns egyházakéi saktáblaszerűen, váltakozó rece és gyolcsnégyszögek-ből vannak összeszerkesztve és ezeket még egyes esetekben recescipke is szegélyezi.

A családoknál a recemunkákat kiválólag lepedőkre alkalmazták, még pedig rendszeren betét gyanánt. E lepedők főleg függöny gyanánt szolgáltak, betegágynál, különösebben gyermekágyas betegnél, hogy őt a lég-huzam, vagy a kellemetlen látogató tekintetektől megvédjék. Ezen lepedőkhöz sokféle mintát használtak, amit a templomokból, vagy a nemesi kúriákról hoztak. Bibliái tárgyú munka igen gyakran szerepel, vannak azonban XVI—XVII. századbéli olasz és francia minták is. Mindezen minták mellett találhatók önálló, magyar ízlésű és gyönyörű megoldású virág- és levélminták is.

A kalotaszegi nők ingújjbetétei szintén recemunkák, 2—3 cm szélesek, apró szemekkel és bájos kis mintázatokkal. A Sárközben viszont ágyneműt díszítenek recemunkákkal és a kivarráshoz a fehér színén kívül sokszor még piros fonalat is használnak. E század elején Solt községben és környékén kezdtek igen szép eredménnyel a kereskedelem céljaira recescipkéket készíteni. Mivel pedig a recescipkét a divat nagyon felkapta, azért annak készítésével mindtöbben foglalkoznak. Szeged, Szentés, Hódmező-vásárhely, Kiskunfélegyháza vidékén ezt a munkát úgy az ú. n. középsztyálynak, mint a kispolgári és földműves társadalomnak női nagyon kedvelik és e helyekről kikerült finom, szép recescipkék az egész világon kedveltek.

A varrott csipkékhez szoktuk még számítani a tülláthúzási munkákat is, amelyekkel művészi hatásokat lehet elérni. Ilyen tüllmunkák a tót fonalas népművészetben igen kedveltek; a gépen készült tüllön eredeti,

szép mintájú áthúzásos munkákat készítenek s azokat leginkább fejkötők céljaira használják. Körmöcbányán és vidékén szép és eredeti tüllmunkákat készítenek nemcsak fejkötőkre, de női ruhákra is díszül.

II. Vert csipke.

A magyarországi csipkék között úgy nép-, mint iparművészeti szempontból a vert csipke áll első helyen; az anyag és a minta könnyedségére nézve ugyan ez sem versenyezhet a nyugateurópai csipkecsodákkal, de önálló irányban fejlődve viszonylagos magas fokot ért el. A XVI. században, amikor a csipkeverés nálunk meghonosodott, a sujtás, paszománt és a csipke körülbelül egy fogalmat jelentett és a csipkeminták is leginkább ilyen jellegűek voltak. A sujtás és a paszománt a magyar női- és férfiviseletben mindig előkelő szerepet vitt s az ennek készítésével foglalkozó iparosok céhbe tömörültek, úgyhogy a csipkeverés eleinte valósággal céhbeli foglalkozás volt, s az első csipkék paszománt jellegűek voltak. A magyar csipkéknak ez a paszománt jellege megmaradt azután is, midőn a csipkeverés a nép háziiparszerű foglalkozásává lett és ez a jelleg még a mostani vert csipke mintákon is kimutatható.

A hazai vert csipkék öt főcsoportba sorozhatók:

a) *Vágvölgyi vert csipke.* A Vág-folyó völgyében, különösen annak déli részén a tót fonalas népművészet igen magas fokot ért el és szebbnél-szebb alkotásokat mutat fel. Valószínű, hogy a csipkeverés kezdetben itt a nemesi udvarházak foglalkozása volt, amit a XVII. és XVIII. századi női ruhákon, különösen a derékújjakon alkalmazott színes selyemfonalakból készült hímzések vert csipkedíszzei bizonyítanak. E hímzések és csipkék még nagyon egyszerű mintázatúak, csupán a színük sokféle. A csipkeminta mindig kígyózó, tekervényes vonalú, a paszomántra emlékeztet, de maga a csipke is tömött, nehézkes jellegű, valósággal sujtásszerű.

A külföldi szakkönyvekben ezen csipke mint „szláv csipke“ vagy „orosz csipke“ szerepel. Ezt a meghatározást helytelennek és indokolatlannak találom, annyival is inkább, mert kézenfekvő dolog, hogy a magyar paszomántból fejlődött. Oroszországban pl. csipkeveréssel sokkal későbbben kezdtek foglalkozni, mint nálunk és nagyon valószínű, hogy kereskedelmi közvetítéssel az oroszok vették át tőlünk a csipkemintáinkat. A vágvölgyi csipke kígyózó, paszomántjellegét megtartotta akkor is, mikor a csipkeverés közönséges háziiparrá fejlődött; ilyen napjainkban is. E csipkéhez a fehér mellett szeretik a színes fonalakat is. (L. II. tábla, 2. ábra.)

b) *Selmecbányavidéki csipke.* Eddig ösmert adataink azt tanúsítják, hogy ez ősi bányavárosban a csipkeverést Németországból települt bányamunkások honosították meg. A csipkeverés ottani régi emlékeit nem ösmerjük; azonban e vidék körülbelül 100 év óta már csak nemzetközi jellegű, Európaszerte használatos csipkeminták után és technikával dolgozik. Az újabban Balatonendrédén alapított csipkeverővállalat is, hol a Selmecbányáról menekült kézimunkatanítónők működnek, ennek nyomdokain halad. E csipkék azonban a nemzetközi kereskedelemben keresett cikkek és kétségtelenül nagy anyagi sikert jelentenek az ország háziiparának.

c) *Zólyomvidéki csipke.* E vidékhez számítjuk Zólyom, Besztercebánya, Körmöcbánya környékét, amely környéken vannak ugyan különbségek a mintában, vagy a színezésben, de csak árnyalatbeliek. Ezen csipkéknél a paszomántszerű szalagmotívumot már csak egy vastagabb fonál jelzi,

amely a mintázat főkörvonalát adja. Megemlítésre érdemes, hogy a zólyomi csipkék mintázata és kidolgozása teljesen azonos a svédországi ú. n. „dalekarlia“-i vert csipkével, amely a svéd vert csipkék között is önálló típus. A zólyomi vert csipke multjáról teljes tájékoztatást nyújtanak azok a csipkeverő-levelek, melyeket a Körmöcbánya melletti Jánosrét községben sikerült megtalálnom és megmentenem. E levelek egyszerű, geometriai mintákat mutatnak. A zólyomi vert csipke a tót gyolcsosok és házalók révén az egész országban ösmert és kedvelt volt, úgyhogy azt még a délmagyarországi oláhság is felhasználta ruházatának díszítésére. (L. II. tábla, 3. ábra.)

d) *Gömörmegyei csipke.* Amint a paszománt és sujtás magyar szelvényben fejlődött tovább a nép kezén, ugyanolyan módon szállt le a nép körébe a gömői vert csipkének technikája is, amely csipkék eredetileg a kúriák lepedőin, asztalneműin, az egyházak úrvacsoraasztal- és oltárterítőin díszlettek. Nagy változatban látjuk itt a paszomántmotívumot kialakulni, de az is kétségtelen, hogy a recemunkák is nagy befolyással voltak a mintázatok kifejlődésére. Külön ki kell emelnem, hogy a hatás fokozására szerettek többféle színt is használni, ami a csipkének még javára is vált. Ezen eredeti, igen szép és határozottan magyaros mintájú csipkéket ma már, fájdalom, nem készítik. (L. III. tábla, 1/a. és 1/b. ábra.)

e) *Sóvári csipke.* Sáros megyében, Eperjes mellett, a sóvári bányamunkások már több évszázad óta készítik ezeket az eredeti, finom vert csipkéket, amelyeket főként főkötőkre használnak. (L. III. tábla, 2. ábra.) A mintázat német eredetre vall, de rokonságot mutat a flamand csipkével is. A csipkéhez olykor a legváltozatosabb színű fonalakat használják, úgyhogy némelyik sóvári csipke a legnagyobb tarkaságot mutatja.

f) *Torockói csipke.* Torockó népviselete rendkívül színes és gazdag, a nép vasárnapi templombavonulása ragyogó képet mutat. Ruházata díszítésére magakészítette vert csipkéket használ. E csipkék cérnából, gyapjú- vagy selyemfonalakból készülnek és meglehetősen német jellegűek. Legtöbbször színes fonalakat használnak, a színek minden árnyalatában. E csipkék a kereskedelmi forgalomba nem kerülnek és készítésük is kiveszőben van. (L. III. tábla, 3. ábra.)

III. Horgolt csipke.

A napjainkban oly általánosan elterjedt és közkedvelt horgolt csipkének nincsen mély gyökere a magyar háziiparban. A mult század hatvanas éveiben az apácázárdákban kezdték tanítani az úri osztály gyermekeinek, ahonnan elterjedt az egész országban s ma már széltében horgolnak a nép gyermekei is, nemcsak házi használatra, hanem kereskedelmi célokra is. A horgolt csipkemintákban kimeríthetetlen a változatosság, ami nem egyszer a célszerűség, vagy a jó ízlés rovására megy. Írországban, ahonnan hódító útjára indult, még ma is szigorúan öröködnék a horgolt csipkék mintáinak eredetiségére. Az önálló magyar horgolt csipke megteremtésére századunk elején Csetneken, Gömör megyében, Szontagh Erzsébet és Aranka tettek dícséretreméltó kísérletet, amely akció már eddig is jelentős sikereket ért el.

Ha nem is a horgolt csipkének, de magának a horgolásnak hazánkban sok évszázados multja van. T. i. paszomántosaink és gombkötőink horgolták a hadseregek ruhafelszereléséhez, valamint a magyar díszruhákhoz

való sujtásokat, öveket, gombokat. Rákóczi szabadságharcának tisztjei horgolt kardkötőket viseltek. Ugyancsak úgy horgolták a debreceni, sáropataki, nagyenyedi diákok, légátusok mentekötőit is, Napjainkban vidékenként még foglalkoznak paszománthorgolással, amennyiben a férfi népviseletben néhol, mint pl. Gyöngyös, Mezőkövesd vidékén, még jelentős szerepe van az ú. n. zsinórozásnak.

Szmik Antal.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Antti Aarne †. Meglepetésként jutott el hozzánk a népmesék nagyhírű finn kutatójának, A. A. egyet. tanárnak haláláról szóló gyászír. Hiszen mikor febr. 5-én megszakadt élete fonala, az átlagos férfikor teljében állott. Még legutóbb is telve volt munkakedvvel, egyre újabb és újabb teendők terveivel, amelyek megvalósításának lehetőségében, ismerve bámulatos munkakészségét, senkinek sem volt oka kételkedni. Alig pár éve, hogy elérte a helsingforsi egyetemen azt az állást, amely lehetővé tette számára, hogy anyagi gondoktól mentesen tisztán a tudomány érdekeit szolgálja. Ámde a munkának azok a hosszú és terhes évei, amelyekhez mint vagyontalanak már korán hozzá kellett szoknia, észrevétlenül felmorzszolták testi erejét és okozták aránylag korai halálát. A. A.-val az európai folklore-tudósok sorából egy igénytelen és önzetlen, de gazdag tudományú és lelkes oszlop dőlt ki.

A. Aarne 1867 december 5-én született Pori-ban (finn város a délnyugati tengerparton), ahol apja Johan Limnel kovácmesterséget folytattott. Mivel 8 éves korában meghalt apja s még iskolás gyermek korában anyját is elvesztette, már korán meg kellett ismerkednie az élet gondjaival és az önmagáról való gondoskodás kényszerével. Szorgalmával és tehetségével mégis legyőzte a nehézségeket s 1889-ben az egyetemre került. 1893-ban elvégzi az ebbeli tanulmányokat s aztán tanári pályán működik: Kokkolá-ban, majd huzamosabban Sortavalá-ban (a Ladoga-tó partján) 1902 és 1920 közt. Ez utóbbi város liceumának 1904—

1908-ig igazgatója volt, majd erről a nagy elfoglaltsággal járó tisztról lemondott, hogy minél több ideje maradjon tudományos munkára, amely állandóan lelkesítette.

1911-ben, még sortavalai tanárkodása idején, kinevezték a helsinki egyetemre a finn és összehasonlító népköltés-kutatás magántanárává. Tudományos munkájának folytatása, sőt külföldi tanulmányutak tévése csak úgy vált lehetővé, hogy hol az iskolai, hol magántanári, hol pedig mindkét teendője alól szabadságot élvezett. Az a reménye, hogy egyesegyedül a tudomány szolgálatába állhasson, csak 1922-ben valósult meg, mikor az egyetem rendkívüli tanárává neveztetett ki.

A. A. neve főleg mint népmesekutató ismeretes, bár az utóbbi időben a népköltészet egyéb területein is dolgozott. Biztosra vehető, hogy benne mint a nép gyermekében már korán élénk érdeklődést váltottak ki a nép szellemi örökségei, mindenekeelőtt a mesék és mondák, mint-hogy éppen ezek kutatására szentelte élete legszebb munkanapjait. Ebben az irányban dolgozott már Moszkvában, ahol ösztöndíjasként 1895—1898-ig tartózkodott. Itt szorgalmasan tanulmányozta Oroszország gazdag népköltési gyűjteményeit. Egyúttal az orosz kutatókat is meg akarta ismertetni a finn mesékkel s ezért 1898-ban az „Etnograficeszkoe Obozrenye“ s a „Zsivaja Sztarina“ c. folyóiratokban orosz nyelven mutatóanyagokat tett közzé.

Egyre élénkebben nyilvánult meg itt előtte, hogy a szülőföldjén hallott mesék nem korlátozódnak a Kokenmäenjoki völgyére, sőt Finnországra

sem, hanem azoknak pontos megfelelői találhatóak Oroszországban, valamint másutt Európában, sőt Európán túl is. Aki tehát eredetüket akarja kutatni, össze kell őket hasonlítani s e célból meg kell ismerkednie az egyes országokban összeállított gyűjteményekkel. Éppen e megismerkedés végett tett később több tanulmányutat Európa különböző országaiba. Azt is tapasztalnia kellett, hogy a mesekutató munkája nem könnyű mesterség, ellenkezőleg úgy látszott, hogy szinte leküzdhetetlen méretű feladatokat állít a vele foglalkozó elé. Úgy áll előtte a kutató, mint valami hatalmas őserdő előtt, amelyben a buja növényzet hol gyökereivel, hol indáival, hol sudarával össze-vissza van szövődve. Ki merészelne ebben az őserdőben ösvénynyitásra vállalkozni? Hogy valamelyes fogalmat alkothassunk az európai népköltési gyűjtemények gazdagságáról, csak annyit említünk meg, hogy egyedül a német *R. Wossidlo* körülbelül félmillió fölgyűjtést gyűjtött. Minthogy ugyanilyen egyre bővülő gyűjtemények más országokban is vannak, aránylag igen terjedelmesek Finnországban és Észtországban is, sejtethetjük, milyen nehézségekkel kell a kutatónak megküzdenie, ha róluk áttekintést kíván szerezni. Nehézség az is, hogy e gyűjtemények gyakran rendezetlenek és szanaszét vannak az egyes országokban, valamint, hogy különböző nyelveken, nyelvjárásokban vannak feljegyezve sokféle jellegű kézírással.

Ha tehát valóban tudományos célok megvalósítása akart itt is a feladat lenni, elengedhetetlenül szükségessé vált egy *olyan nemzetközi egyesület alapítása*, amely ebbe a káoszba rendet főrekszik teremteni és a kutatónak lehetővé teszi az egyes országokban gyűjtött anyagkészletek felhasználását. Vállvett munkával létre is jött ilyen egyesület a *Folklore Fellows* (jele: FF), amelynek közlönye, a *Folklore-Fellows Communications* (jele: FFC) Finnországban, az ottani Tudományos Akadémia kiadásában jelenik

meg. Ebben a vállalatban, amely tehát Finnországból irányítja a nemzetközi kutatást, jelent meg A. A. legtöbb munkája. Itt látott napvilágot az európai *mesetípusok jegyzéke* (FFC 3.), amely méltán aratott nagy elismerést, mivel a számtalan típusnak rendszeres egészzé való összefoglalását nagyon nehéz feladatnak ismerték. Ez eddig legteljesebb rendszernek megalkotásában, ahol különben figyelembe vette egyes szakértők tanácsait és megjegyzéseit is, óriási olvasottságról és a határtalanul bő anyagnak csodálatos ismeretéről tett bizonyosságot. Érthető, hogy ilyen nagyarányú munkában nem tudhatta mindig teljes pontossággal megállapítani, hogy egyik-másik mese melyik típushoz sorolandó, a bírálatokban emelt kifogások azonban jobbára apró részletkérdésekre szorítkoztak. Maradandó értékének legjobb elismerése az, hogy a jegyzék nemzetközi forgalomba került és kétségtelenül nagyon megkönnyíti az egyes országokban végzendő kutatómunkát. Nagyértékű tudományos előmunkálatot végzett aztán A. A. azzal is, hogy kiadta a finn (FFC 5, 8, 9, 32.) és észt (FFC 25.) mesék, valamint egyéb népköltési termékek jegyzékeit s ez által megismertette az európai kutatókkal e két testvérnép szellemi örökségének nagy részét. Végül kiadta a Grimm, Grundtvig, Afanasjew, Gonzenbach és Hahn gyűjteményeiben található egyező mesék jegyzékét (FFC 10.) s áttekintést nyújtott a régiebb s újabb meserőletről (FFC 14.). Mindezek a legnagyobb elismerést érdemlő munkák nélkülözhetetlenek bármely nyelvű folklore-kutató számára.

Aki meg akar ismerkedni a mesekutatás módszerével, erre is értékes segítséget kap A. A. könyvében, *Az összehasonlító mesekutatás vezérfonalá-*ban, amely kifejti e tudományág feladatait és megismerteti azokkal az eljárás módokkal, amelyek segítségével az egyes mesék eredetét és szülőföldjét aránylag leginkább meg lehet állapítani. Szerinte a mese *alapformáját* (archetypusát) csak úgy lehet kihámozni, ha az illető

mesét ú. n. földrajzi módszerrel vizsgáljuk, minden irányban nyomon kísérjük és a változatokat egymással összehasonlítjuk. Ha aztán rekonstruáltuk az alapformát, valamint azt, hogy hol keletkezhetett, e két tény kalauzolása mellett kideríthető, milyen utakat tett meg a mese, közben új elemekkel is bővülve. A mese eredetének és korának meghatározásánál természetesen fontos szerepük van a közép- és ókor irodalmában megőrzött variánsoknak is. Ezt az ú. n. földrajzi kutatási módszert, amelyet Finnországban már előbb is eredményesen alkalmaztak, Európászerte *finn metódus*nak nevezik.

Ezt a módszert követte A. A. egyes mesék történetének vizsgálatánál. Eljárásának első mutatványa az 1907-ben megjelent dokt. disszertációja, amelyben 3 különálló mese útját és viszontagságait vizsgálja (SUS Toimit. XXV.). Ilyen kutatásai közül később több is jelent meg a SUS Aik-ban (XXVII.) és a FFC sorozatában (11., 15., 20., 22. és 23.).

Korábban az a felfogás uralkodott, hogy minden mesének India az őshazája (Benfey-elmélet), azonban A. A. bebizonyította, hogy ez a felfogás a tények nem teljes ismeretén alapul. Kimutatta, hogy Európában vannak olyan nemzetközi mesék, amelyek nem találhatók fel Ázsiában, ellenben megvannak Amerikában, ahova azonban az európaiak vitték magukkal. Néha azt is észre lehet venni, hogy a keleti mesék csak mintái az új nyugati alakulatoknak. Kutatásai fényt derítettek a keleti és nyugati mesék ezen egymáshoz való viszonyára (SUS Toim. XXXV.). Végül a mesekutatás köréből egész esomó kisebb értekezést tett közzé a külföldi és hazai folyóiratokban.

Lankadhatatlan buzgalma a talányok kutatására is kiterjedt. Itt is nagyon sikeresen alkalmazta a földrajzi kutatási módszert, amelyet előtte erre a célra még névleg is alig vettek igénybe. Összehasonlító találós mesekutatásokat adott ki többek között a SUS Aik-ban (XXXIV.) és a FFC-ben (26–28.). A talányok kutatásáról, azok természetéről és sorsá-

ról a Finn Tudományos Akadémiában is tartott előadást. Ezek eredetének kérdésébe azonban már nem volt ideje alaposabban belemélyedni.

Sőt a finn nép verses termékei sem maradtak a buzgó és erős akaratú tudós vizsgálóköreén kívül. Idevágó tanulmányai a *Suomi*-ban és a FFC-ben (47–48.) jelentek meg. Nagyon jelentős eredményeket ért el A. A. ezen a téren is. Igazán ámulatba ejt, milyen hirtelen úrrá lett a bőséges verses kincsek különféle változatain, amelyeknek összehasonlításában és belőlük következtetések levonásában az igazi tudós ítélőképessége és óvatossága nyilvánul meg.

Még nagyon időelőtti volna elköltözött tudósunknak a finn és összehasonlító népköltést kutató jelentőségéről végleges ítéletet mondani; de munkásságának eredményeivel való felszines megismerkedés is jogot ad annak megállapítására, hogy igen kevesen képesek — még hosszú élettel megáldva is — hasonlót felmutatni. Korai elköltözése súlyos csapás a folklóre tudományokra. Mint-hogy tanulmányai jórésze németül jelent meg, neve világszerte egyike volt a legismertebbeknek. Amint minden művelt ország népköltés-kutatói körében bizonyára mélyen lesújtva fogadják a Finnországból szárnyrakelt gyászhirot, oly mértékben vesszük ki belőle mi magyarok is részünket, kiknek megértő jó barátja és e szakbeli mozgalmainknak élénk figyelemmel kísérője volt mindvégig.

A „Valvoja Aika“ (1925. 2. sz.) cikke nyomán.

Zs. M.

A szülőföld kultusza Nyugat-Magyarországon. A szétdarabolt Magyarország minden megszállt területéről az a hír, hogy ott minden népfaj kulturális tevékenysége közt első helyre tette a *szülőföld kultuszát*. Minthogy azonban az utódállamok ebben saját hatalmi politikájuknak veszélyeztetését látják, arra töreksznek, hogy a nemzeti kisebbségeknek ezt a céltudatos munkáját elnyomják és a népfajoknak népi vagy faji kiélését megakadályozzák. Csak Nyugat-Magyarországon, vagy trianoni

nyelven Burgenlandban nincs ennek nyoma, mert népe egy nyelvileg s fajlilag homogén tengerbe került, amiért itt nemcsak hogy meg nem akadályozzák a népfaji törekvéseket, hanem azokat egyenesen és hathatósan támogatják is. Így érthető és magyarázható, hogy a nyugati határsávunkon ma nagyobb buzgalommal folyik a folklóre-tevékenység, mint pl. Stájerországban.

Mégcsak éppen szó volt az átesatolásról s az osztrákok már is érdeklődéssel néztek az új területre. Tanítók, tanárok, geológusok, fotográfusok stb. jöttek nyugatunkra s minden irányban átkutatták ezt. Nemsokára cikkek is jelentek meg a „Heinzenland“-ról, amelyeket — minden politikai tendenciát kerülve — a nép közé dobtak. A lakosság szívesen olvasta ezeket, hisz róla szóltak és nem egy ember akadt, ki épp ezért a gráci, illetőleg bécsi lapokat meg is rendelte. Ebből az a káros következmény származott, hogy a nyugati németek a néprajzi cikkekkel együtt az osztrák politikát is magukba szívták s hamarosan érzelmeikkel is a szomszédokhoz közeledtek. Az osztrák nagynémetek látván ezt, nem mulasztottak el semmiféle alkalmat arra vonatkozólag, hogy népünkkel állandó összeköttetést teremtsenek és fentartsanak. Hogy a kapható konctól el ne essenek, a birodalmi nagynémetek figyelmét is erre a magyar területsávra irányították s Stepan Ede — a trianoni odatéles után — 1919-ben már Münchenben előadást tartott vetített képekkel a Burgenlandról. Mikor sok jogos ellenállás után végre 1921-ben Nyugat-Magyarország tényleg osztrák fennhatóság alá került, Deutsches Vaterland-Burgenland (Wien, 1920) címmel egy ragyogó kiállítású albumot ajándékoztak minden iskolának és hatóság-nak, melyben fényes illusztrációk mellett az új terület történelmét, föld- és természetrajzát, néphagyományait stb. ismertették meg a hiene néppel.

A könyvnek oly nagy hatása volt (az iskolában a tanítóknak kézikönyvnek írták elő!), hogy a nép nemcsak érzelmileg, hanem kulturailag is kezdett behódolni az osztrákok-nak, ha nem is tudta végre szét-szakítani a szálakat, amelyek őt ezer éven át a magyarsághoz fűzték.

Az osztrák most sem folyamodik balkáni politikához, hanem azt

mondja, *nem fontos, hogy a burgenlandiak osztrákok legyenek, fontos az, hogy a hieneck burgenlandiak legyenek.* Ezért nem a politika, hanem a kultúra terén nyúlnak az emberek lelkéhez. Továbbhaladnak a Stepantól megnyitott úton, mindenféle népies hagyományt összegyűjteneek s a *Heimatkunde* fontosságát hangoztatják az új területen. E gondolatnak megnyerik az ország kormányelnökét, Walheimot is, aki 1923-ban hivatalosan a következő rendeletet adja ki: „Im Sinne der modernen Unterrichts-Bestrebungen soll die Heimats- und Lebenskunde der Träger des gesamten Unterrichtes sein, somit aller Unterricht in der Heimat wurzle. Um diesen so wichtigen Grundsatz der Bodenständigkeit im Unterricht verwirklichen zu können, ist es ein unabweisliches Bedürfnis alle Quellen der Heimat zu erschliessen und sie dem Unterrichte nutzbar zu machen“. Ezért elrendeli, hogy minden község tanítója *Schul- és Ortschronik-ot* írjon és vezessen s hogy ebbe a község történetét, mondait, énekeit, szokásait is feljegyezze. Nagy súlyt helyez arra, hogy hű képét rajzolják ebben az átesatolásnak s pontosan feljegyezzék, hogy az új állam mennyire emeli az ország kultúráját. Jelzi azt is, hogy a tanfelügyelővel ellenőrzeti ezt a munkát és erről jelentéstételt kér. (Burgenländische Landesregierung, Sauerbrunn, 14. Dez. 1923. Zl. 10—1.) Hogy a munka megindulhasson, Richtlinien für die Anlage der Schulchronik címmel kitűnő vezérfonalat mellékel a tanítóság számára.

A rendelet a népnél kedvesebb fogadtatásra talált, mint a tanítóknál. De végre is neki kellett vágni a munkának, mert az ellenőrzés és az Arbeitsabendokon való felolvasási kötelezettség sok kellemetlenséggel, sőt állásvesztéssel járhatott volna.

Az 1923. év őszén megindult gyűjtőakciónak, amelyből kifolyólag Walheim rendeletét kiadta, hamarosan látható eredménye a Deutsches Lesebuch für das Burgenland (Wien. Österreichischer Schulverlag, 1923) három kötetben volt. A szülőföld kultusza szempontjából a II. (352. l.) és III. (564. l.) kötet fontos, mert mindkettőben a Burgenlandról szóló olvasmányok dominálnak. Igaz, hogy nem való minden olvasmány

gyereknek, az is igaz, hogy a liberális felfogás rezege végig mindkét olvasókönyvön, de az is elvitázhatatlan, hogy hazafias nevelés szempontjából elsórángúan fogták meg nemcsak a gyermekek lelkét, hanem a felnőtteket is, kik — tapasztalatból tudom — igen szívesen fogadják a szülőföldjükkel foglalkozó nagy könyveket.

Érdekes még, hogy a munkakönyv nem lohadt le, sőt folyton emelkedőben van, mert díjakkal és dícsérettekkel folyton-folyvást fütik tanítóik ambícióját.

Bármily szomorú tények ezek számunkra, nem szabad szemlehungyva elmenni mellettük, hanem bízva a jövőben, el kell őket szomszédainktól tanulni. A vallás- és közoktatásügyi minisztérium népművelési osztálya lehetne ebben segítségünkre: *ismertesse meg a magyar emberrel szülőföldjét, mutasson rá annak értékeire s jegyeztesse fel a szűkebb értelemben vett hazá történetét.*

Schwartz Elemér.

Az ünnepontók. A Budapesti Szemle 1924. évi szeptemberi számának 71. kk. lapjain kísérletet tettem, hogy Arany „Az ünnepontók“ c. balladáját két nézőpontból: egyfelől a költő alkotómunkája, másfelől a legenda eredete, vándorlása és átalakulása nézőpontjából végigelemezsem. Minthogy az — Arany számára egyébiránt ismeretlen — eredeti legenda szerint (amelynek talán legrégebb alakját sikerült kimutatnom) az ünnepontás színhelye a templomot környező *temetőkert*, külön csoportban foglaltam össze mindamaz, előttem ismeretes adalékokat, amelyeknek tanúsága szerint a „temetői tánc“ gyökereit az ó-kereszténység világában kell megkeresnünk. „Felfogásom szerint — írtam cikkemben — olyan, keresztény időkbe is átlátható szokásról van itt szó, amely az antik kultúzi ünnepélyek körében gyökeresedett. A tánc a dionizoszi és apollói ünnepélyek alkotóeleme volt. Ó-keresztény időkben ennek megfelelően szomorú és vidám alkalmakkal, tehát szentek emlékünnepein és temetések, vagy újév napján, farsangkor s különösen esküvőkön táncoltak“ (74. l.).

Szent Ágoston, kultúrtörténeti nézőpontból is rendkívül érdekes leveleskönyvének alaposabb tanulmá-

nyozása révén több olyan adatra lettem figyelmes, amelyek a fent idézett felfogást megerősíthetik.

Két, közös eredetű és célzatú népszokással ismerkedünk meg közelebbről szent Ágoston XXII. és XXIX. levele alapján, amelyeket még kiegészít Konfesszióinak egyik részlete (VI. 2.). Az első levélben azt olvassuk, hogy „az afrikai Egyház sok, testies rütságban és betegségben szenved, — csak egy zsinat súlyos kardja tudna ezekkel végezni“. Lakomákról és teljesen elfajult, nagyméretű iszákosságról van szó, amelyekkel a nép a „szent mártírok ünnepeit üli meg, de nemcsak a napokon, hanem mindennap tapasztalhatók ezek a csúnyaságok“. Színhelyük: a temető és a templom. „Saltem de sanctorum corporum sepulcris, saltem de locis sacramentorum, de domibus orationum tantum dedecus arceatur!“ sóhajt fel a szent. („Legalább a szent tetemek sírjaitól, legalább a szentség helyétől, az imák házaitól távoltarthatnók az ilyen szörnyű éktelenséget!“) — A másik levél talán még érdekesebb: ebben Ágoston leírja, mily válságos napja volt a hippói egyháznak a 395. év Leontius ünnepe. A fiatal koadjutor először kísérelte meg — s teljes sikerrel —, hogy Hippó katolikus híveit eltérítse százados szokásuktól: több prédikációjának és főhászának megvolt az eredménye. — Leontius-nap anélkül múlt el, hogy a hippói bazilikában *lakmároztak, ittak és mulattak volna!* A szomszédos eretnek-egyház, a donatisták, azonban megmaradt az ünnepontó ünneplés mellett. „Azt hallottuk, hogy az eretnekek bazilikájukban székelt lakomájukat megünneplik s még abban az órában is, amelyben mi templomunkban együtt voltunk, ők állhatatosan poharaztak...“ Különösen figyelemreméltóvá azonban az alábbi részlet teszi a XXIX. levelet: „Megmagyaráztam híveimnek, minő kénytelenségből keletkezett e szokás az egyházban. Tudniillik az üldözések után, a béke helyreálltával, a pogányoknak nagy és szenvedélyes tömegei óhajtották a kereszténységet felvenni s csak az tartotta őket vissza, hogy ünnepnapjaikat bálványaikkal együtt bőséges lakmározással és mámorral szokták volt megülni s ettől a káros, de ósrégi gyönyörűségtől nem tudtak egyköny-

nyen elszokni. Jónak látták tehát őseink, hogy gyengeségüket eme részben ideig-óráig elnézzék..." Ime, bebizonyítottnak vehető, hogy a középkori kereszténység templomi és temetői mulatságai antik és kultikus eredetűek.

De a templom-sértő, gúnyos táncnak, Arany balladája tárgyának, egy másik őset is megtalálhatjuk szt. Ágostonnál. XCI. levelében részletesen leírja azokat a véressé fajult tüntetésekkel, amelyekkel Calame afrikai község pogányai a keresztény egyház ellen demonstráltak. „A legújabb törvényekkel ellenkezően a pogányok szentségsértő ünneppé ülték meg június kalendáin ünnepeket; senkisémet tiltakozott s vakmerőségük oly szokatlan volt, hogy a táncosok zabolátlan csoportja — ami még Júlianus idején sem esett meg — átment ugyanabban az utcában a keresztények templomának kapujához. Mikor a papok kísérletet tettek rá, hogy ezt a teljességgel tilos és méltatlan dolgot megtiltsák, közzapor hullott a templomra...”

Mellékesen említem meg, hogy a hanyatló ókor és a középkor a templomot nem becsülte meg úgy s az áhitatnak ama külső formáival, mint hitben lanyhább újkorunk. A templomi modor és viselkedés még mai napság is némiképen változó Európa különböző népeinél: a szabadabb viselkedés nyomait megtaláljuk p. o. Olaszország egyes részeiben, főként Rómában és délre. E kapcsolatban említést érdemel, hogy a párizsi Nemz. Levéltár egy 1276-ról keltezett kézírata nemcsak arról tesz tanuságot, hogy a *táncok* fajultak el különösen a diákság körében, hanem a templomban az *oltárok* felett *dominálni* sem átalottak! („Et quod gravius est ferendum... quod est dictu horribile, factoque nephandius, in ipsi ecclesiis, dum divina deberent celebrare officia, etiam super acris altaribus... ad taxillos ludere non verentur...“, Denifle et Cahetelain, Charularium Univ. Paris, I., 541.).

Balogh József.

A regöléshez. A regölés egykori földrajzi elterjedésére, időbeli eltolódására és más ünnepi mysteriumokkal való összeolvadására érde-

kes adatot találtam a Nyr. 8. k. 92. lapján egy Bácsbodrog megyében, *Bajmok*-on szokásos gyerekfarsangolóban. Megtudván, hogy a gazda házában disznót öltek, Gaspár, Menyhért és Boldizsár, a három szent király a jégen esúszva-mászva azonnal odasiettek: mondják bejelentőjükben, aztán így folytatják: „*Kéjen föl a gázdá! szál az Isten házára sereg-ángyalává, vetett ástálává, Hej retye-rutya, ászt is megengette a nagy úristenke, hogy ide jöhettünk: ágyyon az úristen nyugot kis ökröt, két kisberest, áranyustort a kezibe, áranyekét a fölgýibe!*“ Aztán — a farsang alkalmából — a házasságról rigmusolnak, hogy nem szégyen legénynek való, mert sok minden kell hozzá. — Az idézett rész szószerint megegyezik a dunántúli és székely regösének megfelelő soraival, csak hogy itt a megjelenés oka a farsang, a hó helyett a jégen esuszálnak. Szent István szegény szolgái helyébe a 3 szent király tévedt, s végül a „*rött ökör, régi törvény!*“ *hej retye-rutyá!*-vá értelmenedett! A bajmoki farsangoló tehát nyilván egy regösének elhomályosult töredéke, s azért is érdekes, mert e tájról Sebestyén nagy munkája még halvány nyomokra sem tud hivatkozni.

Szendrey Zsigmond.

Néphagyománygyűjtés.

BALLADAK.

1. Barna Jancsi.

(Etyek és Zámor, fejérmegyei faluk közt fekvő Ödön-majorból. Gyűjtő: Hoff Pál VIII. o. t., lejegyezte 1923 nyarán. A közlőszatmármegyei parasztember, valószínűen onnan hozta magával. A dől betűvel kiemelt szövegrészek régibb balladákba való átvételek.)

*Jaj de széles, jaj de hosszú az az út,
Amelyiken Barna Jancsi elindút,
Barna Jancsi lefeküdt az útszélbe,
Kést nyomott a legkedvesebb
[komájának szívébe.*

- *Adjon Isten, csendbiztos úr, jó
[estét!*
- *Adjon Isten, Barna Jancsi, sze-
[rencsét!*
- *Csendbiztos úr, ne kívánjon sze-
[rencsét:
Megöltém a komámat egy kis-
[lányért.*

- Kár volt neked, Barna Jancsi,
[ezt tenni,
— Kár volt neked egy kislányért
[a komádért megölni.

*Faluvégén állítják a bitófát,
Amelyikre Barna Jancsit felhúzzák.
Fújja a szél liljom ingét, gatyáját,
Más öleli az ő kedves babáját.*

2. Német Mária.

(Zámor faluból, Fehér m. Gyűjtő: Hoff Pál VIII. o. t., lejegyezte 1924 nyarán. A környéken nagyon elterjedt, ismert ének. Tárgya való esemény; Német Mária még sokan emékeznek. Az eset 1900 körül történt.)

1.

Ez a Mária, Német Mária
felöltözött festőbe.

*Kisétált a, kisétált a
szép göböli erdőbe.*

Édes anyja azt sem tudja,

Merre van a Mária lánya,

*Csak a híre jár utána,
beszélget a Rózsával.*

2.

Ez a Mária, Német Mária
kiment a temetőbe.

Letérdelpelt, letérgyelt a
nagy feszület elébe:

„Jaj Istenem, meg kell halni
Rózsa Jánost itt kell hagyni.“

Rózsa János Német Mária
legkedvesebb babája.

3.

Ez a Mária, Német Mária
felöltözött festőbe,

Levelett tett, levelet tett
a szoknyája zsebébe.

Az volt a levélbe írva:

„Rózsa János visz a sírba.“

Rózsa János Német Mária
legkedvesebb babája.

4.

Ez a Mária, Német Mária
felöltözött festőbe;

Kötelet tett, kötelet tett
a szoknyája zsebébe.

Felkötötte jámbor fára,
Rácsatolta a nyakára.

Ez a Mária, Német Mária
felakasztotta magát.

5.

*Nyisd ki, anyám, nyisd ki,
[anyám,
zöldre festett kapudat.*

*Hadd vigyék be, hadd vigyék be
felakasztott lányodat.
Bontsd fel, anyám, az ágyadat,
Fektesd bele a lányodat,
Még az éjjel felboncolják
felakasztott lányodat.*

Az 1. vszak kiemelt szövegei arra vallanak, hogy közölt balladánk azonos dallamra megy egy ezzel egykorú zalaegerszegi (vagy változatban: keszthelyi) népi énekkel, amely egy Amerikába szökött szerelmes párról szól. Ott e helyek így fordulnak elő:

Kisétált a, kisétált a
keszthelyi állomásra.
Édes anyja azt se tudja,
Merre van az Erzsébet lánya.
Csak a híre jár utána,
elment Amerikába.

Utóbbiról hallomásból értesültünk. A magyar folklornak tenne szolgálatot, aki ezt az alsó balatonmelléki szöveget dallamával együtt rendelkezésünkre bocsátaná.

A 4. vszak „jámbor fája“ = jávorfia, mint a Jávorfáról szóló mesék magyar változatai igazolják.

5. vszak kiemelt sorai régebb népbaladákban ismert közhelyek. S. S.

3. Fehér László.

(Énekelte Sütő László ácsmester Hajdú-böszörményben 1924 ápr. 17. — Feljegyző: Kállay Lajos bölcsészhallgató.)

Fehér László lovat lopott

A Fekete-halom alatt,

Olyat cserdült az ostora,

Behallott Gönc városába.

„Fehér László híres betyár,

Van-i apád, van-i anyád?“

— Nincsen apám, nincsen anyám,

Csak van nekem egy hugocskám,

Kinek neve Fehér Anna,

Ott lakik a Fehérvárba,

Egy szép piros palotába. —

Meghallja ezt Fehér Anna,

Hogy a bátyja bé van fogva:

„Fogj bé, kocsis, jó hat lovat,

Tegyünk fel rá zsák aranyat,

Zsák aranyat, zsák ezüstöt.

Futtassunk bé a nagy várba,

Horvát Miklós tanyájára... —

Horvát Miklós, jó barátom,

Adok egy zsák színaranyat,

Csak a bátyám szabadítsad.“

— Húgom, húgom, Fehér Anna,

Nem szükség a zsák aranya;

Csak egy éjjeli halása,

Úgy szabadulhat a bátya.. —

Fut-lót szegény Fehér Anna,

Hogy a bátyának megmondja.

„Horvát bíró azt üzeni:

Nem kell neki zsák aranyom,

Csak egy éjjeli halásom.“

— Ne tedd neki, amit kíván,

Megesal téged az a zsvány;

Szűz pártádat csak megszedi,
Bátyádnak fejét véteti. —
Nem hitte ezt Fehér Anna,
Horvátnál hált az éccaka.
Éjfél után három óra,
Mégsem alszik Fehér Anna:
„Mi csörög ott? Mi csattog ott?
Talán a bátyám viszik ott?”
— Aludj, aludj, Fehér Anna,
Kocsis a lovát itatja,
Rézbül van annak szerszáma,
Csörög, csattog zabolája. —
Kisütött a nap sugára

Horvát Miklós ablakára.
Fut-lót szegény Fehér Anna,
Hogy a bátyját megtalálja.
Mondják neki többi rabok:
Ne itt keresd a bátyádat:
Zöld erdőben, zöld mezőben,
Akasztófa tetejében.
Ekkor mondta Fehér Anna:
Atkozódni nem szokásom,
Csak a sűrű sóhajtatásom:
Mosdó vized vérré váljon,
Törülköződ lángot hányjon,
Asztalkésed szívnek álljon...

A történet első híradása nálunk 1547-ből való. Macarius József írja meg Bécsből Pernezh Györgynek Sárvárra (I. Századok 1893. 456.), mint épp akkoriban *Olaszországban* megtörtént esetet. Itt folytatása is van: a visszaélés megtorlása. A nő panasza megy a fejedelemez, aki az álnok bíróval elveteti áldozatát, ráirítja minden vagyont s a bírót kivégezteti. — E toldalékkal a tárgy nemzetközi elterjedésű; ez a tartalma Shakespeare „Szeget szeggel” c. színművének is. Több változata hazánkba teszi át a cselekményt Mátyás király idejébe (pld. Whetstone: „Promos and Cassandra” c. darabjában 1578-ból. L. minderre *Zolnai Béla* alapos tanulmányát (Irod. tört. 1907. 405—411. ll.). Az ő szívességéből közölhetjük példásul, hogy a történet korai említése megvan *Bornemissza Péternél* is (Postilla IV. Sempte 1578. 873. v.).

„Mediolanumban (= Milano) Gonsaga foe ember volt. Midoen ennee tisztartoa fogva

tartana egy nemesembert, es kérne az felesége az wrat, vgy igeri, ha az asszony engedne neki, az asszony wrá életiert enged. De az wrat oztan meg oeleti, es czac az testet adgya felesegenec, az asszony az dolgot megh ielenti Gonsaganac, Az wr keszeriti az tisztartot, hogy az assont feleseguel vegye. El veszi es meg esküeszic vele. Az otan meg oeleti az tisztartot, es minden marhaiat az aszonnac adattya.”

A történet e végső megtorló epizód nélkül, tehát maga a bírói büntetés visszaélés, csupán a mi balladánkban és az észak-olaszok népénekében (*La bella Cecilia*) fordul elő. Folklore-formában különben is csak e két helyen ismeretes. Alig kétséges eszerint, hogy a nemzetközi tárgy hozzánk olasz földről került át valamikor. Valószínűleg régi énekszerzőink egyike ültette át még a XVI. században s alkalmazta helyi viszonyokra. E ma már ismeretlen históriás énekből keletkezett azután a mi elterjedt énekes balladánk: a *Fehér László*. S. S.

NÉPI SZÖVEGEK.

Hamu Jankó.

— Népmese. —

(Feljegyezte *Jászalsószentgyörgyön* 1912-ben *Velsinszky Zoltán* akkori VIII. o. főgymn. tanuló.)

Eccé vót egy kirá. Ennek a kirának a birodalma olyan nagy vót, hogy hetedhét országon is túl vót a határa. Ebbe a nagy birodalomba örökös sétítsig vót. Nem kelt fésém a nap, sém a hód, sém a csillagok. Ki is hirdette a kirá, hogy aki a sárkányokat megöli, akik a napot, hódát, még a csillagokat évítették az országbú, annak odadja a birodalma felit.

Összegyűtek urak, úrfiak, mindenféle vitézék, de nem tutták a sárkányokat légyözni.

É' szegény embernek három fija vót. Ezek közü a letkissebbik mindig a kuckóba út. Híjába unszóták a porbú, még a hamubú, nem két fés. Ott játszadozott egész naphosszat.

Népelet [Ethnographia] III.

Ezér asztán Hamu Jankónak hítták.

Mikó a bátyjai mé'hallották, hogy a kirá mit hirdetett ki, két paripát kértek, mér két szip nyergét, oszt útnak indúttak. A letkissebb is Hamu Jankó előgyütt a kuckóbú, oszt bátytyai után mént. A mocsárba maradt é' csikó a kirá ménésibú, azt fogta még. Fejibe vágta a kantárt.

Akkó félmént a pallásra, onnan egy tyúkpizkos rozoga nyergét hozott, ráút a gebére s útnak indút.

Mi történt, mi nem, a rossz gebe csak mé'fordút, ahogy a kapun kiléptek; szép aranyzerszamos paripa lett belüle. Csak úgy csillámlott a szőre.

Aszongya Hamu Jankónak:

— No, idés, gazdám, úgy menjünk, mint a szélvész, vagy mint a villámlás?

— Csak mint lehet, idés lovam!

Előszó Ország kovácsáho méntek. Hamu Jankó csináltatot nála 12

mázsás buzogányt, aminek sok egy öles horogja vót.

Akkó aszongya a ló:

— Gyerünk, ides gazdám, mer a bátyyaid előbb odaérnek.

Méntek, mint a szélvész hegyén-völgyön átal. Elérték a rézérdőt. Aszongya a tátos:

— Szájj le, ides gazdám, vágj é'szá vesszót, még valami hasznát vesszük.

Hamu Jankó vágott is egy réz-vesszót.

Mig ott időzött, a két bátyya is oda érkezett.

Akkó tovább szátak. Éccé csak beírnek az ezüsterdőbe. Mégá' a ló, oszt aszongya:

— Szájj le, ides gazdám, vágj é'szá vesszót, még valami hasznát vesszük.

Hamu Jankó lészát, oszt vágott é'szá ezüstvesszót.

Méntek, mentek, amére az úttyok vitte. Éccé csak beírnek az aranyerdőbe. Mégá' a ló, aszongya:

— Szájj le, ides gazdám, vágj é'szá vesszót, még valami hasznát vesszük.

Hamu Jankó az aranyerdőbű' is vágott é' szátat. Akkó elírtek az erdő túsó ódalára. Itt tartózkodott a tizenegy fejű sárkány.

Lényergétek. Mikó a bátyyai alunynyi mentek, aszongya Hamu Jankó:

— Várjatok, bátyyáim, né alugygyatok, még én a sárkánnyal mé'birkózok.

Akkó oda a hidhó, ahun a sárkány lova átá ment, bebűjt a híd alá. Mikó gyűtt a sárkány lova, homlokán csillag vót, horkantott, oszt mégát, mint a mé'bokrosodott ló. Akkó a sárkány aszongya:

— Co fē! sárga, kutya egye húsd, varjú vágja szeméd, mitű físz?

Akkó Hamu Jankó kilípött a híd alú. A sárkány mé'haragudott, oszt aszongya:

— Ez a kutya Hamu Jankó jár itt!

— Én vagyok Hamu Jankó, monta a vitéz. Gyere velem birokra vagy kardra.

Kardra mentek. No, de mikó a két erős állat összecsapott, az ég a földet kontramentumot (?) kapott. Hamu Jankó lévőktá a sárkánnyal mint a tizenegy fejűt. A sárkány lovat még mé'fogta, oszt bévezette az erdőbe. Hát a bátyyai aluttak. Fē'kóttóte, aszongya:

— Eresszíték még a ló kantárját! Azok mégeresztették s a lovat mé'kóttóte egy fáho.

Mingyá' fē'szalatt a csillag a kirá' városába.

Újra mé'hagyta bátyyainak, hogy é' né alugyanak, oszt visszament a híd alá.

Gyűtt a tizenkétfejű sárkány, a lova homlokán hód vót. Horkantott a lova, oszt mégát.

— Co fē! sárga, kutya egye húsd, varnyú vágja szeméd, mitű físz?

Akkó előlípött Hamu Jankó.

— Ez a cigánygyerek, a Hamu Jankó áll az útba?

— Nem vagyok én cigánygyerek, monta Hamu Jankó, hanem vitéz. Gyere velem birokra, vagy kardra!

Fordította balra, Hamu Jankó ezalatt lévőktá mind a tizenkét fejűt. Akkó a lovat é'vezette az erdőbe. Hát a bátyyai mégést aluttak.

— Kéjjeték fēl, mongya Hamu Jankó, eresszíték még ennek a lónak a terhélőjét. Azok mégeresztették, oszt mingyá' fē'szalatt a hód a kirá' városába. Odakótté a lovat a másik-ho' s újra mé'hagyta bátyyainak, hogy é' né alugyanak; ha segítségé kiját, gyűjjenek. Oszt visszament a híd alá.

Gyűtt a vén sárkány. Lova homloka nap vót. Mégá' a ló a hidon, oszt nem mén tovább.

— Co fē! kutya! Kutya egye húsd, varnyú vágja szeméd, mitű físz?

Akkó előlípött Hamu Jankó.

— Ez a fő'di állat, Hamu Jankó van itt?

— Nem vagyok én fő'di állat, hanem vitéz, mondta Hamu Jankó, gyere velem birokra vagy kardra.

Kardra mentek. Fordút a sárkány jobbra is, balra is, de Hamu Jankó lévőktá a fejűt mind.

Akkó a lovat é'vezette az erdőbe. Hát a bátyyai aluttak. Fē'kóttóte, oszt aszongya nekik:

— Eresszíték még ennek a lónak a fékit. — Azok mégeresztették, oszt mingyá' fē'szalatt a nap a kirá' városába. Akkó két sárkánylovat odadott a bátyyainak, egyiket még a magáého kötötte.

Bémént a sárkány városába. Előszó dungó lét a kúcslyukon, másocó' darázs, harmacó' még szíp macska lét s az ajtón bélopózkodott. Beleút a vén sárkány feleséginek az ölibe. Erre aszongya az öreg-asszony:

— Eméjjéték fē' a szempillámot, mer idegēn szagot érzek a szobába.

Félemték a szemit, de a macska a kálya tetején elrejtődött, hogy az öreg boszorkány méné lássa.

— Hamu Jankó járt itt, monta az öreg asszony, oszt kérdezte a letfalabb sárkány feleségét:

— Mit csinász neki, mer az uradot megöte.

— Én az útszélén tűz lészek, monta a boszorkány, aki énnálam mé-melegszik, mingyá mé'hal. Mikó Hamu Jankó méggy vissza, akkó méffagyasztom.

— Hát té mit csinász neki? kérdezte a másogyiktu.

— Én az útszélén egy kút lészek. monta a boszorkány, aki én hozzám egy mérfödre közê gyün, azt a szomjúság gyöttri s ha iszik belülem, mé'hal. Hamu Jankót szomjúsággá agyongyötröm.

— Én még, monta az öreg boszorkány, nagy férgeteg lészek s elnyelém Hamu Jankót, mikó vissza-felé gyünnek.

Akkó Hamu Jankó visszamént a bátyjaiho, oszt megindultak hazafelé.

Mikó a tűzhö értek, akkó a két bátyját megfagyasztotta a tűz. Elö-vette Hamu Jankó a rézveszöt, mé'vágta vele a tüzet. Mingyá elborította a vér. A bátyjait mé'szabadította.

— Látyjátok, monta Hamu Jankó. nem jó tűz vót ez.

Akkó tovább méntek. Elértek a kútho. Mikó é' mérfödre vótak a kúttó, na' szomjúság gyötörte. A két bátyja ivott is a kútbú, oszt mé'haltak.

Hamu Jankó elővette az ezüst vesszöt, rácsapott a kútra s a bátyjai mé'szabadúttak.

— Látyjátok, mondta a bátyjai-nak, nem jó kút vót ez.

Erre gyütt a vén banya. Egy mérfödre mán mindént é'sépért a férgeteg. Hamu Jankó a bátyjaivá szalattak, aho' csak tultak.

Az ország kovácsáho értek. Itt elérte a férgeteg. Akkó Hamu Jankó elivette a tizenkét mázsás buzogányát, oszt fê'hajította a levegöbe. A buzogány horga beliakatt a vén banya szája pallásába, oszt lérántotta.

Igy szabadultak még a boszorkánytu. Vót olyan nagy szája, hogy még most is onnan horgyák a szurkot.

Nagy vót az öröm a kirá országába. A kirákisasszonyok annyira

örútek, hogy a pamaroncsok csak úgy hulltak a zsebeikbú. A kirá na' lagzit csapott, hogy félgyütt a nap az országjába, a hód, még a csillagok. A szégíny embér három fijának odaatta a három jányját feleségú. A két bátyja haza is mént a feleségükké, de ó é'maratt túlúk, mer a letkissebb kirájány mé'hát.

Hamu Jankó emiatt bústú oszt bá-natába é'bújdossot.

Éccé egy vadászlakba ért. Itt mé-tutta, hogy a vadászlak egy vitéz, aki a selyémréten van.

Mént, aggyig mént, míg a selyém-rétre nem ért. Ott lèfekütt oszt el-alutt a réten. Éccé csak gyütt a vitéz:

— Hogy merté ide gyünni Hamu Jankó a birodalmamba. Most mé-lakósz érte.

Avvá kardra méntek. Sokáig vias-kottak, de égyik sé gyözött. Éccé Hamu Jankót léakarta vágni a vitéz. Elugrott elfúle s az előrehajult vitézt összevagdáta.

Ezután tovább bújdossot. Az Ólom-barátho ért.

— Aggy Isten, bátyám, monta Hamu Jankó, oszt béugrott az udvarába.

— Köszönd, monta az Ólombarát, hogy öregapádnak montá, máskip-pen mé'hátá vóna.

Hamu Jankó megakart birkóznai az Ólombaráttá. Akkó vette észre, hogy égy csépnai ereje sincsen. Az Ólombarát é'vette az arejit.

Akkó aszongya az Ólombarátnak: — Kedves apám, add vissza az erömöt.

Az Ólombarát azt felé'te, hogy visszaaggya, ha Tündérszép Ilonát é'hozza neki feleségú.

Mit vót, mit tenni, aszonta, hogy kericsén égy gályát tizenkét legíny-nyé, rakja tele a letfinomabb portékákká, akkó elindú Tündérszép Ilonájé. Ó még kereskédó lett a hajón, aki mindénféle portékát árú.

Mikó Tündérországhó értek, kidobótatta, hogy miket árú. Tündérszép Ilona is lèküte a szobajányát hogy végyén hummit a bótostú.

Hamu Jankó aszonta, hogy ónéki nem ad, csak Tündérszép Ilonának. Akkó légyütt Tündér Ilona. Mikó a gályára lípett, akkó eleriszttéttik a gályát, oszt eleveztek.

Tündérszép Ilona mégihett, hogy é'viszik. Aszonta:

— Hamu Jankó, ha magadnak viszó, nem baj, ha az Ólombarátnak viszó, akkó bajod lész.

Erre é'beszíte Hamu Jankó a dógot. Tündér Ilona aszonta:

— Haj, m' tudom, hogy hun van az Olombarát ereje!

Mégérkéztek az Olombaráthó, Tündér Ilona össze-vissza csókóta.

— Jaj, kedves uram! de rigén nem láttalak!

Az Olombarát mindennap é'mént kerúnyi a határját. Mikó hazagyütt Tündér Ilona f'viragozta az ajtóféfát. Azt gondóta, abba van az ereje.

— Ó, te bolond, mondta Olombarát, hiszen nem abba van az eróm!

Aggyig id'eszette, míg m'egmonta, hun van a nagy ereje.

— A határon van é' na' fa, monta az Olombarát, a fába é' fízsek, a fízsekbe é' galamb, a galamba van é' tojás, a tojásba é' darázs. Ebbe van az én eróm.

Erre Tündér Ilona é'mént Hamu Jankóvá a fáhó. M' tanáták a fízket, a fízsekbe a galambot, a galambba a tojást, a tojásba a darazsat. Hamu Jankó é'nyete a darazsat.

Mire visszaméntek, nem vót az Olombarátnak egy csépnyi ereje s'.

Akkó könyörgött Tündér Ilonának, hogy csak az élelyt haggyák m'.

Hamu Jankó aszonta, hogy ha m' mongya, hogy a 350 vitéz, akiket sóbálvannyá vátoztatott, hogyan lesznek emb'érékké, m' haggya az élelyt.

Mit vót mit ténnyi, az Olombarát m' monta:

— A palláson csépuibe bécsavar-gatva van é' varázsvessző, azzá visszanyerik az élelyt.

Hamu Jankó elivette a varázsvesszőt, m' csapkotta vele a sóbálványokat s a vitézék f'elbrettek.

— Jaj, de milyen aluttunk, monták a vitézék.

— Örökre elaluttatok vóna, monta Hamu Jankó, ha én m' nem szabadítalak benneteket.

Akkó királyuknak választották Hamu Jankót, az Olombarátot még összevagdalták, oszt szétezőrták a teslyit.

Tündérszíp Ilona m' hozzá mént Hamu Jankóho.

Mé' máig is ének, ha m' nem hátak.

Mesénk a magyar hagyománykiesnek ós-régi, mithikus elemekkel telt eulékeli közül való. Két különböző részből áll, melyek eredetileg más-más mesetípusba tartoznak. Az első az ú. n. *Sárkánycsalád* tárgyköréből van véve, a második a talizántól kitagadato (= *Koscséj*) típusból való. Mindkét típus csak nálunk és tőlünk keletre, a *türk* ere-

detű népek folklorejában fordul elő, valamint az ezek befolyása alatt álló ugor-ságnál és dél-oroszoknál ismeretes. Az ide-tartozó változatok a mienkkel többnyire szó szerint, a párbeszéddekig azonosak. A Sárkánycsaládhoz tartozó ily példányok közül nevezetesebbek: turkesztáni *szárt* mese (Jungbauer gyűjt., 7. sz.), szibíriai *tatár* (Radloff, Proben, IV. 397., „Timirgündik.“), — kaukázusi *örmény* (Revue des tradit. pop. XIX. 1904. 337. „Gorgotchan.“); — *dél-orosz* példányok (Afanaszjev gyűjt. alapján össze-állítva Leskien-Brugmannál, 557.); — a tibeti mongol *Bogda Gesszer khán* hőskölteményben (Schieffner ford. 1839. 218.); — *csuvas* mese (Mészáros Gy. gyűjt. 9. sz. 521.); — *mardvin* (Paasonennél, 8. sz.); — *finu* (Löwis of Menar, 12. sz.); — *vogul* (Munkácsi, IV. 351. 3. sz.); — *osztják* (Pápay I. Nyk. 1907. 52.); — *zürjén* (Fokos D. Nyk. 1920. 400. 2. sz.); — *Sárkány* szavunk is a türk-bulgár *sarak*kból ered.

A *talizántól kitagadato* befejező rész ugyan-
csak keleten ismeretes. Magyar változatait l. Ethnographia 1919. évf., 71.

Keletiek főbb képviselői: *Gesszer khán* mongol eposzban (Schieffner ford., 53. és 146. s. köv. 11.); — *karakirgiz* hősenekben (Radloff, Proben, V. 576.); — kaukázusi *örmény* (Mac-
ler gyűjt., 1. sz.); — az *arab* Ezeregyéj mesében (Henning ford., VII. 32–38., XIII. 102–129. 11.); — *perzsa-arab* bibliográfiája Chauvinnél, V. 176. és 296. 11., VII. 79. — eredetéről és etnológiájáról jelentőségéről Fra-
zer: Le rameau d'or. II. 441–488. és Röheim G. „A külső lélek és synonymái a népmesé-
ben“ Ethnograph. 1915. évf., 299 s. köv. 11.

Mesénk a szokásos magyar meséktől el-
ütő módon: töredékesen, szöfukarvan van el-
mondva. Több helye érthetetlen s csak a
teljesebb változatokból lesz világossá. Közöl-
tük, mert ritka becses típus s mert néhány
helye (pl. a boszorkány pillái, jelenet a
selyemréten, stb.) az ismert változatoknál
eredetibb formát őrzött meg.

Bibliái reminiscenciák benne: 1. az Olom-
barátnak rejtett helyen van az *ereje* (Sám-
son-mondából), eredetileg: a *telke*, míg azt
el nem pusztítják, addig halhatatlan (= orosz
Koscséj-szörnyvel). — 2. *Sóbálvannyá* varáz-
solt vitézek (= Lót felesége), eredetiben:
kősziklára.

S. S.

Hódmezővásárhelyi mondák Rudolf királyfiról.

Nyolcesztendő iskolásgyerek voltam, mikor Rudolf meghalt. Mint egyszerű család gyermeke, több mondat hallottam otthon is, másutt is róla, haláláról, életbenlevéséről, eltűnéséről, bűdosásáról. A jellemző-
bek közül elmondom a következőket:

Alighogy Rudolf halálhíre széjjel-
futott az országban, mindjárt beszél-
ték, hogy az apja tétette el lábálól,
mert haragudott rá jó magyarsá-
gáért. Mert magyar nép iránti nagy sze-
retetért. Mert Rudolf minden por-
cikájában magyar volt. Még mikor
mulatott is, magyar nótát húzatott a
cigányal. Az volt a kedves nótája:
Édesanyám is volt nékem, meg
Kossuth Lajos azt üzente. De meglá-
tott az mindent a miniszterek közt is.

Egyszer egy nagyon kövér lovat vezettetett elő s mikor kérdezte apja, miért van ez, azt felelte:

— Ilyen kövérek a te minisztereid. Azután egy nagyon girhes sovány lovat húztak oda.

— Ez a szegény néped.

Harmadszorra egy vak lovat vezettek elő.

— Ez pedig te vagy apám, mert nem látod a nép nyomorát, a népen élőkódó nagyurakat.

Az ilyenekért haragudott meg rá az apja.

*

Ugyanazon év őszén történt, mikor Rudolf meghalt, hogy az öreg Tatárné, szegény özvegy asszony, aki közel hozzánk, a közben lakott, egyetlen fekete selyemkendőjét a dugta a ház végén, rúdra kötve, mint egy zászló. Nem tudták eltávolítani az okát. Maga mondta:

— Rudolfot gyászolom, mert bujdosni köll neki.

— Honnan tudja?

— Onnan, mert egy ablakkarikát kitért a múlt héten a tyúk. A nehézség üsse el a bolognyát, mikor mögtojt, igényösen neki az ablaknak: kipattant. Hogy ezök a hűvös idők jártak, úgy befűt a szél. Fáztam. Ténap is, hogy olyan ködös, nedves idő vót, egyre vártam, lestem az ablakost. Csak mingyárt röggel, hogy a disznónak adtam, észrevésem, hogy a kerítésnél halad el egy ablakostót. Behívom.

— Mennyiért csinálja mög?

— 20 krajcárér.

— 15-ért csinálja mög, nagyon szegény asszony vagyok én.

— Jól van, — hagyja rá jószívűen. Alighogy kikeresem a sublótból

a 20 krajcárrost, már kész vót veie. Úgy elméztem, milyen szép fehér keze van ennek az ablakos tótnek, mög milyen tiszta ing, gatyva van rajta. Beletőszöm abba a finom kezibe a 20 krajcárrost. Aszongya, nem tud visszaadni.

— Néköm pedig nines más.

— Nem baj —, feleli. Visszaadta a pénzt, kifordult, eltűnt.

Olyan furcsán vótam. Csak Rudolf lehetőtt, mer nagyon nagy üvegvgó gyémántja vót. Nem is olyan alakú, mint az ablakoské. Utána néztem a kapuból, de már eltűnt. Nem kiabált, mint az ablakostók szoktak. Nagyon mög sajnáltam szegényt, hogy köll neki bujdoskolnia.

Könnybelábbadt az öreg Tatárné szöme.

A fekete kendő ott vót a ház végén, még csak az eső, hó, szél, nap el nem nyűtte, széjjel nem szaggatta.

*

A világháborúban aztán megint sokat emlegették Rudolfot. Akik gyanakodva hallgatták kezdetben, később azok is kezdtek hinni benne, hogy él. Most már tudták azt is, hol van. Erős hittel állították:

— Persze, hogy Rudolf bujdosik, mióta az anyja möghalt, mégpedig Amerikában. Sohse tudatta az atyját hogylétirül, hunlétirül, de hogy kiűtött a háború, azonnal sürgönyzött:

— Köllök-é?

Az apja visszateregrafálta: — „Ha eddig mögvótunk nálad nélkül, majd csak átvergődünk ezön a soron a magunk embörségibül is. De — ha akarsz, gyühecc.“

Lejegyezte: *Kiss Lajos*,

I R O D A L O M.

Hóman Bálint: *A magyar hún-hagyomány és hún-monda.* Budapest, 1925. Akadémia, 8° 106+1. l. — Az első 17 lap a hún-kérdés történetét és megoldásának módszereit ismerteti; teljes, pontos és világos összefoglalása e fejezet mindazoknak a felfogásoknak, nézeteknek, megítéléseknek, tévedéseknek és előrehaladásoknak, melyek a magyar hún-hagyományokról a XI. sz. óta kialakultak. Az újabb nyelvészeti és történeti kutatások azonban

bebizonyították a hún-bolgár kapcsolatot és a bolgár-magyar keveredés tényét s ezzel lényegesen módosították a magyar ethnos kialakulására vonatkozó nézeteinket. Ezért aztán revisio alá kell vennünk a hún-monda és hún-hagyomány kérdését is. A magyar hún-monda maradványai azokban a Kézai- és Anonymus-féle részletekben keresendők, amelyek külföldi forrásaiktól függetlenek. Ezek egy része azonban nem egyéb a XI. századi őskronika

magyar történetének megismétlésénél, parafrázisánál; az ősi magyar hún-hagyománynak tartalma csak a következőkben állapítható meg: „1. a hún és magyar azonos nép; 2. Árpád az Atilla egyenesági leszármazója s mindketten a jáfetita Magyar ivadékai; Árpád mint jogos örökséget foglalta vissza Atilla országát; 3. Atilla népének egy töredéke, a székely nép, a honfoglaláskor az új hazában csatlakozott Árpád magyarjaihoz; 4. Atilla — mikor a rómaiaktól elfoglalta Pannóniát —, (római) romokon építette fel székvárosát, melyet a magyarok Budavárnak, a németek Ecilburgnak neveznek; 5. Atilla mellékneve Flagellum Dei; 6. Atilla halála után Pannónia a rómaiak legelője volt s valachok, azaz római pásztorok laktak benne, az ország más részein pedig bolgárok, szlávok, messianusok és görögök laktak a magyar honfoglalásig“... A hún-rokonság hazánkban a XI. sz. második felében már hivatalosan is el volt ismerve, innen került tehát nyugatra. De amint nem idegen kölcsönvétel, éppúgy nem lehet tudákos írói kitalálás, sem a mai haza területén kialakult fiktív hagyomány, hanem a honfoglaló magyar nép, illetőleg a nép finn-ugor elemeivel a honfoglaláskor már teljes ethnikai és nyelvi egységben összeforrt bolgár nemzetségeknek, első sorban az Árpád-nemzetségnek keletéről magával hozott történeti tudaton alapuló, ősi hagyománya. — A magyar nép eredet-mondája Atillán kívül még három nevet tartalmaz: a Magyar, Belár és Dula neveket; belár: a (középkori bulár) bolgár népnévvel, dula: a magyar főbíró (nemzetség-névvé vált), gyula' nevével, a Magyar személynév pedig a magyar népnévvel azonos, még pedig az Árpád-nemzetség történeti ősenek (Theophanes szerint 528-ban *hún* király) nevével. A magyar hún-hagyomány ennél fogva első sorban az Árpád-ház, vagyis a Magyar-nemzetség genealógiai hagyománya s a hún-magyar azonoság történeti tudatán kívül magában foglalta az Árpád-ház Magyartól és Atillától való egyenesági leszármazásának és a hún-eredetű bolgár Dula-nemzetséggel való rokoni kapcsolatának hagyományát is. — A székelység hún-származása csak

a székely néphagyományból kerülhetett a magyar hún-hagyományba: ez tehát a székelységnek a magyar hún-hagyományoktól független, történeti tudaton alapuló hagyománya. Az élő (de csak X—XI. századi) néphagyománytól megőrzött történeti tudaton alapul végül még a Pannónia régi lakosairól szóló részlet is, úgyhogy igazi mondai elem, melyből a nép ajkán szerte élő hún-mondára következethetünk, e X—XI. századi részletek közt mindössze kettő van: a Flagellum Dei és Atilla városa... Ami ezeken kívül a magyar hún-krónikában még benne található, mindaz tudós és tudatos átvétel: (részben külföldi forrásokból, részben) a magyar nép élő hagyományából átvett monda-elemeknek és részleteknek a hún-mondákba való szándékos bedolgozásai. A esodaszarvas, az Atilla kardos embere és a Csaba-monda eredetileg a Zoárd vezér történeti alakjához és a Szent László mondaköréhez fűződő magyar mondák voltak, s csak a XI. századi őskronika írója hozta őket Atillával és a húnokkal kapcsolatba. A Flagellum Dei is a világ végét váró X. sz. közzelfogásából (mely a pogány magyarokat, a keresztények bűncit megboszuló Isten haragjának eszközeiül tekintette) került hozzánk a francia és német térítők révén. Az Ecilburg sem egyéb mint (hazai) német fordítása a „civitas Athillae“ kifejezésnek, melyet a hún-magyar azonosság történeti hagyományát s az Atilla emléket híven őrző Árpád-nemzetség a budai romokhoz lokalizálva fenntartott, hogy ezáltal is megerősítse az örökség kérdését. A nórablás mondája sem külföldi átvétel, sem tudákos kitalálás, sem mondavándorlás eredménye nem lehet; természetes következménye az egykorú társadalmi szokásoknak s történeti magva megvan a magyar nép elemeinek keveredésében. Az uralkodó török nemzetségek hagyománya lévén: a meghódított finn-ugor nép nőinek elrablását tartalmazta; idők folytán azonban a mondaélet egyetemes törvényei szerint új elemekkel bővült, módosult, s a régi nevek helyébe a bolgár érintkezések s a bolgár fejlődmi házzal kötött házasságok hatása alatt Belárnak, Dulnak s (az Árpád-nemet megalapító) Magyar-nak nevei kerültek. A nórablás mon-

dája tehát a magyar nép, illetőleg az Árpád-nemzetség honfoglalás-előtti eredetmondája. Az Isten kardjának mondájáról Priskos egykorú hallomásból értesült, a XI. századi német Lambert a magyar kir. család környezetéből jegyezte fel: a monda tehát kétségtelenül hún örökség az Árpád-nemzetség XI. századi hagyományában... Fejtegetéseinek végeredménye tehát: hogyha a XI—XIII. sz. magyarjainak ajkán nem is élt egész mondakör Atiljáról és húnjairól, de mégis a honfoglaló s későbbi magyar mondahősök nevéhez kapcsolódó új mondákban nem egy ősi, keleti mondai motívum maradt fenn. Ezeknek felkutatása azonban már nem a történet-tudós, hanem a folkloristák feladata... Ismertetés lévén kitűzött célunk: amint mellőznünk kellett sok oldalról vett érveinek mozgékony felhasználását, éppúgy elhagytuk itt-ott feltámadt kétségeinket s a folklorisztika eddigi tapasztalataira támaszkodó ellenvetéseinket is. Hiszen ez a probléma még mindig nincs lezárva; Hóman maga is több nyitott ajtót hagy, itt-ott többféle lehetőséggel magyaráz: lesz tehát még alkalom a kételyek és ellenérvek kifejtésére is. Nem lehet azonban a megelégedés és öröm kifejezése nélkül hagynunk azokat az elismerő figyelembevételeket, melyekben Hóman a folklorisztikát, módszerét, eddigi eredményeit és jövőjét részesíti. Egy Hóman után el kell hallgatniok a folklóre s a magyar folklóreisták ellenségeinek!

Szendrey Zsigmond.

Szendrey Zsigmond: Nagyszalontai gyűjtés. (Magyar Népköltési Gyűjtemény; új folyam XIV. kötet.) A Kisfaludy-Társaság Magyar Népköltési Gyűjteményének ez utolsó (1924.) kötete hosszú szünet után követi az előzőket. A nagy időközön kívül elválasztja tőlük egyéb is. A címe ugyan: „Nagyszalontai gyűjtés“, de az így jelzett munkálatnak voltaképp csak töredékét adja: t. i. kiválogatva a felgyűjtött nagy anyagnak oly darabjait, melyek az ott született nagy költőnek, Arany Jánosnak műveiben található népi motívumokkal, emlékekkel rokon-ságot mutatnak. A kiválogatás bevallottan Arany születésének (1817) 100 éves fordulója alkalmára készült s mint ilyen, igen érdekes

összehasonlításokra nyújt alkalmat nemcsak tudós kutatóknak, de az intelligens nagyközönségnek is. Az összevetést ugyanis a kötet érdemes szerkesztője: Szendrey Zsigmond megkönnyítette azzal, hogy az Arany műveiben található egyező helyekre mindenütt utalt. Az anyag filológiai feldolgozása e tekintetben mintaszerű. Az egyező helyek nagy tömege világos bizonyosságát adja annak, hogy Arany benn élt a szalontai folklóre gondolatkörében szinte felnőtt koráig s annak „lelkéből lelkedzett“ gyermeke maradt. E szoros kapcsolatnak végleges tisztázása most már az irodalomtörténet feladata marad.

Az anyag beosztása követi a Gyűjtemény régi köteteinek mintáját: 1. Betlehemes játékok. 2. Balladák. 3. Dalok. 4. Találás mesék. 5. Gyermekdalok és játékok. 6. Mesék és mondák. 7. Jegyzetek. E kereten belül a közlött adalékok mennyisége jellemzően módosul. Míg az ország más területein általában a lírai dalok (szerelmes, katona, pusztai stb. jellegűek) vannak túlnyomó számmal képviselve s a régibb kötetek ez aránytalanságot világosan mutatják, itt számban és jelentőségben határozottan az epikumok tengenek túl. A folklorenak előzőleg már gyakori tapasztalata volt, hogy valamely ország különböző területfoltjain egyik helyen a lírikus termelés a túlnyomó, sőt szinte kizárólagos, másikon ismét az epikumok művelése az uralkodó. Előbbi helyek a rögtönzött termelést, aktuális benyomások formába öntését ismerik és kedvelik, utóbbiak inkább hagyományaikhoz ragaszkodnak szívósabban s közléseiknek ez marad állandó tárgya. A feltűnően eltérő jelenség okait kutatva, rá kell jönnünk, hogy amott a lakosság nyílt területen él, ki van téve a szellemi hatások akadálytalan áramlásának; utóbbiak zárt területet laknak s a maguk egykori nagy eseteinek emlékét őrzik epikus hagyományaikban. Ilyen jellegű Nagyszalonta vidéke is. Színmagyar népe a nagy forgalmi utaktól távol, széles körben nádas-mocsaras helyektől övezve, élte s talán éli ma is a maga zárt életét, melyhez szellemi tartalmat saját multja felidezéséből meríthet csupán. Az epikus érzéket, a tiszteletet a multak hagyományai iránt Arany kétségkívül innen örökölte.

Míg az említett szempont a kötetet az Arany-kutatóknak nélkülözhetetlenné teszi s általában érdekes unikumává avatja, folklore szempontból a szándékos egyoldalúság sajnálatos. Belőle a szalontai nép szellemi kincstárának egész anyagáról hű és teljes képet nem nyerhetünk. E fogyatkozást csak a többi, kéziratban lappangó anyag közléstétele hozhatná helyre s reméljük, nem ily hosszú lélekzetű szünetekben helyre is hozza.

A közleményeket itt is, mint az előző kötetekben, jegyzetutalások kísérik és teszik használhatókká. Összeállításuk gondos; Berze Nagy János utalásai a mesékhez elárulják e műfajban specialista jártasságát, Szendreyei közül a találós mesékhez csatoltak érdemelnek különös figyelmet, mint elsők s úgy látjuk kimerítők e nemből. Ha még hozzáteszünk, hogy a kötet gazdag anyagát a szerkesztő munkatársa: Kodály Zoltán azzal gyarapította, hogy a versszövegekhez a helyszínén lejegyezte azok dallamát (belőle 42 db ugyanitt közölve van) s ezek ódon zamata is régi dallamformák megőrzését mutatja, így a kötetet a teljes Gyűjtemény egyik legértékesebbjének kell elismernünk. S. S.

Petrov A.: *Národopisná Mapa Uher podle úředního lexikonu osad z roku 1773. (Magyarország néprajzi térképe az 1773-i hivatalos helység-névtár alapján.)* Prága, 1924. Nagy 8°, 1—132. Melléklete az összeírt terület térképe (Pechlát J. rajza) négy lapon, 1: 468.000 m.

Nagy várakozás előzte meg Petrov, volt szentpétervári egyetemi tanárnak ezt a munkáját, amely tulajdonképpen több évtizedes — bár néhány-szor megszakított — lelkiismeretes kutatásoknak a nagynevű szerzőhöz méltó eredménye. A tanulmány gerince a műhöz csatolt négy térképlap s a szövegrész ezek leírását és magyarázatát is tartalmazza. Ezenkívül az 1773-i lexikont illetőleg elsőrendű forrástanulmány. Összesen öt fejezetre oszlik, ú. m. I. A „Lexikon locorum populorum“, a kézirat leírása és a kiadás; II. A Lexikon keletkezése és forrásai; III. A Lexikon történelmi jelentősége; IV. A néprajzi térkép és a helynevek; V. A telepek jegyzéke (nemzetiségi jellegük szerint csoportosítva (37—

129). Ezekhez csatlakozik függelék-kép „A magyar telepek tót nevei“ c. fejezet.

A mű ismertetésével kapcsolatban mindenekelőtt rá kell mutatnunk arra, hogy Petrov nem az egész történelmi Magyarország térképét hozza, hanem csak az összeírás alá eső területekét; kimaradtak a külön igazgatás alá tartozó részek, ú. m. Erdély, valamint Kraszna, Közép-Szolnok, Zaránd vármegyék, Kóvár kerület, a katonai határőrvidékek, Horvátország és a Bánság. Későbbi keletiek a Temes megyére vonatkozó följegyzések, amelyeket P. szintén fölhasznál. A térképek megrajzolásánál és jórészt a helynevek helyesbítésénél is alapul Lipszky térképe (Repertorium locorum objectorumque in XII. tabulis Mappae... Hungariae etc. Budae, 1808.) szolgált.

A tanulmánnyal kapcsolatban legyeen szabad néhány megjegyzést tennünk. Nem látjuk teljesen beigazoltnak azt az állítást, hogy a „Slavo-Ruthenica“ tót és rutén nyelvet jelentett (4., 16. old. 1. és 3. jegyz.). Lehetett az rutén elemekkel szaturált keleti tót nyelv, amire ma is számos példa van. Az 5. oldalon teljes elismeréssel adózik annak a hűségnek, amellyel a L-t „A magyar békétárgyalások“ okmánytárában kiadták. A 8. oldalon a magyar nyelv akkori szerepére vonatkozólag Csaplovics egyedül nem perdöntő forrás. A III. fejezetben (12—18.) nagyon szépen kifejti, hogy a L. adatai a priori teljesen megbízhatóak. Ugyanitt fejtegeti a mai napig tökéletesen nem tisztázott problémát: rutének voltak-e eredetileg a gör. kath. tótok? Ebben a tekintetben megkorrigálja maga is 1891-ben a „Materiály“-ban hangoztatott álláspontját s afelé hajlik, hogy a gör. kath. tótok valószínűleg eltótosodott rutének. Kár, hogy e tekintetben nem hivatkozik *Hodinka Antal* tanulmányaira, aki a kérdés megfejtése körül úttörő munkát végzett. Szerény véleményünk szerint e téren a legnyugatibbra előretolt három gömörmegeyi gör. kath. tót község (Telgárt, Vernár, Sumjác) eredete lesz a perdöntő; e községek többször változtattak hitet, de a legrégibb emlékek görög (természetesen eredetileg nem egyesült) rítusuk mellett szólnak (l. még: *Mikulik: A gömöri ág. h. ev. esperesség története. Pozsony, 1917.*) Görög rítusú tótok viszont egy ezredév óta nem

fordulnak elő s itt a településtörténetnek és földrajznak lesz még döntő szava. A rutének P. szerint is tótosodtak és magyarosodtak s ő — úgy látszik — erősebbnek tartja a magyarosodást; okfejtésünk szerint (A tótoklakta Felföld, 27.), ha nem is nagy a különbség, a helyes sorrend itt ennek a megfordítottja. Megállapítja azonban, hogy az *összefüggő* rutén nyelvterület az utolsó 130 év alatt úgyszólván semmit sem változott.

Végül még egy-két apróbb tévedésre fogunk rámutatni a községnevek nomenklaturájánál. Így világos, hogy a pozsonymegyei Pappfalvának népetymológiailag eltorzított tót neve eredetileg Paffarná (L.) és nem Fafárna; Pilisszentkereszt (ahogy ma is hívja a tót nép) és nem Pilis; Prividza és nem Prividza; Tergart = Telgart. A rutén Repaše községneve nem tót, hanem magyar eredetű, amit a képző árul el (tótul Repové vagy Repovo lenne). Mindez azonban jelentéktelen apróság azokkal szemben, hogy P. munkája e tekintetben is óriási haladást jelent, illetve csaknem tökéletes Niederle („Národopisná mapa uherských Slováků, Praha, 1903.) erőszakos helynévferdítéseivel szemben, amelyekre a 25. oldal 2. jegyzetében rá is mutat. Petrov Osgyánnal (Gömör m.) nincs tisztában a L. hcmályos megjelölése miatt s ezért térképén megkérdőjelezi, de a tót nyelvterületbe osztja be. Osgyán azonban szintiszta magyar község volt, hiszen többek között tény, hogy a XIX. század első évtizedeiben a tót fiúk ide jártak magyar szóra (itt ág. h. ev. algimnázium volt) s 1—2 emberöltő alatt egy nagyobb község annyira nem magyarosodhatott volna el. Mint érdekeséget jegyezzük ide a következőket: „Érdekes *Görösgál* (Somogy m.) magyar telep neve, Lipszky Repertoriumában „olim Gross Gállya“. A „Görös“ tehát a német „Gross“-nak magyar átformálása“ (32. o.).

A Lexikonban összesen 8946 község szerepel, ebből 8920-ról vannak pontos adatok. Ezek közül (a L. szerint) 8752 egynyelvű, 168 kevert. Az egynyelvűek közül *magyar* 3507 (40·08%), *tót* 2563 (29·30%), *oláh* 802 (9·16%), *rutén* 699 (8%), *német* 637 (7·28%), *horvát* 275 (3·14%), *szlovén* 144 (1·65%), *szerb* 99 (1·13%), *lengyel* 24 (0·28%), *bolgár* 1, *cseh* (a zemplénmegyei Kak község telepesei, akik

azonban 2 évtized mulva visszavándoroltak) 1. A térkép futólagos átnevezése után is ezeket az adatokat a következőkben kell helyesbítünk: *magyar* 3508, *tót* 2555, *sokác* 7 (illetve *horvát* 282). Alapos összevetés után talán valamivel még nagyobb volna a revízió. P. a 130. oldalon magyar községek tót neveiről ír s lehetségesnek tartja, hogy mostani magyar nevük részben az eredeti tót helynév deformációja; de itten ennek ellenkezője nagyobb mértékben igaz (pl. Bód—Bidevec, Füged—Fíged, Győrke—Gyurkov (recte: Durkov), Szikszó—Siksava, Vigtelke—Viktelka, Ipolykeszi—Ipolné Kisice stb.).

Ami a 4 lapra osztott térképet illeti, azt a prágai Katonai Földrajzi Intézet állította ki a cseh Tud. Akadémia költségén, rajzolója pedig *Pechlát Jaromír*, a stat. hivatal tisztviselője. A térképen a lakatlan területek fehéren vannak hagyva (P. e tekintetben gróf Teleki Pál térképe is hivatkozik). A kidolgozás igen jó, azonban a vegyes területeket sajnos, nem szemlélteti annyira, mint pl. *Bátky—Kogutowicz* kiváló település szerinti néprajzi térképe (Budapest, 1919). Igaz, hogy e tekintetben a városokat illetőleg a L.-ban nem állottak rendelkezésre minden tekintetben pontos adatok, azonban nyilvánvaló, hogy pl. Besztercebányának 1773-ban még erős német kisebbsége van, mégis egész Zólyom megye tisztán rózsaszínű (tót). Viszont igaz az is, hogy még Bél Mátyásnak e „parva Saxonía“-jában a nagyszámú német lakosság 1—2 emberöltő alatt is nagyon megfogyatkozott (Windisch: Ung. Magazin). A „Sclavonica—Slavonica“ megjelölés úgy látszik a L.-ban következtelenül fordul elő s talán ennek köszönhető, hogy a térképen Baranya megyében 7 sokác község tótnak van feltüntetve! Indokolatlanok továbbá a Sántov (Szántó), Tordač (Tordas) helynevek, de a „Kowatschi“-t és „Wereschwar“-t sem helyeselhetjük, bár a szerzőt ebben a néprajzi egyöntetűsége és objektivitásra való törekvés vezette.

Petrov műve nem oknyomozó (maga is mondja, hogy ez a munka másokra vár, magyarokra is), hanem regisztráló. Az 1773-i L. adatainak kritikai feldolgozásával mégis megbecsülhetetlen munkát végzett s különösen minket, magyarokat, kötelezett nagy hálára. Műve kiváló, rend-

kívül tárgyilagossá, módszeres forrás-tanulmány, amely a további kutató-soknak egyik sarkköve és kiindulópontja lesz. Konkluziójában nincsen benne ugyan, de könyve és térképe alapján bizonyult be, hogy a magyartól nyelvhatáron 1773 óta a magyarság 33 községben vesztett tért és csak 18-ban hódított s így a cseh politikának ellentétes beállítása merőben téves. Az 1773-i év előtti immigrációs és nem stabil korszak — amely sokkal tanulságosabb lesz — feldolgozása azonban még hátra van s ennek oknyomozó megvilágításában tűnik ki majd igazában az 1773-i L. és P. munkájának elévülhetetlen becsé is.

Tökéletes munkát azonban e téren csak olyan kutató végezhet, aki a Felföld vagy a történelmi egész Magyarország szülőtte, mert a kérdés oknyomozásához a tudáson kívül egy hatodik érzékre is szükség van, meglátja az összefüggéseket s ösztönszerűleg jól ítél ott is, ahol esetleg hiányoznak vagy gyérebbek a támpontok.

Podhradszky György.

Nopesa, Franz Baron: *Albanien. Bauten, Trachten und Geräte Nordalbaniens. Berlin, De Gruyter & Co. 1925.* 258 lap, 3 táblával és 132 szövegképpel.

Nopesa bárónak tartalomában és illusztrációkban gazdag kötete idegen tárgy mellett is sok szempontból érdekli a magyar olvasót. Érdekelhet magyar és oláh tárgyú néprajzunk szempontjából és érdekelhet általános néprajzi szempontjainál fogva, — nem is tekintve, hogy szerzője világhírű paleontológusunk, személyileg is kedves ismerősünk két évvel ezelőtti közgyűlésünkön tartott előadása óta.

Az egykori nagy török birodalom hatása alatt, viseletben és ékítményekben sok olyan vonás keletkezett albán földön, ami velünk néha nevében is közös (dolama = dolmány, mitan = mente).

Az albán-oláh vonatkozások rugója nemcsak a nagy balkáni közönség, hanem az a tény is, hogy az oláh népnek elődei sokáig szomszédai voltak az albánoknak.

Általános néprajzi szempontból minden szakemberre nézve talán a legérdekesebb föld ez Európában, mert a mellett, hogy tárgyi etnikumában a legrégebb élő emlékeket őrizi, azok mellett világos példákban, mintegy kövületsorozatban mutatja föl az itt átviharzott ósillyralbán, mykenei, római és török kultúra-hatások nyomait.

Éppen ezeknek az egymásutáni kultúra-koroknak tulajdoníthatók az egyes tárgyaknak, bútoroknak, szerszámoknak azon a tanulságos, — majdnem úgy mondhatnánk, fejlődéstani sorozatai, amelyeket szerzőnk Észak-Albániából bemutat.

Igen becsesek például a lakóház és a tűzhely alak-sorozatai.

Ragadjunk ki a sok közül néhány érdekesebb példát.

A balkáni nő viseletében nagyon sokáig megmaradt az ősi, félmegzelen állapot. Az ing csak később terjedt el, eredetileg csak a legszükségesebb takaró, a kettős rostkötény volt meg. Nopcsának is föltűnik, hogy a Kastrati-beli kabátos viseletű nők meztelenséggel csúfolják krasujiçi szomszédait, pedig azoknak ingük és kettős kötényük van. Ez a csúfolódás nem a kabát- és kötényviselet antagonizmusa csak, ahogy ő véli, valószínűleg mélyebb értelem is rejlik alatta: célzás az eredeti meztelen állapotra, amelyet Krasujiç női azzal sem feledtettek el, hogy a két kötény alá több — nem is nagyon régen — inget is öltöttek.

Az ülőszék sokféle alakban használatos Albániában a legrégebb idők óta. Nem látszik meglepőnek az a föltevés, hogy ez a tárgy a déli, vagy mondjuk mediterrán öskultúra terméke. Ezt a nézetét támogatja Stephaninak az a közlése, amely szerint a szék északon igen ritka volt régen és pl. az angolszászok egyáltalán nem ismerték. Ezzel szemben legyen szabad megemlítenünk Thomas Wright nézetét. Ő ugyanis angol művelődéstörténetében egykorú rajzok nyo-

mán több régi székalakot mutat be. Ezek közt a. mű 52. lapján két angol-szász szék is van. Ugyanott a szék angol nevének „chair” angol-norman eredetére támaszkodva arra a föltevésre jut, hogy a szék a norman kultúra-körből jött át nevével együtt az angol-szászba. Kérdés már most, melyik a régiebb eredőpont, a norman-e vagy a déli és melyik vette a másiktól.

Az albán férfi bőrsüvege a Balkánon olyan önálló jelenség, amellyel csak a hasonló nevű (ksul=kacsula) oláh süveget vethetjük össze. Formájára azonban a magyar süvegek közt is van hasonló.

Nem adhatjuk itt még kivonatát sem annak a részletes ismertetésnek, amelyben Nopcsa báró a különböző alban vidékek háztípusait mutatja be. Az egyszerű gerendaházak és kővisek a mi esztendőnkat juttatják eszünkbe, noha ott a fahiány és a klímának megfelelő lapos tető lényeges eltéréseket hozott létre. A kedves, oszlopos verandák és pergolák római-olasz befolyás alatt terjedtek el, de nyíltságuk nem felel meg a folytonos ellenségeskedésnek. A tornácos-ház Albániától a Balkánon át mindenfelé elterjedt, sok helyen az oláhsággal jár együtt. Csak azt vonhatjuk kétségbe, hogy „Erdélybe, Romániába és Bukovinába a tornácos építkezést a románok importálták”. Tornácos-házak Magyarország sok vidéken található ahol soha oláh nem is járt. Erdélyben pedig a beszivárgó oláh pásztorság csak a stina-építkezésnél tartott, amikor a Kalotaszeg vagy Torockó régi tornácos házai megépültek.

A Balkán-félszigetnek jóni és égei tengerpartján használatos egy ódon szabású karuca. Két óriás, otromba kereke majdnem 2 méter átmérőjű, rajta egy fakeretváz, egyben a rúddal s néhány betűzdelt oldalpálca, hogy a terü le ne esúshasson. Ennyi az egész. Többnyire egyetlen vasszög sincsen benne. Ökröt vagy bivalyt fognak elé és a legmélyebb sáron is biztosan átgázol.

Ha azt akarjuk tudni, milyen régi lehet az ilyen őstaliga, akkor a régiségtudományhoz kell folyamodnunk. A bolognai múzeumban láttam egy egyiptomi karucát: két kerekében csak négy-négy küllővel, rúdja végén keresztfa, vagy járomféle beakasztós pántokkal. A Kr. e. XIV. századból eredő sírboltban találták. Valóban úgy képzelhetjük, hogy az első kétkerekű szekeket egyiptomi fáraó számára szerkesztették valamikor. És ez esetben megérthetjük azt is, hogy Itáliában Nopcsa szerint már Kr. e. 700 évvel voltak ilyen kordélyok.

Hasonmása az olasz carro, amelynek nemcsak történeti jelenetekkel dúsan telepingált sicíliai alakját ismerem, hanem több jellegzetes tájfajtáját is különböző olasz vidékekről. Elterjedt ez aztán Kisázsian át Mesopotamiáig és a Kaukázusig, nyugatnak pedig Franciaországig, sőt a Brit-szigetekre is. Csak a Rajna vonalánál kezdődik Nopcsa szerint a négykerekű járomú kizárólagos uralma.

Djakovánál, mint szerzőnk írja, csaknem összetalálkozik a négykerekűekkel és mégsem zavarják egymás elterjedése körét. Ugyanígy, elegyedés nélkül találkozik a két szekértípus a Kaukázusban is. Mivel a négykerekű a germánoknál már a népvándorlás idején megvolt, náluk keresi Nopcsa az eredetét. De utóbb szlávoknak tulajdonítja a löcsös szekér alakot, mert a löcsnélküli alakját Középeurópa hegyvidékein még régiebbnek véli. A kérdésnek ez a része a magyar szekér figyelembevételével nélkül nem oldható meg. Itt csupán annyit óhajtok még megemlíteni, hogy a négykerekű, löcs-nélküli szekér már a rómaiak Paannoniájában használatos volt és három lovat (elől magában a harmadik) fogtat elébe. Ilyen fogat képét mutatja a Nemzeti Múzeum lapidáriumának 56. 1900. számú síremléke.

Már ezek a taláalomra kiválasztott példák is azt mutatják, hogy a rokonsági egybevetések igen messze vezetnek. A szerző az egész Balkán

néprajzi anyagát belevonja összehasonlításaiba, de sok helyen nyelvi és őskelta vonatkozásokat talál. Egyes tárgyaknak egész európai elterjedése körét is kinyomozza, mint ahogy fönt említett előadásában is láthattuk. És ezek a megállapítások már a tárgyi néprajz egyetemes, encyclopaedikus földolgozása felé vezetnek. Nopesa könyvének elterjedési és származási táblázatai sok becses anyagot fognak szolgáltatni egy ilyen lexikális földolgozás számára és tárgyilagosan összeállított, gondosan gyűjtött följegyzése már mint puszta adatkészlet is nélkülözhetetlen eszköze lesz minden ethnographusnak, aki Nopesa földrajzi és származástani összehasonlító módszerével indul el bárhol és bármely tárgykör kutatásában.

Ma még az adatgyűjtés korában járunk. Az őshasználat tárgyai — kivált a nagy háború óta — megdöbbentő rohamossággal tűnnek el mindenütt és mégis nagyon kevés még mindig a gondosan összeállított elterjedési adatunk. Ezért akadunk még sokféle olyan szigetszerűnek látszó elterjedési adatra, mint hogy egyet említsek, az ágostonfalvi oláh nőknek turbánszerű, fehér kendők-ből alakított fejdíszviselete, amelynek Albán földön sem találjuk a hasonmását.

Aki Nopesa könyvét a magyar irodalom és a hazai múzeumok anyagkészletével egybeveti, bizonyosan nagyon sok értékes eredménynek jut a birtokába. A könyv fő érdemét így is abban látom, hogy a tárgyi néprajz zür-zavaros adathalmazában meglátja a kivezető ösvényeket, a földrajzi és időbeli összefüggéseket. Ahol a tér- és időszerinti elterjedés tisztázható, ott már biztos úton jár a megoldás felé: a tárgyak leszármaztatása felé.

És itt látszik meg, hogy Nopesa bárónak a leszármaztató őslénytan terén iskolázott szeme milyen megbecsülhetetlen útmutató abban a tudományban is, amelyet nagy hírű palaeontológusunk csak mint scientia amabilis művel — mint ő mondja, mellékesen — nehéz geológiai kutatásai közben.

Az ő geológus- és biológus-iskolában kifejlett érzéke meglátta, hogy a néprajzi tárgy is olyan fejlődő és alkalmazkodó valami, szinte élőlény, mint a növény- és az állat-fajok. Ő „eleven kövületeket” lát az összerszámokban, de nagyon helyesen meglátja a különbséget is: a néprajzi tárgy eredete polyphyletikus is lehet. Ugyanaz a tárgy hasonlóan adott körülmények közt több helyen is létrejöhet egymástól függetlenül.

Dr. Nopesa Ferenc báró könyvének megjelenése ünnepi esemény a magyar tudományos irodalomnak is és büszkeséggel üdvözljük benne a magyar tudós szorgalmát, talentumát és európai sikerét.

Szilády Zoltán.

Néprajzi (Folklore) könyvészet 1923—1924-ből.

Amon Vilmosné. Beszélgetés Juszkó Bélával. Élet, 1924. 8. sz.

Avi-Shaul Mordechai. Jeruzsálemi zsidó nemzeti múzeum. Mult és Jövő, 1923. 43—46. l.

Banner Benedek. Menyasszony-ködmön. Népelet, 1—2. évf. 40. l.

Bartók Béla és Kodály Zoltán. Erdélyi magyarság. Népdalok. Budapest, 1923. Népies Irod. Társ. (8-r.) — Ism. Eckhardt Sándor. Napkelet, III. 172. l. — Szabolcsi Bence. Bud. Szemle, 195. köt. 68—80. l.

Bartók Béla and Kodály Zoltán. Transylvania. Hungarians Folkongs. Budapest, 1923.

Bartók Béla et Kodály Zoltán. Les Hongrois de Transylvanie. Chansons populaires. Budapest, 1923.

Benedek Elek. Magyar mese- és mondavilág. Ezer év meseköltése. II. köt. 1—2. fele. 5. kiad. Budapest, 1924. Athenaeum. (8-r. 249, 248 l.)

Bitay Árpád. Viola József, a moldvai fejedlem udvari orvosa, mint a moldvai magyar népköltés gyűjtője. Erdélyi Irodalmi Szemle, 59—61. l.

Blauke, Hans Friedr. Berend Foch. Die Mär vom gottabtrünnigen Schuster. München, 1923. — Ism. Világ, 1924. 28. sz.

Bodor Antal. A falu megismerése. Köz-művelődés, 1924. 27—31. l.

Borbély István. Újabb vélemények a román nép és román nyelv eredetéről. Erdélyi Irod. Szemle, 1924. 8. sz. 305—311. l.

Br. Ltgf. Die Wünschel rute und was sie ist. — Ism. P. Lloyd, 1924. 175. reg. sz.

Braun Soma. A népmese. 1923. — Ism. T. T. J. P. Lloyd, 1924. 173. reg. sz.

- Bruckner Győző.* A Szepesség népe. 1922. — Ism. Gréb Gyula. EPhK, 1923. 93—95. l.
- Czerépy József.* A turániak őshazája s ókori nagy vándorlásaik. 8 Órai Ujs., 1924. 145., 148., 151., 154., 157. sz.
- Csűrű Bálint.* Magyar lakodalom. (Vőfélykönyv.) (A „Magyar Nép” könyvtára, 3.) Kolozsvár, 1924. Minerva. (8-r. 58 l.)
- Czakó Elemér.* Magyar népművészet. Köz-művelődés, 1924. 450—452. l.
- Czakó Elemér* elnöki megnyitója. (A Magyar Népr. Társ. 1924 márc 27-i 36. köz-gyűlésén.) Népelet, 1—2. évf. 120. l.
- Czakó Elemér, Hóman Bálint* és *Soly-mossy Sándor* beszéde Tagányi Károly ravatalánál. Népelet, 1—2. évf. 188—191. l.
- N. Czike Gábor.* Tatár-magyar rokonság. M. Kultúra, 1923. 22—24. l.
- N. Czike Gábor.* Jugor-föld. Kép. Krónika, 1923. 34. sz. és M. Kultúra, 1924. 146—149. l.
- Délibabos feltevések és félreértések a magyar táncok körül. (Réthei Prikkel Marián kutatása.) P. Napló, 1923. 290. sz.
- Dengler, Herrmann.* Indianerbuch. Stuttgart, 1924. — Ism. Világ, 1924. 71. sz.
- Dézi Lajos.* A magyar haláltáncról. M. Bibliofil Szemle, 1924. 19—27. l.
- Ecsedi István.* Néhány érdekes halászó-mód. Népelet, 1—2. évf. 42. l.
- Ecsedi István.* „Tiszaverés.” Népelet, 1-2. évf. 178. l.
- Ernyey József.* Tótnyelvű krónikás énekek. 1922. — Ism. Szira Béla. Élet, 1923. 16. sz. — Szilárd János. Nemz. Ujs., 1923. 146. sz. — Nagy Lajos. Napkelet, 1924. III. 268. l.
- Ernyey József.* Egykorú cseh krónikás énekek a mohácsi veszedelemről. Népelet, 1—2. évf. 15—23. l.
- Gabányi János (Olysoi).* A magyar várak legendái. Budapest, 1924. Szt. Istv. Társ. (8-r. 344. l.) — Ism. Vadnai. M. Katonai Közl., 1924. 115. l. és Hamvas József. Bud. Hirl. 34. sz.
- A garabonciás diák Bián és Pátyon. Népelet, 1—2. évf. 177—178. l.
- Gáspárné Dávid Margit.* A divat története. Erkölcsek, szokások, viseletek. 1480—1765. Renaissance. Barokk. Rokokó. Budapest, 1924. Pantheon. (8-r. 254 l.) — Ism. Szász Károly. 8 Órai Ujs., 1924. 271. sz.
- Gulyás József.* Népi és folklorisztikus elemek Csokonai műveiben. Népelet, 1—2. évf. 151—156. l.
- Gyógyítás Kinában. Tolnai Világl., 1924. 24. sz.
- Győrffy István.* A „nyék”. Népelet, 1—2. évf. 100—102. l.
- Győrffy István.* Néphagyomány a Székelyföld délmoldvai határáról. Népelet, 1—2. évf. 104—105. l.
- Haberlandt Mihály.* Néprajz. 12. bőv. és jav. kiadásból ford. Visky Károly. (Ember és természet, 6.) Budapest, 1924. Franklin Társ. (8-r. 113 l.)
- Helbing Ferenc.* Magyar-hún mondák képekben. Budapest, 1923. Riegler. — Ism. m. gy. Napkelet, 1924. III. 85. l. — Közművelődés, 1924. 47. l.
- Hellebrandt Arpád.* Néprajzi (Folklore) könyvészet 1922—23. — Népelet, 1—2. évf. 46—48. l.
- Heller Bernát.* A héber mese. 1923. — Ism. B. A. Mult és Jövő, 1923. 36. l.
- Heller Bernát.* Kőmives Kelemenné tárgyának változatai az építőalkozat nyomai a zsidó irodalomban. M. Zsidó Szemle, 1924. 116—118. l.
- Hézszer Aurél.* Néhány szó a pásztorokodás földrajzáról. Föld és Ember, 1924. 38—42. l.
- Hogyan esznek Skandináviában? Tolnai Világlapja, 1924. 24. sz.
- Hóman Bálint.* A magyarok honfoglalása és elhelyezkedése. (M. Nyelvtud. Kézikönyve.) Budapest, 1923. Akadémia. (8-r. 50 l.) — Ism. P. Szilveszter. M. Kultúra, 1924. 503—506. l. — Pais Dezső. Napkelet, 1924. III. 674—678. l.
- A „Kállai kettős” felújítása Nagyállóban. Népelet, 1—2. évf. 117—118. l.
- Király György.* Kádár Kata balladája. Nyugat, 1924. 48—60. l.
- Kiss Lajos.* Hódmezővásárhelyi sárjátékok. Népelet, 1—2. évf. 102—104. l.
- Kiss Lajos.* A hódmezővásárhelyi ember eledeljei. Népelet, 1—2. évf. 168—176. l.
- Kiss Lajos.* A lidérc a hódmezővásárhelyi népnél. U. o. 177. l.
- Kiss Lajos.* Népi szövegek. (Hogyan történt a honfoglalás. Mártélyi falu nevének eredete. U. o. 181—183. l.)
- Kodály Zoltán.* A magyar zene ősrétegeiről. (Szövetségi Évkönyv, 1923.)
- Kodály Zoltán.* Nagyszalonta Népdalkincse. Napkelet, 1923. 84—85. l.
- Kohlbach Bertalan.* A zsidó ház folklora. Mult és Jövő, 1924. 171—173., 226—228., 264. l.
- A Kolosy-Barkóczy névmágiához. Népelet, 1—2. évf. 100. l.
- Korodi Lutz.* Von schwäbischer Volksart im Banat. Cultura, 1924. 72—75. l.
- Kőrösi Sándor.* A „cinkotai kántor” meséjének ősei. Népelet, 1—2. évf. 149—151. l.
- Kuhárszky László.* A boszorkányperek Magyarországon. „A Rend”, 1924. 29—32. szám.
- Kuruc Gyula.* A gölöncsérek. Szentesi Kis Gazda, 1924. 93. sz.
- Layer Károly.* Wolfner Gyula magyar népművészeti gyűjteményének kiállítása. Magyar Iparművészet, 1924. 53—54. l.

Leveles Erzsébet. A miskolci csizmadiák első céhlevele. Magy. Jövő, 1924. 187. sz.

Lockhardt, Douglas. An impression of the Slovaks. (The Anglo-Hungarian Review. Vol III. No 6.) 78—82. l.

Lotti Pierre. Az indiai fehér és fekete zsidók közt. Mult és Jövő, 1924. 97—100. l.

Lundström Vilmos. A gótok mondájáról. Élet, 1924. 17. sz.

Madarassy László főtitkári jelentése. (A M. Népr. Társ. 1923 márc. 29-i 35. közgyűlés.) Népelet, 1—2. évf. 55—59. l. — (Az 1924 márc. 27-i 36. közgyűlés.) U. o. 121—124. l.

Magasházy Béla. A miskolci vargák és a csizmadiák céhlevelei. Magy. Jövő, 1924. 217. sz.

Magyar népköltési gyűjtemény, XIV. köt. Nagyszalontai gyűjtés. Gyűjtötte a Folklore Fellows magyar osztályának nagyszalontai gyűjtőszövetsége. Kodály Zoltán közreműködésével szerkesztette Szendrey Zsigmond. Kiadja a Kisfaludy Társaság. Budapest, 1924. Athenaeum. (8-r. XXXII, 370 l.) — Ism. sz—ly. Bud. Hirl., 1924. 266. sz.

Magyar népművészet. I. Bátky Zsigmond. Rábaközi himnuszok. 2. Györffy István. Szilágysági himnuszok. Budapest, 1924. — Ism. R. V. Napkelet, 1924. IV. 76. l.

A Magyar Néprajzi Társaság felhívása. Közművelődés, 1924. 362—364. l.

A Magyar Néprajzi Társaság Mohácson. (1923 július 10—11.) Népelet, 1—2. évf. 49—51. l.

Mályusz Elemér. A Toldi-monda történeti alapja. Hadtört. Közlem., 1924. 3—22. l.

Markó Miklós. A régi mulató Magyarországon. Képes Krónika, 1924. 4. sz.

Medvecký, K. A. Sto slovenskéh ľudových ballád. Bratislava, 1923. (Budapest, Athenaeum.) (8-r. 150 l.)

A mese és a gyermek. Tolnai Világlapja, 1924. 22. sz.

Migray József és *Takács Mária.* Mesekincs a világ népeinek meséiből. Budapest. (8-r.)

Móra Ferenc. Folklore. Világ, 1924. 60. sz.

Moravcsik Gyula. A Szibinyáni Jank-mondához. Ethnogr., 33. évf. 96—99. l.

Németh Gyula. Húnok, bolgárok, magyarok. Bud. Szemle, 195. köt. 167—178. l.

Néphumor. 1. Tréfás mondások. 2. Adoma. Népelet, 1—2. évf. 43—44. l. Népi szövegek. 1. Oltván Sándor: Népdalok. 2. Szendrey Zsigmond: Katonanóták a fogságból. Népelet, 1—2. évf. 42—43. l. — *Lucse Mátvás.* A szegény embér. U. o. 111—113. l.

Néprajzi hírek. Népelet, 1—2. évf. 118—120. l.

A Néprajzi Múzeum új otthona. Népelet, 1—2. évf. 184. l.

Netoliczka, A. Ein siebenbürger Sachse vor 75. Jahren über das romanische Volk. Cultura, 1924. 97—98. l.

Nopcsa Ferenc br. Úti jegyzetek egy amatőr-etnográfus naplójából. Népelet, 1—2. évf. 65—71. l.

Nyárády Mihály. Gyermekversek. Népelet 1—2. évf. 109—111. l.

Nyáry Albert br. Jellemvonások a palóc népeletről. Népelet, 1—2. évf. 92—100. l.

Ödöfi László. A hún-magyar-székely rovásiírás legfőbb szabályai. Budapest, 1924. Athenaeum-ny. (8-r. 8 l.)

Orbók Attila. Idegen népek karácsonya. Nemz. Ujs., 1924. 275. sz.

Az örökös tél országa. Tolnai Világlapja, 1924. 31. sz. (Kleinschmidt Franck és felesége útja az eszkimóknál.)

Óváry Zoltán. „Rózsa és Ibolya.“ Arany János verses népmeséje. Népelet, 1—2. évf. 23—30. l.

Pancsatantra azaz ötös könyv. Az élet bölcsességének régi indiai tankönyve. Szanszkrit eredetiből fordította Schmidt József. Gyoma, 1924. Kner I. (8-r. 256 l.) — Ism. Népszava, 1924. 286. sz.

Prikkel Marián (Réthei). A magyarság táncai. Budapest, 1924. Studium. (8-r. 311 l.) — Ism. Tolnai Vilmos. Napkelet, 1924. IV. 39. l. — Szerk. Népelet 1—2. évf. 112—114. l. Szilády Zoltán. Adatok és megjegyzések „A magyarság táncai“ c. műhöz. U. o. 114—116. l. — Bo-Sin. Szózat, 1924. 185. sz. — Közművelődés, 1924. 44. l.

Relkovic Neda. Néphagyománygyűjtés. Népelet, 1—2. köt. 106—109. l.

Rétay Kálmán. A fenyőfa jelentősége a kereszténységben. Magy. Jövő, 1923. 291. sz.

Rezek Román. Régi magyar szokások. Nemz. Ujs., 1924. 169. sz.

Richter M. István. Az „ifjúmesterek“. (A németprónai céhéletből.) Népelet, 1—2. évf. 156—168. l.

Sándor Móric. Tiszapolgári matyók. Nyirvidék, 1924. 119—122. sz.

Schmidt József. Egy ós-iráni titán mythosz. Függetl. Szemle, 1923. 1. sz.

Schmidt József. A hindu nő társadalmi helyzete. Az Ujság, 1924. 175. sz.

Schulze Wilhelm. Das Rätsel vom träch-tigen Tiere. Ung. Jahrb. 1924. 20—26. l.

Cs. Sebestyén Károly. A székelykapu földrajzi elterjedésének újabb adatai. Népelet, 1—2. évf. 40—42. l.

Siklóssy Pál. Parasztszínházak. Napkelet, 1924. III. 397—400 l.

Solymossy Sándor. A Toldi-monda keletkezése. Irod.-tört. Közlem., 1924. 1—18. 84—96. l.

Solymossy Sándor. „Molnár Anna“ balladája. Népelet, 1—2. évf. 74—82. l.

Solymossy Sándor. „Kőműves Kelemenné.“

(Népballada-tanulmány.) Népelet, 1—2. évf. 133—143. l.

Spur Endre. A kalevalától a szimfóniáig. (Suomi zenéje.) Szózat, 1924. 73. sz.

Szabó Antal. Harminc év előtti felvilágosítások a „Kállai hóhér“-ről, „Kállai egyes“-ről, „Kállai kettős“-ről. Nyirvidék, 1924. 28—32. sz.

Szabó Kálmán. A „suba“ és mestersége Kocskemóten. Népelet, 1—2. évf. 30—39. l.

Szemkő Aladár. Magyar adat a névmágiához. Népelet, 1—2. évf. 39. l. Lásd „Gyórfy I.“ alatt is.

Szendrey Zsigmond. Mohács a magyar folklórebán. Népelet, 1—2. évf. 11—15. l.

Szendrey Zsigmond. „A tűz meghódítása.“ Népelet, 1—2. évf. 45—46. l.

Szendrey Zsigmond. Népi találós kérdéseink szerkezete. Népelet, 1—2. évf. 83—92. l.

Szendrey Zsigmond. Történeti népmondáink. 1. Attila-mondák. 2. Székely-mondák. 3. A honfoglalás mondái. Népelet, 1—2. évf. 141—149. l.

Szendrey Zsigmond és *S. S.* Néphagyomány-gyűjtés. U. o. 179—181. l.

Szilády Zoltán. Divatváltozás Lőrincréven. Népelet, 1—2. évf. 177. l.

Szirmay N. Magyar tolvajnyelv. Ism. Turóczy-Trostler József. P. Lloyd, 1924. 244. esti sz.

T. Z. Boszorkányperek Miskolcon. Magy. Jövő, 1924. 122. sz.

Tagányi Károly elnöki megnyitója. (A M. Népr. Társ. 1923 márc. 24-i 35. közgyűlésén.) Népelet, 1—2. évf. 53—54. l.

Tagányi Károly. A honfoglaló magyar nemzetségek 108 számáról. Népelet, 1—2. évf. 129—133. l.

Tárnai István. Hidi vásár a Hortobágyon. Nemz. Ujs., 1924. 158. sz.

Tolnai Vilmos. A magyar mythologia és írója. (Ipolyi Arnold emlékezete.) Népelet, 1—2. évf. 3—11. l.

Tompa Ferenc. A tószegi őskori csónak. Nemz. Ujs., 1924. 243. sz.

Torday Emil. Rabszolgaság Közép-Afrikában. Világ, 1924. 58. sz.

Torday Emil. Egy nap a törpék között. Világ, 1924. 70. sz. (Kongó-vidék.)

Torday Emil. Néhány szó az afrikai népmeséről. Nyugat, 1924. 395. l.

Turchányi István. Egy magyar néprajzi múzeum sorsa. Élet, 1924. 13. sz.

Új magyar tolvajnyelv. Fejérmegyei Napló, 1924. 34. sz.

Ullach, H. Robinson und die Robinsonade. — Ism. T. T. J. P. Lloyd, 1924. 186. esti sz.

Van Hoppen, Henry. Over Hongarije en zijn Bevolking. Ism. Vidor Marcell. Bud. Hirl., 1924. 199. sz.

Válsán, G. Memorien etnografiei in România. Cultura, 1924. 101—106. l.

Velsinszky Zoltán. Népi szövegek. (A vasorrú bába.) Népelet, 1—2. évf. 181. l.

Virányi Elemér. Észtrokonaink műveltségi viszonyai. Napkelet, 1923. 688—692. l.

Zajti Ferenc. A Zendavesta és a Magyarság. Bud. Hirl., 1924. 227. sz.

Zboray Jenő. A Wajang-játék. Képes Krónika. 1924. 6. sz. és Világ, 1924. 64. sz.

Zichy István gr. A magyarság őstörténete és műveltsége a honfoglalásig. Budapest, 1923. Akadémia. (8-r. 84. l.) — Ism. P. Szilveszter. Magy. Kultúra. 1924. 503—506. l.

Összeállította: *Hellebrant Arpdá.*

T Á R C A.

Mezőkövesd népe a „ragyogók“ ellen.

A falusi nép ízlése a ruházkodás terén éppen úgy alá van vetve a változás törvényeinek, mint a város lakó polgári osztályé. Csakhogy az előbbinek ízlését nem Párizsból, vagy Bécsből irányítják és a változást lassúbb tempó és óvatos konzervativizmus jellemzi. A város lakók viselete néhány év alatt tökéletesen megváltozhat; a divat változása faluhelyen 10—20—30 év alatt megy végbe. Például 10 év előtti mezőkövesdi fölvételeket a maival összehasonlítva, a ruházkodásban nem találunk szembeszökő változást, de a 30 év előttekben már alig ösme-

rünk rá a mai Mezőkövesd népére. Három évtized alatt a keletiesen tarka, de azért hivalkodásmentes mezőkövesdi ruhaviselet úgy anyagában, mint kivitelében szertelen és pazarló cifrázkodássá fajult. A népi ízlésnek ez a hanyatlása nem egyedülálló jelenség; országsszerte tapasztalható és nem utolsó sorban annak a kedvező anyagi helyzetnek következménye, amelybe a földműves- és kisgazdaosztály a világháború következtében jutott. A mezőkövesdiek pl. azelőtt sem sajnálták egy kis pénzt tarka-barka szalagoktól, üvegyöngykalárisoktól, aranyos-ezüstös rojtoktól, rézflitterek-

től, de a bolti cifraságoknak általános viselete, majd e viseletnek túl-
zása a világháborúban következett

következett a második, a harmadik
s végül eljutottak odáig, hogy a ru-
hán a sok ragyogó teljesen eltakarta

Mezőkövesdi mátkapár díszben, „ragyogók”-kal.

el. A jövedelmek gyarapodása kö-
vetkeztében nagy vetélkedés indult
meg a lakosság között, hogy kinek
a ruháját díszíti több „ragyogó”.
Eleinte csak egy-egy sor ragyogó
került a ruhára, a hímzés alá, azután

a hímzést. A háború alatt már az is
megtörtént, hogy ki sem hímezték
a matyóviselet egyik legjellegzete-
sebb ruhadarabját, a „surc”-ot (kö-
tény), hanem a hímzés helyett mind-
járt ragyogóval díszítették.

A ragyogókkal való oktan ver-sengést már a háború alatt rossz szemmel nézték az idősebbek és a kenyérkeresők, mert bizony egy-egy ruhadarabra több mázsa búza ára ragyogó is nehezedett, azonban az általános gazdasági „hossz“ idején nem tudtak ellene föllépni. Elkövetkezett azonban a nagy gazdasági válság, mely súlyos adók és pénztelenség alakjában a falukba is beköszöntött. Egyre többen és többen eszméltek rá, hogy nemcsak a megélhetés szempontjából káros e ragyogókért temérdek pénzt adni, hanem az egész falu jövőjének szempontjából is, mert a csupa külföldi portéka az egykor virágzó és világhíres matyó háziiparnak ássa meg a sírját. A mozgalom egyre erősbödött úgy, hogy végül a hatóságok is érdemesnek tartották a mozgalom irányítását kezükbe venni.

A nem mindennapi megmozdulásról *Brózik Engelbert* — többek között — ezeket mondja el a „Magyar-ság“ febr. 25. számában:

„Köztudomású, hogy a szorgalmas matyónép nem él túlságosan jó anyagi körülmények között. Kicsiny a község határa, terjeszkedni nem tud, ingatlant szerezni még kevésbé. Életmódjában szerény, kisigényű, egyedüli fényűzőse a ruházkodás. Ne tévesszük azonban össze ősi színes viseletét azzal a ruházattal, amelyet ma visel a mezőkövesdi leány, legény, asszony. Ma már nem a ragyogó színekben pompázó „írott“ hímzés dominál többé az ünneplő ruhán, hanem a gyárak, boltok, bazárak értéknélküli és drága fityegői.

Szinte hihetetlenül hangzik, hogy egy matyó menyasszonyiruha díszítésére szolgáló szalag, gyöngy és ragyogó 25—30 millió koronányi öszszeget is felemészt. Ez a tékozlás érlelte meg a matyó gazdák sorában a gondolatot, hogy egységesen igyekeznek gátat vetni ennek a visszáságnak. Összejöveleket rendeztek, amelyeken úgy határoztak, hogy belevonják mozgalmukba a község előljáróságát, a katolikus és református lelkészi kart s így viribus unitis indítják meg a túltengő s a

népművészetre feltétlenül káros hatású öltözködési mód ellen a harcot.

A mozgalom előharcosai a községi előljáróság tagjai, Jámbor jezsuita atya, Mahunka Imre katolikus káplán és Szombathy László református lelkész lettek, akiknek hűséges támogatójává szegődött a község lakosságának nagy része.

Három népgyűlés szankcionálta a tervet, amelynek kivitelére hamvazószerdát jelölték meg. Tizenkét pontban foglalták össze azokat az „irányelveket“, amelyek szabályul szolgálnak majd a jövő matyó ruházkodásra vonatkozólag.

Az első pont szerint *völegénysurc-jegykötő* a jövőben nem lesz, a menyasszony csak jegykendőt ad a völegénynek.

2. A fejrevaló kendőn csak egy sor rojt lehet.

3. Nyakravaló kendőn csak egy sor berliner pamutrojt.

4. A szoknyán egy alj és egy keskeny pántlika.

5. A bőrkötényen egy sor fekete csipke.

6. A *lityán* (rékli) a nyaknál a derékon, a kézelőn egy-egy sor bársony, az alján egy sor csipke.

7. A kötőn (surcon) réz nélkül legfeljebb 20 cm-nyi matyóhímzés és fekete rojt és csipke.

8. A réklin fekete zsinór egy sor dísz.

9. A lányok hajában egy színes szalag réz nélkül, a legények nyakendője réz nélkül.

10. A legénying fehér *singolással* vagy matyóhímzéssel réz nélkül.

11. A *fekető* marad régi eredetiségében.

12. A párnából is elegendő hét darab és pedig tiszta fehér *singolással*.

Így szól a 12 §, amelyből az derül nyilvánosságra, hogy a nemes intenciójú purifikátorok állásfoglalása már jóval több, mint harc a rezes ragyogó, meg a cseh gyártmányú kaláris ellen. A népművészetet nem szoríthatja senki sem a paragrafusok kalodájába, mert ez a halálát jelentené. A népakarat ilyen formában való megnyilvánulását respek-

táljuk, sőt helyeseljük is, de csak addig, amíg etnografikus érdekeket nem sért.“

*

Más híradások szerint febr. 25-én, hamvazószerdán nyilvános bűnbánati és fogadalmi körmenetet tartott Mezőkövesd népe, mely után a templomelőtti téren elégették a te-

mérdek ragyogót, amit már hónapok óta tartó rábeszéléssel, fenyegetéssel le tudtak szedetni a nők ruhájáról. A falu férfitársadalma pedig eltöklélte, hogy minden áron érvényt szerez a népkarantén és nem tűri meg nyilvános helyen, mulatságokban, összejöveteleken azt, aki a határozatokkal szembehelyezkedik.

N É P R A J Z I H I R E K.

Miniszeri rendelet a „folklore-letetnely” ügyében. A népelet szellemi hagyományainak — népdal, népmese, népmonda, népi szólások, népzene, néptánc stb. — gyűjtése ma már minden művelt államban társadalmilag elismert és támogatott feladat, mondhatni: közügy. A néphagyománygyűjtésben foképpen az ú. n. „nemzeti államok” igyekeznek ama bizonyos tizenkettedik órát kihasználni, hogy faji különállásukra jellemző szellemi tulajdonaiknak mennél nagyobb tömeget tárhassák a világ közvéleménye elé. Nálunk a Kisfaludy-Társaság úttörő munkássága és a Magyar Néprajzi Társaság széleskörű népszerűsítő tevékenysége nyomán dr. *Sebestyén* Gyula kezdett erélyes akciót a tervszerű országos néphagyománygyűjtésre. 1911-ben skandináviai mintára megalapította a Folklore-Fellows Néphagyományt Kutató Nemzetközi Tudományos Szövetség magyar osztályát, mely a világháború kitöréséig nagyszabású és eredményes munkát végzett. Ennek a szervezetnek működése azonban a háború és a forradalmak zavarai között érthető módon elhalt s azóta sem tudott magához térni. De megoldatlan maradt a *Sebestyén* által felvetett ú. n. „letéthely” kérdése is, már pedig e nélkül országos gyűjtést irányítani, a tudományos érdeklődés számára hozzáférhetővé tenni lehetetlen. Jórésztben anyagi okokból, de főképpen a letéthely kérdésének megoldatlansága miatt nem tudott eddig a Magyar Néprajzi Társaság néphagyományi szakosztálya sem az országos gyűjtés terén boldogulni. Ennek a kérdésnek megoldását célozza a vallás- és közoktatásügyi miniszternek március 30-án kiadott rendelete, amelyben a Magyar Nem-

zeti Múzeum Néprajzi Tára tudományos anyagának gyarapítása és a nemzet külföldi hírnevének előmozdítása végett szükségesnek tartja, hogy a Néprajzi Tár felvegye munkakörébe a folklore- emlékek gyűjtését és hogy a Néprajzi Tár hathatósan kapcsolódjék be a folklore-tudomány művelőinek az egész világot felölelő tudományos munkájába. Ennek következtében felkéri a miniszter a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatóját, hogy — kapcsolatban a Néprajzi Tarral — tájékoztassa őt a magyarországi folklore-kutatás programjáról.

A miniszter úr öngyméltóságának ez a rendelkezése a sok tanácsatlanság után bizonyára alkalmas lesz arra, hogy a magyar folklore elárvult ügyéért aggodókat megnyugtassa. Mint hogy öngyméltósága fenti rendeletét egyidejűleg, tudomásvétel céljából a Magyar Néprajzi Társaságnak is megküldötte, ebből bizvást azt a meggyőződést meríthetjük, hogy öngyméltósága a letéthely kerüesében a Társaság közreműködésére is számít.

Rákosi Jenő előadása a magyar népmesékről. Az „Országos Nemzeti Klub” jan. 7. vitaestélyén *Rákosi* Jenő előadást tartott a magyar népmesékről. Miután kijelentette, hogy a népmesékkal nem akadémikusan óhajt foglalkozni, kifejtette, hogy a magyar nép lelke, életbölcsélete, jelmeze közmondásaiban, dalaiban, meséiben él. Megállapította, hogy ma, amikor a civilizáció óriás léptekkel halad előre, a legnagyobb esodaként tűnhetik fel mindenki előtt az ország életfenntartó rétegének, a magyar népnek lelkében született magyar népmese, amely termékenyítőleg hat nemcsak a fantáziára. ha-

nem az egész kultúrára. A magyar nép — úgymond — a szocializmus behatása alatt sajnosan kezd kivetközni régi szokásaiból, erkölceiből, ruhájából és mindabból, ami őseredeti jellegét kölcsönözte, éppen ezért meg kell menteni a magyar népmesékben, népdalokban, közmondásokban jelentkező kultúrkincset, amely visszatükrözi a nép filozófiáját és távoltartja tőle a mételet. Rámutatott a Székelyföldön sarjadó „A világszép emberről” c. mese kompozíciójára és kimondotta, hogy az a nép, amely ilyen tanulságos meséket mondhat kincsének, úgy erkölcsileg, mint szellemileg kiváló, értékes, érdekes nép, amelynek tanulmányozásával foglalkozni érdemes és amelyet nevelni, formálni kell, hogy a népmesékben is jelentkező ősi formáját, szokásait, erkölcsét megőrizze, mert ez a talaj az ország termőföldje és ebből a talajból fakadtak az ország igazi nagyságai.

Szmik Antal ajándéka a Néprajzi Múzeumnak. Szmik Antal igazgatófőmérnök, ismert műgyűjtő, Társaságunknak választmányi tagja, az év első hónapjában nagyértékű ajándékkal örvendeztette meg a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Társaságát, amennyiben messze földön hí-

res textilgyűjteményéből a nevezett intézetnek 341 drb magyar népi hímzést és szőtttest ajándékozott hatvanegymillió korona értékben. A példát mutató ajándékozás annál is inkább örömet keltett, mert a Néprajzi Múzeum új épületében éppen felállítás alatt lévő magyar gyűjteményekben Szmik ajándéka hézagot pótol. Az ajándékozónak a vallás- és közoktatásügyi miniszter a „Budapesti Közlöny” febr. 15. számában elismerő köszönetét fejezte ki.

A „Magyar Népművészet” újabb kötetei. Folyóiratunk 1923/24. évf. 4—6. számában hírt adtunk a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Társaságának fenti című vállalatáról és a vállalatban addig megjelent kötetekről. E híradás óta megjelent további kötetek a következők: „Vésett pásztortülkök” (összeállította: dr. Madarassy László); „Mézeskalácsok” (dr. Kemény György); „Bodrogközi szöttesek” (dr. Ébner Sándor); „Hímes tojások” (dr. Györffy István); „Kalotaszegi varrottások” (dr. Bátky Zsigmond); „Dunántúli bútorok” (dr. Viski Károly). E kötetek is 32—32 műlapból és a megfelelő magyarázó szövegből állanak.

TÁRSASÁGI ÜGYEK.

Az elnöki szék betöltése.

A „Népelet” legutolsó, 1923/24. évf. 7/12. számában már jeleztük, hogy a Tagányi Károly halálával megürült elnöki szék betöltésére a Társaság választmányának bizalma egyhangúlag dr. Hóman Bálint választmányi tagnak, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatójának személyében összpontosult. A jan. 28-ra összehívott rendkívüli közgyűlés a választmány javaslatát ugyancsak egyhangúlag magáévá téve a küldöttségileg meghívott elnök beiktatása nagy lelkesedés mellett még ugyanazon közgyűlés keretében megtörtént. Az elnökválasztó rendkívüli közgyűlés jegyzőkönyvét egész terjedelmében itt adjuk:

Jegyzőkönyv a Magyar Néprajzi Társaságnak 1925. évi január hó 28-án, d. u. 6 órakor a Magyar Tudományos Akadémia kistermében tartott rendkívüli közgyűléséről.

Jelen vannak: dr. Czako Elemér társelnök és dr. Solymossy Sándor alelnök; dr. Madarassy László főtitkár, dr. Bartucz Lajos titkár, László Gyula könyvtárnok, Puchász K. Tibor pénztárnok és dr. Lövendard János ügyész; dr. Munkácsi Bernát, Strausz Adolf és Vikár Béla tiszteletbeli tagok; Ballaj Károly, dr. Bodor Antal, dr. Erdélyi Lajos, Ernyei József, dr. Györffy István, dr. Kemény György, dr. Lajtha László, dr. Melich János, dr. Molnár Imre, dr. Szabó Kálmán, Szendrey Zsigmond, dr. Szilády Zoltán, Szmik Antal, Toroczko-Wigand Ede és dr. Viski Károly választmányi tagok; Baranyai Ilona, Benyovszky István, Csányi Károly, D. Novotny Margit, dr. Ébner Sándor, Frúhauf Antal, dr. Hodinka Antal.

dr. Isov Kálmán, dr. Jakubovich Emil, Kniezsa István, Koch Károly, Makoldy Viktor, dr. Podhradecky György, Reich Malvin, Sipos Sándor, dr. Spolarich Lajos, dr. Sulica Szilárd, Thurner Géza, Töbler János, dr. Tóth László és dr. Varga Bálint társasági tagok.

Társelnök üdvözi a megjelenteket és a rendkívüli közgyűlést megnyitja. Megállapítja, hogy a közgyűlés alapszabályszerűen hivatott egybe; megállapítja továbbá, hogy a közgyűlés határozatképes. A közgyűlés jegyzőkönyvének írására a titkárt, hitelesítésére pedig dr. Melich János és dr. Szilády Zoltán választmányi tagokat kéri föl. Előadja ezután, hogy a jelen közgyűlés összehívását az 1924 december 29-én tartott rendkívüli választmányi ülés határozta el s egyetlen tárgya a Tagányi Károly elhunytával megürült elnöki széknél az 1923/25. évkör hátralévő részére való betöltése. Miután — ugymond — nevezett választmányi ülés az elnök személyét illetőleg is állást foglalt már, indítványképen örömmel terjeszti elő a választmánynak azt az egyhangúlag hozott határozatát, hogy a Társaság elnöki széke dr. Hóman Bálint választmányi tagtárssal töltesse be. Kéri a közgyűlést, hogy járuljon az indítványhoz és a szavazás megajtése céljából szavazatszedő bizottságot küldjön ki. — *Strausz* Adolf tiszteletbeli tag örömmel vesz tudomást a választmány határozatáról, mert — ugymond — olyan egyént hoz javaslatba, aki úgy társadalmi állásánál, mint tudományánál, mint egyéni szeretetreméltóságánál fogva hivatva van arra, hogy a Társaságnak különös díszére és előnyére legyen, miért is úgy hiszi, hogy az egész közgyűlés hangulatát tolmácsolja, midőn javasolja, hogy az imént elhangzott indítvány szavazás mellőzésével, felkiáltással fogadtassék el. — A közgyűlés az indítványt egyhangú felkiáltással elfogadván — *társelnök* dr. Hóman Bálintot a Magyar Néprajzi Társaság elnökévé az 1923/25. évkör hátralévő részére egyhangúlag megválasztottanak jelenti ki s indítványozza, hogy az új elnök erről küldöttségileg azonnal értesíttessék és a közgyűlésbe meghívassék. — A küldöttség tagjaiul dr. Madarassy László főtítkárr és Puchász K. Tibor pénztárnok kiküldetvén — *társelnök* a közgyűlést bizonytalan időre felfüggeszti.

A küldöttség az új elnökkel visszaérkezvén — *társelnök* a közgyűlést újból megnyitja, majd a közgyűlés lelkes ünneplése közben üdvözi az új elnököt, kérve, hogy a Társaság egyhangúlag megnyilvánuló bizalmát fogadja jó szívvel és kéri, hogy az elnöki széket foglalja el. — *Elnök* hivatkozván arra a kapcsolatra, mely a Magyar Néprajzi Társaság és a Magyar Nemzeti Múzeum között mindenkor fennállott, kijelenti, hogy elnöki hivatását úgy fogja fel, mint nagynevű elődeiről reá maradt kedves kötelességet. A Társaság részéről megnyilvánuló bizalmat köszönettel elfogadja. Majd elfoglalván az elnöki széket, bejelenti, hogy a főtítkárr napirenden kívüli felszólalásra kér engedelmet. — Az engedély megadatván — *főtítkárr* megemlékezik azokról a rendkívüli érdemekről, amelyeket dr. Czakó Elemér társelnök közel öt esztendő alatt a Társaság felvirágoztatása körül szerzett. Indítványozza, hogy a társelnök érdemei a jelen közgyűlés jegyzőkönyvében megörökíttessenek s neki, különösen a Tagányi halála óta ügyvezetői minőségben végzett önzetlen fáradozásáért köszönet mondassék. A közgyűlés az indítványt egyhangú lelkesedéssel elfogadván — *elnök* a közgyűlést bezárja.

K. m. f. Dr. Czakó Elemér s. k., társelnök; Hóman Bálint s. k. elnök; dr. Bartucz Lajos s. k. titkárr, jegyzőkönyvíró; Melich János s. k. hitelesítő; dr. Szilády Zoltán s. k. hitelesítő.

A Társaság védnöke: Dr. gróf Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter.

Az elnökség kérdésének sikeres megoldása megérlelte a választmányban az elhatározást a védnökség kérdésének megoldására is. Nyomban az elnökválasztó rendkívüli közgyűlés után kimondotta a választmány, hogy az évi rendes közgyűlésnek javasolni fogja az üresen álló védnökség betöltését és egyben dr. gróf Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter úrnak védnökül való fölkérését. Társaságunknál a védnökség nem üres cím, nem értelmetlen dísz, hanem a társulati közreműködésnek legmagasabb fokon való elismerése. Első és eddig egyetlen védnökünk,

néhai József főherceg, ott állott Társaságunk bölcsőjénél, annak első lépéseit figyelemmel kísérte, kifejlődését anyagi támogatásával és szellemi közreműködésével elősegítette. 1905-ben bekövetkezett halála óta a védnökség betöltetlen. Hogy betöltésével a választmány most komolyan foglalkozott és a védnök személyének kérdésében állás foglalt, annak a kifejlesztendő nagyszabású társadalmi propagandán kívül legfőbb indító oka az is volt, hogy közoktatásügyünk élén ma olyan ember áll, aki nagyszabású kultúrpolitikai tevékenysége közben időt szakít arra is, hogy a hazai néprajzi törekvések elárult ügyét különös gondjaiba vegye. A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárában őrzött magyar népeleti kincseknek a mai nehéz gazdasági viszonyok között biztonságos helyre való átköltöztetése, továbbá a „folkloreletéshely” kérdésének megoldása első-sorban kétségtelenül a miniszter úr önagyméltóságának érdeme. Ezeket az érdemeket óhajtotta elismerni Társaságunk akkor, amikor június hó 4-én tartott XXXVII. évi rendes közgyűlésén a miniszter úr önagyméltóságának Társaságunk védnökévé való meghívását egyhangú helyesléssel elhatározta.

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁGNAK 1925. ÉVI JÚNIUS HÓ 4-ÉN TARTOTT
XXXVII. ÉVI RENDES KÖZGYŰLÉSE.

I.

Dr. Hóman Bálint elnöki megnyitója.

Tisztelt Közgyűlés!

Társaságunk életének újabb évfordulójához érve, fájdalmas szívvel emlékezem meg az elmúlt év folyamán bennünket ért súlyos veszteségről. Legutóbbi rendes közgyűlésünk óta örökre elköltözött körünkől nagy-érdemű, tudós elnökiünk, Tagányi Károly. Tudományos érdemeit és társulati működését választmányunk határozatából külön ünnepi ülés keretében fogjuk méltatni. Ma csupán mély fájdalomunknak és halás kegyeletünknek akarok kifejezést adni. Tagányi Károly a legsúlyosabb viszonyok közt vállalta és viselte négy éven át Társaságunk elnöki tisztét. A Magyar Néprajzi Társaság Tagányi tekintélyének és a tudós világban a színarany csengésével hangzó nevének fedezete alatt élte át a nagy válságot, amely tudományosságunkat a háborús összeomlás és a lesújtó béke után életgyökerében támadta meg. Tagányi elnöktársainak — elsősorban Czákó Elemér társelnöknek — hathatós támogatásával nemcsak átvezette Társaságunkat a súlyos válságon, hanem a legnehezebb időkben más rokon tudományoknak is hajlékot adott, alapját vetve ezáltal a legutóbbi időkben alakult új tudományos egyesületeknek. Őrizzük hálával és kegyelettel emlékét!

A sors szeszélyes játéka következtében tudományunk művelőit a hivatott vezető elvesztése felett érzett legfrissebb fájdalmukban, Tagányi Károly temetése napján érte az örömhír, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tára végre biztos fedél alá került. E nagyfontosságú és örvendetes esemény igen közlőrl érinti Társaságunkat, mely alakulása óta mindig lelkesedéssel gondozta a Néprajzi Tár ügyét és éber figyelemmel kísérte fejlődését.

A Magyar Nemzeti Múzeum önálló osztályaként már 1872-ben megszervezett Néprajzi Tárnak modern értelemben vett múzeummá, rendszeres gyűjtő-, kutató- és feldolgozó tudományos intézetté fejlődése a Magyar Néprajzi Társaság kezdeményezésére indult meg. 1889 november hó 16-án tartott első felolvasó ülésünkön tett indítványt Herrmann Antal egy hazai néprajzi múzeum létesítésére s a Társaság elfogadva titkára javaslatát, részletesen megokolt memorandumot terjesztett ez ügyben gróf Csáky Albin kultuszminiszterhez és az országgyűlés elé. A Néprajzi Társaság akciója kedvező fogadtatásra talált és teljes sikerrel járt. A Reguly,

Xantus, Pápay, Vikár és Herman Ottó gyűjtéséből már gazdag anyaggal rendelkező Néprajzi Tár a főépület szűk folyósóiról akkori arányaihoz mért önálló helyiségbe költözött s ugyanekkor miniszteri rendelettel szabályozták gyűjtése irányát és körét. A múzeumi ügyek akkori referensének, Szalay Imre miniszteri tanácsosnak, felfogását visszatükröző rendelet — a Nemzeti Múzeum eredeti koncepciójához híven — a hazai és a rokon népekre vonatkozó néprajzi emlékek minél teljesebb összegyűjtését és tudományos rendszerezését jelölte meg az intézet első feladatául, a külföldi néprajzi múzeumokat jellemző exotikumok terén a kezdetleges kultúrákról összefoglaló képet adó tipikus sorozatok beszerzésére és szemléltetésére korlátozva működését. E programi alapján indult meg az intézet rohamos fejlődése. A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tára, a minisztériumból a Magyar Nemzeti Múzeum élére került Szalay Imre irányítása mellett, rövid egy évtized alatt a hazai népelet emlékeinek az egész világon páratlanul álló gyűjteményévé és az ethnológiai kutatások központi műhelyévé fejlődött. 1906-ban az anyagában tetemesen megnövekedett Néprajzi Tárat szűknek bizonyult csillagutcai helyiségéből ideiglenesen a városligeti Iparcsarnokba költöztették át, honnét br. Szalay Imre 1907-ben kifejtett tervei szerint 1917-ben kellett volna a felépítendő új, monumentális épületbe átköltöznie. Sajnos, e terv kivitelét a háború megghiúsította s a gyűjtemények a muzeális célra alkalmatlan helyiségben rengeteg kárt szenvedtek; már-már végső pusztulásuktól kellett tartani. S ekkor Társaságunk ismét segítségére sietett a Múzeumnak, leróva háláját az intézet iránt, mely a megelőző évtizedekben az Ethnographia mellékleteként megjelenő Néprajzi Értesítőjének kiadásával nagy anyagi terhektől mentesítette és tudományos feladatainak megoldásában hathatósan támogatta. 1920 február 19-én a Néprajzi Társaság testületileg résztvett a küldöttségben, melyet a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója, Fejérpataky László, vezetett Horthy Miklós akkori fővezérhez és Huszár Károly miniszterelnökhöz a veszélyeztetett Néprajzi Tár elhelyezése ügyében. Boldogult elnökünk közgyűlési megnyitó beszédeiben, Társaságunk más tagjai pedig a napisajtóban több ízben kifejezést adtak a gyűjtemények megmentését sürgető ethnológus közvéleménynek. A Múzeum és a Társaság közös akciója négyesztendei sikertelen kísérletezés után végre eredményre vezetett. Gróf Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter úr 1922 július 25-én mindjárt hivatalbalépése után kijelölte az új Néprajzi Múzeum telkét s az új épület tervpályázatát is megejtette. Ez intézkedést, mint az új miniszternek a néprajzi tudomány és a Magyar Nemzeti Múzeum iránt való jóindulatának feltűnő jelét, a szakkörök nagy örömmel és elismeréssel fogadták. Sajnos, a nemsokára bekövetkezett pénzügyi débacle e terv megvalósításának s általában minden építkezési tervnek útját vágta. Ily körülmények közt a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatósága 1924. évi április hó 12-én újabb memorandummal fordult a kultuszminiszter úrhoz, melyben a néprajzi gyűjtemények válságos helyzetét a maga rideg valóságában feltárva, az építkezésnek jobb jövőre való halasztása mellett a Néprajzi Tárnak egy meglevő és múzeumi célra alkalmas épületben leendő elhelyezését kérelmezte. Gróf Klebelsberg kultuszminiszter úr a kérdést azonnal tárgyalás alá vette és a Néprajzi Múzeum új épületének építkezésére vonatkozó eredeti terve megvalósítását későbbre halasztva, 1924. évi szeptember hó 12-én kelt magas elhatározásával a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának elhelyezésére átengedte a gróf Széchenyi István-főgimnázium hungáriakörúti épületét. A megoldást nagyban elősegítette a székesfőváros tanácsának, különösen Sipócz Jenő polgármester, Zilahi Kiss Jenő alpolgármester és Schöberl Ferenc tanácsnok uraknak

megértő támogatása, akiknek ezért a Néprajzi Társaság leghálásabb köszönetét fejezem ki. A Néprajzi Tár elhelyezését elrendelő miniszteri döntést nyomon követte a kultuszminiszter úr rendelete, melyben a Nemzeti Múzeum főigazgatójának a Néprajzi Tár igazgatójával egyetértőleg tett előterjesztését elfogadva, utasítást adott, hogy a Néprajzi Tár keretében a folklóre-kutatás elhanyagolt ügyét felkarolják s az intézetben a folklóre-kutatóknak állandó munkahelyet biztosítsanak. Gróf Klebelsberg Kunó kultuszminiszter úrnak ezek a néprajzi tudomány érdekében tett nagyjelentőségű lépései nem szorulnak bővebb méltatásra; iránta érzett hálánkat mai ülésünk folyamán fogjuk leróni.

A Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának elhelyezése tudományunk fejlődésére kétségkívül gyümölcsözően fog hatni. A rossz időjárás, a téli időszak, az alkalmatlan helyiségek többé nem akadályozhatják a kutatókat a magyar néptudomány páratlan anyaggyűjteményéhez való hozzáférésben. A folklóre-tudomány sem fog többé hajlék nélkül tengődni. A múzeum derék tisztviselői, mentesítve az elemekkel és kártékony férgekkel évtizedeken át folytatott emberfeletti küzdelem terhétől, fokozott erővel fordíthatják tudásukat és energiájukat a szaktudomány művelésére. A Néprajzi Tár keretében meginduló lelkes munka módot ad az ethnológia művelésére hivatott két legfontosabb intézményünk együttműködésének és régi kapcsolatának helyreállítására. Ez a kapcsolat a multban a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatói állását és Társaságunk elnöki tisztét személyében egyesítő Szalay Imre idejében gyümölcsözőnek bizonyult, de sajnos 1917-ben az Ethnographia és a Néprajzi Értesítő régi viszonyának erőszakos szétszakításával megbomlott; ma tudományunk egészséges fejlődésének legfontosabb előfeltétele, sőt egyenesen nemzeti érdek.

Magyarország a multban nemcsak azért volt a nyugati civilizáció határbástyája, mert fiai karddal kezükben védték Kelet ellen Nyugat határait, hanem mert szemben a határain túl kezdődő keleti világgal, ezer éven át részese és kelet felé utolsó képviselője volt minden nyugatról kiinduló szellemi mozgalomnak. A magyar nemzet kultúrája erejével szerezte meg hatalmi állását, műveltségben messze fölébe emelkedve keleti és déli szomszédainak. Kultúránk fejlesztése által tudtunk a maihoz sokban hasonló, végső pusztulással fenyegető helyzetekből menekülni. Mohács után Csonka-Magyarország kultúrpolitikusai, az iskolaalapító és tudománypártoló főpapok és fejedelmek, Oláh Miklós, Pázmány Péter, Bethlen Gábor, Rákóczi György és az ő tanítványaik vetették meg a nemzet szebb, boldogabb jövőjének alapját. Az ő iskolájukból kikerült tudósok és írók szereztek meg újra népünknek a művelt világ rokonszenvét. Az ő kultúr-munkájuk eredménye volt, hogy Budavár felszabadulásában az európai kultúra diadalát ünnepelte az egész világ. A szabadságharc után, az elnyomatás éveiben az Akadémia kiadványaiban, külföldön élő tudósaink és íróink munkáiban adott magáról életjelt a politikai életet nem élő magyar-ság. Kultúr-munkával készítette elő politikai felszabadulása útját. Ma sincs máskép! A háborús összeomlás és a trianoni béke nyomán támadt vigasztalan helyzetből csak egy kivezető út van: történeti kultúránk megmentése és színvonalának emelése. Első és legfontosabb feladatunk ezért nemzeti kultúránk továbbépítése, tudományunk fejlődésének biztosítása.

A tudomány fejlődésének azonban előfeltétele a szervezett munkán alapuló egészséges és folyamatos tudományos élet. Egyes ember, másóktól elszigetelten élő tudós, a genialitás szikrájával lelkében, hatalmas lépéseket tehet az igazság megismerése felé s evvel előre viheti szaktudományát, de sohasem biztosíthatja a tudományos munka kontinuitását, ami által a tudomány a nemzet életében ható és alkotó tényezővé lesz. Ezt csak a tudós munka megszervezésével, a tudomány művelésére hivatott egyének

és intézmények munkájának céltudatos megosztásával és együttműködésük biztosításával, a tudós munka szervezetének teljes kiépítésével érhetjük el.

A középkorban s az újkor első századaiban a rendi szervezet erejére támaszkodó szerzetesi közösségek és a XII. század óta egyre-másra alapított egyetemi tantestületei mellett a tudománykedvelő fejedelmek és főpapok személye körül időnkint kialakult tudós közösségek a tudományos munka kontinuitását és a tudomány haladását biztosító organizmusok. Szerepüket a XVII—XVIII. században jórészen átveszik az udvari tudós körök állandósításával és intézményes megszervezésével létrejött akadémiák. A XIX. században a tudományok specializálódásával és új tudományok kialakulásával párhuzamosan jönnek létre a szaktudományok művelésére alapult társulatok, melyek a maguk szűkebb körében töreksenek a munkát megszervezni, a kutatást mélyíteni és tudatosabbá tenni, míg az akadémiák hovatovább a tudomány egyetemességét kifejező, reprezentatív fórumokká alakulnak át. A szaktudományos társulatok megalakulásával egyidőben bontakoznak ki a tudományos munka új szervei, a ritkasággyűjteményekből, kegyeleti emléktárakból, közigazgatási irattárakból tudományos intézetekké fejlődött múzeumok, könyvtárak és levéltárak, majd megalakulnak a muzeális és levéltári anyag kiaknázására és egyéb tudományos problémák megoldására, rendelt önálló kutató intézetek. A tudományos munka e különféle, eredetükben is különböző szerveinek kialakulása helyenkint és időnkint surlódásokra, hatásköri összeütközésekre, sőt egészségtelen versengésre vezetett, de általában elősegítette az egészséges munkamegosztást és együttműködésük igen gyümölcsözően hatott a tudományok fejlődésére. A legközelebbi jövő egyik legfontosabb feladata e szerveknek organikus egybekapcsolása, a tudósnevelő egyetemek, az anyaggyűjtő és rendszerező múzeumok, könyvtárak, levéltárak és kutató intézetek, a szaktudományt irányító társulatok és a tudományok egyetemét reprezentáló akadémiák tudatos együttműködésének biztosítása, a tudós munka szervezetének teljes kiépítése. Örömmel és megnyugvással látjuk, hogy nálunk a legutóbbi években gróf Klebelsberg Kunó irányítása mellett jelentős lépések történtek ebben az irányban. A nagy nemzeti közgyűjteményeknek egy autonóm szervezetben való egyesítése s az egyetemi oktatás képviselőinek e szervezetbe való bevonása, az országos és vidéki múzeumok kapcsolatának folyamatban lévő kiépítése, a magyar történelmi kutatást szolgáló külföldi tudományos intézetek hálózatának megalapítása, a Tudományos Társulatok és Intézmények Szövetségének megalapítása s e Szövetség legfontosabb életszervének, nyomdájának, az egyetem nyomdájával való egyesítése, az Országos Levéltár és a Nemzeti Múzeum nyomasztó helykérdésének megoldása, a vidéki egyetemek és intézetek nagyarányú fejlesztése, a külföldi iskolázás és tanulmányutak ügyének rendezése egy nagyméretű kultúrpolitikai koncepció láncszemei, amelynek végső célja a magyar tudomány s vele a nemzeti kultúra magas színvonalra emelése a tudós munka szervezetének teljes kiépítése által. Ezt a koncepciót diadalra vinni, alapelveit következetesen érvényesíteni a kultúrpolitikus feladata, a részletek kidolgozása azonban a tudós társadalomra hárul. A tudomány munkásainak és adminisztrátorainak, elsősorban a professzoroknak, a tudományos intézetek és társulatok vezetőinek kötelessége, a különböző munkaszervek együttműködését biztosítani és elősegíteni s a céltudatos tudományos munkálkodáshoz a társadalom segítségét megnyerni. Kötelességünk ez annál is inkább, mert mai nehéz viszonyaink közt a tudományban tartós eredményt elérni csak vállvetett munkával és a kulturális kötelezettségeinek tudatára ébredt magyar társadalom támogatásával tudunk.

E kötelességünknek óhajtunk megfelelni, midőn a Magyar Néprajzi Társaságban képviselt tudományágak egymást támogató együttműködésére törekszünk s midőn a Magyar Néprajzi Társaság és a Magyar Nemzeti Múzeum néhány év előtt erőszakosan megbontott, évtizedes kapcsolatát helyreállítjuk.

Mikor ez év elején az igen tisztelt Társaság bizalmából az elnöki széket elfoglaltam, programom főpontjaiként az ethnológia egyes ágainak művelői közt felmerülő ellentétek elsimítását, kiegyenlítését, az ethnológia művelésére hivatott két nagy intézményünk kapcsolatának és együttműködésének felújítását és Társaságunknak a társadalom szélesebb rétegeihez leendő közelebbvitelét jelöltem meg. Az azóta eltelt néhány hónap alatt igyekeztem e programom megvalósulását előkészíteni. Az alkalmat erre szépmultú folyóiratunk ügyének rendezése adta meg. A régi szerkesztőség megbízatása lejárván, választmányunk a folyóirat reorganizációját határozta el, amit egy nagylelkű mecénásunk Társaságunk történetében páratlanul álló nagy adománya tett lehetővé. A komoly tudományos törekvések pártolásáról jól ismert báró Kornfeld Móric 140 millió koronát adományozott kiadványaink, elsősorban hivatalos folyóiratunk céljaira. Ez adomány módot ad arra, hogy folyóiratunkat a jövő évtől kezdődőleg nagyobb terjedelemben és rövidebb időközökben jelentethessük meg s hogy azt a néptudomány két főágzatának — a folklornak és a tárgyi néprajznak — párhuzamos és egyensúlyozott művelése által minél szélesebb körökben megkedveltezzük. Nehogy azonban a tárgyi néprajz fokozottabb művelése a folklor rovására történjék, a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tára elvállalta a tárgyi néprajz fokozottabb műveléséből származó költség-többlet, nevezetesen az illusztrációs kiadások terhét és magára vállalta a folyóirat tárgyi részének szellemi irányítását is. E megállapodás következtében az Ethnographia III. folyamaként kiadott Népélet 1926-tól kezdődőleg ismét mint a Magyar Néprajzi Társaság és a Magyar Nemzeti Múzeum közös kiadványa fog megjelenni. Szerkesztését a választmány megbízásából Solymossy Sándor és Bátky Zsigmond alelnökök irányító közreműködése mellett Madarassy László főtítkár és Györffy István választmányi tag vállalták. A szerkesztőség feladata lesz az ethnológia egyes ágait művelő tudós szaktársaink közt a multban nem egyszer tapasztalt vetélkedésnek és féltékenységnek teljes kiküszöbölése. Tudományunk jövő fejlődésének fontos feltétele, hogy a folklor és a tárgyi néprajz művelői sohase tévesszék szemük elől az ethnológia tudományos egységét, mert *aki e két tudományágat szembehelyezi egymással, az az ethnológia egységével együtt annak létjogát is tagadásba veszi és saját tudománya fejlődését hátráltatja*. Bízom benne, hogy a néptudományt művelő két nagy intézmény szerves kapcsolata elő fogja mozdítani tudományunk rohamos fejlődését. E két intézmény együttműködése azonban csak akkor fog igazán gyümölcsözővé válni, ha majd a közös munkából mellettük a tudósnevelés központi szerve, az egyetem is ki fogja venni részét. Az ethnológia és különösképen a folklor-tudomány jövő fejlődése és eredményes művelése szempontjából elsődrendű szükségletképen jelentkezik az ethnológia egyetemi tanszékének megszervezése. Pénzügyi viszonyaink javulása esetén nem igen lehet komoly akadálya, hogy az ethnológia mint egyetemi studium végre elfoglalja az őt megillető helyet a többi tudományok sorában.

Abban a reményben, hogy a most következő év meg fogja hozni új erővel nekilendülő munkánk gyümölcseit és szép eredményekkel fogja gazdagítani a magyar néptudományt, van szerencsém a Magyar Néprajzi Társaság XXXVII. évi rendes közgyűlését megnyitni.

II.

Dr. Madarassy László főtitkári jelentése.

Tisztelt Közgyűlés! Elnök urunknak imént elmondott nagyszabású és a hazai néprajz egész egyetemét felölelő megnyitóbeszéde fölment attól a gondtól, hogy Társaságunknak, illetve néprajzi mozgalmainknak minden eseményére részletesen kiterjeszkedjem. Nem menthet föl azonban a fájdalmas kötelességtől, hogy a főtitkári jelentés kapcsán is megemlékezzem a nagy veszteségről, mely Társaságunkat néhai nagyérdemű elnökünknek, *Tagányi* Károlynak halálával érte. Szeptember 9-én, váratlanul ragadta el a könyörtelen végzet. Csöndben, majdnem észrevétlenül távozott közülünk, ahogyan a puritán tudós egyéniségek szoktak eltávozni az élet zajos színteréről. 12-én temettük; kisszámú, de válogatott társaság állta körül ravatalát, hogy elbúcsúzzék az életnek e sokat szenvedett vándorától. Elhúnytáról hivatalos folyóiratunk 1923/24. évf. 4—6. füzetében szétküldött gyászjelentésünkben adtunk hírt, temetéséről pedig 7—12. füzetében emlékeztünk meg. Ma, amidőn társulati évünk gyarapodásairól és veszteségeiről szellemi téren is be kell számolnunk, az őszinte tisztelet és hála érzetével fordulunk az elhunyt emléke felé, aki szerény viszázhúzódsra, esöndes búvárkódásra teremtett egyéniségét és nyugalmat kívánó, szerfölött törekeny szervezetét közéletünk és tudományunk legválságosabb napjaiban áldozta föl Társaságunk javára.

Mélységes gyászunkban csupán az adott megnyugvást, hogy velünk maradt társelnökünk, Dr. *Czakó* Elemér, ki meghalodogult elnökünknek megértő munkatársa volt Társaságunk talpraállításánál, Szeptember 24-én tartott rendkívüli választmányi ülésünk fölkérésére ő vállalta az elnöki ügykör ideiglenes ellátását. Ugyancsak ő volt az, aki legelőször figyelmeztette a Társaságot, hogy a mai nehéz közviszonyok közepette nem maradhat sokáig határozott irányítás és felelős vezetés nélkül. Erveinek súlya alatt a választmány be is látta, hogy az elnökség kérdésében mielőbb tájékozódnia kell. Az előzetes tájékozódások nyomán pedig a Társaságban csakhamar az a meggyőződés érlelődött meg, hogy úgy a Társaság, mint a hazai néprajz egyetemes érdekeinek az felelné meg legjobban, ha dr. *Hóman* Bálint, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója és a Társaság választmányának érdemes tagja, aki is a Néprajzi Múzeum elhelyezésének régóta vajudó ügyét éppen akkoriban oldotta meg kitartó fáradozással és szerencsés kézzel, vállalná az elnöki tisztet. Miután az elnökség kérdésében folytatott tárgyalások arról győzték meg *Hómant*, hogy neki a Társaságnál nemcsak hivatali elődjeitől öröklött missziója, hanem komoly tudományos programja is van, a választmányunk december 29-i rendkívüli jelölőülése alapján a január 28-án tartott rendkívüli közgyűlés a Társaság elnökévé egyhangú felkiáltással őt választotta meg. Megválasztatását amilyen osztatlan tetszéssel köszöntötte a tudományos közvélemény, olyan általános megnyugvással fogadták a tagtársak, akik szeretetreméltó egyéniségében, tudós munkával szerzett tekintélyében biztos zálogát látják egy a Társaság életében röviden bekövetkezendő szebb korszaknak. — Ugyanaz a közgyűlés, mely az elnöki széket betöltötte, meleg ünneplésben részesítette dr. *Czakó* Elemér társelnököt is és elhatározta érdemeinek a közgyűlés jegyzőkönyvében való megörökítését.

Az elnökség kérdésének sikeres megoldása megérlelte a Társaságban a védnökség kérdésének megoldását is, amennyiben a választmány még az elnökválasztó rendkívüli közgyűlés napján elhatározta dr. gróf *Klebelsberg* Kunó vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter úrnak a Társaság védnökévé való fölkérését. E pillanatban, amikor Önagyméltóságát már mint védnökünket üdvözölhetjük, éltet bennünket a remény, hogy az ő kiváló egyénisége Társaságunknál nemcsak dísz, hanem Társaságunk szebb jövőjébe vetett hitünknek is erőforrása lesz.

Tisztelt Közgyűlés! Az elnöki szék betöltésének ügye eltolódást okozott évi rendes közgyűlésünk megszokott időpontjában. Ezért mai jelentésem nem 12, hanem 14 hónap munkáját, illetve eredményét öleli föl. — Miként a múltban, ez évben is nagy súlyt helyeztünk összejöveteleink rendezésére, hogy tudós munkatársainkat és közönségünket mennél gyakrabban összehozzuk. Tartottunk hét nyilvános felolvasó ülést, nyole rendes és három rendkívüli

választmányi ülést és egy rendkívüli közgyűlést. Nyilvános felolvasóüléseink során mult év április 30-án *Richter M. István* választmányi tagtársunk tartotta székfoglalóját „Az ifjú mesterek“ címmel, előadásának tárgyát ezúttal is az általa régóta kutatott németprónai céhek életéből véve. Ugyanez alkalommal dr. *Bartucz Lajos* titkár a jász-összét kérdéstről értekezett ember-tani szempontból. — Október 29-én *Gönczi Ferenc* választmányi tagtársunk beszélt az „egyke“-ről, kapcsolatban a somogyi nép szokásaival és lelkivilágával. — November 26-án dr. *Solymossy Sándor* alelnök a néptudomány tárgyköréről és módszeréről adott elő, *Kiss Lajos* választmányi tagtársunk pedig „A kasza a hódmezővásárhelyi ember kezén“ c. tartott székfoglalót. — Január 28-án dr. *Lajtha László* választmányi tagtársunk, dr. *Molnár Imre* választmányi tagtársunk közreműködésével adott elő a magyar népzene ősmúltjának problémáiról. — Március 5-én *Szmik Antal* választmányi tagtársunk tartott nagyszabású, bemutatásokkal kísért előadást a hímzésről a magyar népművészetben. — Április 2-án *Deák Geza* választmányi tagtársunk tartott székfoglalót „Ősi elemek a magyar díszítő művészetben“ címmel. Ugyanekkor dr. *Gulyás József* választmányi tagtársunk értekezett az Argirus-mese legrégebb színpadi feldolgozásáról. — Május 13-án dr. *Berze-Nagy János* választmányi tagtársunk a Szent László-pénze mondájának népmesei kapcsolatairól adott elő, dr. *Szilády Zoltán* választmányi tagtársunk pedig *báró Nopcsa Ferenc* „Albanien“ c. most megjelent nagy művét ösmertette. — Választmányi üléseinken és rendkívüli közgyűlésünkön a Társaság anyagi és szellemi ügyeit tárgyaltuk. — Őnzetlenül fáradozó előadóinknak, az előadásainknak, üléseinknek helyiséget adó Magyar Nemzeti Múzeumnak és Magyar Tudományos Akadémiának, valamint a meghívóinkat közlő és előadásainkról beszámoló napisajtónak Társaságunk nevében hálás köszönetet mondok.

Előadásaink mellett, amennyire anyagi helyzetünk engedte, igyekeztünk hivatalos folyóiratunk színvonalát is emelni; nem rajtuk mult, hanem a mostoha körülményeken, hogy megjelenési rendjét ez évben sem tudtuk biztosítani. Mai napig azonban befejeztük a *Népélet (Ethnographia)* 1923/24. évfolyamát. Az egész évfolyam megjelent 12 íven, 3 füzetben, füzetenként 3000 példányban; a 9000 füzet előállítása (a klisékkel és expedícióval együtt 44,530.000 koronába került. Folyóiratunk idegennyelvű kivonatát az egész évfolyamról egyszerre óhajtjuk kiadni, illetve a külföld részére szétküldeni. Az egyes cikkekre hozzávetőleges tartalmáról addig is tájékoztatást nyújthat a füzetek belső borítékán található német- és francia-nyelvű tartalommutató. Írói tiszteletdíjat ez év folyamán sem fizettünk. Ennek a kérdésnek rendezése is folyóiratunk teljes talpraállításával kapcsolatos, amelyre most már, az elnöki megnyitóbeszédben bejelentett nagyszabású adomány birtokában legjobb kilátásaink vannak. — Folyóiratunk támogatására 14 hónap alatt 15,300.000 koronányi államsegélyt és adományban a Takarékpénztárak és Bankok Egyesületétől 3,000.000, dr. *báró Kornfeld Mórictól* 19,000.000, *Nyarády Mihálytól* 450.000 és *Szmik Antaltól* 300.000 koronát kaptunk. Midőn megjegyzem, hogy az államsegély ellenében folyóiratunk minden számából az Országos Bibliografiai Központnak 58 és a hazai középiskoláknak 59, összesen tehát 117 példányt kell teljesen ingyen leadnunk s midőn kedves kötelességemnek tartom megemlékezni arról, hogy felhívásunkra tagtársaink közül még sokan siettek kisebb-nagyobb felülfizetésekkel (amelyeket folyóiratunkban esetről-esetre nyugtáztunk) folyóiratunk támogatására, összes itt megnevezett és névtelen támogatóinknak a Társaság mélyszéges háláját nyilvánítom!

Szakosztályaink közül a Társadalomtudományi önálló társasággá alakult. A „Társadalomtudomány“ IV. évfolyamának 2/6. száma, dr. *Bibó István* szerkesztésében még a Szakosztály kiadásában jelent meg; az V. évfolyamtól a folyóiratot azonban a Magyar Társadalomtudományi Társaság vette át. Midőn e veszteségünkről beszámolok, megragadom az alkalmat, hogy Társaságunk nevében az új alakulásnak és folyóiratának komoly tudományos és társadalmi sikereket kívánjak! — Másik két szakosztályunk is inkább kiadványaiban élt, illetve abban fejtette ki működését. Az Emberföldrajzi Szakosztály kiadta a „Föld és Ember“ IV. évf. 1/3. számát dr. *Kogutowicz Károly* szerkesztésében és „Kogutowicz Zsebatlaszát“ az 1925. évre, az Embertani Szakosztály pedig dr. *Bartucz Lajos* szerkesztése mellett az „Antropológiai Füzetek (Anthropologia Hungarica)“ I. évfolyam 4/6 és II. évfolyam

lyam 1/4. számát. — Kötelességem itt jelentést tenni arról a támadásról is, mely a Magyar Földrajzi Társaság részéről a „Föld és Ember“ miatt érte Társaságunkat. A nevezett Társaság LII. évi rendes közgyűlésén elhangzott főtitkári jelentés ugyanis — többek között — azt mondja, hogy „semmi közszükséglet nem kívánja az emberföldrajzi szakosztályt és földrajzi folyóiratát a Magyar Néprajzi Társaságban“, majd később, hogy az állami támogatásból a Földrajzi Társaság „csak egy töredékét kapta annak, amit a Néprajzi Társaság kapott“. Anélkül, hogy ezzel a társulatok életében szokatlan támadással vitába óhajtanék bocsátkozni, csupán két megjegyzésre szorítkozom. Először: az állami segélyezés ügyében elég legyen utalnom az 1923. évi pénztári kimutatásokra, amelyek egyrészt a *Népelet* 1923/24. évf. 4/6. füzetének 125., másrészt a *Földrajzi Közlemények* 1924. évf. 4/6. füzetének 68. s. köv. lapjain megjelentek; a kettőnek összevetéséből nyomban kitűnik a nevezett főtitkári jelentés nyilvánvaló tévedése. Másodsor: Magyarországon a tudományos folyóiratok terén, tudtommal, nincsen „numerus clausus“; indíthat mindenki olyan folyóiratot, amilyent akar, tehát földrajzit is; a közszükséglet kérdésének eldöntését pedig legjobb rábízni az előfizetőkre és olvasókra.

Külföldi összeköttetések ápolására, tudományos propagandára, vidéki vándorgyűlésekre, mostani pénztelenségünkben nem gondolhattunk; tudós tagtársaink azonban minden alkalmat megragadtak, hogy a fővárosban és a vidéken szaktudományunk eredményeit hirdessék. Így — többek között — dr. *Solymossy* Sándor alelnökünk január 12-én Cegléden a „Mansz“ estélyén „A magyarság lelke hajdan és most“ c. néplélektani előadást, *Szendrey* Zsigmond választmányi tagtársunk pedig március 28-án Sátoraljaújhelyen a „Kazinczy-kör“ meghívására „Zemplénavármegyei néphagyományok“ c. folklórelőadást tartott.

Taglétszámunk a nyomasztó gazdasági viszonyok ellenére örvendetesen emelkedett, amennyiben 14 hónap alatt 93 főnyi gyarapodást mutat. A ma nyilvántartott taglétszám: 957. (Ebből alapító- és tiszteletbeli tag: 175.) Új alapítókul jelentkeztek: Balatoni Uri Club, Budapestről 500.000, *Erdélyi* Mór 200.000, *Jaloviczky* Sándor 200.000, dr. *Déghy* Ödön 850.000, és dr. *Hóman* Bálint 500.000 koronával. Az alapítványok kiegészítése szorgalmasan folyt; e téren kiemelendők: dr. *Zolnai* Gyula 990.000 és Baranyavármegye 1.680.000 koronával.

Elhunyt tagtársaink sorában különösen fájjaljuk: *Békefi* Remig, *Szily* Kálmán, *Fraknói* Vilmos, gróf *Apponyi* Sándor, *Lenz* Oszkár és *Aarne* Antti halálát. Emléküket kegyelettel őrizzük!

Ügyvitelünkben a legnagyobb gondot ezidén is a tagdíjak okozták. Pénzünk vásárlóerejének további esőkenése miatt tagdíjainkat ugyanis kétszer kellett emelnünk, és pedig 1924 július 1-től és 1925 július 1-től kezdődő hatállyal. A tagdíjakkal párhuzamban rendeznünk kellett folyóiratunk előfizetési díját és raktáron lévő kiadványaink árát is. Az általános pénztelenség következtében tagdíjhátralékaink összege lényegesen megnövekedett, ennek a kérdésnek gyökeres orvoslása kétségtelenül legközelebbi feladataink közé tartozik. Munkaprogrammot és költségvetést azonban ezúttal sem adunk. Még várunk kell közviszonyaink további szilárdulására, valamelyes gazdasági megnyugvásra, hogy költségvetésünket és tudományos vállalkozásainkat szilárd alapokra építhessük. Azzal a tudattal, hogy a lefolyt társulati esztendőben is mindent elkövettünk Társaságunk fenntartása és felvirágoztatása érdekében, kérem a t. Közgyűléstől jelentésem szíves tudomásulvételét.

III.

A számvizsgáló bizottság jelentése.

Tisztelt Közgyűlés! Alulírottak, mint a Magyar Néprajzi Társaság XXXVI. évi rendes közgyűlése által kiküldött számvizsgálók, tisztelettel jelentjük, hogy a Magyar Néprajzi Társaság pénztári ügyvitelét, a bemutatott okmányok alapján, a mai napon tételenként megvizsgáltuk s miután az ügykezelést, valamint a pénztár állapotát minden tekintetben rendben lévőknek találtuk, javasoljuk, hogy a pénztárnok úrnak a felment-

vényt, a szokásos fenntartással, megadni és lelkiismeretes munkájáért neki köszönetet szavazni méltóztassék.

Budapest, 1925 május hó 4-én.

Dr. Erdélyi Lajos s. k.

számvizsgálók.

Dr. Trocsányi Zoltán s. k.

IV.

Pénztári kimutatás a Magyar Néprajzi Társaság 1924. évi bevételeiről és kiadásairól.

I. Bevételek:

1. Pénztári maradvány az 1923. évről	480.677 K
2. Alapító tagsági díjak	2.759.000 K
3. Rendes tagsági díjak	4.666.300 K
4. „Népélet“ előfizetési díjak	930.020 K
5. Kiadványok értékesítése	1.654.800 K
6. Segélyek:	
a) „Népélet“ államsegélye	14.250.000 K
b) „A magyarság szokásai“ államsegélye	2.000.000 K
c) „Társadalomtudomány“ államsegélye	6.600.000 K
d) „Föld és Ember“ államsegélye	3.300.000 K
7. Kamatok	347.125 K
8. Adományok	4.856.350 K
9. Portómegettérítés címén	86.650 K
10. Vegyes- és átfutó bevételek	251.000 K

Bevételek összege: 42.181.922 K

II. Kiadások:

1. Ügyvitel	7.005.074 K
2. „Népélet“ kiadásának költségei	12.285.367 K
3. „A magyarság szokásai“ szerkesztési költségei	2.000.000 K
4. „Társadalomtudomány“ államsegélye	6.600.000 K
5. „Föld és Ember“ államsegélye	3.300.000 K
6. Embertani Szakosztály támogatása	600.000 K
7. Vegyes- és átfutó kiadások	701.000 K

Kiadások összege: 32.491.441 K

I. Bevételek összege: 42.181.922 K

II. Kiadások összege: 32.491.441 K

Maradvány: 9.690.481 K

azaz kilencmillióhatvankilencvenezernégyszáznyolcvanegy korona.

Puchász K. Tibor s. k.
pénztárnok.

V.

Pénztári kimutatás a Magyar Néprajzi Társaság vagyonáról 1924. évi december hó 31-én.

a) 3 darab, egyenként 2.000 K névértékű, 4%-os „Budapest székesfővárosi kölcsönkötvény“	6.000 K
b) 1 darab, 100 K névértékű, 4%-os „Magyar korona járadék-kötvény“	15.000 K
c) 19 darab, egyenként 200 K névértékű, 4%-os „Magyar korona járadékkötvény“	570.000 K
d) 16 darab, egyenként 1.000 K névértékű, úgynevezett „Hadi-kölcsönkötvény“	320.000 K
e) 346 darab, egyenként 1.000 K névértékű, „Magyar Tudományos Társulatok Sajtóvállalata Rt. részvény“	346.000 K

f) „Herman Ottó-emlékalap“ vagyona a Magyar Leszámitoló- és Pénzváltó Bank 30.685. sz. betétkönyvén	3.175 K
g) M. kir. postatakarékpénztárban, a 3019. sz. csekkszámilán	1,174.745 K
h) Kézipénztárban	8,515.736 K
	Összesen: 10,950.656 K

azaz tízmilliókilencszázötvenezerhatszázötvenhat korona.

Puchász K. Tibor s. k.
pénztárnok.

Jegyzőkönyv

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1925. évi június hó 4-én, d. u. 6 órakor, a Magyar Tudományos Akadémia kistermében tartott XXXVII. évi rendes közgyűléséről.

Jelen vannak: Dr. *Hóman* Bálint elnök, dr. *Bátky* Zsigmond és dr. *Soly-mossy* Sándor alelnökök; dr. *Madarassy* László főtitkár, dr. *Bartucz* Lajos titkár, *László* Gyula könyvtárnok, *Puchász* K. Tibor pénztárnok és dr. *Löwengard* János ügyész; dr. *Huszka* József és *Strausz* Adolf tiszteletbeli tagok; *Barátosi-Balogh* Benedek, dr. *Bán* Aladár, dr. *Bodor* Antal, dr. *Erdélyi* Lajos, *Ernyei* József, dr. *Györffy* István, dr. *Heller* Bernát, dr. *Kemény* György, dr. *Lambrecht* Kálmán, *Mader* Béla, dr. *Melich* János, *Szendrey* Zsigmond, dr. *Szilády* Zoltán, dr. *Szinnyei* József, *Szmik* Antal, dr. *Tolnai* Vilmos és dr. *Viski* Károly választmányi tagok; *Czakó* István, *Gergely* Endre, *Koch* Károly, dr. *Lukinich* Imre, dr. *Meiles* Ernő, dr. *Soly-mossy* Sándorné, dr. *Spolárich* Lajos, dr. *Sulica* Szilárd, *Szerető* Géza és dr. *Tóth* László társasági tagok. — A közgyűlés elején ezenkívül dr. gróf *KleBELSBERG* Kunó, a Társaság védnöke.

Tárgysorozat:

1. Dr. *Hóman* Bálint elnöki megnyitó beszédét, mely a jegyzőkönyvhöz csatoltatik, a közgyűlés osztatlan, nagy tetszéssel fogadja. Ezután — elnök megállapítja, hogy a közgyűlés szabályszerűen hivatott egybe és hogy a közgyűlés határozatképes; a közgyűlés jegyzőkönyvének írására dr. *Bartucz* Lajos titkárt, hitelesítésére pedig *Strausz* Adolf tiszteletbeli- és dr. *Szinnyei* József választmányi tagot kéri föl.

2. Elnök indítványára elhatározza a közgyűlés, hogy mindenekelőtt a tárgysorozat 3. pontját tárgyalja le. Ennek következtében — elnök előterjeszti a választmánynak azon javaslatát, hogy az üresen álló védnökség betöltsék, és hogy a Társaság védnökeül dr. gróf *KleBELSBERG* Kunó, vallás- és közoktatásügyi miniszter kéresek fel. — A javaslatot a közgyűlés vita nélkül, egyhangú helyesléssel magáévá téven — elnök indítványozza, hogy a közgyűlés ezen óhajtásának tolmácsolására küldöttség választassék. — A küldöttségbe dr. *Bátky* Zsigmond és dr. *Soly-mossy* Sándor alelnökök és dr. *Melich* János választmányi tag választatván — elnök a közgyűlést bizonytalan időre felfüggeszti. — Tíz perc elteltével elnök a közgyűlést újból megnyitja és hosszabb beszédben üdvözlí a Társaságnak a küldöttséggel megérkezett új védnökét. — Dr. gróf *KleBELSBERG* Kunó védnök az üdvözlésre hosszabb beszéddel válaszol s miután megköszöni a közgyűlésnek a megnyilvánult bizalmat, a közgyűlés lelkes éljenzése közben távozik.

3. Dr. *Soly-mossy* Sándor alelnöknek „Jókai és a magyar nép“ c. előadását a közgyűlés nagy tetszéssel fogadja. — Elnök megköszöni az előadónak a rendkívül gondosan felépített, tartalmas előadást.

4. Dr. *Madarassy* László főtitkár évi jelentését, mely a jegyzőkönyvhöz csatoltatik, a közgyűlés egyhangú köszönettel tudomásul veszi.

5—6. *Puchász K.* Tibor pénztárnok előterjeszti a pénztári kimutatást: a) a Társaság 1924. évi bevételeiről és kiadásairól, b) a Társaság 1924. évi december 31-i vagyoni állapotáról, továbbá — dr. *Erdélyi Lajos* a számvizsgáló bizottság jelentését az 1924. évi pénztári ügyvitel megvizsgálásáról. — A pénztári kimutatásokat a számvizsgáló bizottság jelentése, továbbá — *főtítkár* felvilágosító magyarázatai alapján a közgyűlés egyhangúlag elfogadja, azokat, valamint a számvizsgáló bizottság jelentését a jegyzőkönyvhöz csatolni rendeli, a pénztárnoknak a felmentvényt, a szokásos fenntartással, megadja s néki, valamint a számvizsgáló bizottság tagjainak köszönetet szavaz.

7. *Elnök* javaslatára számvizsgálókul az 1925. évre egyhangú felkiáltással *Czakó István* alapító és *Koch Károly* rendes tagok választatnak.

8. *Elnök* bemutatja a XXXVII. évi rendes közgyűlés alkalmával alapszabály szerint kilépő és újra választható 13 fővárosi- és 10 vidéki-választmányi tag névsorát, valamint a választmány javaslatát 13 fővárosi- és 10 vidéki-választmányi tagsági helynek az 1925—27. évkörre való betöltésére. Egyúttal felhatalmazást kér a választmány részére, hogy az üresen maradt két fővárosi választmányi tagsági helyet évközben, legjobb belátása szerint, meghívás útján betölthesse. — A választmány javaslata közfelkiáltással elfogadtatván és a kért felhatalmazás megadatván, — *elnök* határozatilag kimondja, hogy 1. megválasztottak: az 1925—27. évkörre: a) a fővárosi választmányba: 1. *Ballai Károly*, 2. dr. *Bán Aladár*, 3. *Binder Jenő*, 4. dr. *Bodor Antal*, 5. dr. *Czettler Jenő*, 6. *Fekete József*, 7. *Magyar Kázmér*, 8. dr. *Mahter Ede*, 9. dr. *Makoldy Sándor*, 10. dr. *Molnár Imre*, 11. dr. báró *Nyáry Albert*, 12. dr. *Schwarcz Elemér* és 13. dr. gróf *Teleki Pál*; b) a vidéki választmányba: 1. dr. *Baróti Lajos*, 2. sz. *Darnay Kajetán*, 3. dr. *Ecsedi István*, 4. *Kiss Lajos*, 5. *Kovách Aladár*, 6. dr. *Mileker Rezső*, 7. dr. *Pap Károly*, 8. dr. *Réthei-Prikkel Marián*, 9. dr. *Tonelli Sándor* és 10. *Zoltai Lajos*, hogy 2. felhatalmaztatik a választmány arra, hogy az üresen maradt két fővárosi választmányi tagsági helyet évközben, legjobb belátása szerint, meghívás útján betölthesse.

9. *Elnök* jelenti, hogy a közgyűlésre indítvány nem érkezett, azonban *Strausz Adolf* tiszteletbeli tag szólásra kér engedelmet. — Az engedély megadatván — *Strausz Adolf* lendületes beszédben mutat azokra a rendkívüli érdemekre, amelyeket dr. *Hóman Bálint* elnök, az elnökké választása óta eltelt rövid idő alatt a Társaság felvirágoztatása terén szerzett, miért is indítványozza, hogy a közgyűlés az elnöknek jegyzőkönyvi köszönetét nyilvánítsa. — Az indítvány egyhangú lelkesedéssel elfogadtatván, — *elnök* megköszöni a közgyűlés megnyilvánuló bizalmát és a közgyűlést bezárja.

K. m. f. *Hóman Bálint* s. k. elnök; *Bartucz Lajos* s. k. titkár, jegyzőkönyvíró. Hitelesítjük: *Strausz Adolf* s. k., *Szinnyei József* s. k.

Hivatalos nyugtázás

az 1925. évi január hó 1-től június hó 30-ig befolyt alapítványi díjakról, segélyekről és adományokról.*

Alapítványi díjak. Dr. *Laczkó Dezső* 50.000 K (kiegészítésül), dr. *Farkas Béla* 34.000 K (kieg.), dr. *Réthei-Prikkel Marián* 34.000 K (kieg.), dr. *Szabó Kálmán* 100.000 K (kieg.), dr. *Óváry Ferenc* 34.000 K (kieg.), *Deák Geyza* 50.000 K (kieg.), dr. *Zoltai Gyula* 990.000 K (kieg.), dr. *Horger Antal* 200.000 K

* Választmányi határozat értelmében további intézkedésig költségkímélés céljából a rendes tagsági és előfizetési díjakat nyilvánosan nem nyugtázzuk; azonban a rendes tagsági és előfizetési díjakat legalább 1000 koronával meghaladó összeget, mint adományt, nyugtázzuk.

(kieg.), Országos Kaszinó, Budapest 34.000 K (kieg.), *Balogh Jenő* 100.000 K, *Sztankó Albert* 100.000 K (kieg.), *Jaloviczky Sándor* 10.000 K (kieg.), Első Magyar Általános Biztosító Társaság, Budapest 100.000 K (kieg.), dr. *Bátky Zsigmond* 50.000 K (kieg.), dr. *Gulyás József* 34.000 K (kieg.), dr. *Milotay István* 100.000 K (kieg.), dr. *Márki Sándor* 20.000 K (kieg.), Tolna vármegye közönsége, Szekszárd, 34.000 K (kieg.), Hódmezővásárhely thj. város közönsége 68.000 K (kieg.), Székesfehérvár sz. k. város közönsége 100.000 K (kieg.), Mohács r. t. város közönsége 34.000 K (kieg.), dr. *Hodinka Antal* 200.000 K (kieg.), *Alföldi Rezső* 40.000 K (kieg.), *Czakó István* 50.000 K (kieg.), dr. *Szilády Zoltán* 50.000 K (kieg.), *Spolarits Károly* 100.000 K (kieg.), *Weiszblüth Jakab* 40.000 K (kieg.), dr. *Déghy Ödön* 850.000 K, Városi Közkönyvtár, Győr 85.000 K (kieg.), *Stoll Ernő* 50.000 K (kieg.), dr. *Heller Bernát* 30.000 K (kieg.), dr. *Sereghy Elemér* 10.000 K (kieg.), Baranya vármegye közönsége, Pécs, 1.700.000 K, dr. báró *Kornfeld Móric* 1.000.000 K, dr. *Littke Aurél* 100.000 K (kieg.), *Baranyai Béla* 50.000 K (kieg.), *Baranyai Ilona* 50.000 K (kieg.), Esterházy-Hercegi Hitbizományi Könyvtár, Kismarton 850.000 K (kieg.), dr. *Avedik Félix* 10.000 K (kieg.), dr. *Erdélyi Lajos* 34.000 K (kieg.), dr. *Trocsányi Zoltán* 34.000 K (kieg.), dr. *Hóman Bálint* 500.000 K, dr. báró *Nyáry Albert* 49.000 K (kieg.), dr. *Madarassy László* 100.000 K (kieg.), összesen: 8.292.000 K.

Segélyek. Allamsegély a „Népélet (Ethnographia)“ támogatására 7.650.000 K, dr. báró *Kornfeld Móric* ugyanarra 19.000.000 K. Összesen: 26.650.000 K.

Adományok. Dr. *Molnár Imre* 6.000 K, *Vezsenyi Dezső* 2.000 K, *Straub Gyula* 24.000 K, dr. *Vargha Gyula* 6.000 K, *Bicsérdy Lajos* 6.000 K, *Samu János* 34.000 K, *Vitéz Pálfi János* 23.000 K, *Pálos Ödön* 16.000 K, *Tantó József* 6.000 K, *Relkovič Davorka* 24.000 K, *Csorja Zoltán* 12.000 K, *Matók András* 16.000 K, *Kiss Teréz* 24.000 K, gróf *Apponyi Sándor* 6.000 K, dr. *Lux Béla* 6.000 K, dr. *Kliment Z. Pál* 32.000 K, *Irtzing Ferenc* 6.000 K, *Novák J. Lajos* 26.000 K, *Kovács Antal* 1.000 K, *Németh Jenő* 6.000 K, *Seiber Mátyás* 16.000 K, dr. *Tolnai Vilmos* 6.000 K, dr. *Varga Bálint* 32.000 K, *Németh Antal* 66.000 K, dr. *Nagy J. Béla* 1.000 K, *Szinte László* 32.000 K, *Zoltai Lajos* 6.000 K, dr. *Mezei Lajos* 16.000 K, *Czékus György* 16.000 K, *Zsembai Ferenc* 1.000 K, *Rudnay János* 2.000 K, *Hilbert Károly* 34.000 K, *Szerető Géza* 6.000 K, *Milassin Péter* 16.000 K, *Büchlmayer Erzsébet* 16.000 K, *Kniezsa István* 6.000 K, *Petrencsik Miklós* 2.000 K, dr. *Nagy Sándor* 16.000 K, *Kemény László* 16.000 K, *Marx Lipót* 16.000 K, dr. *Bárdos István* 6.000 K, *Trajtler Géza* 6.000 K, *Wiklund K. B.* (Upsala) 190.000 K, dr. *Gál István* 16.000 K, *Szmik Antal* 300.000 K, *Kerner Ede* 66.000 K, dr. *Balogh Béla* 16.000 K, *Zsupán László* 17.000 K, dr. *Fülep Lajos* 32.000 K, Ref. Reálgymnázium, Kisújszállás, 10.000 K, *Kohut Pál* 6.000 K, *Irsa Ferenc* 34.000 K, *Sánta László* 66.000 K, *Koch Károly* 16.000 K, *Hegedeős Miklós* 6.000 K, *Schrámek Sándor* 16.000 K, *Koch Alfréd* 16.000 K, *Szabó József* 16.000 K, dr. *Bibó István* 16.000 K, ifj. *Eiszelt Antal* 16.000 K, dr. *Melich János* 16.000 K, *Illyés Lajos* 6.000 K. Összesen: 1.493.000 K.

Összesen befolyt: alapítványi díjakból	8.292.000 K,
segélyekből	26.650.000 K,
adományokból	1.493.000 K.

Magyar Néprajzi Társaság Pénztára
(Budapest, VIII, Múzeum-körút 14—16.)
Magyar Nemzeti Múzeum Gazdasági Hivatala).

A szerkesztésért dr. *Solymosy Sándor*, a kiadásért dr. *Madarassy László* felelős.
Kir. M. Egyetemi Nyomda, Budapest VIII, Múzeum-körút 6. — Főigazgató: Dr. *Czakó Elemér*.

A művelt magyar közönség figyelmébe!

Az emberiség érdeklődésének homlokterében ma a népfajok, a népélet és a néplelek tudományos kérdései vannak. Hazánkban a

MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG

az, mely e kérdésekkel legtöbbit foglalkozik. A Társaság 1889-ben alakult; tagja lehet minden nagykorú egyén, aki ebbeli óhaját, nevének, foglalkozásának, lakásának pontos adataival és a Társaság valamelyik tagjának ajánlatával a Társaság Titkári Hivatalának bejelenti. Rendes tagsági díj évi 60.000 korona; a rendes tagság legalább három évre kötelező. (Alapítótagság címén a Társaság magánosoktól 1.000.000 kor., jogi személyektől 2.000.000 koronánál kevesebbet nem fogad el. Jogi személy csak mint alapító léphet a Társaságba.)

A **MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG** néptanulmányi munkálatokat támogat, nyilvános felolvasóüléseket és vándorgyűléseket tart; hivatalos közlönye a

N É P É L E T

(ETHNOGRAPHIA)

című közérdekű havi folyóirat; ezt a tagok tagilletményül kapják. A folyóirat előfizetés útján is megszerezhető; előfizetési ára évi 80.000 kor. (Egy teljes évfolyam bolti ára 96.000 kor.) Tagsági díjak, előfizetési pénzek a *Magyar Néprajzi Társaság Pénztára* (Budapest, VIII. Múzeum-körút 14—16), tudakozódások, bejelentések a *Magyar Néprajzi Társaság Titkári Hivatala* (Budapest X, Tisztviselőtelep, Elnök-u. 13.) címére küldendők. (Csekk számla a m. kir. Postatakarékpénztárnál: 3019.)

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG

VÉDNÖKE, ELNÖKSÉGE, TISZTIKARA, VÁLASZTMÁNYA,
VALAMINT HAZAI TISZTELETBELI TAGJAI A XXXVII. ÉVI
RENDES KÖZGYŰLÉS UTÁN:

VÉDNÖK: Dr. gróf *Klebelsberg* Kunó, vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter.

ELNÖK: Dr. *Hóman* Bálint, t.-egyetemi nyilv. r. tanár, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója; TÁRSELNÖK: Dr. *Czakó* Elemér, h. államtitkár, a Kir. Magyar Egyetemi Nyomda főigazgatója; ALELNÖKÖK: Dr. *Bátky* Zsigmond, a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának igazgatója és Dr. *Solymossy* Sándor, főiskolai tanár, t. egyetemi magántanár.

FŐTITKÁR: Dr. *Madarassy* László, m. n. múzeumi igazgatóőr; TITKÁR: Dr. *Bartucz* Lajos, t.-egyetemi magántanár; KÖNYVTÁRNOK: *László* Gyula, m. n. múzeumi főtiszt; PÉNZTÁRNOK: *Puchász* K. Tibor, m. n. múzeumi gazdasági hivatali ellenőr; ÜGYÉSZ: Dr. *Löwengard* János ügyvéd.

VÁLASZTMÁNY: a) *fővárosi*: I. az 1923—25. évkörre: 1. Dr. *Erdélyi* Lajos, főiskolai tanár, t.-egyetemi magántanár; 2. *Ernyey* József, m. n. múzeumi őr; 3. Dr. *Gombocz* Zoltán, t.-egyetemi nyilv. r. tanár; 4. Dr. *Győrffy* István, m. n. múzeumi igazgatóőr; 5. Dr. *Kodály* Zoltán, főiskolai tanár; 6. Dr. *Lajtha* László, nyug. m. n. múzeumi igazgatóőr; 7. Dr. *Littke* Aurél, főiskolai tanár; 8. *Mader* Béla, nyug. min. segédhiv. főigazgató; 9. *Németh* Gyula, t.-egyetemi nyilv. r. tanár, 10. Dr. *báró Nopcsa* Ferenc, a M. Kir. Földtani Intézet igazgatója; 11. Dr. *Szilády* Zoltán, főgimn. tanár, t.-egyetemi magántanár; 12. *Szmik* Antal, igazgató-főmérnök; 13. Dr. *Tolnai* Vilmos, t.-egyetemi nyilv. r. tanár; 14. *Toroczkoí-Wigand* Ede, főiskolai tanár; 15. gróf *Zichy* István, az Orsz. Magy. Szépművészeti Múzeum tb. öre; II. az 1924—26. évkörre: 1. *Barátosi-Balogh* Benedek, sz.-föv. polg. iskolai igazgató; 2. *Bartók* Béla, főiskolai tanár; 3. Dr. *Heller* Bernát, főiskolai tanár; 4. Dr. *Kemény* György, m. n. múzeumi őr; 5. *Kovács* Alajos, h. állam-

titkár, a M. Kir. Közp. Statisztikai Hivatal igazgatója; 6. Dr. *Lambrecht* Kálmán, t. egyetemi magántanár; 7. Dr. *Magyary* Zoltán, min. o.-tanácsos; 8. Dr. *Melich* János, t. egyetemi nyilv. r. tanár; 9. Dr. *Mészáros* Gyula, nyug. m. n. múzeumi igazgató; 10. *Szendrey* Zsigmond, reálgimn. tanár; 11. Dr. *Szinnyei* József, t. egyetemi nyilv. r. tanár; 12. Dr. *Thirring* Gusztáv, a sz.-föv. Statisztikai Hivatal igazgatója, t. egyetemi nyilv. rk. tanár; 13. Dr. *Trocsányi* Zoltán, író; 14. Dr. *Viski* Károly, m. n. múzeumi őr; III. az 1925—27. évkörre: 1. *Ballai* Károly, a „Gyermektanulmányi Múzeum“ igazgatója; 2. Dr. *Bán* Aladár, főgimn. igazgató; 3. *Binder* Jenő, főgimn. igazgató; 4. Dr. *Bodor* Antal, egyetemi magántanár, a „Falu“ orsz. szövetség igazgatója; 5. Dr. *Czettler* Jenő, egyetemi nyilv. r. tanár, a „Magyar Gazdaszövetség“ igazgatója; 6. *Fekete* József, áll. tanítóképző-intézeti tanár; 7. *Magyar* Kázmér, m. kir. gazdasági főtanácsos; 8. Dr. *Mahler* Ede, t. egyetemi nyilv. r. tanár; 9. Dr. *Makoldy* Sándor, áll. főreáliskolai tanár; 10. Dr. *Molnár* Imre, tanár; 11. Dr. báró *Nyáry* Albert, író; 12. Dr. *Schwartz* Elemér, főgimn. tanár, t. egyetemi magántanár; 13. Dr. gróf *Teleki* Pál, egyetemi nyilv. r. tanár; b) *vidéki*: I. az 1923—25. évkörre: 1. sz. *Darnay* Kálmán, m. kir. kormányfőtanácsos, az „Áll. Darnay-múzeum“ igazgatója (Sümeg); 2. *Deák* Geyza, főgimn. tanár (Sárospatak); 3. Dr. *Gulyás* József, főgimn. tanár (Sárospatak); 4. *Harsányi* István, főiskolai tanár (Sárospatak); 5. *Móra* Ferenc, a „Somogyi Könyvtár“ és „Városi Múzeum“ igazgatója (Szeged); 6. Dr. *Pápay* József, t. egyetemi nyilv. r. tanár (Debrecen); 7. *Richter* M. István, főgimn. tanár (Székesfehérvár); 8. cs. *Sebestyén* Károly, polg. isk. tanár (Szeged); 9. Dr. *Szabó* Kálmán, a „Városi Múzeum“ őre (Kecskemét); 10. Dr. *Szalay* József, m. kir. kerületi főkapitány (Szeged); II. az 1924—26. évkörre: 1. Dr. *Berze-Nagy* János, kir. tanfelügyelő (Pécs); 2. Dr. *Bibó* István, min. tanácsos, t. egyetemi könyvtárigazgató (Szeged); 3. *Garay* Ákos, festőművész (Szeged); 4. Dr. *Gálos* Rezső, felsőkeresk. isk. igazgató (Győr); 5. *Gönczi* Ferenc, nyug. kir. tanfelügyelő (Kaposvár); 6. Dr. *Imre* Sándor, t. egyetemi nyilv. r. tanár (Szeged); 7. Dr. *Kogutowicz* Károly, t. egyetemi nyilv. r. tanár (Szeged); 8. Dr. *Printz* Gyula, t. egyetemi nyilv. r. tanár (Pécs); 9. *Szabó* Imre, nyug. p.-ügyi főtiszt (Székesfehérvár); 10. Dr. *Zolnai* Gyula, t. egyetemi nyilv. r. tanár (Pécs); III. az 1925—27. évkörre: 1. Dr. *Baróti* Lajos, nyug. főreálisk. tanár (Balatonalmádi); 2. sz. *Darnay* Kajetán, keresk. tanácsos (Kaposvár); 3. Dr. *Ecsedi* István, tanítóképző-intézeti tanár, t. egyetemi magántanár (Debrecen); 4. *Kiss* Lajos, a vármegyei „Jósa-Múzeum“ igazgatója (Nyíregyháza); 5. *Kovách* Aladár, vármegyei főlevéltárnok, a „Tolnavármegyei Múzeum“ igazg. őre (Széksárd); 6. Dr. *Milleker* Rezső, t. egyetemi nyilv. r. tanár (Debrecen); 7. Dr. *Pap* Károly, t. egyetemi nyilv. r. tanár (Debrecen); 8. Dr. *Réthei-Prikkel* Marián, főgimn. tanár (Győr); 9. Dr. *Tonelli* Sándor, kereskedelmi és iparkamarai főtítkár (Szeged); 10. *Zoltai* Lajos, a „Városi Múzeum“ igazgatója (Debrecén).

HAZAI TISZTELETBELI TAGOK: Dr. *Bíró* Lajos, a M. N. Múzeum tb. őre; Dr. *Csánki* Dezső államtitkár, az Országos Levéltár főigazgatója; Dr. *Herrmann* Antal, c. t. egyetemi nyilv. r. tanár (Szeged); *Huszka* József, nyug. főgimn. igazgató; Dr. *Jancsó* Benedek, c. t. egyetemi nyilv. r. tanár; Dr. *Jankovich* Béla, v. b. t. t., földbirtokos; Dr. *Munkácsi* Bernát, tanfelügyelő; Dr. *Sebestyén* Gyula, nyug. m. n. múzeumi igazgató; *Strausz* Adolf, főiskolai tanár; *Torday* Emil, m. kir. kormányfőtanácsos; *Vikár* Béla, nyug. nemzetgyűlési gyorsirodai elnöki főtanácsos; Dr. báró *Wlassics* Gyula, v. b. t. t., a m. kir. közigazgatási bíróság elnöke.

N É P É L E T

(AZ „ETHNOGRAPHIA“ HARMADIK FOLYAMA)

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KÖZLÖNYE

KÖZÉRDEKŰ HAVI FOLYÓIRAT

SZERKESZTI

SOLYMOSSY SÁNDOR MADARASSY LÁSZLÓ

III. (XXXVI.) ÉVF. 7–12. FÜZET * 1925. JÚLIUS–DECEMBER

TARTALOM: Berze Nagy János: A Szent László pénzéről szóló monda népmesei kapcsolatai – Solymossy Sándor: A Jávorfamese és a Midás-monda (Összevető folklortanulmány) – Szendrey Zsigmond: Jókai az etnográfus – Gulyás József: Jókai és a népdalok – Kiss Lajos: A hódmezővásárhelyi ember »aprójószág«-a – Kisebb közlemények (Xántus János emlékezete – A kis kondás meg a medve – A kortesnótákról – A »virágszentelés« Baranya vármegye hegyháti járásában – Idősb Verestói György a nép meséiről – Ahogyan a bodrogi pákász tüzet rak – A bűbájlás a moldvaiaknál – Hogyan házasodik a tirkák? – Gyógyító babonák Sándorfalváról – Babonáság, boszorkányság, varázsolás-innen-amonnan – Néphagyománygyűjtés) – Népi szövegek – Irodalom – Tárcák (IV–V. táblával) – Néprajzi hírek – Társasági ügyek.

KIADJA A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG
BUDAPEST, 1925

Inhalt: Johann Berze-Nagy: Die Legende von den Münzen des heil. Ladislaus und deren Zusammenhang mit den Volksmärchen. — Alexander Solymossy: Das »Ahorn-Märchen« und die Historie des Midas (Vergleichende Folklorestudie). — Sigismund Szendrey: Jókai als ethnographiker. — Josef Gulyás: Jókai und das Volkslied. — Ludwig Kiss: Das Federvieh des Kleinhäuslers in Hódmezővásárhely. — Kleinere Mitteilungen (Erinnerung an Johann Xántus. — Der kleine Schweinehirt und der Bär. — Über die Deputierten Wahllieder. — Der »Blumenfrauentag« im Bezirk Hegyhát in dem Comitat Baranya. — Georg Verestói sen. über die ungarischen Volksmärchen. Das Feuermachen bei den Fischern im Bodrogeköz. — Zauberei in der Moldau. — Eheschliessungsgebräuche der Tirpaken. — Heilungsaberglauben in Sándorfalva. — Aberglaube, Hexerei, Zauberei von verschiedenen Orten. — Folklore-Sammlung). — Volkstümliche Texte. — Literatur. — Feuilleton (mit Tafeln IV—V). — Volkskundliche Nachrichten. — Gesellschaftsangelegenheiten.

Der Jahrgang 1925 der Zeitschrift *Népélet* (*Ethnographia*) erschien in 2 Heften, d. s. 12 Druckbögen. Ladenpreis (sammt fremdsprachigen Auszug) 10 schw. Fr. Zu beziehen durch die Buchhandlung »Studium« (Budapest VIII, Múzeum-körút 21). — Der Jahrgang 1926 der *Ethnographia* (*Népélet*) erscheint in 4 Heften, mit zusammen 24 Druckbögen. Pränumerationspreis 8 schw. Fr. Die Abonnementpreise sind Magyar Néprajzi Társaság Pénztára (Budapest VIII, Múzeum-körút 14—16) zu adressieren.

TABLE DES MATIÈRES. Jean Berze-Nagy: La légende des monnaies de saint Ladislas et ses parallèles dans les contes populaires. — Alexandre Solymossy: Le conte de l'érable et celui de Midas (Étude de folklore comparée). — Sigismund Szendrey: Jókai l'ethnologue. — Joseph Gulyás: Jókai et le chant populaire. — Louis Kiss: La basse-cour de l'habitant de Hódmezővásárhely. — Miscellées (La mémoire de Jean Xántus. — Le petit porcher et l'ours. — Chansons faites à l'occasion des élections des députés. — Le jour des fleurs à Hegyhát, district du comitat Baranya. — Avis de Georges Verestói sen. sur les contes populaires hongrois. — Manière de faire le feu chez les pêcheurs au Bodrogeköz. — L'ensorcellement à la Moldavie — Coutumes de mariage chez les tirpák. — Traitement curatif par superstition à Sándorfalva. — Superstition, sorcellerie, magie de plusieurs endroits. — Folklore). — Textes populaires. — Littérature. — Feuilleton (avec pl. IV—V.) — Nouvelles ethnographiques. — Vie de la Société Ethnographique Hongroise.

L'année 1925 de la *Népélet* (*Ethnographia*) parut en 2 fascicules, soit 12 feuilles. Prix (l'extrait en langue étrangère y compris) 10 francs suisses. S'adresser à la Librairie »Studium« (Budapest VIII, Múzeum-körút 21). — L'année 1926 de la *Ethnographia* (*Népélet*) comprendra 4 fascicules, soit 24 feuilles ensemble. Prix d'abonnement 8 francs suisses, qui sont à diriger Magyar Néprajzi Társaság Pénztára (Budapest VIII, Múzeum-körút 14—16).

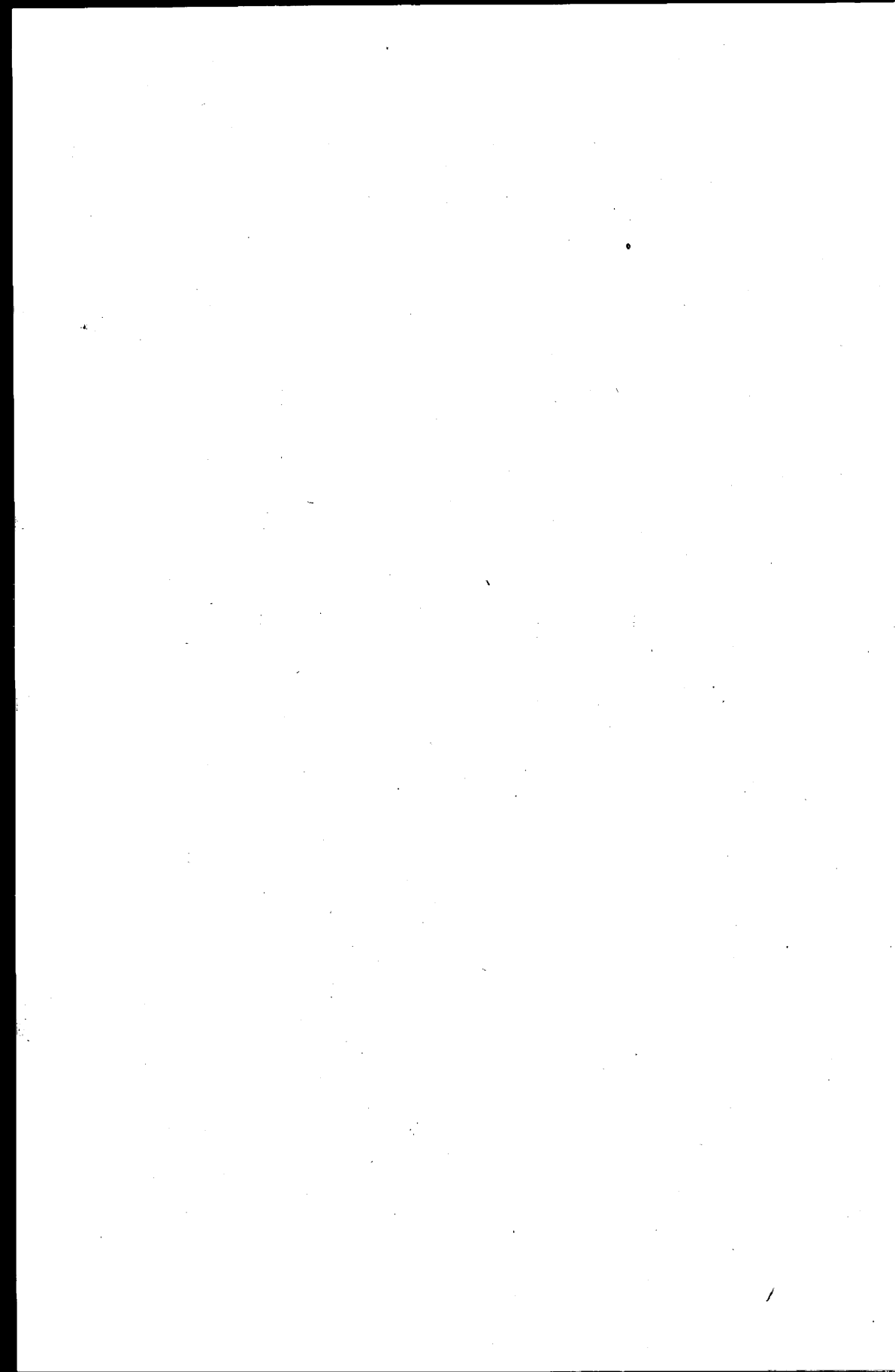
A *Népélet* (*Ethnographia*) 1925. évfolyama megjelent 2 füzetben, 12 iven. Bolti ára 96.000 korona. Megszerezhető a »Studium« könyvkereskedésében (Budapest VIII, Múzeum-körút 21). — Az *Ethnographia* (*Népélet*) 1926. évfolyama megjelenik 4 füzetben 24 iven. Előfizetési ára belföldre 80.000 korona. (A Magyar Néprajzi Társaság tagjainak tagilletményül jár.) Az előfizetési árból ezidőszertint semmiféle kedvezmény nem adható. Előfizetések Magyar Néprajzi Társaság Pénztára címére (Budapest VIII, Múzeum-körút 14—16.) küldendők. (M. kir. postatakarékpénztári csekk számla: 3019.)

Kéziratok, ismertetésre szánt könyvek, folyóiratok dr. Solymossy Sándor főiskolai tanár, t.-egyetemi m. tanár (Budapest VII, István-út 91/93. Áll. Erzsébet Nőiskola), vagy dr. Battyai Zsigmond a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának igazgatója (Budapest X, Tisztviselőtelep, Hungária-körút 347. Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tára), mint szerkesztők, cserepéldányok (folyóiratok), a folyóirat szétküldésére vonatkozó felszólamlások, valamint minden egyéb megkeresés pedig a Magyar Néprajzi Társaság Titkári Hivatala címére (Budapest X, Tisztviselőtelep, Elnök-u. 13.) küldendők.

A folyóirat közleményeire való jogainkat fenntartjuk! A közlemények csakis a forrás megnevezésével idézhetők!

Copyright by Hungarian Ethnographical Society

Figyelmeztetés! Folyóiratunk jelen számához postatakarékpénztári befizetőlapot melléeltünk; tagdíjfizetést, előfizetést ezzel szíveskedjék eszközölni. Mielőtt tagdíjat, előfizetésidíjat beküldene, szíveskedjék elolvasni a jelen füzet borítékának harmadik oldalán található és erre vonatkozó hirdetményt. Végül szíveskedjék tudomásul venni, hogy a *Népelet (Ethnographia)* legközelebbi száma, az 1925 dec. 23-án tartott választmányi ülés határozatából már *Ethnographia (Népelet)* néven fog megjelenni.

Népviséletek és népszokások versenye Sopronban. [*Konkurrenz der Volkstrachten und Volksgebräuche in Sopron.*]

Leányok és menyecskek a kapuvári lakodalmás menetben. [*Mädchen und junge Frauen im Hochzeitszuge in Kapuvár.*]

Népviséletek és népszokások versenye Sopronban. [*Konkurrenz der Volkstrachten und Volksgebräuche in Sopron.*]

Szanyi gyermekek keréken forgó bábúkat húznak. [*Die Kinder von Szany ziehen auf Räder drehende Puppen*]

A SZENT LÁSZLÓ PÉNZÉRŐL SZÓLÓ MONDA NÉPMESEI KAPCSOLATAI.*

A Szent László alakjához fűződő mondák először a *Bécsi Képes Krónikában* tűnnek fel, majd később a *Budai Krónikában*, *Thüróczi Krónikájában*, a *Dubniczi Krónikában* és a *Chronicon Monacense*-ben. Ezekről kezdve már egyre gyakrabban és állandóbban tartja őket nyilván úgy a történetírás, mint a nyelvhagyomány.

A *Szent László pénzéről* szóló hagyományt azonban még ezen krónikák mondái között is hiába keressük. A legrégebb nyom az irodalom- és tárgytörténeti tekintetben méltán híressé vált ferencrendi szerzeteshez: *Temesvári Pelbárthoz* vezet, aki *Pomerium*-ában¹ a mondát a következőképen adja elő:

De Sancto Rege Ladislao legimus, quod divinum auxilium sibi offuit miraculose tam in persecutione sui fratris videlicet regis Salomonis, quam in bellis plurimis, que gessit cum suo fratre contra ipsum Salomonem coactus; *ut fertur in cronica: quem et adeo superavit, ut ipsum incarcerationit. Item in bello Tartarorum, quos divino auxilio de regno effugavit, qui ut fertur,² in illa via fugientes, pecunias proiciebant, ut illarum cupiditate exercitus insequens illos detineret. Sed ad preces Ladislai, omnis multitudo illarum pecuniarum mox in lapides convertebatur, quarum vestigia expressa usque hodie cernuntur, ut dicitur a multis, qui fuerunt in viis illis transsernie (Podhradczky szerint is bizonyára: Transsilvaniae).*

A monda tehát már Pelbártnál azokkal az elemekkel jelenik meg, amelyekkel a magyar néphagyomány ma is ismeri.

A következő, már magyarnyelvű adatot számunkra az *Erdy-codex*³ őrizte meg.

Szent Lászlót Isten mindenképen segítette, „yeleskeppen mykoron az gonoz tatarokat yznee es el nem zaladhatanak előtte, Nagy bewseggel liannyak vala el penzt es ezyst morhaat draga rwhakat az wtakon hogy az magyar sereg reea efween towab zaladhatnanak előttök Azt latwan kegies zent lazlo kyral ymachagot teen es ottan kew balwannyyaa valto-

* Felolvastatott a Magyar Néprajzi Társaság 1925 május 13-án tartott nyilvános ülésén!

¹ *Pomerium de Sanctis, pars aest. Serm. XVII. et de S. Ladislao serm. IV.* (Id. Podhraczký J.: *Szent László királynak és viselt dolgainak Históriaja*, stb. Budán, 1836: 81. lap.)

² Itt már nem a krónikát idézi, hanem a *nyelvhagyományra* céloz.

³ *Nyelvemléktár. 5. k., 2. fele. 1876. Budapest, 94. l.*

zának kynek bizonfagaat vallyak mynd ez may napyglan ees kyk erdel felee mennek hol ott es nagy zeep kwth feek vannak“.

Ez az adat csekély különbséggel Pelbárt feljegyzésével egyezik s csak abban tér el, hogy itt a tatárok nemcsak pénzt, hanem ezüst tárgyakat és drága ruhákat is elszórnak.

A harmadik legrégibb feljegyzés *Beythe István*: „Stirpium nomenclator Pannonicus. Antverpiae“ 1584-ben megjelent s Clusius hasonló tartalmú könyvéhez adott függelékében⁴ maradt fenn.

„Eum (Ladislaum) ferunt primum tota hungaria a tartaris pulsum in Daciam s. Transylvaniam profugisse in urbem Claudiopolim s. Colosvar, isthic cum opulento et praedivite quodam lanio amicitiam et familiaritatem contraxisse, cuius factus sit compater, huius auxilio, qui illi expensas persolvit, tartaros denuo adgressus, eis totam ungariam ademit; in hac tartarorum fuga, cum nummos aureos quos ex praeda collegerant, Aradiensis campo abücerent, ut insequentes ungaros remorarentur, precibus a deo contendit, ut aurum in lapides converteret: votum eventus secutus, inde factum putant, ut Aradiensis ille campus planis lapillis abundat, qui aliquando auri nummi fuerunt.“

Ezen adaléknak első részéről, mely szerint Szent László a tatároktól újetve Kolozsvárra menekült, később lesz szó. Egyébként az a híradása — mely valamennyi idevágó adalékból hiányzik —, hogy Szent László a kolozsvári gazdag mészárossal később baráti viszonyba került, akinek segítségével a tatárokat sikeresen megtámadta, a feljegyzésnek sajátos népi zamatot kölcsönöz. Itt az aranypénz kővéválásának csodája már színteret változtat, amennyiben nem Erdélyben, hanem az aradi mezőn történik.

Ismeri még a mondát a *Breviarium Romanum*-on kívül⁵ Bod Péter, ki „Szent Heortokrates“ című művének 102. lapján⁶ írja, hogy a *kúnok* által eldobott pénzek kővé váltak, megemlékezik róla *Majláth János* gróf „Geschichte der Magyaren“ című munkájában⁷ s elmondja, hogy Szent László pénzeit „még ma is“ mutogatják. Ezekon kívül tárgyalja *Fessler* is *Die Geschichte der Ungern und ihrer Landsassen* című kitűnő művében.⁸

A mondának a közölt s irodalmi úton ránk maradt emlékeivel lényegben egyeznek az *oroszhgyei* és *magyargyerődsárhelyi* népi változatai is,⁹ amelyek szerint a Szent László által üldözött *kúnok* a magyarok visszatartása végett pénzt szórnak el, de Isten a pénzdarabokat Szent László májára kővé változtatja.

Mondánk alakjától személyi s történeti vonatkozásaiban elüt az északnyugati Felvidéken (Bajmóc, Turapatak) ismerős,¹⁰ nálunk *Tompa Mihály*¹¹ s mások által is¹² feldolgozott aetiologikus népi hagyomány.

⁴ Id. Ipolvi Arnold a Magyar Myth. 169—170. l.

⁵ Id. *Szilárd Leó*: Szent László a régi magyar irodalomban c. ért.-ben — a keszthelyi kath. főgymn. 1913/14. évi ért. 24—25. l. László itt is „adversus Tartaros bellum gerens“. A monda egyébként, mint a köztudatban.

⁶ Idézi *Podhraczký J.* id. m. 80. l.

⁷ Wien. 1828. I. B. 87. l. L. Podhraczký J. id. m., id. h.

⁸ Leipzig. 1815. I. Th. 486. l.

⁹ L. *Szendrey Zs.* összeállításában: Ethnographia. 1922. (XXXIII.) évf., 57. l.

¹⁰ L. *Szendrey* összeállításában a most id. h. a 70. sorszám alatt

¹¹ A bajmóci földös.

¹² *Modrányi Iván* az 1890-es években Nyitrán megj. verses kötetében „Poki Péter kincse“ címen. (Újsághy Géza, főgymn. tanár úr szíves közlése.)

melyben Isten a szívtelen gazdag ember bűnös úton szerzett pénzét büntetésből kővé változtatja.

Az a tény, hogy nálunk a nép a nummulitnek nevezett megkövesedett öslényt „Szent László pénzé”-nek vagy máskép „kúnarany”-nak nevezi, arról tanuskodik, hogy a rávonatkozó mondák közül idők multával is az a típus maradt felül a köztudatban, mely keletkezését Szent László királynak éppen a betörő *kúnokkal* (s nem a tatárokkal) vívott harcai során magyarázza.

Mondánknak felsorolt hazai variánsain kívül azt az egyetlen külföldi változatot ismerjük, mely *Compostellai Szent Jakabról* szól s mely *Holik Flóris* szerint¹³ a magyar legendának is forrása volt. A középkori spanyol hagyomány szerint a keresztény sereg, melynek vezére a halottaiból feltámadt Szent Jakab, üldözi a szaracénokat; ezek drágaságait eldobálják, amelyek „Szent Jakab áldására értéktelen lim-lommá változnak”. A spanyol és magyar legenda, amennyiben az előbbit Holik Flóris forrásából szószerint híven idézi, csak nagy vonásokban egyeznek egymással, egyes elemeikben azonban némi különbség mutatkozik, amiről alább fogok szólni.

Ezen, a magyar legenda származását kétségtelenné tevő egyezésen kívül a Szent László pénze mondájának vannak még olyan mondai és népmesei kapcsolatai, melyek a tüzetesebb összehasonlításra nemcsak kínálkoznak, hanem azt egyenesen szükségessé is teszik.

Az összehasonlítás tárgya az üldözésnek, illetőleg menekülésnek az az epikai alakja, melyet mondánkban láthatunk s mely a középkori felfogás szerint azzal a céllal alakult ki így, hogy a megfutamított s üldözőbe vett országpusztító pogány sereg a hitet és hazát védelmező üldöző hős és szent elől meg ne menekülhessen.

A népmesékben s az ezekből táplálkozó mondákban az üldözésnek, menekülésnek igen változatos formái vannak, melyeket a népi epikum aszerint használ, amint már előre megjelölt célja szerint az üldözött hős üldözője elől megmenekül-e, vagy az üldöző hős az üldözöttet eléri-e? Valamennyi forma ezen alaptípusok egyikéhez tartozik.

Ez alkalommal a menekülési formák közül csak azokat kívánom megemlíteni, melyekkel a Szent László pénzéről szóló monda vonatkozó indítéka rokonságban van, vagy amelyekre ez az indíték visszavezethető.

1. A *Rózsa és Viola*-forma. A Rózsa és Viola- és sok más mesetípusban (Aarne rendszerében a 313. sz. alatt) előfordul, valamennyi üldözési forma között ez a legnépszerűbb. Az ördögnek elígért gyermek az ördög, vagy más démon leányával együtt megszökik s hogy az üldöző ördög vagy annak felesége, illetőleg az utánuk küldött démonok utól ne ériék, a fiú vagy a leány bizonyos gesztusban vagy varázsformulában kifejezett *varázsló eljárás kíséretében három tárgyat dob a háta mögé*, amely tárgyak rendszerint: *fésű, kefe és kendő*. Mindenik tárgy az ő sajátos természetéhez képest *átváltozik*, még pedig a fésű (kés) sziklás hegygé, a kefe sűrű erdővé, a kendő tengerré, tóvá, vagy folyóvízzé. A két első átvál-

¹³ L. a *Katholikus Szemle* 1923. évi (37. kötet) februári füzetében, 65–69. l. „Szent László-mondáink és Compostellai Szent Jakab”, ezenkívül a *Világ* c. lap 1923. évi 2281. számában, „A Szent László-mondák eredete” c. értekezéseit.

tozás az üldözött feltartóztatja, az utóbbi az üldözésben egészen megakadályozza.¹⁴

2. A *Hamupipőke*-forma. Rendszerint a *Leány-* és a *Fiúhamupipőke*- (Aarne rendszerében az 510. A) és az 530. sz. alatt) típusú mesékben, néhány hazai — ezek között egy, éppen Szent László alakjához fűződő — idegen történelmi vagy mitológiai mondában fordul elő. Az üldözött egyén, hogy el ne fogják, az adatok legnagyobb részében értékes tárgyakat dob el; míg üldözője ennek felszedésével tölti az időt, ő megmenekül, vagy pedig valaki a kíváncsiság, avagy a felismerés elől oszon el ilyen módon.

Szent Elek legendájában¹⁵ templomba akarják vinni Szent Elek holttestét, melyet *sok nép kísér*. „De mykoron nagy zoroſſaag vona parancholanak az chazarok hogy ezystöt, aranyat es peenzt hymteneenek el az weczakon az fok neepeknnek mwlatſagaaert es ewk hamaraban kynnyebben vyhetneek az zent egyhazhoz az zent testöt.“

Szent László legendájának Tordaszentlászlón ismert változata szerint¹⁶ a pénzt maga a *kúnoktól üldözött* Szent László szórja el, hogy ő meneküljön meg. Ez a változat azonban a szent király imája folytán kővé változott pénzre vonatkozó s Torda vidékén általánosan ismert mondától a *tordai hasadék* szintén aetiologikus s szélteben ismerős helyi mondájának¹⁷ hatása alatt tért el, amennyiben az elbeszélő népfia Szent Lászlónak a kúnok elől való meneküléséről akart szólni, mint ahogyan az a tordai hasadék mondájában van, de közben eszébe jutott az a másik, szintén Szent Lászlóról szóló hagyomány, melyben a pénzszórásról van szó s a kettőt összekeverte. Rá kellett mutatnom erre a kontaminálódásra, mert vannak nálunk is, idegenben is a tordaszentlászlói változattal teljesen analóg történelmi mondák, ezek mellett azonban nem áll olyan hagyomány, mint a tordaszentlászlói változat mellett a kővé vált pénzek legendája, mely Erdély védőszentjének jellemét és alakját annál mégis hívebben világítja meg. A tordaszentlászlói változat mindenesetre fogytékos történelmi érzék jele. Nem ez az eset ismétlődik Beythe István feljebb ismertetett adatában. Ebből legfeljebb csak azt tudjuk meg, hogy a monda feljegyzője már a XVI. században ismert Szent Lászlóról olyan hagyományt, melyben nem a hős király az üldöző fél, hanem a tatárok; és hogy Szent László alakját, dicsőségét még jobban kidomborítsa, utána részletesen elbeszél egy másik mondát, melyben megfordítva: nem a hős szent az üldözött, hanem az általa kergetett tatárok.

¹⁴ Az üldözött által hátradobott tárgyak átváltozására vonatkozó s az egész világ meseirodalmára kiterjedő adalékot l. *Bolte-Polivka*: Anmerkungen. II. 140—146. l. A goesztusban kifejezett varázsló eljárásra pl. l. *M. N. Gy. (Ipolyi)*: XIII., 307—312. l. 62. sz. mesét, melyben a tárgyakat *viſszakézből* kell hátradobni. A varázsfomulákra nézve pl. l. *M. N. Gy.* IX., 23. sz., 194—195. l. Az üldözöttnek a tárgy hátradobása közben azt kell mondania: „Sűrű erdő, síma faggal utánunk teremjen!“ *Kálmány*: Hagy. I. 9. sz. 50—54. l. A szép korcsmárosné. Itt a varázsfomula: „Lögyön belüle ojan sűrű erdő, mint ennek a vakarónak fogaji“. — Az idevonatkozó összehasonlító irodalmat l. bővebben: *Bolte-Polivka*: Anmerkungen. II. k., 140—146. l.

¹⁵ *Erdy-codex*: Id. h. 105. l.

¹⁶ *Orbán Balázs*: Torda város és környéke. 1889. 417. l. Id. *Szendrey Zs. Etnographia*, 1922. évf., 57. l.

¹⁷ Népi változatait összeállította *Szendrey Zs.* id. h. 56. l.

Báthori Gábor szintén aranyait szórja szét, hogy az üldöző csehek elől megmeneküljön.¹⁸

Somogy megyei mesében a vadkancák elől futó hős mákot hint el az úton. Míg a kancák ezt nyalják, ő előbbre jut. Mikor felnyalták, kölest hint az útra.¹⁹

Egy *veszprémi* helyi monda *Szent István királyról* tudja a következőket: A *pogányok* Veszprémre rontanak, hol csak Gizella királyné van ott-hon. Szent István a városba akar jutni, de az út el van állva. Gizella egy fényes keresztel integet neki, mutatván az utat, merre menjen. Szent István arra indul. A pogányok üldözőbe veszik. A szent király *palástját, kardját, erszényét s aranyláncát eldobja, lovának aranypatkója pedig a sziklába mélyed.* Míg a pogányok a szétszórt drágaságokon marakodnak, ő feleségéhez a várba jut. Ahol Gizella a keresztel integetett, ott Szent István kápolnát épít; lovának lábanyoma ma is látható, hol a patkót a sziklából a pogányok kifeszgették.²⁰ Kedves új vonása e mondának, hogy még a ló is elveszti aranypatkóját, hogy gazdját megmenthesse.

Fenyőfalusi (Győr m.) mesében²¹ (a *Rablóvölégény*-típus keretében) a zsványok a megszökött leány után kutyákat küldenek *üldözni*. A leány *birkát, combot* s mindent dob nekik. A kutyák az enivalónak esnek s az üldözéssel felhagynak. (Rokona ennek az adaléknak az a mesei közhely, mely szerint a hős valamely, állatoktól őrzött bejáraton csak úgy tud áthatolni, hogy az állatoknak ételt dob vagy figyelmüket valamivel leköti, esetleg megöli őket. Az erre vonatkozó adatok azonban már nem tartoznak ide.)

Az *argonauták mondájában* a Jasonnal megszökött *Medea* öccsét feldarabolja, ennek *teste részeit a tengeren szétszórja s míg üldöző atyja a szétdobált húsdarabok összeszedésével foglalkozik, annyira előrehalad, hogy atyja az üldözéssel felhagy.*²²

Pauli Schimpf und *Ernst*-jében *Julius* „*Libri Stratagematum*“-ának 2. könyvéből a következő történetet mondja el.²³ Antiochus és Triphon háborút viselnek egymással. Antiochus oly közel jut Triphonhoz, hogy az nem menekülhet. Triphon Antiochus seregének útjába *sok pénzt szórát el* s míg ennek serege a *pénz felszedésével tölti az időt*, ő népével megmenekül.

Basile olasz meséjében,²⁴ mely a *Leányhamupipőke*-típushoz tartozik, a leány az ünnepélyről eljövet *aranytallérokat szór szét; míg ezeket az ő megfigyelésével megbízott szolga felszedi, ő megszökik.* A leány a második nap *gyöngyöt s drágaköveket szór szét* s úgy menekül meg.

¹⁸ *Budai*: Polg. Lexikon. I. 173. l. Id. Szendrey Zs. Ethnographia, 1922. évf., 57. l. a 71. sorszám alatt.

¹⁹ M. N. Gy. (Vikár): VI. 320—325. l. Jankó. Egyébként az *aranyhajú leány*-típus-hoz tartozó mese.

²⁰ M. N. Gy. (Sebestyén): VIII. (III. Helyi mondák. 1. sz.) 483—484. l. — *A patkónyom*-ra vonatkozó magyar mondákat l. Szendrey Zs. összeállításában, Ethnographia, 1922. évf., 57—58. l. Az idegen variánsokat l. *Grimm*: Deutsche Myth. III. 99. és 185—186. l.

²¹ Ethnographia: 1922. évf., 79—81. l. Bátorfi Zsófia.

²² Cicero: Or. pro. imp. Cn. Pomp.

²³ Bibliothek des Litt. Vereins in Stuttgart. L. XXXV. köt. Hsg. von. Oesterley. DXXVI. sz., 302. l.

²⁴ Pentamerone, oder das Märchen aller Märchen von G. Basile. Aus dem Neapolitanischen übertragen von F. Liebrecht. Breslau. 1846. I. k., 1. nap, 6. mese. 78—89. l. Die Aschenkatze.

Wuk szerb meséjében²⁵ szegény embernek álmában egy gyermek elmondja, hogy reggel párnája alatt talál egy *tükröt*, egy *veres zsebkendőt* s egy *hímzett nyakravalót*, egy folyónál talál egy fénylő, de meztelen testű leányt, kinck fejében „keresni fog“; ennek fejről tépjen le egy vérvörös hajszálat, fusson el s dobja háta mögé a párnája alatt talált tárgyakat. Az ember így tesz; a leány üldözi; az a *hímzett kendőt* eldobja, ezt a nő *addig bámulja, míg ő jó előre jut*. A nő újra utoléri, *eldobja a veres kendőt*, a nő ezt is *megbámulja*, az ember *újra előre jut*; végre a *tükröt dobja el*, ebben a nő sokáig nézi magát, mert ilyet még nem látott. Ezalatt az ember *annyira előrehalad*, hogy a nő az elérés reménye nélkül *visszafordul*.

Újgörög mesében²⁶ (a *Leányhamupipőke*-típus keretében) a leány a templomból haza siet; *hogy meg ne fogják, pénzt szór szét s míg azt felszedik, otthon terem*.

Másik *újgörög* mesében²⁷ (a *Férfihamupipőke*-típushoz tartozó részletben) a menekülő hős *aranypénzt szór* a tömeg közé s míg az *kapzsian a pénz után nyúl, ő megmenekül*.

Harmadik *újgörög* mesében²⁸ (a *Szamárbőr*-típus keretében, mely a *Leányhamupipőke*-típussal szerkezetében is közelről rokon) a hősnő *aranyalmát dob a nép közé*, hogy zavarba hozza őket; a mulatságból csak *így tud megmenekülni*.

A *fenyőfalusi* meséhez hasonlóan jár el a hős *indus és afrikai* mesékben, mikor az őt üldöző kutyákat kalácsok dobálásával tartja vissza, míg megmenekül.²⁹

3. *Atalanta*-forma. Az üldöző ifjú az üldözött leány elé olyan tárgyakat dob, melyek ennek kíváncsiságát vagy kapzsiságát felkeltik; a leány futásban nyert előnyét a tárgyak felszedésével s a drága időnck ezzel járó elpazarlásával elveszti s az ifjú hatalmába keríti.

Ovidius mondája szerint³⁰ *Atalanta* királykisasszony ahhoz megy, feleségül, ki őt versenyfutásban legyőzi; ha nem győzi le a versenyző, fejét veszi. Hippomenes Venustól 3 *aranyalmát* kap, futás közben ezeket *dobálja a futó leány elé; míg ez az almáért nyúl, Hippomenes elhagyja*.

A *Gesta Romanorum* elbeszélésében³¹ is egy király ahhoz adja leányát, ki azt futásban legyőzi. Abibás nevű szegény legény felveszi a versenyt. Az előtte futó *leány elé koszorút, selyemzsinórt és selyemerszényt dob; a leány ezeket felveszi*, a legény mindig *utoléri*. Amíg a leány *az utóljára eldobott tárgyat: az erszényt bontogatja*, Abibás a célt *eléri*. Ez az adat megvan a *Scala celi* 87 b lapján is,³² csak hogy itt a kérő az ördög; a 3 aranvalma: a gyönyörök, javak, tisztességek.

²⁵ Volksmärchen der Serben. Berlin, 1854. 31. sz., 183—186. 1. Das wunderbare Haar.

²⁶ *Hahn*: Griechische und albanesische Märchen. Leipzig, 1864. 1. k., 2. sz., 70—75. 1. Asehenputtel.

²⁷ U. o. I. 26. sz., 185—191. 1. Vom jüngsten Bruder, der seine geraubte Schwester von Drakenberge holt.

²⁸ U. o. I. 14. sz., 127—130. 1. Das Ziegenkind.

²⁹ *Bolte-Polivka*: Anmerkungen. II., 140. 1. lapszéli jegyzetben.

³⁰ Metamorph. I. X. 664. Ezt a történetet „Ipomenes“ nevű ifjúról nálunk a *Bod-* (Nyelvelmléktár, II. 389. 1.) és *Lobkowitz*-codexben is (Nyelvelmléktár, XIV. 103. sk. 1.) megtaláljuk.

³¹ *Katona Lajos* kiadása Budapest, 1900. (Régi Magyar Könyvtár, 18.) LX. r., 215—217. lap.

³² L. *Katona Lajos*nak idevonatkozó adalékait az Egy. Phil. Közlöny, 1900. évf., 213. 1. A *Scala celi* adata *Katona* szerint *Ovidius* fonti mondájára vezethető vissza.

Havasalföldi oláh mesében³³ (a *Halálkoma*-típus keretében) az arkangyal az ács lelkét el akarja vinni; az ács gyors lóra ül s azon *szökik előre*. Az arkangyal *az ács útjába kincseket teremt, az leszáll a lóról, hogy fel-szedje, de a föld megnyílik alatta és sírba süllyed*.

A Szent Jakab- és Szent László-mondakör a kövévált pénzre vonatkozó tagjában az üldözésnek és menekülésnek mind a három tárgyalt formája felsmerhető. A *Rózsa és Viola*-formából csupán az eldobott tárgyak átváltozásának eleme, az Atalanta-formából az a vonás, hogy az üldöző az üldözöttet eléri, került be a mondába, míg a *Hamupipőke*-forma teljes művöltában a monda alkatelemévé vált, kivéve természetesen végső elemét, mely szerint a pénzt szóró üldözöttnek az elmenekülés sikerül.

Ez a forma azonban nem egyedül azért fontos, mert anyagát mondánk csaknem egészen kölcsönvette, hanem a mondaképződés szempontjából is. Itten természetesen azokat a körülményeket kell vizsgálnunk, amelyek között a mi mondánknak is forrásaként szereplő Szent Jakab-legenda létrejöhetett.

A mondaalkotó néplélek számára a történeti adatok, a természeti viszonyok közeli ismerete s a Szent Jakab alakjához fűződő nemzeti és vallásos felfogás adott tényezők voltak. Élénk emlékezetben voltak a pogány szaracénokkal vívott győzelmes harcok, ismerős volt a harcoknak pénzalakú kővel beborított színtere s benne élt a köztudatban a Santiagóban eltemetett Krisztus szolgájának, Hispania nemzeti apostolának csodatevő erejébe vetett hit. Most már ezt a harcot s az azt követő győzelmet, mely ezen a szintéren a közhit szerint Szent Jakab segítségével folyt le, s a kőpénz eredetét valamiképen meg kellett magyarázni. A köztudatban ismerős volt a hagyomány is, mely szerint a felismerés és elfogás előtt álló mesei hős vagy az ország nyugalomát háborgató s már-már szorongatót ellenséges mondai alak a felismerni szándékozók vagy üldözők kijátzására igen ügyes fortélyal él: pénzét s értékeit elszórja s ennek folytán megmenekül. Ellenség gyanánt csak meg kellett nevezni a kereszténység, a haza vesztére törő, s a halottaiból feltámadó Szent Jakab segítségével megfutamított szaracénokat, kik menekülésük érdekében elszórják drágaságaikat, de — az eldobott s átváltozott tárgyak mesei elemének leleményes felhasználása itt domborodik ki s itt tesz a mondaalkotó képzelet teljesen *új lépést* — a közfelfogás nem nyugodhatik meg abban, hogy a Szent Jakab által már megszalasztott pogány a pénzelszórás kétségtelenül igen ügyes cselével az üldözés következményeitől megszabaduljon, hogy az elért eredmény félsiker maradjon, a közfelfogás követelte, hogy a keresztény sereg győzelme úgy a haza, mint a hit érdekében elhatározó legyen, ennél fogva nem tűrhette azt sem, hogy az ellenség fölényesebb tudományával a győzelmet immár kezében tartó keresztény sereget nevétségessé tegye, az ennek vezéreül szereplő nemzeti szent csodatevő erejébe vetett hitéhez fordult s a pogányságnak a kapzsiságra számító cselekedésével: az emberi tudással Istennek még ennél is nagyobb tudását: a csodát állítja szembe, melyet a szent imája eszközölt ki s mellyel Isten maga is arról tesz bizonyosságot, hogy a kereszténység és Hispania mellett áll s ezeknek kell győzniök. A csoda folytán az eldobált drágaságok „értéktelen limlommá“ változnak, a pogányok, kik a keresztényeken nem tudnak kifogni,

³³ *Săinenu*: Basmelo Române. Bucuresei, 1895. 893—894. 1.

nem menekülhetnek, a keresztény sereg győzelme teljes. Izig-vérig középkori költői termék. A spanyol legenda, amint azt Holik Flóris közli,³⁴ nem mondja azt, hogy az eldobott értékek között *pénzek* is voltak s hogy ezek *kővé* váltak, tehát innen lehetne magyarázni a spanyolországi Galicia területén található nummulitek keletkezését, de azt, hogy a legendának eredetileg ezeket *kellett* tartalmaznia, alább meg fogom világítani.

A monda tehát teljesen átveszi a *Hamupipőke*-féle menekülési formát, melyben a hős megmenekülését a népi felfogás rokonszenve hozza magával; mivel azonban a mondában ez a rokonszenv az üldöző oldalán van, a megmenekülés elmarad; az epikum meglepő új vonással bővül: amint a *Rózsa és Viola*-formában az eldobott tárgyak átváltozása *varázslat folytán*, tehát természetfeletti úton az *üldözött javára* történik, úgy itt a keresztény felfogáshoz híven Istentől imával kieszközölt *csoda folytán*, szintén természetfeletti úton megy végbe, de az üldözött kárára. A menekülésnek említett népmesei formái tehát a mondában összekapcsolódtak.

Jóllehet a spanyol és a magyar legenda egyezése kétségtelen és *Holik Flóris* kutatásai³⁵ után az sem vitás, hogy az elbeszélés terjedésének útján a magyar lélek volt az átvevő, a két legenda között mégis szembeötlő különbségek vannak.

A spanyol legenda hőse: Szent Jakab *halottaiból támad fel* s úgy siet a keresztény Hispánia védelmére, mely őt évszázadokon át alakult *jámbor hiedelmeiben* avatja nemzeti szentjévé, Szent László *él* s mint eleven hős vívja harcait a tatárral-kúnnal, miről kétségbevonhatatlan *történeti tények* tanuskodnak s így szerzi meg népe háláját és szeretetét. Szent Jakab legendájában az eldobott „drágaságok“ „lim-lommmá“, Szent László-éban a szétszórt arany és ezüst *pénzek kővé* változnak. Pedig valójában mind a két legenda elsősorban aetiologikus természetű s eredetük a pénzalakú kő keletkezésének megfejtésére irányuló vágyban gyökerezik.

Ugyanis, ha a két szent harcai színterének: a spanyolországi Galicia tartománynak, nálunk Arad, Erdélyben Kolozsvár, Torda és Cserhalom vidékének, sőt a Hamupipőke-féle menekülési forma anvaga gyanánt felsorolt mesei adatok lejegyzési helyeinek is³⁶ geológiai viszonyait megfigyeljük, a monda keletkezésére okot adó nummuliteket, melyeket a geológiai harmadkori tenger árjai irtózatosságnal mennyiségben hordtak széjjel, mindenütt ott találjuk. Hogy van az mégis, hogy a spanyol legendából ez az aetiologikus hang nem csendül ki s nincs meg az a helyi színezete, mint a magyar legendának? A felelet egyszerű: a spanyol legenda már megromlott alakjában került feljegyzésre, de a Santiagoba zarándokló magyarok még eredeti alakjában hallották, így hozták haza, fűzték az ugyancsak pénzalakú kővel borított színtereken küzdő Szent Jakabbal nemzeti és vallásos tekintetben egyenlően minősülő Szent László alakjához.³⁷ Míg tehát a spanyol legenda csodásabb színezetű, a magyar legenda feltűnően teljesebb és reálisabb.

Még csak egy dologra kell kitérnem. A kőpénznek az Északnyugati Felvidéken ismerős s feljebb ismertett aetiologikus mondája szerint Isten a kegyetlen gazdag bűnös úton szerzett pénzét büntetésből kővé változ-

³⁴ L. idézett értekezéseiben.

³⁵ L. idézett dolgozataiban.

³⁶ Pl. nálunk Veszprém vidékén is. V. ö. Sebestyén Gy. fentebb idézett adalékával.

³⁷ *Holik Flóris*: A Szent László-mondák eredete. Világ, 1923. évi 228. sz.

tatja. Ebben is szerepel a gonosz megbüntetése a pénz kővéváltoztatása által, ebben is természetfeletti hatalom beavatkozása folytán áll elő az érdekes természeti jelenség: a kőpénz, ez is egyszerű, talpraesett naiv népi magyarázat, mely az elterjedésre éppen olyan alkalmas, mint a Szent László pénzéről szóló monda és a kőpénz keletkezésének költői magyarázatában mégsem foglalja el azt az előkelő helyet. Ennek oka csak kisebb részben az, hogy Szent Lászlónak az Északnyugati Felvidéken a pogány hordákkal harcai nem voltak s a személyével kapcsolatos magyarázat inkább az ő harcainak színterén ismerős, nagyobb részben azonban az a kultusz, mely ragyogó alakját övezte s mely a szorongatott magyarság győtrődő lelkét hozzá vezette bizalomért a múltban is, ma is.

Berze Nagy János.

A JÁVORFA-MESE ÉS A MIDÁS-MONDA.

— Összevető folklóre-tanulmány. —

Egyik előző tanulmányomban (l. Ethnogr. 1920. 1—25.) tárgyaltam a *Jávorfameze* meséjét. Az ott feldolgozott 167 európai változat összevetése arra az eredményre vezetett, hogy az egészben 4 elemmotívumra bontható mesetípusunk céltudatosan ezért jött létre; tehát aránylag késői terméknek zeteközi mesekincsnek. Előfordulnak számos más típusban, vagyis a *Jávorfameze* keletkezésekor az őstípus összeállítója: valami ismeretlen szerző, nem találhatta ki egyiket sem, hacsak fel nem tesszük, hogy mindama rokonmesék között a legelső, legkorábbi a Jávorfameze-típus volt. Ennek feltevése pedig már csak azért sem állhat meg, mert a legkorábbi ősmesékben köztudomás szerint hiányzik az erkölcsi elem, a fejlettebb ethikus-felfogás, míg a mi típusunk céltudatosan ezért jött létre; tehát aránylag késői terméknek tekintendő.

Igy amaz ismeretlen szerző szellemi munkája a Jávorfameze-típus létrehozásában a végső motívumig nem lehetett egyéb, mint egyszerű összeállítás más honnan már ismert motívumoknak, melyekhez utolsóul egy *negyedik* meseelemet csatolt. Tanulmányomban ez utóbbinak megtárgyalásával adós maradtam s ezt most törlesztem le.

A Jávorfameze következő 4 elemből áll:

1. Testvérek között jutalom van kifizetve; aki közülök egy megszabott feladatot leghamarább teljesít, az nyeri a jutalmat.
2. Nyertes a legifjabb lesz; idősebb testvére (egy vagy kettő) irigységből megöli és félreeső helyen elföldeli.
3. A tetemből nád (fa, virág) nő ki.
4. A növényből (vagy a halott csontjából, hajából) hangszer készül; ez emberi hangon megszólal és énekében a gyilkost leáldozza.

(Feltételes 5. elem: A halott a hangszerből elevenen kikél.)

Az első három, mint láttuk, közkincese a meséknek. Sajátos típusú a Jávorfameze a *negyedik*, más közkeletű népmesékben elő nem forduló mozzanat avatja. Kérdés, vajjon van-e ennek is valahol, a meséken kívül mondában, hagyományban előzetes megfelelője, vagy e motívum már valóban ama feltételezett megszerkesztőnek egyéni leleménye?

A felvetett kérdés tisztázása egyszerű részletkutatásnak ígérkezik, de jelentőséget nyer az által, hogy távoli perspektívát nyit egy eleddig el nem

döntött, elvi érvényű szempontra s eredményünk bármint alakuljon is pro vagy kontra, jellemző adalékul fog szolgálni annak megerősítéséhez, vagy megdöntéséhez. A népmese, mint önálló műfaj, keletkezése módjának és korának kérdése fölött, mint ismeretes, két ellentétes felfogás küzd egymással. Egyfelől *Wundt*, *Panzer* és társaiké, akik a mesét a legprimitívebb elmetermékeknek tekintik, őskorból származónak, melyből helyi rögzítéssel a mondák és epikus hagyományok összes műfajai eredtek; másrészt *von der Leyen* és *Antti Aarne*, kik viszont késői alakulatnak minősítik, szinte a többi előző epikus hagyomány bomlástermékének hajlandók magyarázni. Ugyane merően eltérő felfogás jut kifejezésre közöttük a szerző szerepének kérdésében. Ha ősi műfaj a mese, úgy észrevétlenül keletkezik, szociális tömegterméknek tekintendő, mely esetben valamely szerző egyéni elmeművéről, szó sem lehet; míg ha késői, úgy az elemek mozaikszerű összerakása, fokozódó érdekkeltésért új mozzanatok becsatolása valakinek szellemi munkája, tehát szerzőt és annak invencióját feltételezi.

Esetünkben az összevető munka eredménye ha talán nem lesz is döntő jelentőségű, megvilágító adalékul mindenesetre fog szolgálni.

A Jávorfa-mese alaptémája: bizonyos rejtegetett titok napfényrehozása váratlan, csodás módon, amely a Nemezis kérlelhetlen kezét sejteti. Láttuk már (*Ethnogr. id. h 1—3. ll.*), hogy az emberiség e mély ethikai gondolatot többféle változatban formálta ki epikus elbeszéléssé. E változatok közé akkor nem vettük fel az ókori *Midás-monda* egyik eléggé ismert epizódját, főleg azért, mert nem gyilkosság, bűneset kiderítésére vonatkozik, mint a többi. Van benne mégis egy vonás, amely a vele való összevetést jogossá teszi. A történetnek legteljesebb ókori alakja Herodotosznál (VII. 73. és VIII. 138.) és Ovidiusz *Metamorfozeon*jában (XI. 85—193. vv.) maradt reánk.

Midás, phrigiai király, alattvalói az erdőben elfogják az eltévedt s egyedül bolyongó Szilénuszt, Bacchus isten vidám és kicsapongó kíséretének öreg vezetőjét. A tárnalygót királyuk elé viszik. Ez ráismer a boristen kedveltjére, jóltartja, majd visszakíséri az isten csapatához. Bacchus hálás érte s teljesíteni hajlandó egy kívánságát. Midás azt kéri, változzék keze érintésére minden arannyá; óhaja teljesül. De csakhamar belátja kérése botor voltát, még ételei is arannyá változnak. Siet vissza az istenhez, könyörög, szüntesse meg az átkos ajándékot. Bacchus utasítja, menjen ki Szardesz városa mellett elfolyó patak (Paktólosz) forrásához, abban mossa meg magát, ott megszabadul bajától. Úgy történik s a sok arany a patak medrében marad. Midás meggyűlölve minden vagyont, erdőbe bujdosik és ott Pán isten szolgálatába lép. Egyszer versengés támad Pán és Apollo között, melyikük hangszere kiválóbb: Pán sípja-e, vagy Apollo húros kitharája? Tmoloszt (egy hegy neve Lydiában, Szardesz mellett) szemelik ki bírónak, aki Appollonak nyújtja a pálmát. Midás ez ellen kikel és Pánt tartja nagyobb muzsikusnak. Apollo erre hozzá lép és a kontár bírálatért füleit átvarázsolja számarfülekké. Midás a kellemetlen dísz fejé köré csavart kendővel leplezi; de egyik szolgája, aki haját szokta nyírni: rájő titkolt szépséghibájára. Királya ekkor szavát veszi, hogy nem szól róla senkinek. A szolga sokáig hallgat, de végül nem bírja titkát tartani, kint a szabadban gödröt ás, abba belesűgja, mit látott. A lyukat betemeti. A tett helyén a falajból nádas nő ki s mikor a szálak megérnek, széltől hajlongva susogva, emberszóval visszhangozzák az odarejtett szavakat. Így vált nyilvánossá Midás rejtegetett titka.

Bennünket e monda-sorozatból az utolsó elem érdekel.

Mondánk szerkezete, ahogyan ez irodalmi formában ránk maradt, magánviseli a régi görögöknél szokásos racionalizálásnak, észokokért változtatásnak számos jelét. Eredeti formája, ha lényegében talán nem, de beöltöztetésében bizonyára más volt. Határozottan későbbi módosulás benne az együgyűség jelképes kifejezése a *szamárfüllel*. Az egész monda bizonyára változást szenvedett egy célzatos magyarázat érdekében, amely a hellén *kithara* fensőbbiségét akarta hangsúlyozni a frigiai *síp* nyers, éles hangja fölött. A mythologusok többsége Pán-, vagy szatír-történetet sejt e monda mögött. Már Böttiger (Kl. Schr. I. 53.) és Welcker (Aischyl. Tril. Nachtr. 301.) így magyarázzák: Kuhnert (ZDMG XL. 549.) Herodotosz egy másik helye (VII. 26.) alapján Marzásszal hozza kapcsolatba, kinek kezdetől állatfülei voltak, de nem szamar-, hanem *kecskebak*-fülek, ami késői, sőt mai népi variánsokban az egész Balkánon többszörösen felbukkan. Különbösen már ókori forrásban is ilyenként jelentkezik (Philostratos V. Apoll. 6. 27. szatír-fülek.) Wernicke még tovább megy (Pán-cikk Roscher Ausführl. Lexicon), midőn kijelenti, hogy más hasonló írott hagyományokkal együtt ez sem igazi monda, hanem: „az eredeti alapján készült műcsinálmanya egy késői kor felvilágosult emberének“.

Közvetítőnek legtöbbször egy elveszett, de egykor népszerű szatír-dramát tesznek fel. Erre vonatkozóan Robertson Smith kísérte meg a hagyomány ethnologiai magyarázatát (l. Crookenál: King Midas and his Ass's Ears. Folk-Lore XXII. 1911. 199.) Totem-szertartásoknál az áldozatot bemutató *előkelőség* (papkirály) a totem-állat bőrébe öltözik, „mintegy annak szentségébe burkolózik“. E theriomorph kultuszokat számos archaeologiai emlék igazolja az aegaei területen, honnan a Midás-monda minden valószínűség szerint származik. A szokás a Középtenger keleti felének partjain mindenütt kimutatható, a görögöknél főképp *kecskebaköltözék* formájában, ahonnan az *előkelőség* szimbolumai gyanánt, egyrészt a bakfülek hagyománya, másfelől a kecskeszarv-jelképek keletkeztek, mint a szarv-jelre a rendkívül elterjedt Nagy Sándor-mondák és ábrázolások is világos bizonyossággal szólnak.

Az ó-görög mythikus történetek általában azért oly fogas problémái a tárgyi és vallástörténetnek, mert erősen átírt, racionalizált formájukban már nem illeszkednek a primitív hagyományok ethnologiai rendszerébe. Plutarchosz a mesei elemekkel átszőtt Thezeusz-életrajz elején e törekvésnek világos bizonyosságát adja (cap. 1.): „Kívánatos volna, úgy mond, ha a mesés dolgok a kritika segítségével teljesen ki lennének küszöbölhetők, de ha előadásom a hihetőséggel ellenkeznék, az olvasó fogadja elnézéssel e távoli időkről szóló elbeszélést.“ E miatt csak itt-amott maradt véletlen nyoma annak, hogy egykor az ó-görögség is ismerte a rendes mese-elemeket, amint a Perzeusz-monda elmosódott, de ma már megbízhatóan rekonstruált formája (l. Hartland: The Legend of Perseus. I—III. 1894—96.), vagy a Heszperidák almái (Egy. Philol. Közl. 1922—23. évf. Lajti István cikke), Rhodope cipője, de főképp az unikum-számba menő Amor és Psyche-mese Apuléjusznál egykori meglétüket nyilvánvalóan igazolják.

Ugyane típusokat és motivumokat meglegljük ma a *déli Balkán* folklóre- emlékei közt többnyire teljesebb, igazi mesei szerkezetekben. A mythologusoknak és tárgy-történészeknek régi háborúsága fűződik ahhoz a kérdéshez, föltehető-e, hogy ezek a ma élő emlékek amaz ókori hagyományoknak egyenes leszármazottai, amelyek a nép ajkán megmaradtak, függet-

lenül és elszigetelten a mithoszok irodalmi formáitól?, vagy esetleg későbbi évszázadok módosító s az eredetitől elütő változtatásainak tekintendők? Vagyis: van-e jogunk e mai folklóre-adalékokban az egykori ősi formát keresni s ezek alapján az archetipusokat rekonstruálni? — Népi emlékek szívós fennmaradása, kivált oly primitív viszonyok között, aminőt a déli Balkán átélt és ma is mutat, kétségen felül álló valóság. Az vitatható legfölbjebb, vajjon nem hatottak-e az ó-korból átszármazott szerkezetekre idővel kívülről, idegenből beszüremlett mese- és mondaelemek? Az ily beáramlás ugyanis óhatatlan valami, világszerte tapasztalható tömeglélektani jelenség. A probléma megoldásához egyetlen mód segít: részletkutatással esetenként megállapítandó, mely vonása a mai anyagnak idegen elem, van-e a szomszédos területeken megfelelője, vagy sem. Ha ilyen nem akad, úgy az bizvást tekinthető eredetinek, vagyis olyanak, amely egykor az ó-görögben is megvolt. Egyszerűsíti az esetet az a körülmény, hogy a déli Balkán folklorejában helyi ó-görög örökségen kívül szinte kizáróan keleti hatás vehető észre: arab, szír és török, ezek tipikus formái pedig biztosan megállapíthatók.

Ami a Midás-monda esetét illeti, sorra kell vennünk a rávonatkozó újabb népi adalékokat; a fölvetett kérdést csak ezek megismerése után lesz módunkban eldönteni. — Az egyik *új-görög* népmesében a történet következő: Egy egyszerű legény apja halála után vándorútnak indul. Útja közben egy helyt nádból sípot farag magának; amint belefúj, a síp emberi hangon kezdi énekelni: „Az ötszörösen elfátyolozott királynak kecskebakfülei vannak.“ Bármit próbál sípjával, hangszere untalan ezt ismétli. Beér a tartomány királyának városába s itt megtudja, hogy az uralkodót látni nem lehet, arcát örökké többrétű fátyol borítja. Eszébe jut sípja, amely most is ugyanazt hajtja. Meghallják a lakosok, a különös esetnek híre megy s eljut a királyig, aki hivatja borbélyát és ráförmed, hogy merte titkát elárulni. A borbély rémületében töredelmes vallomást tesz: nem bírta már a titkot magába fojtani; kint az út szélén gödröt ásott, abba súgta titkát. A király a helyszínére viteti magát; kiderül, hogy a legény ugyanonnan vágta nádsípját. Az uralkodónak a moirák annak idején megjósolták jövendő sorsát: csak addig él, míg titka füleiről ki nem tudódik. Sietve rendelkezik, egyetlen leányát férjhez adja a sipos legényhez és meghal. (Bernh. Schmidt: Griech. Märch. Sag. u. Volkslieder. Leipz. 1877. 70. l. „Der König mit den Bocksöhren.“)

Vuk Karadžić szerb gyűjtésében (Szrpszke narodne pripovijetke. Wien. 1853. 189—192. ll. „Ucara Trojana kodzje usi“) a típusnak közel rokon formáját találjuk: „Troján királynak kecskefülei vannak.“ Udvari borbély a más-más legényt kénytelen hozzáküldeni, mert a soros segéd mindig eltűnik, a király elteteti láb alól. Egyikük végül megmarad állandóan, mert megfogadta, hogy Troján titkáról hallgatni fog. De idővel a titoktartás kínozni kezdi s panaszkodik mesterének; ez gyónást tanácsol neki, de a legény nem meri megkockáztatni. Újabb tanács: menjen ki a szabadba, ásson lyukat a földre, dugja fejét bele és kiáltsa el háromszor, ami lelkét nyomja. Ezt megfogadja. A lyuk helyén három ágban bodzabokor sarjad ki. Arrajáró pásztorok kettőről *furulyának* való vesszőt metszenek maguknak. Mindkét vessző ugyanazt a leálcázó mondatot éneкли. A különös dolognak híre terjed, megtudják az udvarbeliek is. Troján előtt kipattan a titok, aki a legényt ki akarja végeztetni. Mikor értesül a történetekről, kihajtat a bokorhoz, a harmadik vesszőt maga vágja le s a *furulya* ugyanazt éneкли.

Erre Troján belátja, hogy a földön mi sem maradhat titokban, beletörődik sorsába s a legénynek megkegyelmez.

Bulgár földről a történetnek két változatát ismerjük. (Strausz Adolf: *Bolgár néphit*. Bpest, 1897. 217—19. ll.) Egyik Sztara Zagorából való, másik Mevrokópából (Macedónia). Az első ikertestvére a szerb szövegnek; csak Trojánból lett császár, ami a históriának jobban megfelel s a füle zamár-fül. A tanácsot a legény anyja adja fiának: erdőben ásson lyukat... stb. A másikon a császárnak kecskefüle van; a hajvágó legény kint üres kútba kiáltja titkát; a kút mellett fa nő s ennek leveleire írva látható az ominózus mondat. A szöveg tehát helyi torzulásokat mutat. A Midást helyettesítő Traján császár a görög-keleti vallás példatörténeteiben népszerű alak, aki egy középkori monda szerint Szt. Gergely könyörgésére pogány születése bűnéből fölmentést nyert (Jac. a Voragine: *Leg. aurea*, cap. St. Gregorii). Mint sokat emlegetett egyházi hős vehette át Midás szerepét. Mások szerint (R. Köhler, W. Tomasek, Bern. Schmidt) a τσαγος (= kecskebak) és Τραιανός szavak hasonlósága hozta létre a személycserét.

A monda egy *dalmát* parti változatában viszont Dioklecián császárról szól a történet (Glasnik. XV. Sarajevo. 401.), itt alkalmat a néveserére a Dioklecián spalatói épületeinek népszerű volta adhatott. — Mile Magdić *Kroácia várai- és kastélyairól* gyűjtött mondái közt (Zbornik za nar. živ. XIV. 129.) Attila király személyéhez van a típus fűzve, akinek kutyafeje van, katonái borotválják, azokat végzi ki, ... a többi azonos a fentiekkel.

A típus tehát az egész Balkánon *egységesnek* mutatkozik. Lényegesebb eltérést, illetőleg bővülést a felsoroltakon kívül két változatszöveg mutat. Az egyik déli *dalmát* területről való, a másik *bulgár* Viddin mellől. Az előbbi Polivka György közölte (Zeitschr. für oesterr. Volkskunde, I. 341.) „*A norinoi torony*“ cím alatt. Ebben a halálra szánt borbélylegénynek anyja saját tejéből kalácsot készít, ezt fiával vele adja oly utasítással, hogy nyírás közben majszoljon belőle. A császár megkívánja a legény ételét, harap belőle, mire amaz kijelenti, hogy ezzel egy-testvérekké lettek (közös anyatej révén), miáltal Traján a tejtestvérét nem végezetheti ki. Tovább a monda egyezik a többivel. Ugyanez a toldás van meg a viddiniben is. (Polivka, Arch. für slav. Philol. XXII. 312.) Ez a feltűnő motívum előfordul még néhány kisorosz példányban és egy tibeti változatban, amelyről alább még szólnunk kell. A Midás-monda folklóre-példányait e szempontból Stanislas Ciszewski tárgyalta egy lengyel értekezésben („*Bajka o Midasowych uszach*.“ Krakkó, 1899. Kül.-nyom. a Rozprawy wydz. filolog. Akad. Umiej XXVIII. évf.-ból), ahol ezt az ethnologiailag fölötte érdekes, mert ősi motíválást az eredeti archetípusba tartozónak állítja. Polivka (Arch. id. h.) ennek helyes érveléssel ellentmond. A toldás ugyanis keleti származású, míg a Midás-monda európai keletkezésében még a mindent keleti eredetűnek valló Benfey sem mert kételkedni (Pantschantra. 1854. I. XXII. „Én csak egy és egyetlen mesét ismerek, melynek alapja teljes biztossággal nyugati eredetűnek mondható“, érti a tibeti szöveggel kapcsolatban a Midás-történetet.) Ciszewski az ú. n. poligenezis felesküdt híve, nem ismeri el a népepikumok vándorlását, hanem független helyi alakulatnak tekinti a változatpéldányokat; ez a hibás kiindulás vezette tartahatatlanná eredménye kimondásában.

Az „anyatejes“ motívum mögött érdekes ethnologiai jelenség lappang: az őskori, de egyes helyeken maig érvényben levő matriárcha adopcio szo-

kása. Ennek a családtörténetileg fontos témának tárgyalását adtam a „Társadalomtudomány“ I. évf. 1921. 136—146. ll.-in („A matriarchatus nyomai a folklórebán“). Amint az ottaniakból és Emm. Cosquin más irányú, de erre is kiterjedő tanulmányából kitűnik („Le lait de la mère“, etc. *Études folkloriques*, Paris, 1922. 199—264. ll.), az eljárásmód, akár mint élő jogszokás, akár mint annak mondai emléke, kizáróan csak keleten ismeretes. Eszerint az anyatejes motívum a görög monda elemei közé csupán mint jövevény, a Midás archetipus létrejötte *után* kerülhetett. Benne ama keleti vonások egyikére ismerhetünk, melyek a Balkán folklóre-anyagát évszázadokon keresztül állandóan befolyásolták. Ugyanilyen másikkal találkoztunk Vuknál a szerb mesében, ahol az ötszörösen lefátyolozott király arab-perzsa eredetű kép, amely muhamedán közvetítéssel az 1001 éj történeteiből jött át. Hasonló az idézett új-görög mesék közt a 13. számúban a hétszeresen elfátyolozott óriás s a Középtenger keleti felén közismert hétszerese fátyolú tündérnő. (l. Reinh. Köhler adatait Gonzenbach szicíliai meséihez 13. és 64. sz. a.)

Bennünket jelen összefüggésben közelebről *más* érdekel. A közölt változatokban ugyanis *rátalálunk* a Jávorfá-mese főmotívumának (l. fent 4. a.) keresett *hasonmására*. Amint ott a meggyilkolt teteme fölött növény sarjadt ki s a róla metszett *furulya* a titok kiderítője, úgy itt is a földbe sűgött, mintegy oda rejtett titkot a kihajtott növényből készült *síp* hozza nyilvánosságra. A hangszer itt is, amott is csodás módon, emberi énekléssel szólal meg, mintegy megelevenülése az oda temetett emberi beszédnek. A motívum mindkét típusban nyilvánvalóan azonos, elemei vonásról vonásra fedik egymást, jogos tehát a föltevés, hogy valamilyen összefüggésben kell egymással lenniök.

Az ily természetű folklóre-kapcsolatok kiderítése megkívánja a két összevetendő típus változat-anyagának minél teljesebb ismeretét; csak így nyerhetünk bepillantást mindkettőnek úgyszólván élettörténetébe s jelölhetjük meg az érintkezés mikéntjét. Főntebb (Ethn. 1920. 1—25.) a Jávorfá előfordulási eseteiről törekedtünk lehető teljes képet nyújtani, most a Midás-változatoknak a balkániakon kívül *máshol* található példányait kell sorra vennünk.

*

Európában az *állatfülű fejedelem* mondameséje szokatlan elterjedésformát mutat. Egymástól messze eső, elszigetelt foltokban jelentkeznek ama helyek, ahol a köznép tud róla. Felbukkan igen régi emlékeken a nyugati partszegély mentén, távol a görög öshazától; köztük legkorábbiak a kelta hagyományok. *Ó-ír* emlékek nyomán közölte Jeoffroy Keating (*The General History of Ireland*, Lond. 1841. I. 203.), mai népajkon élő formáját adta Patrick Kennedy (*Legendary Fictions of the Irish Celts*. 1891. 219.) Egy királynak, régi verses krónikákban megmaradt neve is: Labradh Loingseach ír fejedelemnek *lófüle*i vannak s hogy szégyene titkokkal maradjon, mindegyik borbélyja, aki haját vágja, halállal lakol. Sorsolással döntik el, ki legyen az újabb áldozat. Egy szegény özvegy asszony fiát éri a végzet s az anya leborulva könyörög a királytól kegyelmet. Ezt megindítja az anyai fájdalom, kegyelmet ígér, ha a fiú megesküszik, hogy el nem árulja, amit látni fog. A fiú lelkét később nyomja a kényszerű hallgatás, belebetegszik s egy híres druidához fordul tanácsért. Menjen a fiú az egyik szomszédos erdőbe, keresse meg azt a helyet, ahol négy út keresztező-

dik s ott, ahol a gonosz befolyásoktól meg lehet szabadulni, keressen egy korhadt fatörzset, s annak odvába súgja bele titkát. A fiú egy vén fűzfába suttogva tapasztalatát, megkönnyebbül. Egyszer a király házi muzsikusának, Crafsine-nek hárfája eltörik s a minstrel ama fűzfáról vág gallyat, hogy hangszerét kijavítsa. A hárfa ettől fogva csak egy dalt hangoztat, melynek szavai is érthetők: „Labradh Loingseach-nek lófülei vannak“ (De Chluais chapail ar Labr. L.). A király az istenek művének tekinti a csodát, kiket kegyetlenségével megbántott. „Bánta vérengzését és ezentúl egész életén át nyilvánosan mutatta lófüleit.“ A mai népi verzió lényegében ugyanazt tartalmazza némi tündéri toldalékot csatolva hozzá. Egy *walesi* változatát Sir John Rhys közölte (Celtic Folklore, Welsh and Manx. Oxf. 1901. I. 233.). A híres vitéz March Amheirchionnak, Arthusz király lovagjának, lófülei vannak. Továbbiakban az ismert történet azzal módosul, hogy ahol a borbélyok tetemeit elásta, nádas nő ki s mikor egy valaki egy szálát levág furulyának, a leleplező ének hallatszik belőle. Maga a vitéz is belefúj s a panaszos dalolástól lelke mélyéig megrendülve, feladja magát.

Ugyane csoportnak *breton* változatai is vannak. Aránylag kis területről több eltérő variánsa maradt fenn, ami ott is régi befészkelésre mutat. Bretagne-nak folklóre-kapcsolatát a britszigeti keltákkal egyébként is a közös hagyományok hosszú sora igazolja. Az egyik mondaváltozatot Sébillot közölte Karn zátonysziget népétől. (Revue des traditions populaires. I. 327.) A sziget ura egykor kegyetlen zsarnok volt, aki hűbéreseire súlyos terheket rótt, ezek közé tartozott a hajnyírás kötelessége is, de közülük egy sem tért vissza tűzhelyéhez. Egy Louthouarn nevű ifjú vállalkozott végre a vazallusok felszabadítására. A hűbérúr levette süvegét s az ifjú meglátta lófüleit. Sejtette már, miért tűntek el elődei. Elszánta magát és borotvája egyetlen kanyarintásával levágta a nagy úr fejét. Végigment bántatlanul az örök közt, akik csodálkoztak visszatérésén s hazamenve, időt talált a menekülésre. Más szövegben (Revue des trad. pop. VII. 356. és Sébillot jegyzetei: Le Folklore de France. III. 431. és 527.) király szerepel, Portzmarch nevű, aki Crozon ura. Itt már nádból készült furulya az áruló, mint a walesi mondában; örökös dallama: „Portzmarch királynak lófüle van“. Egy eltérő tárgyú hosszabb krónikás történetbe iktatva, ugyane motívummal találkozunk. A király egyik borbélyja indiszkrét fecsegése miatt halállal bünhődik. Sírján bodzabokor nő ki. Ennek egyik ágát egy dudás lemetszi, hogy vele szerszámát kijavítsa; a duda elárulja a borbély megöletését. (Revue des trad. pop. VII. 357.) Ugyancsak lófülűnek mondja a királyt az a breton változat, melyet Du Méril közölt (Études sur quelques points d'archéologie et d'histoire littéraire. Paris, 1862. 432.)

Francisque Michel 1835-ben kiadta két XII. századi *francia* Tristan-eposznak megmaradt töredékszövegeit. Ez eposzok közül a régibb, Beroul-féle fogalmazásban Mark királynak, a szőke Izolda férjének, lófülei vannak, amit csak bizalmas törpe szolgája, Froncin, ismer. Ez nem állja a titkot és belesúgja egy csipkerózsa gyökereibe. Két eselszövő udvari báró ennek véletlenül fültanuja lesz; elárulják a királynak, aki Froncint lefejezti (Fr. Michel: Tristan, Londres, I. 1303—50. verssorok). Ugyanitt közzét a kiadó egy régi *walesi* (kymr nyelvű) mesét March vitézről (I. 61.) jórészt azonos tartalommal, de a fenti népi közlésekkel egyezően oly hozzáadással, hogy a fába súgott titkot arról szerzett *hangszer* árulja el.

Ezt az egységes kelta csoportot közös vonásként a máshol elő nem forduló *lófül* jellemzi.

A nyugati parszegélynek még két helyén találunk mondánk nyomára. Az egyik *friez* szöveg. Régi följegyzés szerint Friezlandnak volt egykor egy Richard Arundel nevű királya. Hatalmas termetű volt, aki egy Albionból való óriás leányát vette feleségül, mert más nőt nem kapott hosszú számárfülei miatt. A főredék-hagyomány ennek történetéről többet nem említ, csak megjegyzi, hogy fia Lord Falconná lett, híres brit nemzetség őse, leánya pedig később a friezek királynője. (Wolf, Niederländ. Sagen. 9.) A másik mesei beöltöztetésben őrizte meg mondánkat. Egy *portugál* mesében gyermektelen király szerepel, kinek három tündér fiat ígér. Az első tündér az újszülöttet a világ legszebb királyfiává varázsolja; a másik áldása szerint, ha felnő, erényben és bölcsességben fog tündökölni; a harmadik, aki mert nem vártak rá s emiatt megsértődik, számárfüleket teremt fejére. Apja nagy sipkát húz föléje s a gyermek fogyatékossága titokban marad, míg ifjává nem serdül és szakálla ütközni nem kezd. Első borbélyát halállal fenyegeti, ha titkát elárulja. Ez egy ideig hű marad ígérétséghez, de végül nem bír nyugtalanságával és gyóntatójától kér tanácsot. A pap kiküldi egy elhagyatott völgybe, ott ásson lyukat, mondja bele, ami szívet terheli s a lyukat temesse be. A borbély eszerint cselekszik s a lyuk fölött sűrű nád nő ki. Pásztorok furulyát metszenek róla s azok a földbe sügött szavakat ismétlik. A király maga is kipróbálja a furulyákat s bajában a tündérekhez fordul segítségért. Ezek meghagyják neki, rendezzen nagy udvari ünnepélyt, majd azon megjelennek. A fényes ünnepségre bevonulnak s a kiengesztelt harmadik tündér ráparancsol a királyfira: vegye le süvegét. Íme, az ifjú testi hibája eltűnt s a furulyák sem ismétlik többé egyhangú nótájukat. (Coelho: Contos populares portuguezes. Lisboa. 1879. 50. sz. 117. l.)

Az eddig felsorolt nyugati példányok apró eltéréseikkel tanulságosan mutatják egy közös típus mondaváltozatainak keletkezését: azt a mindenütt tapasztalható törvényszerűséget, mely szerint valamely mondai történet, ha megtelepszik valahol, s ott helyi hősré ruházódik, ama helyen előző hagyományok befolyása alatt kisebb-nagyobb módosulást szenved, de a történet lényege nem változik, alapelemei érintetlenül meghagyatnak.

E szélső nyugati példányokon kívül *beljebb* az európai kontinensen váratlanul kimaradnak a szövegek. Világrészünk észak-déli középvonaláig mondánk nem él a népek tudatában. E nagy, egységes üres föltba, amely magában foglalja a spanyol, francia, német és olasz földet, beletartozik a mi legitim magyar területünk is, az alsó, balkáni határig. Amint tehát a kelta s egyéb partszegélyi előfordulásnak befelé a szárazföldre folytatása nincs, a helyzetképből szükségkép következik, hogy a partmenti példányok oda tengeri úton, kereskedelmi és egyéb célú levantei hajózás révén jutottak el eredeti görög hazájukból s aránylag igen korán, mint az ó-ír és kymr nyelvű, régi verses krónikák mutatják. (L. Jac. Grimm: Kl. Schr. IV. 216. sk. II.)

Fölmerült többszörösen a vélekedés (Gaston Paris, W. Golther), hogy más úton, irodalmi kölcsönvétel révén jutott el a görög monda a nyugati partokra. E nézetet a Tristan-monda kutatói vallják, akiknek feltűnt, hogy Tristan történetét tárgyaló középkori verses szövegekbe még két görög monda van beleszőve: Önone története, aki bűvés gyógyitalával meg tudná Akhilles halálos sebéét gyógyítani, de ez Helenáért hűtlenül elhagyta, ami megfelel Izolda varázserejű gyógyfüvének és a fehér és fekete vitorla végzetes cseréje, amely a Thezeusz-mondából került a Tristan-regény végére.

Ez mind igaz, de vallói nem gondolták meg, hogy Tristanban a lófűl titkának kipattanása nem egyezik a többi kelta-breton szövegtartalommal, nincs benne hangszer-motívum, szerkezete tehát Ovidiusból irodalmi úton átjöhett éppúgy, mint a másik két monda is. A mi tárgyunk körébe tartozó kelta-brit szövegek azonban hangszer-motívumosak, amit a római és görög irodalmi formák nem ismernek; ezeknek tehát föltétlenül előszóbeli átadásal kellett idekerülniök. (V. ö. G. Paris: Poèmes et légendes du moyen âge. Paris, 1900. 113. sk. II.; Wolfg. Golther: Tristan u. Isolde in den Dichtungen des Mittelalters. 1907. 20—33.)

Ha a kontinens üres területét nézzük, azt természetesen csupán folklóre szempontból találjuk ilyenek, mert *műirodalmi* előfordulásai Bromyard exemplumgyűjteményétől (XIV. század eleje, Summa Praedicatorum A. 27, 24.) Hans Sachs krónikás versén át (Midas im gueldenthon, 1542.), Pauli Schimpf u. Ernst-jéig (1522. 397. sz. „Der König Milo hat zwei esels oren“) s innen napjainkig a költői feldolgozások hosszú sora keletkezett róla. (Összeállítását adta Joh. Bolte a Pauli művének legújabb kiadásában 1925. I—II. id. számhoz csatolt bő jegyzet alatt.)

Hazai határainktól *keletre* a Midás-monda ismét sűrű előfordulású. Eredeti fészektől, a Balkántól, keleti sávban észak felé mindama népek ismerik, amelyek görög-keleti vallásúak. Ez a sáv átvonul az oláh területen Moldva irányában, innen szétterjed a rutén, kisorosz, fehérorosz földön fel a nagyoroszok legészakibb tájáig, ahol Oncsukov még két évtized előtt följegyezhetette (Szevernija szkaczkai. Petersb. 1908. 185. sz. 452. v. ö. Archiv für slav. Philol. 1909. 259—287.). Ezt a legtávolabbra vetődött példányt eltéréseiért érdemes megemlítenünk. A változatban szolga a titoktartó; ahol a földbe mondja, nyírfa nő fel; mikor a számárfülű cár arra hajt, a nyírfa meghajlik előtte és hangosan mondja az áruló szavakat; a cár vigasztalódik: „Ha már a földanya meg nem tudta tartani, embertől sem kívánható több“, s a szolgának megbocsát. A jelzett területen található további számos szláv változatpéldányt felsorolni fölösleges volna, nemcsak örökösen ismétlődő tartalmuk miatt, hanem azért is, mert kimerítő ismeretűsük megvan három tüzetes monografiában: az említett Ciszewskién kívül a bulgár Dragomanovnál (Malorusszkija narodnija predanija i racszkazi. Kiev, 1876. 217. sk. II.) és az orosz Chalanszkijnál (Kievszkaja Sztarina. XIX. 252. sk. II.). A fölötte gyakori egyházi színezetű vallásos vonatkozás, mely e szövegekből kiütközik, világos jele annak, hogy templomi példabeszédekből valók, melyeket a görög-keleti papság predikációi terjesztettek el a köznép között. Kiindulásuk az egyházi közvetítés kapcsán itt is visszanyomozható balkán-bizánci eredetre.

Bővebb tárgyalást igényelnek mondánk *ázsiai* példányai. A történetet Elő-Ázsia minden népe ismeri s elterjedés-területe benyúlik Indiáig. — Közbevetve említsük meg itt, hogy ezzel szemben a *Jávorfameze* tárgyalása (Ethn. id. h. II. I. és u. o. a térképen) azt mutatta, hogy példányai a nyugati határszélektől európai Oroszország közepéig vannak csupán elterjedve. A *Midás-monda* viszont épp a középorosz határtól kelet felé be Ázsia távoli belsejéig található meg sűrű előfordulásban.

Ali Dêdeh el Bosznai *arab* író egyik történeti könyvében (Moh'adharat el Auail) Nagy Sándorról említi, hogy a turbán viselését ő kezdte, mert csak ezzel képes eltakarni két szarvát. Egyszer fürdőbe ment titkárával s ez észrevette turbánja alatt a két éktelen fejdíszét. Ura halállal fenyegette, ha mer róla valakinek szólni. Nem is szólt, de gyötrődésében

kiment a szabadba, ott száját a földre nyomva, belemondta titkát. Ama helyen nád nőtt, egy pásztor levágta és furulyát faragott magának belőle; ebből pedig egyre csak e szavak hallatszottak: „A királynak két szarva van.“ (René Basset: Contes et légendes arabes. 729. sz. Revue des trad. pop. XXII. 72. l.) — Ez északafrikai példánnyal azonos Arábia déli partjairól egy *iraqi* monda. Hőse ismét Nagy Sándor, szarvai vannak. Leálcázása ugyanígy megy végbe. (Meiszner: Neuarabische Geschichten aus dem Iraq. 1903. 29. sz. „Iskender du-lqarnên.“ 52. l. További arab adatokra l. Chauvin: Bibliogr. des ouvrages arabes II. 183. l. 23. sz.)

Nizámi *perzsa* költő (1100-tól 1200-ig) Világhódító Nagy Sándorról írt hőskölteményében a II. rész elején tíz darab bevezető mesét mond el a macedón királyról szállongó mendemondákból, melyeket cáfolni igyekszik. Közöttük a 4. szól arról, miért nevezik az arabok a hőst tévesen „két szarvú“-nak (Dul Karnein). Nem voltak szarvai, hanem hosszú fülei, amit hajviseletével takart el s ennek kidudorodó formája vitte rá népét a helytelen feltevéésre. Erről különben egy bölcс öregtől a következőket hallotta: Testi hibájáról csak hű borbélya tudott, aki közben meghalt. A fejedelem kiszemelve utódját, titoktartást fogadtatott vele, de embere nem bírta sokáig. A pusztaság egy kútjába kiabálta, ahonnan nádszál nőtt fel. Egy kiránduláson a király észreveszi egyik pásztorának sípszaván, hogy az féltve őrzött baját énekli. Borbélyát felelősségre vonja s az kivallja, mi történt. A síp a nádszálból való volt. Nagy Sándor felsóhajt: „Nem marad a földön semmi titokban!“ s emberét büntetlenül szabadon eresztí. — Nizámi később mesét tud Gyges láthatatlanná tevő gyűrűjéről, majd a történetek végén hozzáteszi, hogy ezeket „Rum öregjeinek legöregebbjétől hallotta“, ami az arabban rómain s általában nyugatit, keresztényt jelent. (W. Bacher: Nizáumi's Leben u. Werke. Götting. 1871. 73. sk. II.) Utóbbi nem érdektelen megjegyzés, mert rámutat mondánk vándorlásirányára. — Másik *perzsa* változatot a babilonai ásatásairól híres H. Layard hallotta a helyszínén. Az elmondó Shapur vagy Szapor királyról mesélte az esetet. (Sapor Kr. e. 240-ben lépett trónra, legyőzte Valerián római császárt; legenda alakjáról töméntelen mondat tud a perzsa nép.) Ennek is szarvai vannak, a borbély éppúgy jár el, a kútból nőtt nádszálról furulyát faragnak. „Shapurnak szarvai vannak.“ Bocsánattal végződik. (Sir H. Layard: Early adventures in Persia, Susiana and Babylon. II. 264.)

Egy *turkmen* verzió ismét Nagy Sándorhoz fűzi a történetet. Iszkender Dzsulkarnajinnak szarvai vannak; a borbélyeset a rendes, itt is ép bõrrel menekül. (W. Rohrbeck-Preuss. Jahrbücher 89. köt. 265. l.) — De él a turkmenek emlékezetében erősen eltérő formája is, ami a monda haladó vándorlásával együtt járó jelenség. Egyik turkmen khán sokáig gyermektelen, végre fia jön világra, aki számárfülekkel születik. Mikor felserdül, borbélyait megöleti. Egy udvarbeli ifjú valahogyan megtudja a dolgot, kinyeri vele a khánná lett fiú kegyét és minisztere lesz. Évek múltán egy vadászaton a miniszter sólyma felülmúlja a khánét. Gazdája túláradó örömeiben felkiált: „Az én sólymom különb, mint a számárfülű kháné!“ A hirtelen szavakat késő megbánni s elszökik, hogy életét megmentse. Később álnév alatt visszatér s mikor rejtkehelyén a khán felújult kegyetlenkedése fölött kesereg, Istenhez fohászkodik, küldjön büntetést a vérengző zsarnokra és gyáva népére. Hő imájára a kútból, mely mellett ül, oly bõséggel buzog fel a víz, hogy elönti a várost, a tartományt, tönkremegy minden, az uralkodó is ott vész pipogya alattvalóival együtt. (E. Schuyler: Tur-

kistan, II. 129.) — Kint a *kirgiz* pusztákon szintén ismerik a történetet. Nagy Sándor borbélyja letagadja az ura fején látottakat (szarvakat). Kút-nak monja el; a kinőtt nád révén kerül az eset az emberek fülébe. Új, talizmánszerű vonás az elbeszélésben, hogy a fejedelemnek szarvaiba van rejtve az ereje (Sámson motívuma a Koran közvetítésével); aki a szarvakat levágja, megfosztja az uralkodót életelemétől. (Evarnitzkij: Putevoditel. Taskent, 1893. 23. Feljegyezte Kadür Kaldarbai kirgiz útikalauz elbeszélése nyomán a Golodnaja sztyeppen = éhség-pusztán.)

Amint a távol nyugati kelta csoport külön altípust fejlesztett a maga helyén azzal, hogy az eredeti deformációt *lófüllé* változtatta, a muhamedán terület most felsorolt változatai szintén külön telephelyet jeleznek saját módosításokkal. A monda Nagy Sándor nevéhez kapcsolódott, a kezdettől fogva legnépszerűbb hősiúthoz, s vele együtt a *szarv* motívum lépett az eredeti helyébe. Csak az egyik turkmen szöveg tartotta meg az ősi alakot, mintegy jelezve a helyet és útirányt, ahonnan a történetet kapták.

A tárgyátörténeti összevetések eddig legtöbbit a most következő *mongol-tibeti* szerkezettel foglalkoztak. A mondánkhöz tartozó anyagból u. i. aránylag legkorábban ez jutott köztudomásra (1804-ben egy kalmük átdolgozását lefordította már Bergmann: *Nomadische Streifereien*. Riga, I. köt., 247. sk. II.), midőn még az áthidaló közbülső adatok ismeretlenül lappantak. A különös rejtély: az ó-görög mondának váratlan felbukkanása Ázsia közepén, nem alap nélkül keltett figyelmet a kutatókban. Benfeynek, bár Indiából származtató elméletét ez adat cáfolni látszott, vándorlás-magyarázatához hathatós támaszul szolgált. Később a hindu-eredet hívei a Midás-mondát is keletről törekedtek származtatni (Liebrecht, Dragomanov, Chalanszkij, Cosquin stb.); a klasszika-filológia új ethnologus iránya azonban azóta kimutathatta a régi görögöknél az egész gondolatkört, melyből a mondának szükségképp fakadnia kellett (l. alább).

Az Indiából származtatók abból indultak ki, hogy a mongol-tibeti példányt olyan gyűjtemény tartalmazza, melynek hindu eredete kétségtelen. Valóban a „*Siddhi Kür*“, mint mongol keretes mesetár, egy szanszkrit-nyelvű eredetire megy vissza: a „*Vetálapancsavinsati*“-ra (A kísértet 25 elbeszélése), ahonnan keretét vette és elbeszélései közül is néhányat. Legtöbb története azonban független amattól, köztük a mi mondánk is, melynek az eredeti szanszkritban sem ott, sem a többi nagy hindu mesetár történetei között nincsen nyoma; India földjén tehát későbbi és idegen eredete kétségtelen.

A *Siddhi Kür* 22. meséje elmondja, hogy Daibung khánnak Kuan Kitaiban (Fekete Kínában) volt egy fia, akit soha látni nem lehetett. Akkor is rejtekben maradt, midőn trónra került. Azokat a fiatal borbélylegényeket pedig, kik szakállát nyírták, sorra lefejeztette. Sorsolás döntötte el, ki kerül közülök sorra. Egyszer a sors egy özvegy asszony fiát éri; az anya saját tejével kevert lisztből kalácsot készít és fiát kitanítja, mialatt a király körül foglalatoskodik, egyen belőle. A legényt bevezetik az uralkodóhoz, akin észreveszi, hogy számárfülei vannak. Munkája alatt kalácsát eszi s ennek illata ráveszi az uralkodót, hogy ő is egyik belőle. „Mitől ilyen jó ez?“ kérdi. „Az anyám ültötte saját tejéből.“ A szöveg itt így folytatja: „Ilyen anyának fiát megölni természetellenes dolog lenne“, gondolja a király. A magyarázat itt homályos: a szövegíró már nem látta a vonatkozást, hogy a közös evés révén tejtestvérekké váltak. Továbbiakban a fiút titoktartásra bírja. Ez belebetegszik s midőn orvoshoz fordul, azt a

tanácsot kapja, menjen ki a magányos vadonba, ott sűgja bele faoduba vagy sziklába. A fiú megfogadja a tanácsot és fába mondja titkát. Az oduban egy mókus tanyázik, amely meghallja és kifecsegi a nagy hírt a világba. A király is értesül róla, hivatja a fiút s megtudja tőle, mint történt a dolog. A fiú halálfélelmében arra az ötletre jó, hogy sipkát ajánl urának, amely elföldi testi hibáját. A sipkaforma divatossá lesz, mindenki viseli s a király elragadtatásában, minthogy most már mindenütt megjelenhet, miniszterévé teszi a fiút. (Teljes szöveg Jülg fordításában: Mongolische Märchen. Innsbruck, 1868., 46. sk. l.) — Tibetben csakugyan ma is hordanak kétoldalt fülvédővel ellátott magas süvegeket. Összefügg-e e viselettel a végső magyarázat, vagyis annak megokolásául van-e a mese végéhez költve, a szöveg nem árulja el.

Azoknak, kik néhány évtized előtt az összes európai mondameséket Indiából származtatták, nagy elégtételül szolgált volna az a számos *hindu* népi adat, melyet újabban W. Crooke szedett össze Elő-India különböző tájairól. Nem egy Európában közismert esodatotörténet hasonmása található nála, közöttük a Midás-monda néhány leszármazottja is. Az északi *Gilgit* tartományból való a következő változat: Malik rádzsának egyik lába számárláb. Ezt egy öreg szolgán kívül nem tudja senki. Egy ideig állja a hallgatást, de később, a bennszülött elmondó szerint: „gyomra napról-napra dagadni kezdett attól, hogy amit tudott, magába nyomta.“ Elszánja magát, kimegy a szabadba s ott egy maga ásta lyukba belekiabálja. A lyukból néhány chilifa-csemete (papríkafa) nő fel s egy pástor furulyát metsz róla. A hangszer a végzetes szavakat ismétli, míg a rádzsza füleihez is eljut. Rátámad a szolgára; ez maga sem érti a dolgot, míg rá nem jön a furulya eredetére. Ura nagy multságára (?) elmondja neki az esetet s ezzel megmenti életét. (Ghulám Muhammed cikke: „Festivals and Folklore of Gilgit“, a Memoirs of the Asiatic Society of Bengal-ban, 1905. évf., I., 113.)

Crooke maga egy *mirzapuri* dzsungel-lakó szájából mesei beöltöztetésben hallotta. A rádzsának homlokán két szarva van. Csak borbélyja tudja, aki egy tamarindfának sűgja meg. A fát vihar dönti ki s a rádzsza odaadja törzsét egy muzsikusanak, hogy dobot készítsen belőle. A dob egyre azt hajtja: „A rádzsza fején szarvak vannak!“ Az uralkodó maga is meggyőződik a dob indiszkréciójáról s eltöpreng az eseten. „Ha földhöz vágom és összezúzom, talán még nagyobb baj támadhat belőle. Jó intés ez arra, hogy régi szándékomat megvalósítsam és fakír-életet kezdjek.“ Így is cselekszik s megkezdi koldus-vándorlásait, de dobját emlékeztetőül magával viszi. Egyszer egy fa alatt ülve, hallja, amint két tolvaj valami zsákmányon civakodik. Alig hogy eltávoznak, szolgák jelennek meg, szőnyeget teregetnek szét s egy csapat tündér bocsátkozik le mellé, akik felkérlik, doboljon táncukhoz. Mulatnak a furesán beszélő dobon és megtudják történetét. Szánva a fakír sorsát, leveszik fejéről a két szarvat s a közelben settenkedő két tolvaj fejére illesztenek belőle egyet-egyet, a gonosztevőket pedig „rakszázákká“ (démonokká) varázsolják. — Az elmondó tanulságot is fűzött hozzá: „Ne bízz titkot olyanra, aki hízelgéssel nyerte meg bizalmadat.“ (W. Crooke: North Indian Notes and Queries. III., 104.)

Egy középindiai *szantal*-verzió tökéletlenebb ennél. A rádzsza fiának olyan fülei vannak, mint az ökörnek. Az apa borbélyával titoktartást fogadtat. Ez szenved s a hasa nagyra dagad tőle. Kínjában egy dom (vándor szerzetes) előtt megvallja, mi bántja. A dom levág egy fát, dobort készít törzséből s a dob hangosan hirdeti a szégyent. A rádzsza dühében ki akarja

borbélyát végeztetni, de a dom kimagyarázza az esetet, mire elsímul az egész. (C. H. Bompas: Folklore of the Santal Paganas. 171.)

Mysoreban, e délindiai tartományban, így szól a történet: Chengal fejedelemnek (a X. században Bedtudpur rádzsája volt) jobb füle számárfülhez hasonlított. Borbélya titkát egy szantalfának adta át, melyet az uralkodó egy szemfényvesztő csoportnak ajándékoz, kik mutatványaikkal megnyerték tetszését. Ezek dobot készítenek belőle, amely hangosan hirdeti az ominózus szavakat. (B. L. Rice: Mysore Y. 1897., II., 236.)

Szélső keleti pont végül, honnan mondánk még felbukkan, *Birma*. A történet Minzaw királyról szól, kinek vadkan-agyarai vannak s benne is leleplezésről van szó. Egyébként teljesen eltérő változat egy intrikus követről, aki a titok birtokában ravasz tanácsaival el tudja érni, hogy a király és tartománya tönkremegy. Mint legmesszebb vándorolt példány, tartalmilag is legkevésbé rokona a típusnak. (Scott-Hardiman: Gazetteer of Upper Burma. 1900., II., 402.)

Aki figyelemmel kísérte e földrajzilag egyre távolodó változatokat, észrevehette, hogy itt ismét újabb variáns-egység állt elő. A nyugatról jött befolyáshoz legközelebb álló északindiai (Gilgit) adat még hűen megtartotta a deformáció eredeti alakját, hasonlóképp a más úton északra került mongol-tibeti is, mindkettőben megmaradt hangszernek a síp és furulya: de már a további hindu szövegek ehelyett dobot emlegetnek s e vonás végig megmarad a legszélső adalékig. — Az eddig tárgyalt három altípusnak (kelta, muhamedán és hindu) szabályosan ismétlődő kialakulása tanulságos bepillantást enged az epikumok viselkedésébe szóbeli elterjedésük folyamán. Az érdekes s eddig kellő figyelemre nem méltatott jelenség fejtegetése azonban eltérítene tárgyunktól. Elméleti értékesítését más alkalomra kell hagynunk.

Ha ezek után végigtekintünk a Midás-monda folklóre-anyagán, annyi feltétlenül megállapítható, hogy a *hangszer-motívum kivétel nélkül* (nehány romlott töredéket leszámítva) minden szövegben, a keltában éppúgy, mint a tőle félföldgömbnyi távolra eső szélső keletiekben, előfordul. A borbély emlegetése az egész vonalon szintén szembeszökő egyezés. Voltaképp a testi deformáción kívül e két mozzanat (borbély és hangszer) a Midás-monda igazi magja. Ezekből az ó-görög irodalmi feljegyzésekben (Herodotosz, Ovidiusz) *egy* mondaelem hiányzik; nincs bennök hangszerről szó, náluk a nád maga suttogja ki a titkot. Vissza kell térnünk a fentebb már érintett kérdésre: hűen közölték-e a fennmaradt ókori görög és latin átírások az akkori népi hagyományt, azaz hiányzott-e a köznépnél is a hangszer szerepeltetése, vagy meg volt a népajkon kezdettől fogva s csak a racionalizálásra hajló irodalmi átírók hagyták ki belőle, mint hihetetlen, babonás elemet? — Minden jel arra vall, hogy az ó-görögtség éppúgy tudta: nádból készült síppal, pásztor szerepével, mint balkáni utódai s mint világszerte az összes változatok.

A monda felépítése u. i. minden részletében megfelel a görögtség egykori felfogásának. A történet a *végzet* könyörtelen bekövetkezéének hiedelméből fakad, az „Ananké“ fogalmának megfelelően. Ugyanez ideológiából eredt náluk az Ibykusz darvainak mondája, amely alapjelentésében azonos a Midás-történettel. Szokás volt az ókoriaknál, hogy a földbe beleszólva tettek esküt, mert az lehet az alvilágba, ahol az igazságos bíró tartózik.

codik (l. W. Grimm jegyzetét: Kinder- u. Hausmärch. III., 227. Reclamkiad.). Homérosz (Iliász, VI., 419.) már úgy tudja, hogy a sír fölött kinőtt növényben az elhalt lelke lakozik. Vergil Aeneiszében (III., 26. s köv. vv.) a thrák király orvul megölte Polydorust s midőn Aeneasz a sírről mirtusz-ágat tör le, vér csurran ki belőle s panaszos szavak hallatszanak a törzsből, melyek az elkövetett bűnt hirdetik. A Pán-síp keletkezése is ebből a gondolatkörből való (Ovid. Metamorph., I., 689. és bővebben Lactant. Placidus Narrat. fab. 1., cap. XII.). A monda Szyrinx nimfáját Pán isten szerelmével üldözi, mire a tündérlány a Ladon folyóba szökik s könyörög az istenekhez, változtassák náddá, hogy gyűlölt üldözőjétől szabaduljon. Kérése meghallgatásra talál s az őt nyomon követő Pán bánatában különböző hosszúságú pálcikákat vág róla, viasszal összeragasztja és sóhajtván csókot lehel beléjük, mire azok síphangon megszólalnak. — Ime más-más hagyományban mindazok az elemek, melyek a Midás-történetet alkotják. Közöttük van a hangszer-motívum, ha nem is teljesen azonos formában. Az összes előfeltételek birtokában, a görög népnél a teljes összeszerkesztésnek e szerint mi akadályja sem lehetett.

A szájhagyomány évszázados, lassú, de folyton működő kohójába mindazáltal biztos betekintést csak ritka, kedvező esetben nyerhetünk. Így még mindig fennállhat az az eset, hogy a hangszer-motívum a Balkán népeinek későbbi hozzájárulása, bár ez is csak az ó-korból maradt mondai emlékek nyomán történhetett. Bármiként is álljon a dolog, *egy* megállapíthatunk teljes bizonyossággal: azt, hogy *a Midás-mondának mai alakja feltétlenül a Balkánon keletkezett*, akár még a klasszikus világban, akár később. Hogy a monda ott eredeti, autochton kialakulás, bizonyosságát többek közt egy figyelemreméltó körülmény szolgálta. A titkot eláruló csodahangszer motívuma, mint már láttuk, a világfolklore egész anyagában mondánkon kívül csak még *egy* népi elbeszélés-fajtában van meg: a *Jávorfá-típusban*. Innen azonban a balkániak nem vehették, mert a Jávorfá-mese épp a Balkán-félszigeten *ismeretlen*, oda soha el nem jutott (l. Ethnogr. 1920. évf. elején a variáns-térképet). Ebből pedig más nem következhetik, mint az, hogy a Midás-mondának kérdéses hangszer-eleme is a félszigeten helyi, lokális terméknek tekintendő.

Ezzel a közös motívumú két népi típus viszonya egy oldalról tisztázódott: a Midás-történet hangszer-eleme nem lehet kölcsönvétel a Jávorfából. Most még a kérdés másik oldala kíván megtárgyalást: vajjon a Jávorfá, Közép-Európa egyik legelterjedtebb meséje, viszont szintén különállóan, függetlenül amattól fejlesztette-e ki hangszer-motívumát, vagy a Midás-történetből való kölcsönvétellel van dolgunk? Az adatoknak maguknak kell beszélniök.

Feltéve, hogy átvétel történt, ami valószínűbb eset, mint a független kitalálás mindkét oldalon, ez nem mehetett végbe máshol, mint a két típus elterjedés-területének valamely *érintkező pontján*. Nem történhetett meg tehát a Balkánon, ahol a Jávorfának nyoma sincs, sem a szélső nyugati kelta példányok helyén a brit szigeteken, ahol a Jávorfának csupán minstrel-balladás alakulatai vannak, melyek a típusnak legkésőbbi, szinte műirodalmi termékei; sem a breton félszigeten, melyről ismeretes, hogy kelet felé a francia néppel szellemiekben sosem tartott közösséget. Az egyedül lehetséges érintkezési terület eszerint csak a *nyugati szlávságnak* az a sávja, amely a Balti-tengertől délnek halad és átvonul a litván, vend, lengyel, rutén területeken, pontosabban: ahol a szlávság katolikus és görög-

keleti elemei érintkeznek. A görög-keleti a maga Midás-típusával lehetett az átadó s a katolikus az átvevő fél. — Előző fejtegetéseinkben (Ethnogr. 1920., 8.) épp itt találkoztunk a Jávorfának egy különös altípusával, melyet a többtől megkülönböztetendő, *D.* csoportnak neveztünk. (*A.* csoport volt a nádfurulyás, *B.* a csontsípós, *C.* a brit-skandináv hárfás ballada-csoport, l. a térképen.) E *D.* csoporthoz tartoznak a lett (térk. 33. sz.), litván (u. o. 34. és 35. sz.), a litvánok közt Ljutzinban élő észti (18.), a lengyel (14., 46., 47.), a morva-sziléziai (15., 16.) és a horvát (13., 14.) példányok. E *D.* csoport-hoz tartozó szövegek feltűnően egységes tartalmúak s az alaptípustól nem kevésbé elütők. Nem testvérgyilkosság a tárgyuk, hanem az *anya átka*. Hősük egy leány, akit vízért küldtek s elmaradozik a kútnál. Anyja elátkozza, hogyha már gyökeret vert a lába, maradjon is ott, változzék át fává. Az átok megfogon, a lány többé nem jön haza. Nem tudják, hova lett. Egyszer a bátyja megy arra s a kút melletti fáról ágat metsz (néhány szövegben a fából kiszól a lány és maga hívja fel, hogy vágjon róla ágat) hegedűnek (furulyának); a hangszerből a leány éneke hangzik ki, hangjára az anya otthon ráismer és sírva bánja elhamarkodott átkát.

Saját területén ez a szövegszerkezet egy ott szélteben elterjedt mon-dai alapmotívumnak egyik hajtsaként jelentkezik. Az ott lakók hiedel-mében az anyai átok bekövetkezte mély gyökeret verhetett. Számos ballada és románc szól róla tarka változatosságban. Kimerítő felsorolásuk messze vezetne; álljanak itt mutatóba a vend (sziléziai) formák közül a legjellem-zőbbek. Az egyik balladában az anya átkot mond legényfiára, mert nem azt hozza feleségül, akit ő szánt neki. A nászmenet alatt, mielőtt ottho-nukba érkeznének, a vőlegény összeesik és meghal. (Haupt-Schmaler: Volkslieder der Wenden, etc., I. k., 3. sz., 31. l. „Zrudnykwas.“) Ugyan-ilyen indítékkal másik énekben (u. o. 11. sz., 135. l. „Kathrzinka“) az anyai átok jövendő menyé ellen fordul. A lakodalmas menetben a vőlegény kardja kiugrik hüvelyéből és aráját holtra sebezi. A menyasszony sírján fehér lilium nő ki s szirmaira rá van írva, hogy temessék majdan vőlegé-nyét is mellé. Igen elterjedt dal, mely a szomszédos német telepekre is átharapózott (I. G. Meinert: Alte deutsche Volkslieder in der Mundart des Kuhländchens. I., Wien, 1817., 23. sz. „Die blutige Hochzeit“ c. a.). A vend gyűjtemény 34. sz.-ban („Wódny muz.“ és jegyz. 339. sk. l.) a lány mulat-ságba készül s anyja tilalma dacára elmegy; szülője átka szerint legyen gonosz lélek a táncosa. A mulatságon vízi szellem csatlakozik hozzá szép gavallér képében; elcsalja magával, azután vonszolja hajlékába, a víz alá. Együtt élnek, gyermekeik lesznek; a nő haza óhajt menni látogatóba, ura beleegyezik, de kiköti, hogy a vasárnapi misén ne merje az áldást meg-várni. Neje otthon megfelelkezik a tilalomról s a templomban az áldás alatt holtan roskad össze. Utóbbi rész Európa északnyugati népeinél köz-ismert és énekelt verses történet (l. angol, német, svéd, izlandi, färöri vál-tozatait R. Warrens: Dänische Volksl. der Vorzeit, 1858., 265. sk. l.), amely nyilván később járult a vend alaptörténethez. A szláv népköltői témák ez egyik legnépszerűbbjével egyébként találkozunk a délszlávok poézisében is, ami ősrégi eredetre vall. Utóbbiak közül pl. a „Milić Bajraktar“ (M. a zászlótartó; ford. tölem Budap. Szemle, 1895., 81. köt., 440.) a szláv népköl-tés valódi gyöngye. — Fenti szemelvényekből nyilvánvaló, hogy az anyai átokról szóló változatok legtöbbször a hangszer-motívumot *nem* ismeri; közülük a halál okát eláruló síp vagy hegedű *csak* a ballada-cso-portba iktatódott, melyet *D.*-vel jelöltünk; eszerint az anyai átok régi téma-

típusába később bekerült jövevénynek tekintendő. *Atkerülése pedig csupán az ugyancsak ott elterjedt Midás-mondából mehetett végbe.*

*

A *D.* csoportnak van egy másik, a többtől elütő vonása: *végig verses* volta, szemben a Jávorfai rendes prózai előadásával. Népballadás alakja elárulja, hogy nem mondták el mesélő formában, hanem énekeltek. S itt kapcsolódik a problémába a prózai (*A.* és *B.* csoport) Jávorfai egy sajátsága.

A Jávorfai u. i. tipikus képviselője azoknak a gyér számú meséknek, melyekben énekes, verses *betétek* tarkítják a prózai szöveget. A furulya vagy síp leleplező éneke mindenütt, a másfélszáznál több példányban kivétel nélkül, verses formájú s szinte szó szerint egyezik egész Európában a mi magyar változataink versével:

Fújjad, fújjad, én pásztorom,
Én is voltam király lánya,
De most vagyok jávorfácska,
Jávorfából furulyácska.

A mese folyamán e pár sor állandóan ismétlődik, amint a megölt testvérnek apja, anyja, gyilkos néne fújnak a sípba. Csak az első sor változik aszerint, aki fújja: „Fújjad, fújjad, édes apám; — édes anyám; — én gyilkosom!” (l. Ethnogr. 1913. évf., 2. l. és legújabban Lutz Mackensen összeállítását: *Der singende Knochen*. FFC. 49. sz., 17—20. és 50—57. ll.) — Az egész folklóre-kincsben nem sok ily versekkel tarkázott mesével találkozunk. (Pl. ilyen a *Machandelboom* Grimmnél 47. sz., nálunk: „Fejér madár” *Berze-Nagynál* 47. sz., a „Falada” mese, Grimm 89. sz.; u. ott a 200 prózai mese között még 16 db verses betétű mese: a 13., 19., 36., 38., 46., 47., 52., 53., 95., 107., 119., 126., 130., 169., 183. és 198. számúak.)

Nekünk, akik betűt szemmel és hangtalanul olvasunk, nehéz elképzelniünk, de a folklóre az egész vonalon igazolja, hogy a köznép *versszöveget* pusztán, dallam nélkül nem ismer. Az iskolában tanult versek nem tartoznak ide, azok közvetlen irodalmi hatás folyamánál náluk. A gyűjtők egyértelmű tapasztalata szerint, ha hallott nótának szövegét jegyzi le és biztonság kedvéért a nép fia előtt elolvassák, az nem ismer rá; ismételni is csak énekelve tudja. A dallam és versszöveg nemcsak hogy egybe vannak forrva náluk, de a nóta, a melódia a fontosabb, a szöveg mellékes járuléék; innen van utóbbinak könnyű elhanyagolása, romlása, elütő változatai, össze nem függő sorai, míg a dallam szíívós, kerek egységben vésődik az emlékezetbe. Minden versszöveg náluk egykori ének nyoma, még a prózai mesékbe kevert verssorok is. A XIII. századi *Aucassin et Nicolette* francia novella egykorú kéziratában a verses betétek mellé oda vannak írva a dallam hangjegyei. Oscar Kolberg lengyel gyűjtésében az elbeszélések verses részeihez közli azok kótáját (*Piesniludu polskiego*. 1857., 292—5. ll., 40. sz.-hoz).

Az ily betétes meséket előadás közben egyéb változás is éri. Geijer és Afzelius svéd gyűjtésükben elmondják, hogy nem egy történetet ismer a nép prózában is, balladás versben is; utóbbi a régibb forma. Ha hosszú a história, a versszöveg mellékesebb helyei elfelejtődnek, a vers hézagos töredékes marad, de tartalmára még emlékeznek. Ezért az esti összejöveleken az elmondó előbb *elmeséli* a történetet prózában s utána a jelen-

levők *eléneklik* a még megmaradt pár versszakot. (Svenska Folkevisor, I. „Bergtagna“ = A hegybe rabolt c. balladához jegyzet, 4. l.); u. o. prózai kivonatot adnak III. k. 107. l. a 86. sz. balladához is.) A lassú romlás processzusában ezt az érdekes átmeneti fokot más adatok is megerősítik. Ulrich Jahn Rügen-szigeti halászsai és pomerán partvidéki hajósnepe között végzett gyűjtő munkájában tapasztalta, hogy a versbetétes meséket előbb az egyik elmondja prózában, közben a betéteket énekli, végén a hallgatók a verseket külön vele együtt danolják. (Volksmärch. aus Pommern u. Rügen. Norden, 1891. Bev. XIV. sk. 1. A szövegek között ilyen pl. a 32. sz.) A világnak talán legrégebbi népköltési gyűjtése a dán Peter Syv-tól való (Kaempe Viser. Christiania, 1664.); előszavában (21. §) említi: „Azelőtt szokásban volt előbb a történeti énekeket eldalolni s utána a tartalmát megmagyarázni.“ (id. J. Grimm: Altdän. Heldenlieder, etc. Heidelberg. 1811. Bev. XXXVII.) Ugyanerre a versből, balladából prózába átvedlésre vall végül a gyűjtéseknek az a gyakori helye, ahol a prózaszöveg dialektusos közlés, a közbeszúrt versek pedig ettől elütő, legtöbbször irodalmi nyelvűek. Monseur az egyik Jávorfamezét ariège-i patoisban közli s benne a furulya éneke irodalmi nyelvű. (L'os qui chante. Bulletin de Folklore. II. 226. l. 52. sz.) Cosquinnél (Les contes populaires de Lorraine I—II. Paris, 1887.) és Grimmék gyűjteményében (Kinder- u. Hausm. 126. és 198. sz.) ilyen több található. Mindez arra enged következtetni, hogy a *versbetétes mesék* egykor ősi formájukban *végig énekelt balladák* voltak.

Különös, hogy G. Kahlo, aki e témával önálló értekezésben foglalkozik (Die Verse in den Sagen und Märchen. Jenai disszertáció, 1918.), nem gondol a verses betétek szóbanforgó jelentőségére. Bár észreveszi, hogy ahol vers van a mesében, az az egész történet lényegét, magját tartalmazza, de nem következtet tovább; pedig nyilvánvaló, hogy az énekszöveg lassú elefelejtődése folyamán azért maradt fenn épp a lényeget tartalmazó rész a régi balladás énekből, mert az rögződött meg legszívesebben az egymást követő nemzedékek emlékében.

Általában az a szigorú válaszfal, melyet a mondai tartalmú balladák és népmesék közé vonni szoktak, tévedésből ered, ha t. i. nem az irodalmi, hanem a népi termékeket nézzük. Gazdagabb ballada termelésű népeknél lépten-nyomon megtaláljuk meséinket énekes verses formában, ami arra vall, hogy ott egykor az énekmondók (jongleurök, bárdok, minstrelek, Spielmannok, skópok, guzlárok stb.) versbe öntött elbeszéléseiből ismerte meg a nép az illető típust, esetleg maguk is szerkesztettek meglévő motívumokból ilyeneket. A nagy angol Child-féle, vagy Grundtrig dán, Geijer-Afzelius svéd gyűjteményein, az orosz bylin-közléseken kívül, ahol tucatjával található ismert prózai mesetárgyak ballada-formában, máshol is gyakori ez a jelenség. (Pl. az Igazság és Hamisság meséje kisorosz énekben Bolte-Polivka II. 481; az Alkeszrisz-mithosz = Áspis kígyó ballada nálunk Nyelvőr X. 474; a mi „Kádár Kata“ balladánk és a „Nagy hegyi tolvaj“-unk oláh feloldott mesékben, Schulllerus-gyűjt. 121. és 112. szám; „A lány tükre elől rejtőző“-típus faerőrei balladában, Hammerseimb: Sjúrdar Kvaedi. Kjöbenh. 1851. 140., stb.)

Mindez érvekhez járul, mint legfontosabb momentum, a *Jávorfameze* *belső tartalmi sajátossága*. Mesénk *elüt* az átlagos népmesei jellegtől; nincs benne erotikum, mint a szerelmese megszerzését tárgyoló rendes mesékben, sem kalandok halmozása tündérekkel, varázserejű holmikkal. Ami esodás elem van benne, az nem mesei fantasztikum, hanem mithikus, sőt

ősethnikus *mondai* anyag; oly természetű babonás hagyomány, amely előszeretettel ölt *ballada*-formát, énekes előadásmódot, mint általában azok az epikumok, melyek elhívést követelnek. Énekmondók, ezek az egykori historikusai a népek, csak hitelt érdemlő tárgyakat öntöttek énekformába s ezekből a tőlük eltanult elbeszélő dalokból álltak elő, mint ismeretes, a népi balladák. A Jávorfának ugyancsak tipikus része az, ahol az áruló hangszert kézről-kézre adják: a pásztor, az áldozat szülei: apa, anya, majd a középső ártatlan testvér, végül a gyilkos. Ez is balladás előadásmódra vall. A népmese fokozása másnemű, ott egy-egy nagyobb eseményegység ismétlődik többszörösen, balladákban inkább egy stiláris kis elem. Az „Áspis kígyó“-ban pl. a kebelébe bujt kígyót akarja a hős kivétni: apjával, anyjával, bátyjával, hugával, szeretőjével. Edwárd-ban az apagyilkos fiút kérdi az anyja, mit hagy, ha elbujdosik, nejének, gyermekének, öneki? A svéd „Két testvér“ balladában (l. fent, Ethnogr. 1920. 8.) a vízbe taszított kisebbik leány könyörög gyilkos nénjének, szabadítsa ki, neki adja legszebb szalagját, gyöngyös koszorúját, vőlegényét. Kerekes Izsákot, mikor a rációk jönnek, sorra költögetik: apja, anyja, huga, szeretője . . . Ez a *speciális balladastíl* tükröződik mesénknek hangszer-átadogató végjelenetében is.

Végül megemlíhetjük, hogy a többi verses betétű meséknek ugyanilyen, egykori balladát sejtető tárgyai vannak; csak a „Machandelboom“-ra emlékeztetünk (Grimm 47. sz.), amely úgy tartalmilag, mint formai tekintetben éppoly balladás eredetre utal, mint a mi Jávorfánk.

Ha pedig eredetileg ballada volt a Jávorfa, úgy annak egykor *szerezőjének* is kellett lenni. Abban u. i. nincs véleménykülönbség, hogy a népszáján élő balladák egykori énekmondók szerzeményeinek emlékei a népnél s így a változatok egy közös őstípusra mennek vissza. Ezt az őstípust pedig egy valakinek *kellett*, ha nem is kigondolni, legalább formába önteni, az éneket létrehozni. Ezt az egységes eredetét a mi Jávorfánknek már sejtették a mesekutatás bölcsőkorában. Azt mondja róla Gr. Krek már 1874-ben (Einleitung in die slav. Litt. gesch. 633—34. ll.): „E mese tradíciója a legkülönbözőbb népeknél annyira egyező, hogy a tény valósággal rákényszerít egy valamennyinek alapul szolgáló prototípus feltételezésére“. Azóta is, bár magyarázatát adni nem tudták, a vele foglalkozók egyértelműen ezt vallják; legújabbban Lutz Mackensen (id. h. 17.): „A rokonság mellékes vonásokban is sokkal szorosabb, semhogy véletlen egyezéssel magyarázható lenne, ezt főképp a versek azonossága zárja ki“. Esetünkben képtelenség még csak feltenni is, hogy a Jávorfa-példányok különféle helyeken egymástól függetlenül keletkeztek legyen ily azonos formában, mint ahogy az egy Ciszewski hiszi. A Jávorfa-történetnek tehát valamikor, valahol, valakitől származnia kellett, nem állhatott elő észrevétlen tömeghalmozódással, ami már balladás formája miatt is lehetetlen feltevés.

A keletkezés *idejét* egyes hozzászólók részben sejtés, részben távoli analógiák alapján más-más korszakra teszik. Von der Leyen a legősibb mesék közé sorozza (a Grimm-mesék Diederichs-féle kiadásában. Die Märchen der Weltliteratur, I. Jena, 1912., Bev. XVIII. l.) éppúgy L. Mackensen is (id. m. 76.), de a kettő nem egyet jelent. Von der Leyen egyik alapelve, hogy a németiség s általában Európa mai értelemben vett meséket a Kr. u.-i 1000. év előtt nem ismert (Das Märchen. Ein Versuch. Leipz., 1917., 135. l.), nála a „legősibb“ megjelölés tehát csak viszonylag értendő, míg Mackensen valóban ősi, primitív korból eredőnek állítja. — A Jávorfamese keletkezésének ideje, azt hiszem, megközelítően kideríthető. Nem

ismerik a balkán-szlávok, annál jobban az északiak, ahol népszerűsége szinte példátlan sűrű előfordulásban mutatkozik (l. a térképen). Az első szláv település a Balkánon: a szorb-oké, az V. sz. elejére tehető; északnyugati vidékekről jöttek, a vendek és lengyelek szomszédságából. A fent említett balladatárgyat az anyai átokról a Balkánon is tudják, ezt tehát magukkal hozták, de már *másodlagos* alakulatát a *hangszer-motívummal* nem ismerik, még kevésbé a Jávorfamest. Utóbbi eszerint az V. sz-i közös szláv egység idején még nem lehetett meg. Ellenvehető lenne, hogy meglehetően azért a mese máshol, csak még nem jutott el az északnyugati szláv csoport népeihez. Erre a mese keletkezéshelyének, *hazájának* kijelölése van hivatva megfelelni.

A hely kérdése, ahol a Jávorfamese létrejött, összefügg a folklóre egyik sarkalatos elvi kérdésével. Amint jeleztük, két elmélet áll egymással szemben az összes epikus emlékhagyományokra vonatkozóan. Egyiket *monogenetikus*, másikat *poligenetikus* elvnek nevezhetjük. Előbbi szerint minden oly epikus motívum, melynek önálló sajátos jellege van, *egy* bizonyos helyen keletkezik s onnan közlés útján, átadással jut el máshova, ahol esetleg új fészket teremt, gyökeret ereszt és változatokat sarjaszt. Vele összefügg a *vándorlás* tényének, a bármily rendszertelen tovahaladásnak elismerése (Benfey-, Ratzel-, Von der Leyen-elmélet, melyet az újabb finn földrajz-történeti módszer is magáénak vall). Másik magyarázat az egymástól távoli helyeken felbukkanó azonosságokat helyi, önálló és független alakulatoknak tekinti, melyek a primitív ember egyszerű életviszonyainak egyezéseiből fakadnak s amire mindenki bárhol rájöhet (Bastian, Tylor, Hartland angol iskolája s újabban a francia Jos. Bédier). A magamerev szélsőségében bizonyára egyik általánosítás sem alkalmazható minden egyes esetre. A hagyományok rengeteg tömege a maga összességében nem lesz kizáróan sem az egyik, sem a másik elmélet kalapja alá vonható. Az azóta felmerült monografikus részletkutatások arra a tapasztalatra vezettek, hogy minél egyszerűbb, kezdetlegesebb és konkrétebb valamely motívum, annál több joggal tekinthető önálló keletkezésűnek, amire az ethnológia a példák egész sorozatával rendelkezik. Minél összetettebb, bonyolultabb, vagy elvontabb az illető elem, annál valószínűbb, hogy kölcsönvételt, eltanulás útján jutott el különböző lakhelyeire. Másik kritérium a hovatarozás eldöntésénél az lesz, vajjon feltűnően sok helyen, más-más világrészek félreeső pontjain ismeretes-e egyező formában, vagy csak néhány folton van meg, ahol a maga kis területén lehet igen sűrű előfordulás is; előbbi esetben a poligenezis, a sok helyt keletkezés, utóbbiban a monogenezis érvényesülése lesz a tényeknek megfelelő. (L. bővebb kifejtését „A népmese problémái“ értekezésemben, Társadalomtudomány, II. évf., 1921., 537—578. ll.)

Ha ezek után azt találjuk, hogy a Jávorfamese hangszer-motívuma (lehető pontos megfogalmazásban: a titkot rejtő helyen nőtt növényből készült zeneszerszám emberi énekszóval hirdeti a titkot) a világ összes mese- és mondatípusai között csak két összefüggésben van meg: a Jávorfamese és a Midás-mondában, úgy itt poligenezisre gondolni sem lehet: a kettő külön a maga ideológiája szerint, egymásról nem tudva, nem állhatott elő. Felvethető u. i. a kérdés: ha e kettő egymástól elszigetelten alakult ki, miért álltak elő csupán e két szerkezetben s miért nem számos más típusban, ahova éppúgy beleillettek volna fokozásnak vagy végkifejlésnek? Akár a „Gonoszmotóha“-típus, akár az „Ördögyszerető“, vagy az a számos

meseforma, ahol két bátyja szerencsés öccsét elteszi láb alól, mind nyújtottak volna megfelelő módot alkalmazására. — A jellegzetes motivumot tehát, úgy bonyolulabb voltánál fogva, mint csupán e két szerkezethez rögződése miatt teljes joggal tarthatjuk *monogenetikus* alakulatnak, ahol az egyik, a *Midásmonda volt az eredeti kitermelő fél, melynek tulajdonát a Jávorfá közvetlen átvétel útján szerezte meg tőle*. Megvizsgáltuk kutatásunk folyamán, hol történhetett ez átvétel? Úgy találtuk, hogy egyetlen érintkező terület volt erre elképzelhető: az északi szlávtság valláskülönbségének határvonala. Itt találtuk a D-csoport (anyai átok) balladás formáját, melynek egyik változatfajtájába a hangszermotivum felvételt talált, a többibe nem; utóbbi régibb alapszerkezet a szorbok délre vándorlásával eljutott a Balkánra, míg a zeneszerszámos forma, mint annál későbbi (V. sz. utáni) kialakulás, a helyszínén maradt meg. *A Jávorfá-mesének tehát itt, e másodlagos balladás szerkezetből kellett keletkeznie valamikor a Kr. u.-i V. század után.*

Maga is a balladás forma minden jelét viselvén magán, létrehozója sem lehetett más, mint valamely odaváló *énekmondó*.

Fejtegetésünket fönt azzal kezdtük, hogy felvetettük a kérdést: vajjon a Jávorfá-típus egykori szerzője a mondamese összeállításakor adott-e új, saját leleményű elemet a már máshonnan ismertekhez? Különösen az ott 4-iknek jelzett epikus elem, a Jávorfá tipikus magja: a hangszer-motivum az ő találmánya-e, vagy azt is mint már kész mozzanatot használta csupán fel? Felelet rá az előzőkből önként következik. Az illető énekmondó a Midás-monda révén valóban már készen találta ezt is s egész elmemunkája máshonnan ismert elemek egyszerű összerakásából állott.

Eredményünk általános meseelméleti szempontból tanulságos adalék. Ha egyetlen példán is, de világosan igazolja, hogy keletkezhetik *mese* aránylag későn, előzetes *mondái* elemek nyomán; tehát a népmese nem volt mindenesetben ősi, primitív szerkezet. Sőt ha meggondoljuk, hogy a monda legtöbbször egyetlen mozzanatból álló rövid hagyomány, amely mint ősmithikus örökség, később is elhívést követel, míg a mese művészi célú, szórakoztató műfaj, amelynek halmazos, fokozás, érdekkeltés a tendenciája, elhívést pedig csak illúzióban kíván, realitásban nem, úgy alig kételkedhetünk a *monda elsődleges s a mese másodlagos* voltában. A primitív gondolkodás teljes félreismerése lenne elképzelni oly fejlődésfolyamatot, amely mesei elemekből származtatná a mondákat; vagyis amit kezdetől nem hisz valaki, abban később higgyen, hiteles valóságnak tartsa, amit előbb nem tartott annak. Fordítva a folyamat annál természetesebb: amiben hitt, amit valónak tartott, azt a jobb belátás, fejlettebb megfigyelés vagy rendszeresebb vallási meggyőződés később hitelre érdemesnek többé nem találja. A haladás hiedelmek dolgában mindig kiábrándulással jár. Az egykori monda idővel elveszti reális gyökerét az ideológiában, pusztá érdekességgé válik s előállnak belőle az illúziót szolgáló mesemotivumok, melyek mint színes mozaikdarabkák nagyobb egységekké, művészi képekké, mesetípusokká szerkesztődnek össze. — Ezért lehetett a hangszermotivumot a *Midás-mondából* származtatnunk és átvételét a *Jávorfá-mesébe* kimutatnunk.

A monda és mese most kifejtett viszonyával kapcsolatban, mint fölvehető ellenérvet, meg kell említenünk a német tudomány körében nemrég felmerült s ott nagy népszerűségnek örvendő *Panzer*-féle magyarázatot. *Panzer* Frigyes testes művekben foglalkozott a középkori *Beowulf*-

Sigfrid- és Gudrun-eposzok mesei elemeivel és kimutatni törekedett, hogy e nagy epikumok egyszerű népmesékre mennek vissza: a Beowulf- és Sigfrid-költemények (Nibelungének) a „föld alá szálló, sárkányölő hős“ mesetípusára, a Gudrun a „becsempészett álmenyasszony“-ról szólóra. Hasonlót kísértett meg már előbb Reinhold Köhler a Tristan-eposzra vonatkoztatva, melyet az „Aranyhajú királykisasszony“ típusából származtatott. (Könnyű szerrel és ezeknél több joggal lenne bizonyítható ugyanez a Parcival lovagregényre, amely feltűnő sok elemet vett fel az „együgyű legény az elvarázsolt várban“ c. meséből.) Az ezekből vont végkövetkeztetés pedig úgy szól, hogy ime a mese itt mindenütt *primaire* alakulatnak bizonyult, melyből a mondák másodlagos termékeként állottak elő.

Panzer munkásságának érdemét korán sines szándékunk elvitatni. Azért, hogy rámutatott a középkori lovageposzok mesei elemeire, a folklore feltétlen hálával tartozik neki. Csak a kutatásaiból önkényesen levont végkövetkeztetés ellen emelhetünk kifogást. A kiderített összefüggés egy-egy *dirigens* mesetípus és az eposzok eseménymenete közt tényleg fennáll, ebből azonban még nem következik, hogy az egész történet e mesei részekből indult ki. Adós maradt Panzer a többi, nem mesei részletek vizsgálatával, pedig ezek a hatalmas tartalmi anyag kilentized részét teszik. E különféle száalokból szőtt, bonyolult költői alkotások mögött hosszú kialakulási folyamat rejtezik, ami még tisztázásra vár. Míg ez előttünk a Panzer magyarázatnak megfelelően kiderítve nincs, semmi okunk eddig vallott nézetünket megváltoztatni. Minden tárgytörténeti ismeretünk el-entmond annak, hogy név- és hely nélküli mesékbe *később* szövegek bele *realitások*: hősök nevei, pontos földrajzi helyek, történelmi tények. Viszont minden tapasztalat amellet szól, hogy elsődleges elem gyanánt valami kisebb, egyszerű mondai magnak kellett meglenni, ami mint kijegecedési központ magához vonzotta a megfelelő mondai és mesei *motivumok* tömegét. Döntő körülmény ezeken kívül az az irodalomtörténetileg tisztázott tény, hogy a lovagepika legkorábbi termékei (XI. századi latin hősének: pld. a Waltharius és a chanson de geste-ek: pld. a Roland-ének) még *híjával* vannak minden népmesei elemnek, pusztán *reális* vitézi történetek. Csak az ezek nyomán kifejtett és terjedelmessé dagadt *romantikus* eposzokban jelentkeznek tündérek, varázslók, szerepelnek ködsapokák, repülő köpenyek s a népmesei készlet egyéb csodamachinái. Újabban tudjuk ezek bekerülésének történetét is. Nem egyebek ezek, mint annak a mélyre ható hispániai mór-arab hatásnak következményei, amely az 1001 éj *fantasztikumát* mint új elemet, belevitte a középkor ideológiájába. Ily értelemben Von der Leyennek *igaza* van, midőn Nyugat-Európában *efajta* mesék felbukkanását a XI. századra teszi, ami azonban nem jelenti azt, hogy előzetesen helyi meséket nem ismertek volna; helyettük azonban csak a szebb, kápráztatóbb keleti termékek vétettek fel az irodalmi művekbe. A mesék befészkelése a középkori hősépikába tehát *késői irodalmi* hatásnak minősítendő s belőle *semmikép* sem olvasható ki a mesei elemek prioritása.

Ez elvi kitérés után még csak egy részletkérdés tisztázása marad hátra. Legitim magyar területünkön a Jávorfamese szélteben el van terjedve (l. alább a bibliografiai rész 1—10. számát.) Osztozik sorsban ama számos folklore adalékkal, melyek Európában nemzetköziek s nálunk is megvannak, de tőlünk délre a Balkánon már ismeretlenek. (*Déli határunk folklore kultúrhatár!*) Kideríthető-e, honnan vándorolt át hozzánk, minthogy a fentiek szerint nem nálunk keletkezett, hanem őshazája tőlünk északra a

nyugati szlávtság területén keresendő. A nálunk felmerült példányok közül 10 szöveg magyar és 8 nemzetiségi adalék (1. a térképen 1—8. sz. a. magyarok. 9. cigány, 10., 11. és 16. tót, 12. erdélyi szász, 13. és 14. horvát; a 9. és 10. magyar példánya a térkép elkészülte után jelentkezett, 1. Ethnogr. 1920, 70. lap. „*A jámbor-fa*“, Komárom mellékéről és egy hevesmegyei nálam kéziratban). Szövegeinkben az áldozat és gyilkosai kivétel nélkül *leány*-alakok; legtöbben *Jávorfa* nő a síron, így az 1. sz. balatonmellékiben, az 5. sz. székelyben, a 7. és 8. szegedkörnyékiben, a 9. és 10. tiszamellékiben s a 10., 11. és 16. tótban, vagyis e mindenféle ismert formát tekinthetjük nálunk *ósalak*nak, míg a többiek elmosódott, romlott hagyományok (2. sz. székely: faodvából muzsika! 4. és 6. sz. erdélyi, ákából, 9. fűzfából, 13. és 14. bokorból). Általános az *eperszedés* motívuma. — Ha ez alapon a környező népek mesepéldányait vizsgáljuk, kiderül, hogy *lengyel-rutén* szövegekben nálunk legtöbb hasonlóságot a mieinkkel s *csak* ott a Jávorfát; míg a 10. és 11. tót példány, valamint a 13. és 14. horvátok szláv típusú balladák maradtak s a D. (anyai átok) csoportjába tartoznak. Az átvételt a mi lengyel-rutén történelmi kapcsolatunk, szoros kereskedelmi érintkezésünk észak felé eléggé érthetően magyarázzák.

Vizsgálódásunk eredményeiről a következő pontok adnak összegező áttekintést:

A Jávorfa-mese nem keletkezhetett korábban a VI. századnál.

Eredetileg énekelt ballada formája volt.

Keletkezés helye az északnyugati szláv (vend, lengyel, rutén) terület. Szerzője valamely odaváló vándor énekmondó.

Hozzánk magyar területre északról (lengyel-rutén föld) vándorolt át.

Négy motívuma közül az első három (1. feladat. 2. legkisebb oldja meg s ezért idősb testvérei megölik, 3. sírja fölött növény sarjad ki) közkeletű meseelem; előfordulnak számos más típusban.

Negyedik motívuma (a növényből hangszer készül, amely énekszóval leleplezi a bűnt) a Midás-mondából való egyenes átvétel.

Szerzője saját találmányú elemet nem fűzött hozzá, csupán ismert vonásokat állított össze új kombinációba.

Tanulságos példa a mesék kialakulására, amennyiben igazolja ezek monogenezisát: egy összövegből való eredetét s azt a kialakulási folyamatot, amely kisebb mondaegységekből, mint mozaikkövekből, állítja össze a bonyolultabb meseformákat.

A mese késő keletkezésű műfaj, amely egyéb (mondai) epikus hagyományok bomlástermékének tekintendő.

* * *

A Jávorfa-mese bibliográfiája.

Első cikkünk (Ethnogr. 1920. évf., 1—24.) mellé Európa térképét csatoltuk, megjelölve rajta a Jávorfa-mese változatpéldányainak előfordulási *helyeit*. A 167 helyet pontokkal jelöltük és megszámoztuk. A hozzávaló *forrásösszeállítás* akkor egy befejező cikk reményében elmaradt; ezt pótoljuk most, midőn az ott található számok sorrendjében az egyes adatokhoz tartozó források lajstromát közöljük:

Magyar:

1. Balatonmelléki. Magy. Nyelvőr, 1875., IV., 36. Német ford. Elis. Sklarek: Ung. Volksmärchen, Leipz., 1901., 21. sz., 195. l. és jegyz. 294. — 2. Székely ballada. Vasárn. Ujság, 1903., 39. Vikár Béla fonogramm-felvétele nyomán, ahol három változata található. — 3. Maros-Tordamegyei. Magy. Nyelvőr, 1877. VI., 229. — 4. Szovátai. Mailand Oszkár: Székelyföldi Gyűjtés (A Kiszf.-Társ. M. Népkölt. Gyűjt.-c, VII. köt.), 1905., 521. —

5. Szolnok-Dobokamegyei. Elek Oszkár: A jávorfa meséje. Ethnographia, XXV., 1914., 18. — 6. l. itt 4. sz. a. farkaslaki változat, u. o., 574. — 7. Szegedkörnyéki. Kálmány L.: Szeged népe. 1881., I., 144. — 8. Szentesről. Kálmány L.: Hagyományok. Vác, 1914., I., 21. sz., 88. — (Azóta felmerült: Komáromkörnyéki. „A jávorfa“. Ethnogr., 1920., 70., u. o. jegyzet. — Hevesmegyei. Kéziratban. Saját gyűjteményemben.)

Hazai nemzetiségi:

9. Cigány. H. Whislocki: Volksdichtungen der siebenbürg. u. südungar. Zigeuner. Minden, 1890., 255. — 10. Szlovák. Tót Népdalok. (A Kisz-Társ. kiadv., 1866.) 3. Eredetije Kollár János: Národnie Zpivanky. Pest, 1834., 72. — 11. u. o. Dobšinský: Prostonarodni slovenské povesti. IV., 42., 3. kiad., 1911. Hazai tót még itt 16. sz. a. — 12. Erdélyi szász. J. Haltrich: Volksmärchen aus dem Sachsenlande. Wien, 1884., 4. kiad., 43. sz., 176. — 13. Horvát. Nic. Andrić: Hrvatske Narodne Pjesme. Zagreb (Hrvatska Matica kiad.), V., 62. sz., 93., 1909. — 14. u. o. Topalović: Tamburaši ilirski. I., Esseg., 1842., 29.

Német:

15. Morva-sziléziai. Erk-Böhme: Liederhort, etc., I., 8. sz., 26. — 16. Hazai tót. Wenzig: Westslav. Märchenschatz. Leipz., 1857., 273. — 17. l. a lengyelek csoportjában. — 18. l. az észet csoportban. — 19. Brüd. Grimm: Kinder- und Hausmärchen (Reclam kiad.), I., 28. sz. — 20. Alsó-Hessen. u. o. 1812. kiad., 28. sz. (L. Bolte-Polivka: Anmerkungen zu den Kinder- u. Hausmärch. Leipz., 1913., I., 261.) — 21. l. itt 20. sz. a. (Bolte-Polivka, u. o.) — 22. Schleswig-Holstein. Müllenhoff: Sagen, Märchen u. Lieder der Herzogt. Schl.-Holst. Kiel, 1845., 49. sz., 495. — 23. Pomeránia. Ulr. Jahm: Volkssagen aus Pommern u. Rügen. Berl., 1889., 2. kiad., 510. sz., 399. — 24. l. itt 23. a., u. o. 401. — 25. Schweiz. O. Sutermeister: Kinder- u. Hausmärch. aus d. Schweiz. Aargau, 1873., 39. sz. — 26. l. itt 25. sz. a., u. o. 14. sz., v. ö. Singer: Schweiz. Märch., 1906., II., 139. — 27. Waldeck. L. Curtze: Volksüberlief. aus Waldeck. Arolsen, 1860., 11. sz., 53. — 28. Brandenburg. Engelen-Lahn: Der Volksmund in der Mark Brandeb. Berl., 1878., I., 68. sz., 105. — 29. Almét, friz. W. Dykstra: Uit Frieslands volksleven. Leeuwarden, 1894., II., 98.

Lengyel:

L. 17. sz. a. Oscar Kolberg: Pieśni ludu polskiego. Warszawa, 1857., 40. sz., 294. — 30. K. W. Woycicki: Klechly. Warszawa, új kiad., 1851., II., 2. sz., 15. — 31. l. itt 17. sz. a., 297., v. ö. Bugiel: Wisla, VII., 347. — 32. M. Toeppen: Aberglauben aus Masuren (Masur. Sagen u. Märch.), Danzig, 1867., 2. kiad., 139. — 33., 34. és 35. l. Litván a. — 36. l. Kisorosz-rutén a. — 37. Polaczek: Wieś Rudawa. Warszowie, 1892., 5. sz., 248. — 38. O. Kolberg: Lud, XXI., 8. sz., 188. — 39. Gonet: Materyal, IV., 6. sz., 258. — 40. Kozłowski: Lud, 1869., 298. (v. ö. Bugiel: Wisla, VII., 349.) — 41. Karol Malinski (v. ö. Bugiel: Studya i szkice literackie. Posen, 1911., 343.). — 42. l. itt 41. a., 38. sz. Bugiel: Wisla, XIV., 30. sz., 157. — 43. St. Ciszewski: Krakowiacy, 1894., I., 67. sz., 78. — 44. l. itt 43. a., I., 68. sz., 79. — 45. Ciszewski: Lud z okolic Slawkowa. (Zbornik wiad. do Antr., XI., 109.) — 46. lublini közlés, l. itt 17. a., 292. — 47. l. itt 46. a. (Bugiel: Wisla, VII., 347.)

Fehérorosz:

48. Federovszkij: Lud białoruszkij nad Ruszi litevskiej. 1902., 70. sz., 97. (és egy változat u. i. 71. sz. a.) — 49. l. itt 48. a., II., 392. sz., 335. — 50. E. Romanov: Białoruszkij Szbornik. III., 45. sz., 262. — 51. Dobrovolszkij: Szmolenszkij Etnogr. Szbornik. 1891., I., 26. sz., 560. — 52. l. itt 50. a., III., 46., b) sz., 263. — 53. l. itt 48. a., II., 391. sz., 333. l. — 54. l. itt 53. a., II., 393. sz., 336. — 55. W. Weryho: Podania białoruszkije. Lemberg, 1889., 3. sz., 17. — 56. l. itt 50. a., III., 45. sz. c) vált. 264.

Rutén-kisorosz:

L. 36. fent. Rudesenko: Narodnija južno-riszkija szkacki. Kijev, 1869., I., 36. sz., 159. — 57. J. Manzúra: Szkacki poszlovici... zapiszannija v Jekatyerin. Gub. Charkov, 1890., 58. — 58. A. N. Malinka: l. előző sz. a. Szbornik, Csernigov, 1902. (v. ö. Bolte-Polivka id. m., I., 269.) — 59. P. P. Csubinszkij: Trudy etnogr.-statiszt. ekszped. v Zapadnorusszkij kraj... Petersb., 1878., II., 144. sz., 473. — 60. P. Kulis: Zapiszki o juznoj Ruszi. Petersb., 1857., II., 20. — 61. J. Mosinszka: Bajki i zagadki ludu ukrainszkiego (v. ö. Bugiel, Wisla, VII., 671.). — 62. Szadok Baracs: Bajki... i pieszni na Ruszi. 1886., 146. — 63. Etnograf. Zbirnyk, VII., 104. (Rozdolszki Közl.) — 64. Zsivaja sztarina, V., 460. (v. ö. Bugiel, Wisla, VII., 557.) — 65. St. Zdziarski: Garść baśni ludu ruskiego ze wsi Naluża. Krakow, 1902., 2. sz., 5. —

66. O. Kolberg: Chelmskie, obraz etnograficzny zarys. Krakow, 1891., II., 10. sz., 98. — 67. l. itt 41. a., 244. — 68. l. itt 36. a., I., 55. sz., 156. — 69. l. itt előző sz., II., 56. sz., 159.

Nagyorosz:

70. A. N. Afanaszjeff: Narodnija russzkija szkaczkij. Maszkva, 1861., V., 17. a. sz. (v. ö. Löwis of Menar: Russische Märchen. Jena, 1914., 23. sz.) — 71. l. előző sz. 17. b) sz. — 72. l. itt 70. a), 17. c) sz. — 73. l. itt 70. sz. a., 17. d) sz. — 74. A. N. Afanaszjeff: Bászni Ludove. IV., 316. (v. ö. Naaké: Slavonic Fairy Tales. Lond., 1874., 170.) — 75. J. A. Chudjakoff: Velikorusszkija szkaczkij. Maszkva, 1862., II., 57. sz., 75. — 76. Szadovnikoff: Szkaczkij i predanije Szamarszkago Kraj. Petersb., 1884., 21. sz., 105. — 77. Oncsúko: Szevernija szkaczkij. 1908., 44. sz., 118. — 78. A. Wesselofszki: Letopiszi russzkój literatury i drevnoszti. Maszkva, 1859., I., 112.

Észt-litván-lett:

L. fent 18. a. Oskar Kallas: Achtzig Märchen der Ljutziner Esten. (Verhandl. der gelehrt. Estnisch. Gesellsch. XX.) 1900., Jurjev, 50. sz., 179. — L. fent 33. a. U'mann: Lettische Volkslieder, 1874., 199. — L. fent 34. a. Nesselmann: Dainos. Litauische Volkslieder, 1853., 378. — L. fent 35. a. Geitler: Litauische Studien, 1875., 42.

Szerb:

79. Vuk Karadzics: Szrpszke narodne pripovijetke. Wien, 1853., 189. (Téves felvétel; tartalma Midás-monda Traján császárról.)

Olasz:

80. L. Gonzenbach: Sizilianische Märchen. 1870., Leipz., I., 51. sz., 229. — 81. Giùs. Pitрэ: Fiabe, nouvelle e racconti pop. sic. Palermo, 1876., II., 79. sz., 196. — 82. Schneller: Märchen u. Sagen aus Wälsch-Tirol. Innsbr., 1867., 143. — 83. Andrews: Contes ligures. Paris, 1892., 31. sz., 143. — 84. Imbriani: Dodici conti poniglianesi. Napoli, 1877., 195. (v. ö. Crane: Italian popular tales. Boston, 1889., 40.) — 85. Comparetti: Novelline popolari italiane. Torino, 1875., 28. sz., 112. — 86. A. de Gubernatis: Novelline di S. Stefano di Calcinaia. Torino, 1870., 20. sz. — 87. Ant. de Nino: Usi e costumi abruzzesi. Firenze, 1883., 2. kiad., III. Fiabe, 2. sz., 7. — 88. G. Finamore: Archivio per lo studio delle Fradiz. popolari. Palermo, 1885., III., 371. — 89. Nardo-Cibele (l. előbbi sz.): Archivio VII., 1889., 93. — 90. G. Giannini (l. itt 88. sz.): Archivio VII., 267. (térképen tévedés! nem B) változat, hanem A), tehát vörös pont helyett fekete teendő.) — 91. „Giamb. Basile“. Archivio di letteratura popolare. Napoli, 1887., IV., 25. — 92. Corazzini: I componenti minori della letteratura popolare italiana. Benevento, 1877., 455. — 93. Ant. Ive: Fiabe popolari rovignesi. Vienna, 1878., 3. sz. — 94. Giùs. Pitрэ (l. itt 81. a.) jegyz. Villabale-ból. — 95. Grisanti: Usi, credenze e racconti popolari di Isnello. Palermo, 1909., II., 175.

Flamand-vallon:

96. Amaat Joos: Vertelsels van het vlaamsche Volk. Gend, 1890., III., 3. sz., 15. — 97. l. előző sz.; u. o. I., 107. — 98. Cornelissen: Ons Volksleven. 1890., II., 66. (v. ö. Revue des traditions populaires. VII., 223.) — 99. E. Monseur: L'os qui chante. (Bulletin de Folklore. Organe de la Société du Folklore wallon.) Liège, II., 74. sz. — 100. l. előző sz. a. 76. közl. — 101. l. itt 99. a. I., 45. — 102. u. o. I., 49. — 103. u. o. I., 40. — 104. Gitté-Lemoine (u. o. I., 128.). — 105. u. o. III., 86. sz., 37. — 106. Gitté-Lemoine (u. o. I., 45.). — 107. u. o. I., 47. — 108. l. itt 105. a. változat. — 109. P. de Mont. en A. de Cock: Vlaamsche Wonderprokjes. Gend, 1896., 195.

Francia:

110. J. Brintet: (Revue des tradit. pop. II., 365.). — 111. H. Carnoy: Littérat. orale de la Picardie. Par., 1883., 236. — 112. A. Meyrac: Traditions, coutumes, légendes et contes des Ardennes (l. Monseur, Bulletin. I., 94.). 486. — 113. Emman. Cosquin: Contes popul. de Lorraine. Par., 1886., I., 26. sz., 263. (v. ö. változat: Revue des trad. pop. XIX., 1904., 555.) — 114. J. Fr. Bladé: Contes popul. de la Gascogne. Par., 1886., II., 101. — 115. J. Fr. Bladé: Contes et proverbes pop. recueillis en Armagnac. Par., 1867., 3. — 116. Foix: Almanac patoues de l'ariego. 1895., 49. — 117. Revue de trad. pop. V., 178. — 118. L. Pineau: Les contes pop. du Poitou. Par., 1896., 81. — 119. Emm. Cosquin, Romania, VI., 565. — 120. P. Sébillot: Littérat. orale de la Haute-Bretagne. Par., 1881., 226. — 121. A. Sylvestre: (Monseur, Bulletin, I., 98.). — 122. Revue des trad. pop. II., 1. sz., 35. —

123. Thuriot: Traditions populaires du Doubs. Par., 1891., 13. sz., 25. — 124. l. itt 120. a., 20. — 125. P. Sébillot: Contes des provinces de France. Par., 1884., 22. sz., 143. — 126. Revue des trad. popul. VI., 500. — 127. Fr. Maratuech (Nouvelle Revue vol. 83., 1893.) 324. — 128. A. Oraison: Contes de l'Ille-et-Vilaine. Par., 1901., 127.

Spangol-katalán:

129. Milá y Fontanals: Observaciones sobre la poesia popular. Barcelona, 1853., 178. (v. ö. F. Wolf: Proben der Volkspoesie... Sitz. ber. d. Akad. Wien, XX., 1856., 53.) — 130. F. Caballero: Cuentos, oraciones, etc. populares. Leipz., 1878., 6. sz., 29. (változat: u. o. 41.) — 131. F. Caballero: Lágrimas. 1858., 42. — 132. Biblioteca de las Tradiciones populares espanolas. I., 196. (v. ö. itt 113. a., I., 265.)

Portugall:

133. Vasconcellos: Tradiçoes populares de Portugal. Porto, 1882., 125. — 134. Th. Braga: Contos tradicionais de Povo portuguez. Porto, 1883., I., 1. sz. — 135. Revista lusitana. Lisboa, III., 6. — 136. Coelho: Contos populares. Lisboa, 1879., 40. sz. — 137. l. itt 133. a., 126.

Skandináv:

138. Svend Grundtvig: Danmarks gamle Folkeviser. III., 878. b). — 139. Geijer-Atzelius: Svenska Folk-Visor fram Forntiden: 1880., 2. kiad., III., 16. sz. (magyar fordítása: Ethnogr. 1920. évf., 8.) — 140. l. itt 139. a. u. o. — 141. Arwidson: Svenska fornsanger. 99. sz. — 142. l. itt 138. a., 95. sz. (v. ö. Rh. Köhler: Aufsätze. 87.). — 143. Hammersheimb: Faerösk Antologi. 7. sz. (v. ö. itt 139. a., III., 86.) — 144. Izelzck fornkvaedi. 13. A) sz. (v. ö. Köhler: Aufsätze. 85.)

145. Skandináv balladás forma: A. Hauffen: Die deutsche Sprachinsel Gottschee. 1895., 53. sz., 263. l. (v. ö. Bolte-Polivka Grimm jegyz. I., 272.)

Angol-skót:

146-tól 167-ig: 22 db ballada-változat F. J. Child nagy gyűjteményében: English and scottish popular ballads. Boston, 1882—1898., a 10 kötet következő helyein: I., 10. sz.-hoz; II., 360. és 493.; IV., 498.; VI., 499. és VIII., 447. II.

Feldolgozások és tanulmányok:

Rheinhold Köhler: Aufsätze über Märchen und Volkslieder. Berl., 1894. „Die sprechende Harfe“ 79—98. II. (1882.) — **E. Monsieur:** „L'os qui chante“. (Bulletin de Folklore. Organe de la Société du Folklore wallon. Liège, 1891—98.) I., II., III. évf.-ban 4 közlemény. — **Włodzimierz Bugiel:** „Tło ludowe Balladyny“. Wisła, VII., 1893., 339. s k. II. (Kibővítve: Studya i szkice literackie. Posen, 1911., 194—400. II.) — **Johannes Bolte u. Georg Polivka:** Anmerkungen zu den Kinder- u. Hausmärchen der Brüder Grimm. Leipz., I., 1913., 260—276. II. — **Elek Oszkár:** „A jávorfamezeje“. Ethnographia, 1914., 14—31. II. — **Solymossy Sándor:** „Mese a jávorfáról“. I. rész. Ethnographia, 1920., 1—25. II. térképpel. (A most itt közölt tanulmány ennek II. és befejező része.) — **Dr. Lutz Mackensen:** Der singende Knochen. Ein Beitrag zur vergleichenden Märchenforschung. (Folklore-Fellows Communications No. 49.) Helsinki, 1923., 174. l. (E műről és tanulmányom első részéről, mint egymástól független kutatásokról összevető bírálat **Moór Elemértől:** „Zwei Monographien über das Märchen vom singenden Knochen.“ Ungarische Jahrbücher, V., 1925., 101—113. II.)

[Meg kell jegyezni, hogy tanulmányom itt közölt II. részére L. Mackensen monografiája nem lehetett befolyással; bibliografikus anyagja össze volt állítva már 1920-ban, mint az I. részhez csatolt térkép igazolja; az elméleti rész is ki volt dolgozva ugyanakkor, közlését a közbejött anyagi drágulás és nyomdai viszonyok hátráltatták mindmáig. Örvendek, hogy Mackensennel, egymásról nem tudva, sokban egyezem; Moór Elemér szerint az eltérések nagy részében pedig részemen van az igazság.]

Solymossy Sándor.

JÓKAI AZ ETNOGRÁFUS.*

Amint 1887 decemberében a *Magyar Néprajzi Társaság* szervező munkálatai megkezdődtek, *Jókai* azonnal a tagok sorába lépett es készséggel vállalta a neki szánt feladatot: *Rudolf* trónörökös védnökül való megnyerését. A két esztendő múlva — 1889 jan. 27. — tartott alakuló közgyűlés ideiglenes nagyválasztmányának tagjaul, majd az 1889 nov. 2-án tartott első választmányi ülés a magyar szakosztály elnökéül választotta.

Az 1889 okt. 9-én tartott választmányi ülésen *Hunfalvy Pál* elnök jelenti, hogy a 27-i alakuló közgyűlés második száma *Jókai Mór* megemlékezése lesz „néhai *Rudolf* trónörökös öfensége etnográfiai működéséről“. Ehelyett azonban okt. 27-én *Jókai* egészen mást, *Társaság*-unk szempontjából sokkal értékesebbet adott: *mint író és politikus kijelöli a néprajz fontosságát a magyarság nemzeti és politikai életében*. Mint író nem ismer eszmékben s tárgyokban kifogyhatatlanabb munkatársat az etnográfianál: a legelső szárnypróbálgatásait a költői működésnek ez vezette nála. Majd találó hasonlattal így mutat rá a folklóre irodalmi és esztétikai értékére: „A költő világában ugyanaz, ami az anyag világában a villamosság: az a világító, a mozdító, a közlő, a megkötő, a gyújtó erő. Ez köti össze a földet az éggel: a fantáziát a valósággal.“ A folklóreban azonban nem csupán az írói forrás-lexikont látja, hiszen „a költészet tábcra nemcsak azokból áll, akik írnak, hanem azokból is, akik olvasnak“, s ez utóbbiaknak a folklóre „a legérdekesebb olvasmány“, mert a nemzetalkotó és a nemzeti mult életfokán álló nép lelkének, költészetének, tudásának és szokásainak tudománya. Mint *politikus* is sok és nagy értékét ismeri a hazai etnográfianak. S ezek közt legelsőül helyezi azt, hogy megismerteti egymással, közelebb hozza egymáshoz s az egy-állami életben megértőbbekké teszi a különböző nyelvű nemzetiségeket. Azután bepillantást nyújt „a nálunknál nagyobb és kisebb, előrehaladottabb és elmaradottabb nemzetek népi világába“, s ezzel „megtanít bennünket saját értékünk helyes megbecslésére, feltárja a nemzet művelt rétegére váró feladatokat, s végül megszünteti a nemzeti előítéleteket“. S így válik az etnográfia az egyetemes emberiség legaldásosabb tudományává, mert: „ha valaha a világon bekövetkezik az örök béke, az az etnográfia általános elterjedésének munkája és diadala lesz“. De a hazai néprajznak még más igen fontos politikai céljára és kötelességére is rámutat akkor, midőn programmjaul ajánlja, hogy a magyarságról s hazánk népfajairól, történelmi, földrajzi, geológiai, kulturális és gazdasági egymásrautaltságunkról olyan helyes ismertetésekkel lássa el a külföldi tudós, politikai és gazdasági világot, melyek helyreigazíthatják, sőt javunkra billenthetik „azt a tömérdek balítéletet, amit részben szándékos rosszakaróink, de még nagyobb részben a hazánkat futtában megszemlélt jóakaróink terjesztettek el felőlünk“. Nagy politikai szerep vár tehát a *Magyar Néprajzi Társaság*-ra: hogy „megépítse azt az aranyhidat, amelyen keresztül a rosszul értesült külföldi tudós, politikai és gazdasági vélemények a jól értesült helyes tudattal kicserélhetik egymást“. A *Társaság* mentő munkája azonban nem tűr halogatást, mert a néprajz kincstárának anyaga kifogyhatatlan ugyan, de mégis folyton kopik, változik és szapo-

* Felolvasatott a Magyar Néprajzi Társaság 1925 november 25-én tartott nyilvános ülésén.

rodik. Az évek tudományos és ipari haladásával a legzártabb faluk és legalaacsonyabb néposztályok is rohamosan fejlődnek, alakulnak. „Akik a század elején magyarországi tipikus alakok voltak: manapság nem léteznek többé sem viseletben, sem szokásokban, sem költészetükben, sem tudásukban.“ De mindezekből még mindig igen sokat meg lehet menteni, s ez a *Magyar Néprajzi Társaság* gyönyörű és értékes feladata, mert hiszen apáink kora örökké érdekes marad s az ő életük magyarázza meg a mi korunk állapotát.²

S ha ezután a közvetlen kapcsolat meg is szakadt *Jókai* és *Társaság-unk* között — mert többet sohasem szerepelt előadásasztalunknál —, nem szűnt meg érdeklődése, szeretete és írói értékelése a magyar néprajz iránt. Művei tanuskodnak róla, hogy egyike legszorgalmasabb olvasóinknak: végigolvassa és tanulmányozza, felhasználja, beolvasztja és feldolgozza *Szinnyei* Tájszótárának nyelvi, az *Ipolyi* és *Kandra* Mythológiájának babonás és ősvallási, *Orbán*, *Erdélyi*, *Kövári*, a *Tud. Gyűjt.* és *Vas. Ujs.*, stb. népmondai adatait, *Erdélyi*, *Arany-Gyulai*, *Kriza*, *Kálmány* népdal-közléseit.³ De éppily szorgalmas és tudatos gyűjtő is; utazgatásaiban sohasem kerüli el a magyar föld népét, szívesen és hosszan elbeszélget velük, részt vesz családi ünnepélyeiken, a kukoricatöréseken s disznótoraikon,⁴ s amit ott lát és hall, az mind megfelelő és jellemző helyet talál műveiben.

Ennek az állandó figyelemnek és sok olvasásnak, megfigyelésnek és feljegyzésnek eredménye az *Oszt.-Magy. Mon.* III. kötetének „A magyar nép“ című tanulmánya, a maga különböző fejezeteivel.⁵ A sok-sok érdekes szubjektív hiten és megállapításon, költői elképzelésen kívül különösen figyelemreméltó az a felosztás, melyen belül népköltészetünk fajait ismerteti s az az alap, amelyből az egyes dalok korát, illetőleg a különböző korokban a különböző dalfajok ismertető eszméit és hangulatát megállapítani törekszik: mert ezekben teljesen egyéni, vagy akkor még egészen úttörő. Szorosan vett népdalainknak csak szerelmi, pusztai, betyár-, gúny- és hazafias s harci dalfajtaát ismeri; a gúnydalokat három csoportba osztja: katona- és kortesnóták s bordalok. Megszívlelhető különbséget tesz tehát egyrészt a pásztor- és betyár-, másrészt a katona- és hazafias s harci dalok között, melyeket pedig népköltési gyűjtéseink minden benső alap, tartalmi közösség, történelmi és eszmei fejlődés ellenére egy — és pedig rendesen igen kevert — csoportban szoktak felsorakoztatni. A szerelmi népdalok korhatározói: a hűség, érzelgősség s a könnyűvérűség; ezek a XIX. század termékei, a középsők pedig a szentimentális és romantikus XVIII. század maradványai, s végül az elsők a romlatlan magyar századok ősi emlékei. A betyárdalok ősei lovagiasan hetvenkedő hangulatúak, míg újabb terméseiket babonás felfogásuk s belső világuk jellemzik. De minden fajtájukban s minden korban műköltőink felfrissítő mintái voltak: „Nálunk a *Helicon* tanult a *mezőtől*, s nagynevű költőink mellett áll egy mindegyiknél nagyobb költő, a nép: *névtelen és mégis halhatatlan!*“

¹ L. erre vonatkozólag az *Oszt.-Magy. Mon.* III. 1 : 336—341. l.

² Mindezekre l. az *Ethn.* 1 : 7—9., 44., 46., 47., 59. l.

³ L. *Levente.* 95 : 150: „A magyar nép hangulatát igyekeztem kitanulni népdalgyűjteményeinkből.“

⁴ L. *Népvilág*, 16 : 93.

⁵ III. 1 : 279—359.: A magyar nyelv sajátosságai. A m. nép eredete, alkata, hősi indulata. A m. nép kedélye és véralkata. Családi élet. Vallás, őshit, babonák. Az Attila-Csaba mondatkőr, Álmos. A m. nép babonái. A m. nép humora. A m. népköltészet.

S *Jókai* ugyancsak bőven élt ezzel a gazdag forrással. Kicéduláztam és csoportosítottam összes műveinek minden néprajzi adatát: s az ember szeme elbámul ezek roppant tömegén. Nincs a *Magyar Népköltési Gyűjtemény*-ben egyetlen olyan kötet sem, mely anyagának bőségére, a fajok változatosságára, az adatok értékére s észrevételeinek tanulságaira ezzel a *Jókai*-gyűjtéssel versenyezhetne. Hasonlatainak, szólásainak s közmondásainak nagyrésze egyetlen gyűjteményünkben sem található fel; ezekhez csatlakoznak a legzamatosabb népi áldások, szidalmak, átkok és káromkodások hosszú sorozatai. Egymagában több népi adomát ismer, mint amennyit a Nyr.-ból, az Ethn.-ből s összes néprajzi monografiáinkból összecéduláztam. Mondamennyisége páratlan gazdagságú, s a történelmi és helyi mondák, falucsúfolók közül egész tömeg a *Jókai* — máshonnan nem ismert — saját följegyzése. Mese-vázai, mese-célzásai úgyszólván az egész magyar népmese-kincsét felölelik. A játékmondókák, rímjátékok, köszöntők, mindenféle fajú dalok és balladák sokszor korhatározó fontosságú közléseit, vonatkozásait és magyarázatait tulajdonkép egyetlen népköltési kötet jegyzeteiből sem volna szabad mellőznünk. Alig van a magyar népszokásoknak olyan faja, amelyet észre nem vett, meg nem figyelt, amelyhez adatot nem nyújtott, vagy legalább is értékes megjegyzést nem tett volna, s adatai hüek és teljeseek, leírásai pontosak és részletesek, megjegyzései megcáfolatatlan fejlődéstörténeti megállapítások. Tárgyleírásai a tárgyakat látatlanul is elképzeltető színes rajzok; s hány tárgy, hány forma, mennyi szín és dísz veszett ki azóta a népi életből, — milyen változáson mentek át használati tárgyai, udvartája, háza, bútorzata, ruházódása stb., mióta *Jókai* látta s leírta azt, amit a saját szemével látott! S a *Jókai* folklóre- és tárgyi „múzeum“-ának adatai nemesak igazak, pontosak és részletesek, hanem élnek, elevenek is; egyik sem áll önmagában, külön lapon vagy külön szekrényben, hanem be van illesztve az eleven népeletbe. Valamennyi az élet piros színét hordja magán, mert népi életük keletkezésükben vagy felhasználásukban, egész lefolyásukban ott játszódik le, tehát mintegy megelevenedik előttünk.⁶

De az etnográfuskodás nemesak regényírói fogás, hatásvadászó eszköz volt nála, hanem a tárgynak és tudománynak szeretetéből fakadt tudományos öncél is. Bizonyosága ennek akadémiai székfoglalója, melyet 1859-ben *A magyar néphumorról* tartott. „Semmi népleírás oly jól nem rajzolja egy nemzet életét, jellemét, uralkodó eszméit, mint ahogy képes az önmagát rajzolni adomáiban“, mondja, miután sorra ismertette a magyar mult immár kihalt alakjairól: a táblabírákról, patvaristákról, jurátusokról, kortesekről, pütkösi királyokról, insurgensekről, huszárokról, verbunkosokról, obsitosokról, köznemes urakról, jobbagyokról, legátusokról, vándorszínészekről, peregrinusokról, tógátus diákokról, kortyondi pajtásokról, kántorokról, papokról, vadászokról és cigányokról járatos mintegy tízezer népi adomájának motívumait és típusait. (96 : 321., 325.) „Ha valaki engem számadásra talál vonni, mi jogon foglalom a helyet derék szaktudósaink nagytekintélyű sorában? nem fogom neki azt felelni, hogy íme írtam 91 kötet regényt és egyebet... de fogom mondani azt: ím e kötetekben gyűjtöttem össze a magyar néphumor elszórt adalékait, ezeket hagytam az utókornak; és ezek

⁶ Az etnográfus *Jókai*-val azonban gyakran összeütközésbe kerül a költő *Jókai*: nem ismer etnográfiai helyhez kötöttséget; a költő *Jókai* előtt az egész magyarság egy, s ezért amit az etnográfus *Jókai* pl. a Dunántúl hallott vagy látott, a költő *Jókai* minden skrupulus nélkül pl. az Alföldhöz rögzíti.

a kötetek élni fognak és tanuskodni, míg a magyar él; az pedig él: míg a világ áll.“ (96 : 330.)

...*Jókai* tehát igazi etnográfus volt: gyűjtő, népszerűsítő és tudós, akit elszakíthatatlan szeretet fűzött a magyar néprajzhoz, s akinek emlékéért éppen ezért a magyar néprajznak s *Társaság*-unknak is hasonló megbecsüléssel kell megőriznie.

Szendrey Zsigmond.

JÓKAI ÉS A NÉPDALOK.*

A legnépszerűbb magyar regényíró műveiben egész garmadájával találunk dalokat, köztük nagy számban népdalokat. Annak, aki *Jókai* népiességével foglalkozik, ki kell térni a népdalokhoz való viszonyára is, hiszen maga a nagy regényíró ír lelkes (bár Zsigmond szerint érzelgős és fellengzős) sorokat a népdalokról a *Népvilág* egyik darabjában, mely a népdalok hősről szól.

„Ki ülteti a mezők virágait?... Ki tanítja a pacsirtát énekelni?... Ki teremti a népdalt? Honnan jönnek e zengzetes, sajátos énekek, miknek verse és dallama egyszerre látszik születve lenni; senki sem tudja, hogy kitől? Ki az, ki titokban költészetet és dalt teremt, melynek minden képe, minden hangja oly igaz, oly nemzethű, s kinek nyomára nem akadni, mint a holt madár csontjaira? Minden évben új meg új dal keletkezik a nép ajkán, vidékről vidékre terjed, arató lányok a mezőn, halászegények a folyamon eltanulják egymástól; nem tudni meg soha, ki volt az első, aki azt énekelte? Hol lakik ez a kimeríthetetlen költészeti? Ez a parádézás mindennél, ami szép, ami ragyogó, ami kedves. Melynek öröme hajnalhasadás, bánata permetező felhő, szerelme tavaszi napsugár, elválása tengervégtelenség, ábrándja csillagos ég, gyásza feketére festett éjszaka? Izenetet küld a fecskétől, szeretni tanul a gerlicétől, liliom harmatában mosdik. Patkok partjára megy sírni, virágos réteken sétál; tenger fenekéről hoz gyöngyöt, melybe szerelme nevét foglalja. Illatos levélen alszik, lovát cédrusfához köti, rózsabokor alatt csókol, virágos kertbe temetkezik, rózsát ültet a sírdombra s azt a hű szeretőknek hagyja. Szerelmében hű és gyöngéd, keservében andalgó, jó kedvében elmeszikkázó, mámorában geniális és mindenütt magyar, minden ízében, szavában, dala hangzatában, tárgyai képében — magyar eltagadhatatlanul.

Hol van az, ki mindezeket teremti? Ki van hívatva arra, hogy lelke túlömlő érzelmeinek szavat s hangot adjon; ki van hívatva arra, hogy beszéljen a nemzet ős szokásairól, a vigadó bánatról, a fehér házról a távolban, a pusztai délibábról és a kedvenc paripáról, s minden szavát ihletként kísérvé a nemes, a vérben edzett szabadság, minden dallamát az oly ismeretes, oly lelkesítő keserv? Hova lettek, ki ismert egyet közülök valaha? Ki ismer most, midőn évről-évre új dal, új zene kel ki a nép ismeretlen rejtekéből s köröskörül megteszi útját a hazában s rövid idő múlva ismét másikkak ad helyet. Vagy tán úgy születik a népdal, mint a felhő? Minden nap új meg új van az égen, s még sem látta senki, hol és hogyan támad?“ — Ugyane gondolat van más formában a Sárga rózsában: „Ez is olyan pusztában termett nóta, mint a katángkóró, amit kitép a szél, aztán végigtáncoltatja határról határra“. (17. l. Így az Új föld, 319. l. is.)

* Felolvastatott a Magyar Néprajzi Társaság 1925 november 25-én tartott nyilvános ülésén.

Jókai szerint tehát a népdal szerzőjének kiléte ismeretlen s a dallam a szöveggel együtt születik. Azonban már ez elbeszélésében is meg tud jelölni ilyen népdaltermő zseniket a szinyvparti molnár s unokája, Piroska személyében, aki a később Angyal Baudi néven betyárrá lett (Ónody) András földesúr kedvese volt. Erdély aranykorában (188) említi Gelenczei András népköltőt, aki esatadalt írt. Utálattal fordul el azonban a rigmusgyártó Szél Gáspártól (Őszi fény 209—211.) s Keselyő Pétertől (Népv. 199, 200, 209, 212). Humorral emlékszik meg Girókuti Ferenc nap-tárköltőről (Életemből II. 301). Műköltők népdalait is beleszővi műveibe, így Tompától a „Télen nyáron puztán az én lakásom“ kezdetűt, (Erd. II. 314). (Új föld. 44, Dek. II. 39.) Aranytól a Süvegemem nemzetiszín rózsza kezdetűt (Napraforgók 2. Kalapomon kezdettel, 4 sor), majd „Leesett a Rigó lovam patkójából“ az utolsó strófát (De kár megv. 159), a második és negyedik szakát (Lélekidomár. IV. 66. 92. l., de itt a rigószőrű ló helyett darúszőrűt említ.)

Nyomozza a „Kossuth Lajos azt izente“ keletkezését (Megtörtént regék 65. Csataképek 265. Kossuth album 1868. Igazmondó 1878). Szerinte „Éljen a magyar“ volt első csirája e dalnak. Ezután jött: Mindnyájan el fogunk menni. (Kosz. I. 132. Ar. Gy. I. 288.)

Katona Lajos a Hazánk (1894. I. 8) s Szendrey Zsigmond az Ethnographiában (1919. 115) tett célzást Jókai ethnográfiai jelentőségére. Szendrey szerint egész kis gyűjteményes kötet telne ki a műveibe szőtt népdalokból, gyermekjáték-szövegekből, melyeknek nagyrésze gyűjteményekből sem ismeretes. Sok értékes megjegyzése van számos népdalunk életkorára. Ő a népbabonáival foglalkozott, mi próbáljuk meg a népdalokat ismertetni.

Jókai a népdalok különféle csoportjaiból vesz nótákat (néha csak sorokat) műveibe. Pl. I. *Katonadalok*: Seprik a pápai utcát (2×4 sor, Világszép l. 244. (Erd. III. 4. 7. sz.) Sírhat, ríhat az az anyja (1 sor. Névt. vár 259. (Erd. I. 352. Kálm. Kosz. II. 170. Ar. Gy. III. 239.) Huszárnak állottam (2 sor. Névt. vár 259; 8 sor. Rab Ráby 187. (Erd. I. 362. Limbay II. 275—7.) Gyere pajtás katonának (2 sor. Névt. vár 259. Eml. 90. Csapj fel kezdettel. (Kriza I. 299. Vikár 115. Szini 202. Limbay I. 188. sz.) Minek varrják nekem a gyolcsinget Ha már engem katonának visznek. Ha megvágnak, jó lesz a sebemre (t. i. az ing), Ha elesem, eltemetnek benne (Napr. 5. a két végsora, Világsz. l. 244. egész szak. (Ny. VI. 144. Kosz. I. 137. Erd. I. 397. Limb. III. 109.) Kinyíltott a piros rózsza 4 sor (Kárp. Z. 210. (Kortesnóta is.) Nem félek én a kozák dárdájától (4 sor, Világszép l. 244.) Ha kifáradt a csatában a honvédnek a marka, 6 sor (Világszép l. 241.) Nyakamban van . . . 4 sor. (Világszép l. 241.) A névtelen várban (II. 63. l. 203.) felsorolja az 1809-i háború katonanótáit, de ezek közül csak egy lett népszerű, a Sárga csizmás Miska kezdetű. Ezzel harcolták végig az insurgensek a háborút. Itt a 4-szagos dalt teljesen közli Jókai, máshol 4 sorát adja, vagy éppen csak megemlíti (Színművek III:4 sor) (Vit. Én. I. 332. Mátray II. 18-19. IK XII. 76. Ar. Gy. II. 37. Kriza I. 265. Bart. I. 60. Kecsk. Csapó D. II. 6.). A „Katona vagy rózsám“ 4 sorát a „Világszép leányok“ egybekapcsolja ezzel (240), míg a Névtelen várban külön szerepel két sora (259.) (Majl. 163. JK XII. 209. Ar. Gy. II. 295.) Jókai megemlékezik a Névtelen várban (63 l.) egy „Lóra magyar“ kezdetű 6 soros dalról is, de ezt szerinte magyar melodiára nem lehet énekelni. Ilyen hosszú, 17 sorból álló dal az „Indulj csatába“ kezdetű is 1849-ből. (Világsz. l. 245.) A „Már siess hazádba“ (4 sor) a Pálóczi Horváth műve. (Hár. kir. cs. 215.) Katonaének

töredékének tartom a Lenczi fráter 232. lapján közölt 3 sort is (Nem vagyok én dáma, Én vagyok az anyámnak Legkedvesebb lánya) (Ar. Gy. II. 25/26.) A szabadságharcban a honvédek, huszárok a táborban, mint a Börtön virága 23. l. írja, a szerelmet, ölelkezést dicsőítették (Ég a kunyhó, ropog a nád.) „Az én babám, kis kunyhóját“ dalolják a Kiskir. II. 256. l. szerint. „Egy esztendő nem a világ, Éljen a magyar szabadság“ zeng a honvédek ajkán a Forradalom nevű írt művek 124. l. szerint. „Áll még Buda, él az Isten“ kezdetű dalt énekelték az Enyém, tied, övé I. r. szerint. Úgy ez, mint a világhírű Marseillaise dallamára csinált szöveg műdal, de az utóbbit elrontották a magyar szöveggel. (Enyém, tied, övé II.)

II. *Betyárdalok*: Jókai műveiben több betyárnóta fordul elő. Pl. „Koresmárosné, nekem halat süssék kend . . . (Bart. VII. 178. Kosz. I. 44. Ar. Gy. I. 231.) Erről a nagy költő így nyilatkozik a Sárga rózsa 21-ik lapján: „Valami megragadó rokonszenves nóta ez a pusztáról, melynek dallamától az ember maga előtt látja a végtelen síkságot, délibábos látkörével. Kihallatszik belőle a méla tilinkó, a búslakodó tárogató.“ Ugyane dalt beilleszti a Lélekidomárba is (IV. 61.) a következő megjegyzéssel: „E dal egyike azoknak a melódiagazdag betyárdaloknak, melyekben a pusztá egész regényessége ki van fejezve a távolhangzó pásztortilinkóval s a vihar süvöltésével. Csak az ecsedi láp körül ismerték akkor még e dalt“. — Hasonlóképen elismerőleg emlékszik meg e szép nótáról is: „Ha a főbíró háborgat, Lopok neki egy pár lovat, Behajtom az udvarára, Még meg is hí' vacsorára (Még egy csokrot 255, ahol cigány dalolja.) (Erd. II. 203.) A betyár zaklatott életét fejezi ki a „Vizen sáron az állásom“ kezdetű, 4 soros versike is (Napraf. 76.) Angyal Bandival foglalkozó dal van a Népv. 145. lapján, (Limb. III. 174. Erd. I. 192.) sőt erre a mintára gúnyverset is csinált a költő (Költ. I. 141.) Meg vagyok én búval rakva“ (Hétk. 231. Erd. I. 201.) szintén betyárdal.

III/a. *Pásztordalok*: „Én vagyok a petri gulyás“, többször olvasható Jókainál. (Csataképek 98. 218. Sárga rózsa 95. Kriza I. 309. Erd. I. 217.) Mikor a juhász bort iszik . . . (mint „jeruzsálem-bethlehem“ nóta a Sárga rózsa 92—3 l. (8 sor). Napraforgók 76. 2 vsz.) „Esteledik, alkonyodik“ . . . (Napraforgók 76. 2 vsz.) „Két hete mán, hanem három“ . . . Napraforgók 75. 2 vsz.) (Ar. Gyulai II. 60. Bart. I. 79. Koszoruk II. 138. I. 28.) „Aluszol-e te juhász“ (Névt. v. 198. 1 vsz. (Kriza I. 130. Bart. III. 24. Tóth I.) „Lóra csikós“ . . . (Csataképek 218. (Erd. I. 221. II. 236. Ar. Gy. II. 59.) „Kihajtom a libám a rétre“ 4 sor. (Még egy csokrot 144. (Ar. Gy. II. 204.) „Olyan nóták ezek, melyeknek verse és dallama együtt születik a pusztán“.

III/b. *Lakodalmas versek*: „Hopp itt a tisztán“ . . . A nyoszlyólányok e dalát különböző terjedelemben illeszti bele műveibe Jókai. Az Eml. 87. l. és Akik kétszer halnak meg. II. 31. 7 sornyi, a Bolondok grófjában (212) 4 sornyi szöveggel szerepel. — Az ősi gyermekdalokra emlékeztető „Adjon Isten hosszú essőt“ kezdetű lakodalmas népdalt a Kis királyokban (II. 224) 7 sornyi szöveggel találjuk, a Bálványos várban (114) pedig előbb a vége olvasható, aztán az eleje jön. (Kosz. II. 194. Kriza I. 166.) A „Járjunk, járjunk deli táncot“ kezdetű 4 soros szöveg a Dekameron I. 69. lapján olvasható. Lakodalmas versnek lehet nevezni. „Jaj de szakad ez a húr“ kezdetű dalnak a Gazdag szegények II. 21. lapján közölt változatát is.

IV. *A táncdalok* közül felemlíthetjük „Azt mondják, nem illik a tánc a magyarnak“ kezdetűt, mely 8 soros szöveggel a Színművek III. 69. l. és az És mégis mozog a föld I. 120 l. kerül szemünk elé. Előfordul a Szép

Mikhál színmű 127. lapján és az Egetvivő assz. 134. l. — A Virradóra (130. l.) c. művében. Jókai a szent Dávid táncát állítja igaz magyar táncnak. Horváth e verse után (Erd. II. 273.) Lelkesedéssel ír a főhercegi szüreti mulatságon eljárt magyar táncról, amelyet csak a kecskeméti verbunkosoktól látott még így eljárva. Itt megbecsülték az alföldi népdalt is (Élet. I. 285. l.) A Kis királyokban (I. 58.) „Ósapáink“ nótája mellett járják el az andalgó palotást. Az igazi székely táncot „Az én eszímám disznóbúr“ dallamára járják. Az pedig furesa tánc. Komoly annak, aki járja, tréfás annak, aki nézi. (Egy az Isten II. 28. 79.). Réthei, Jókairól szólva, csak a csürdögölőt említi (A magy. táncai 149. 187) az Egy az Isten alapján s az Osztrák-Magyar-Monarchia alapján a verbunkost. Pedig Jókai szól még a selyemtáncról is, melyet a „Zsidó, zsidó, mi van eladó“ nótájára járnak. Ez pedig gúnyolódó, kihívó, egyhangú dallam. (Páter Péter 78.) Jókai szerint a magyar tánc a pusztán született friss magyar, amelyet hiába táncolnak az urak parketten: téglás padló kell hozzá, meg csikós legény. Táncdal az „Innenső sor, túlsó sor“ is (Hétk. I. 53.) A kopogóst a Lélekidomár szerint „Arany itcés, réz a messző“ kezdetű dalra járják.

V. *Gyermek dalok*: Az „Én kis féreg“ . . . kezdetű gyermekdal 4 sornyi szöveggel előfordul az Egetvivő asszonyszívben (193.), 5 sorral, Pálffy Antalra alkalmazva a Színművek II. 10. 5. lapján. „Mese, mese meskete, Tehén füle fekete“ olvasható az Elátk. családban (152. (Ab. Tréf. d. IV. 58), az „Ispilángi rózsa“ 4 sora az Élet kom. II. 170. lapján. (Erd. I. 410. Kosz. 195.) „Kinek mije elveszett“ . . . kezdetű dal 4 sorát beilleszti az Élet komédiáisaiba. (II. 45. lapján. (Ar. Gy. II. 266.) Gyermekek játékdalául ma is hallható az „Óh be szép, jaj be szép“ . . . kezdetű vers, melyből 16 sornyi szöveget olvashatunk a Mire megvénülünk 51. lapján. A „Gingalló, szent ajtó“ . . . kezdetű dal a Páter Péter 41. lapján 4 sornyi, a Regék 241. lapján 10 fél-sornyi terjedelemben kerül elének. Gyermekdalnak vehető a „Márton deák rozmarinszál“ (Hétk. 119. (Erd. I. 414.) és az „Ezt ölelem, ezt csókolom“ kezdetű dal (Bálv. vár 114. l. (Kosz. II. 193.). A Régi jó táblabírák szerint a magányosan lévő gyermek dalol, hogy félelmét eloszlassa. Sőt a felnőtt sem tesz másként. Pl. Szarka János akkor, mikor Komárom lakossága a megjósolt földrengés előestéjén futni készült, cigányokkal ment körül a városon s a „Nincs szebb madár a fecskénél“ . . . kezdetű nótát húzatta. S amit nem tudtak elérni a papok, azt elérte a magyar nóta: a nép megnyugodott. A gyermekek utánozni szokták az állatok és madarak hangját. Ilyen utánzó dalt is találunk Jókainál. Világszép lányok 264. s a Napraforgók 24. lapján békákat utánzó 4 soros vers olvasható (Mit varrsz . . .) Tréfás rimelő mondóka ez: „Hazudsz, hazafutsz, anyád mellé kuporodsz, annak is nagyot hazudsz“ (Sárga rózsa 94, de már szerelmesek ajkán.) Mondóka ez is: Illa berek, nádak erek (Sonkolyi G. I.) Rimelő meserész: „Szakála volt kender, Közel volt a tenger, Beleugrott az ember, Lenczi fr. 255. Katonát utánzó dal is van: „Haza, haza, jó katona, Otthon vár a jó vacsora“ (Eml. 91.) Kürtszót utánzó ez is: „Kenyeret, kenyeret, kettőt, kettőt, csontot, csontot, másfél fontot.“ „Feküdj, feküdj, lompos német“ (Hár. kir. csill. 215.)

Jókai a betlehemes játékokat is szívesen gyűjtötte: a Bálv. vár 139. lapján s a hozzávaló jegyzetben olvasható a bizonyosság róla. Előfordul a Barátfalvi lévitában is (104–56.).

VI. *Bakternóták*. A falusi élet e humoros alakjai, a bakterek, akiknek valóságos ideálját bírjuk a Falu rossza Gonosz Pistájában, a népdaloknak

kedvelt alakjai. Sok bakternóta akad Jókainál, többnyire apróbb részekre tördelve, hol 8, hol 4, hol 2 sorban. (Szinmű III. 218. Elátk. család 2. 188. Mire megvénülünk 393. Régi jó táblabírák 153. Három királyok esill. 251. 246. 283. 1. Leggyakoribb formája ez: Éjfél után óra kettő... Az Aranyember színműben 7 sornyi szövege így kezdődik: Hallja minden háznak ura, tizet ütött már az óra... A Bolondok grófjában (188 l.) lévő már tudálékos: „Midőn minden állatsereg“ stb. kezdettel.

VII. Itt kell megemlékezni Jókai humorának egyik jellemző vonásáról, a *gúnydalok* kedveléséről. A nép nagyon szereti a gúnydalokat. Csúfneveket is szívesen ad. Gúnyolja az asszonyt, így a cigányasszonyt; pl. Hét bőre van a cigányasszonynak. (Szeretve mind a vérp. 343.) A népköltési gyűjteményekben sokszor előkerül a legényt lepénnyel csalogató asszony esete (Ar. Gy. III. 220. II. 47. Kriza 230. Erd. II. 253. Abafi Tréfás dalok 88.) E 4 szakos vers 3-ik strófája így kezdődik: „Bécsi pirosítós az orcája“... Ezt folytatja Jókai mintegy „A mi lengyelünk“ 279. lapján: Azt sem Isten adta rája, Maga kutya keze körme kente rája“... — Gúnyvers ez is: „Mi haszna hogy szép vagy, Ha mindig beteg vagy, Szombaton jobban vagy, Vasárnap cifra vagy, Hétfőn csak beteg vagy“ (Őszi fény 284) (ezt óra muzsikálja. (Erd. I. 159.).

Gúnyolják a kocsmázó férfit: „Kincsem, komámasszony“ (12 sor a Kis kir. I. 85—6. (Erd. I. 439); a zsandárt: Ajtó megett a sajtár, Beleesett a zsandár“... (A mi lengy. 5 sor. Tengsz. hölgy 3 sor. 104. (Szeged I. 76.) A híres „Darum, madarum“ (2 sor) nóta is többször elének kerül (A kik kétszer halnak meg 225. A mi lengyelünk 282 : 5 sor, Lélekid.); a muskétás sem szabadul meg a kigúnyoltatástól (Szinmű I. 408. Murányi hölgy 408) 8 sor. A németet gúnyolja az Attila nóta: „Kalpag helyett egy piei posztóból készült mici Fedi fejét mindennek, a német oka ennek“ (Kis kir. II. 6. (Erd. II. 323.). Ha e dalok nem is mindig népiek, de a nemzet jó része énekelte, így általánosan elterjedtek lehettek.

A régi országgyűlések gúnydala volt az „Ifjú varjú keresztről“ kezdetű vers, mely a Bolondok grófjában (205) 16 sornyi, a Kis királyokban (I. 66) 8 sornyi, az Enyém, tied, övében (III. r.) 6 sornyi terjedelmű. (Ezeregy népd. 207. Erd. II. 255.) Ennek az éneklése az iskolában meg volt tiltva, de azért nagyon énekeltek; értelmét, mondja Jókai, máig sem elucubrálta senki. A júrátusok hordták szét Pozsonyból s csináltak hozzá más verseket. Ilyen „A ló is, míg paripa“ kezdetű 9 soros vers is. A királyi biztos üdvözlésére pedig e verset eszelték ki: „Pontyot küldtek a tóba Komisszariusnak“ stb. (8 soros vers. Kis kir. 67. (Erd. II. 251.) Valószínűleg ez is elterjedt a nép közt, habár egyáltalán nem népi. A Kis kir. I. 32. szerint a királyi biztost „Jaj de szakad ez a húr“ 3 sorával üdvözölte az egy szál cigány; s dalolta is a szöveget hozzá. Népit utánzó dal ez:

Megy a hajó lefele, lefele,
Az ázsió felfele, felfele,
A Becirker kifele. (Világsz. I. 255.)

Petőfit utánozza a Tanussy Decebal nótája (Kis kir. I. 103), aki múzeumát nem adná másnak. — Gúnydalokat olvashatunk még a Mesék 146. lapján (6 s.), a Szeretve mind a vérpadig I. 76., a Népv. 148. lapján. (A gúnydalok stílusformáló erejére szépen mutat rá Gál Jókaija 193. l.). — Egyént is bírál az Élet. reg. I. 170. lapján, de ez dícsérő „népdal“ Gyenesről. A barátok gúnyolása is kedves témája a népköltészetnek. (V. ö. Ar. Gy. I. 328. Erd.

II. 72. Vikár 228.) A Páter Péterben (87. 136: Nem leszek én...), Tengerszemű hölgyben (278: Komáromba kén menni... Azért adtam egy petákot...), A mi lengy. 279. lapján olvasható, liturgiával kevert dalok említethetők e téren. A talyigásokról van e szólás: Kívül fürtös guba, kibem ember vagyon (Kis kir. II. 74.). Ide számíthatjuk a nevető sírverseket (Magyarhon sz. 24. Életből ellesve 235: Itt nyugszom én, olvasod te... stb.; Lőcsei fehér asszony III. r.: Nem kell annak többé kása...) Falukat is gúnyolnak. pl. a rátótiakat s a dudaiakat (Élet. reg. 166. Enyém, tied, övé I—II. r.: Dudaiak nem élhetnek, ha csak szenet nem égetnek). — Az insurrectio gúnydala ez volt: Retirálj, retirálj, Komáromig meg se állj! (Névt. vár II. 98.)

VIII. *Korteszalok.* A magyar politikus nemzet. Választások alkalmával gyakran gúnydallal óhajt sikert elérni. Ilyen gúnydal a már említett „Ifjú varjú“ is (Enyém, tied, övé 210. (Erd. II. 251. Limbay III. 13. Szini 127.), a Dungódal (Debr. lun. 213. És mégis mozog I. 35. (Erd. III. 109.), a „Kecskeméten kidobolták“ kezdetű Bonyhádi ellen (Új f. 327; 4 sor). Az Andrássyra vonatkozók közül (Lőcsei f. a. 231—2.) az egyikkel, a Kossuthnátra dallamára emlékeztető „Esik eső karikára“ kezdetűvel, egyezik az Élet. kom. I. 208., 268. lapján levő (Napoleon a fiskális = Andrássy lesz a fiskális. (Erd. II. 137. Kosz. 131.). „Nem kell nekünk az iskolamester“ (Föld felett... 215. Szeg. útja), a „Barcikára nem mehetsz“ (4 sora A mi lengy. 278. Barátfalvi lév. 64.), mely Óvárit gúnyolja; a „Bécs várostól nyugotra, keletre“ (Mire megv. 94.), mely Ragályit siratja (Erd. I. 344.), Duna, Duna, vized miért keserű (6 sor Kis kir. II. 96.); a Kőcserepyről szólók a Kárpáthy Zoltánban (403. 410) s az Új földesúrban (Kőcserepy gavallér..., Kőcserepy és Korondy..., Kőcserepy uram csak olyan tanácsos..., Szentirmay, Kárpáthy...); „Rózsabimbó, borostyán“ (Kárpáthy Z. 415. Új föld.), „Kinyílott a piros rózsza“ (Új föld): szintén korteszalok.

IX. *Varázsló dal* is előfordul Jókainál, igaz, hogy csekély számban. A Népv. 144—5. l. ez olvasható: „Akit 1815-ben köd el nem visz, 16-ban meg a dög, 17-ben agyon nem vernek, az tartsa magát szerencsés embernek“. — 1818-ban lesz a világ vége. — Az Erd. képek 6. lapján olvasható e dal: „Aki bőjtől András napján, völegényt lát éjszakáján“. Egyénekre vonatkozó. nem népi jóslás az „Egy ember, aki mindent tud“, a kassai igazmondó jóslása a „Török világ...“ e. regényben olvasható (I. 140.).

X. *Mesterdal* alig van Jókainál. A Világszép lányok 229. l. olvasható „Zöld erdőben zúg a malom“ kezdetű is inkább szerelmi vers, éppígy a „Simonyiban van egy malom“ a következő lapon (5 sor), mely a Népv.-ban Szinyva partján... kezdettel fordul elő. A Világszép lányok másik két dala (275. l.: „Molnár legény nem volna, Fehér cipó sem volna“ 2×6 sorban, „Ha zörög a malom“ 224. l. 7×2 sorban) inkább kuplé, mint népdal, bár Krizánál előfordul. (I. 314.) — Munkadalt a magyar mesekirály kifejezetten nem idéz. A Sárga rózsza elején így szól: „Ha jókedve van, dalol; ha búsul, dalol. Van arra mindenikre nóta. Parasztlány nem lehet el dal nélkül. Nóta mellett könnyebben megy a munka, jobban telik az idő, megrövidül az út.“ Az Egetvívó asszonyzívben a kerekas rokka mellett a „Lányok fonják a lenszösz“ kezdetű nótát dalolják. (26.) A szövöszék nem jó énekkísérő. Munkadalnak mondja az Új földesúrban (44) a „Félen nyáron...“ kezdetűt, melynek gyönyörű dallamát gyomlálás közben éneklük a parasztlányok.

XI. *Bordal* is sok fordul elő Jókainál. Köztük sok a diákv. Ilyen népi jellegű bordalok ezek: Igyál pajtás, jó a szállás (Kis kir. I. 58. A mi

lengy. (6 sor. 279. (Erd. I. 181.) — Kilene iteés a gyomrom (Hétköznepok 254. 2 sor. (Erd. II. 262.) — Jaj de szakad ez a húr (Aranyember 181. Gazd. sz. II. 21. (Ar. Gy. I. 318.) — Ez a csárda olyan közel ne lenne (Sárga rózsa 4. [5 sor]. Kis kir. I. 84.) — Múdalok ezek: Rajta, barátim igyunk! (Színm. III. 86. 32. 9 sor; mint a „kálvinista diákok régi bordala“ említettik.) Ez a pohár bújdosik (Murányi hölgy 422. 7 sor. Köz. II. 161. Erd. II. 210.). Igyál bort, ne vizet, (2 sor Lenezi frater 271. Kriza I. 438.) — Én is iszom veletek. (4 sor Lev. 1., 9 sor Rab Ráby 262.). Haj, igyunk rája (9 sor. És mégis n. I. 27. (Erd. I. 167.). Múlik, mint az árnyék... E kedvelt dal sok helyen előfordul koszorús írónknál (Egy magy. n. II. 227. Színmű III. 53. És mégis I. 13. Debr. lun. 254. Bol. grófja 219.), hol 18, hol 15 sornyi terjedelemben. Az „És mégis mozog a föld“ben így ír róla Jókai: „Rázendítette a diákok bordalát, mely előbb búsongó, halott melódiával kezdődik, azután marsütemben, végre rohamlépésben megy tovább. Egyike a legszebb bordaloknak, melyeket valaha mester alkotott“. Ilyen múdalok ezek is: „Elindula Szent Péter Rómába“ (6 sor. És mégis mozog I. 32. Bálv. v. 105. (Erd. I. 171.), a Szigetvári vértanuk 78. 108. lapján levő; a Lőcsei fehér asszony 90—1. lapján olvasható dal a kocsmagenerálisról, mely a Dunántúl keletkezett s belőle 6 versszak gúnyolja Andrásst, a 7-ik dícséri, a 8-ikat csak dúdolva éneklik.

XII. *Szerelmi s egyéb dalok.* E csoportba osztjuk a többi dalt, melyeknek túlnyomó része szerelmi dal. Jókai gyakran 3—4 helyen is említi ugyanazt a dalt, de mindig más jelleggel, pl. a „Jaj de szakad ez a húr“ kezdetűt. A táblázat azt is mutatja, mely regényben van sok dal.

K e z d ő s o r	Hol fordul elő?	Népkölt. gyűjteményi egyezés
Adjon Isten három bét, három fét, három pét Akárki ült az ölembe. Mégis te voltál eszembe A kis leány sütni akar (2 sor) Akkor vidám csak rózsám (7 sor) Amely leány sokat szeret Amott van egy kis ház Arecal napkeletnek A nagyhírű Attilának (4 sor)	Mire megv., 246. Sárga rózsa, 16. Egetvívó assz., 225. Újabb elb. Oszí fény, 284. Hétköznepok, 157. Névtelen vár, 201. Bol. grófja, 207. Lev. 38.	Erd., I. 184, 186. Erd., III. 176. I. 99. Erd., II. 201. Erd., III. 86, 107. Erd., I. 444. Ar. Gy., II. 236.
A nap kerül hajnal derül Arany nem olt szomjat, éhet A sárból kimenekedtem A Tisza, a Duna de zavaros (3 vsz.) Átkozott légy (9 sor) Atilla, Lehel, Árpád (8 sor)	Erdély aranyk., 188. Hétköznepok, 26. Kis királyok, II. 40. Világszép leány, 228. Hétköznepok, 184. Eml., 92, Bol. gr., 207.	Erd., I. 363. Ar. Gy., II. 124. Erd., II. 112. Erd., II. 322. Ar. Gy., II. 169.
Az a fa is száradjon ki Az én búcsúzásom nem lesz hosszú Az én babám kis kunyhója... (4 sor)	Hétköznepok, 184. Hétköznepok, 95. Bol. gr., 186, Kis kir., I. 256, Ar.-e. II. 70, 77, 70, 120. Kis kir. X. 58. Egy az Ist., II. 28, 79.	Erd., I. 456. Erd., I. 397. Erd., I. 96, II. 196, Kriza, I. 69, 206.
A leánynak nem jó Az én esizmám disznóbőr		Ar. Gy., III. 214.

K e z d ő s o r	Hol fordul elő ?	Népkölt. gyűjteményi egyezés
A pünkösdi piros rózsza Ki-hajlott a...	Népvilág. 132.	Erd., I. 88. Kriza I. 58. 281.
Azért, hogy én szegény vagyok... (4 sor)	Sárga rózsza. 79.	Erd., I. 79.
Azt a pálmát el nem hagyja az árnya	Virradóra. 181.	
Az eső is esik, Köpönyegem ázik	Hétköznapok. 141.	Erd., II. 154.
Azt se tudom, ki babája vagyok	Sárga rózsza. 20.	
Azt szokták szememre vetni (16 sor)	Bol. gr., 218. És mégis mozog a föld. I. 121.	Limbay. V. 38.
Bajusz kell a magyarnak	Rákóczi fia. 124.	Erd., II. 173.
Barna piros szüzecke. Mit álmodtál... (4 sor)	Három kir. cs., 222.	III. 145.
Beborúla, jaj elmúla...	Bolondok grófja. 205.	Ar. Gy., II. 56.
Búzáat kötöttem keresztbe	Bolondok grófja. 208.	Erd., I. 441.
Bús az idő, bús vagyok én magam is	Népv., 130, Lev., 110.	Erd., I. 96.
Cigány asszony volt az anyám	Hétköznapok. 261.	
Cigány asszony kunyhója	Mire megv., 246.	
Cigány asszony sátora (8 sor)	Akik kétszer, II. 27, 30, Napr. 21, Fekete vér. 184-5, 166.	
Csalom a szemedet...	Világszép I., 262, 278, Szeretve. 344.	Limbay. I. 64.
Cserebogár, sárga cserebogár	Népvilág. 139.	Erd., I. 87.
Csicseri borsó, vad lencse	Enyém, tied, övé. 233.	Erd., II. 207.
Csigabiga győjj ki...	Fekete gyém., 103.	Erd., I. 441.
Csináltatsz-e nekem diófa koporsót	Bolondok gr., 208.	Ar. Gy., I. 357.
Ég a kunyhó, ropog a nád (4 sor)	Szeretve. 218.	Szeg., III. 91.
Eladom a kakasom tizenhárom garason	Hétköznapok. 214.	Erd., I. 401.
Eljött, eljött piros pünkösd napja	Börtön v., 23. Színmű, III. 319. Életregénye. 25.	Erd., II. 119.
Elmegyek anyám házába (8 sor)	Kis királyok. I. 35.	
Elmégy rózsám? El bír én (7 sor)	Dekameron. 11.	
Elmehetsz drága madár (2 sor)	Magyar előid., 109.	
Elvette nénémet cifra szabólegény (16 sor)	Bolondok grófja. 205.	Ar. Gy., III. 166.
Engem szeress, ne anyádat (1 sor)	Lenczi fráter. 232.	Erd., II. 49. 205.
Én te reád nem haragszom (1 s.)	Egetvívó. 134.	
Én vagyok ám az a kölyök...	Világszép leány. 226.	
Én vagyok a, én vagyok a cigányleány (4 sor)	Páter Péter. 65.	Kriza. I. 113.
Eresz alatt fészkel a fecske	Hétköznapok. 267.	Erd., I. 32.
Este virágzik a repce (4 sor)	Hétköznapok. 148.	Erd., I. 451.
Eszemadta barna szűz.. (2-4 s.)	Szeretve. 339.	
Étel, ital, álom	Szép Mikhál. 129.	Kosz., I. 83.
Ezt a kerek erdőt járom én (1 s.)	Világszép leány. 290.	Erd., II. 195.
Ez a kis lány de árva (7 sor)	Lenczi fráter. 232.	Erd., I. 102.
	Világszép leány. 290.	
	Köszívű emb. fiai. 91.	
	Lenczi fráter. 264.	Erd., II. 45.
	Bolondok grófja. 203.	

K e z d ő s o r	Hol fordul ^{elő} ?	Népkölt. gyűjteményi egyezés
Ezen az úton lemenjen kend (10 sor)	Bolondok grófja, 186.	
Fáj, fáj, fáj, Fáj a szívem (4 s.)	Debreceni lun., 254. Levente, 103.	Erd., I. 6. Ar. Gy., II. 111.
Fakó kocsi, kenderhám Fekete gyászban jár a szívem	Népvilág, 148, 198. Hétköznapok, 132.	Kriza, I. 139. Erd., I. 32.
Fekete szemű menyecske Forrón szeretni szabad (3 sor)	Rákóczi fia, 37. Páter Péter, 94.	Erd., I. 53.
Fülemile addig dalol éjszaka Füvel van az utca végtül-végig behintve (4 sor)	Bolondok grófja, 186. Világszép leány, 229.	
Félre bánat, félre bú Gerlice siratja párját... (16 sor)	Hétköznapok, 261. Magyar előid., 109.	Erd., I. 441.
Gyere be rózsám, gyere be (4 s.)	Fekete gy., 113, Bol. gr., 208, Debreceni lunatikus, 253.	Erd., II. 62.
Halálmadár szállott a ház falára Ha én kicsi madár volnék (4 vsz.)	Levente, 106. Világszép leány, 249.	
Ha meguntad rózsám vélem... (4 sor)	Hétköznapok, 267.	Erd., I. 71.
Hallod-e te körösi lány Ha a záporosó a lányt meg- áztatja	Gazdag szeg., 76. Sárga rózsá, 12.	Kosz., I. 118.
Haragszik a gazda... (4 sor)	A mi lengy., 279—81.	Erd., III. 77.
Haragszom én azon szóra (5 sor)	Kis királyok, 84. Bol. gr., 186 (2 × 5 s.)	Erd., III. 193.
Harangoznak Csengerben (4 sor)	Népvilág, 142.	Erd., III. 29.
Három árva sírdogálva... (4 s.)	Hétköznapok, 33.	Erd., I. 397.
Három csillag van az égen (2 vsz.)	Szeretve, 342.	Erd., II. 13.
Ha te engem olyan könnyen elhagynál	Bolondok grófja, 186.	
Ha te tudnád, amit én (3 sor)	Sárga rózsá, 94.	Szeged., I. 22.
Ha tudtad, hogy nem szeretnél (Ha te) tudnád, tennél róla	Mire megv., 358.	Erd., I. 79.
Ha valaki vígan él. A kanász...	Sárga rózsá, 18.	
Ha zúg is a mord szélvész (4 sor)	A mi lengy., 279.	Erd., I. 228.
Hej, aki megszorít, Meg is vigasztal még	Páter Péter, 31.	Erd., II. 31.
Hej rózsafa, bodzafa, most virágozik (4 sor)	Szép Mikhál, 151.	Erd., III. 14, 57.
Hej Zsuzsikám, Zsuzsikám	Őszi fény, 125.	
Hervadj rózsá, hervadj...	Világszép leány, 260.	Ar. Gy., III. 132.
Hideg szél fú Mátra felől	Hétköznapok, 242.	Erd., I. 31. stb.
Holló károg utam elé (2 sor)	Hétköznapok, 141.	Erd., I. 189.
Hogyne volna jó világ, Cigány- leány...	Hétk., 190, Népv., 143.	Erd., I. 205.
Hova repülsz, hova (3 vsz.)	Sárga rózsá, 53, 57.	
Hozd Istenem az aratást (4 s.)	Kétszarvú ember, 127.	
Húzd rá cigány azt a nótát	Bolondok grófja, 206.	
Húzd rá cigány, disznót adok	Felfordult vil., 152.	Erd., I. 415.
Húzzátok meg azt a hármas harangot (2 sor)	Szeretve, I. 342.	Ar. Gy., I. 319.
Innesső sor, tulső sor	Hétköznapok, 119.	Erd., I. 396.
Itt maradnék veletek (8 sor)	Hétköznapok, 153.	
Jaj be hangos a Becsai csárda	Bolondok grófja, 182.	
Jaj már neked, nekem is (4 sor)	Emlékeimből, 259. Levente, 107.	

Kezdő sor	Hol fordul elő ?	Népkölt. gyűjteményi egyezés
<p>Jó napról-napra bánat a fejemre Jaj, jaj, jaj az átkozott... Kassai hajdú vagyok én Kerek az én kis kalapom, de drága (2×4 sor) Ki az urát nem szereti, Annak van... Ki az urát nem szereti, sárga répát...</p>	<p>Hétköznapok, 246. Gazdag szeg., 77. Bolondok grófja, 208. Bolondok grófja, 205. Szeretve, 340. Lőcsei fehérassz., 195. Szép Mihál, 167. Levente, 81. Egy az Isten, II. 79.</p>	<p>Erd., I. 422. Erd., I. 441. Erd., I. 100. Erd., I. 63. Kriza, I. 59. Erd., II. 145.</p>
<p>Kicsi nekem ez a csűr, Ki- repülök Kidült a fa mandulástól (5 sor) Kinek van, kinek van karika- gyűrűje</p>	<p>Világszép l., 246. Még egy csokrot, 133. Bolondok gr., 206. Szeretve, 339.</p>	<p>Ar. Gy., I. 320. Ar. Gy., I. 248. Erd., II. 165.</p>
<p>Kinyílott a piros rózsza Kis kacsza fürdik</p>	<p>Kárpáthy Zoltán, 410. Szép M., 128. Dek., 185, Bálv. 92.</p>	<p>Kriza, I. 281. Ar. Gy., II. 285. Erd., I. 415.</p>
<p>Kiskertemben egy almafa virágzik Kis kertedben, ligettedben... (5 sor) Kitették a holttestet az udvarra (4 sor)</p>	<p>Sárga rózsza, 6. Bol. grófja, 186. 19. Bolondok grófja, 186. Kis királyok, I. 53. Hétköznapok, 108.</p>	<p>Kriza, I. 59. 115.</p>
<p>Kocsmárosné, gyújts világot, Van-e... (9 sor) Lányok fonják a lenszösz</p>	<p>Szeretve, 340. Rab Ráby, 161. Egetvívó assz., 26. Tengersz. h., 75. Debreceni lun., 258.</p>	<p>Erd., II. 73. Erd., I. 442.</p>
<p>Látod babám, látod</p>	<p>Csatak., 104. Népv., 140. Szeg. gazd. Világszép l., 256.</p>	<p>Erd., II. 14. stb. Erd., I. 342.</p>
<p>Legyen úgy, mint régen volt (9 sor) Lóra csikós, lóra Magamban nevetem az egész világot (1 sor)</p>	<p>Csataképek, 218. Hétköznapok, 224.</p>	<p>Erd., I. 221. 236. Erd., I. 225.</p>
<p>Maradj még, ne menj el Magasan repül a daru, szépen szól (4 sor)</p>	<p>Lélekidomár, I. Kis királyok, I. 83.</p>	<p>Limb., I. 177.</p>
<p>Már megmondtam szívem (4 sor) Márton deák rozmarinszál (1 sor) Megátkozlak, elhervadsz (1 sor) Meghalok, meghalok, A teme- tőm...</p>	<p>Levente, 106. Hétköznapok, 119. Hétköznapok, 231. Hétköznapok, 214.</p>	<p>Erd., I. 409. Erd., I. 91. stb.</p>
<p>Meg vagyok én búval rakva Megvirrad még valaha (3 sor) Micsoda falu ez, de fakó Minden gazda ád egy ökröt Mikor fészültelek, Ugy-e nem téptelek</p>	<p>Hétköznapok, 231. Fekete vér, 98—9. Cigánybáró, 29. Életemből, I. 76. Színm., III. 112. Fek. gy., 35, 45, 493.</p>	<p>Erd., I. 201. Erd., II. 211.</p>
<p>Mikor még én nőtlen voltam Mikor én még gyermek voltam Minek nekem ez a világ</p>	<p>Vadon virágai, 24. Levente, 103. Bolondok grófja, 205. Kis kir., II. 254.</p>	<p>Erd., III. 174. Erd., II. 122.</p>
<p>Nagy a világ, végtől-végig bujdosom Ne bánts azokat a mohosult sírhalmokat</p>	<p>Népv., 136. Hétk., 175. Uj f., 29. Hétköznapok, 219.</p>	<p>Erd., I. 214. Erd., I. 283.</p>

K e z d ő s o r	Hol fordul elő?	Népkölt. gyűjteményi egyezés
Ne essél galambom a Tisza vizébe Nekem olyan asszony kell (4 sor)	Kis királyok, I. 84. Egetvívó assz., 225. Kis királyok, I. 83.	Erd., II. 139. Ar. Gy., II. 229.
Nem az ám az árva (hosszú!) Nem fúj a szél, megállott a dorozsmái szélmalom Nem fekszem én az ágyadra (4 sor)	Kétszarvú ember, 127. Sárga rózsza, 16. Lélekidomár, IV. 66. Lőcsei feh.-a. 102.	Erd., I. 92.
Nem jöttél a nézéseimre Nem kell nekem a kend lánya, Bécsi pirosítós az orcája... Nem leszek én többé barát (4 s.) Nem szeretem az uramat	Népvilág, 142. Bolondok grófja, 218.	Limbay, I. 253.
Nem vagyok én szelidecske... (5 sor)	Fráter Gy., I. 149. De kár megv., 48. Szeretve, 340. Lőcsei feh.-a. 212.	Erd., II. 72. Erd., II. 79.
Nem ettem én ma egyebet Nem vagy legény, nem vagy Nem vagyok én paraszt... (4 sor)	Szeretve, I. 339. Világszép l., 227.	Erd., I. 447.
Ne mondj engem galambodnak (4 sor)	Gazdag szeg., II. 55. Fráter Gy., I. 66.	Erd., II. 30.
Ne nézz rám, Mert megölsz engemet	Hétköznapiok, 132.	Erd., I. 241.
Ne sírj lánykám, ne félj Nem voltam én beteg (4 sor)	Bolondok grófja, 205.	Erd., II. 322.
Nem jó neked leány szeme közö nézni	Rákóczi fia, 37.	
Ne szomorkodj, légy víg	Lőcsei feh.-a. 55. Levente, 103. Levente, 103.	
Nézz rózsám a szemembe Nincsen annak semmi baja (5 s.) Nincsen olyan friss meny- asszony (4 sor)	Költ., I. 120, Szeretve, I. 332, Levente, 130.	Erd., III. 14.
Nincsen semmi olyan jó (4 sor)	Világszép l., 290.	
Nincs szebb madár a fecskénél Nosza örüljünk Nyolcan vannak a mi lúdjaink	Rab Ráby, 262. Bolondok grófja, 218.	Erd., I. 209. Ar. Gy., III. 220.
Nyujtsd be rózsám fekete keszkenődet (4 sor)	Bolondok grófja, 206. Életem regénye, 243.	
Oh te zsíros ködmen (4 sor)	Hétköznapiok, 1.	Erd., I. 161.
Ott künn tágasabb (4 sor)	Egetvívó assz. 225.	Erd., I. 164.
Ott, ahol nem látnak mások Olyan igaz leszek hozzád Pázsitos udvaron lakik a sze- génység	Bol. grófja, 189. Szegény gazd., 104.	
Pesten jártam iskolába Pittypalatty, pittypalatty Piros csákós süvegem (4 sor)	Népvilág, 198. Bálványos vár, 102. Hétköznapiok, 267.	
Rágalmazó nyelveknek irigysége Repülj fecském... (4 sor)	Sárga rózsza, 19. Hétköznapiok, 45.	Kriza, I. 49.
Repülj madár, repülj Rongyos a kend háza végi (1 sor)	Dekameron, III. 83. Bolondok grófja, 188.	Erd., I. 42. Limb., II. 225.
Sárga ló, sárga ló, aranypatkó rajta	Rab Ráby, 187. Köszívű emb. 285. Színmű, III. 37.	Bart., VI. 69.
	Fek. gy., 445, Színmű, III. 167, Erd. kép., 9. 37, Szeretve, 215.	Szeg. n., III. 228.
	Magyar előid., 94.	
	Hétköznapiok, 167.	Erd., I. 451. stb.
	Kétszarvú ember, 142.	Erd., I. 362.

Kezdő sor	Hol fordul elő?	Népkölt. gyűjteményi egyezés
Sikolt, rikolt a sarkantyú	Egetvívó, 215. A mi lengy., 280. Rák. fia, 125. Szeretve. I. 341.	Erd., II. 136.
Sem a Jászság, sem a Kunság... Sem rózsza nem leszek, Sem galamb...	Lélekidomár. IV. 56. Hétköznapok, 85.	Erd., III. 146. Erd., I. 36.
Semmi babám, semmi (4 sor) Simonyiban (Szinyva partján) van egy malom	Egetvívó assz., 168. Népvilág, 129.	Kosz., I. 46.
Sohasem vétettem Székesfehérvárnak	Rab Ráby,	
Szalad a kutya Szeged fele Szállj le Balázs a hintóból Szállj le csak keresztül Szép állat a hattyú (4 sor)	Tengerszemű h., 209. Népvilág, 114. Mire megv., 91. Kis kir., I. 53. Bol. gr., 186. Szer., 343. Hétköznapok, 14. Mire megv., 369. Bolondok grófja, 201. Hétk., 148. Népv., 146.	Szeged, 203. Erd., II. 251. Krizsa. I. 228.
Szegény árvát senki sem szán Szerelemnél jobb az álom Szeretem én magát nagyon Tisza mellett van egy hajó kikötve		Erd., I. 201. Erd., I. 45. Erd., II. 205. Erd., II. 235.
Túl a Tiszán iszik magyar kancsóból	Névtelen vár, 197.	Erd., I. 26.
Túri vásár sátor nélkül	Gazdag szeg., 339. Színm., II.	Ethn., XIII. 118.
Vad erdőben járok éjszaka Vágtass lovam, siess haza Valahányszor az oláh...	Hétköznapok, 175. Szép Mikhál, 233. Három kir. cs. 226. Mur. h. 416. Egy magy. n. 161. Lőcsei f.-a., Színm. II. 417.	
Végigmentem egy asszonynak udvarán (4 sor) Tizántúl kulacsból Vékony deszka kerítés (2 sor) Virágos a mező, mikor kaszálják (1 sor)	Bol. gr., 183. Szép Mikhál, Színm., 184. Kis királyok, II. 69. Lenczi fráter, 232. Régi jó táblabír., 84.	Erd., II. 83. Erd., II. 26.
Uccu bizony megérett a meggy Ugyan édes komámasszony. Mért...	Világszép l., 227. Bolondok grófja, 201.	Szeg., I. 17. Limb., I. 251.
Uri dáma volnál, Ha még cifrább volnál	Népvilág, 148.	
Utánad fáradok, Nincsen... Útrakelt a fehér galamb Zajjal tajtékzik a Maros (7 sor) Zavaros a Tisza, Keskeny híd van rajta (8 sor)	Hétköznapok, 204. Hangok a v. u. 192. Bolondok grófja, 206. Bolondok grófja, 206.	Erd., II. 139.
Zöld erdőben, zöld mezőben, Gerlicék...	Bolondok grófja, 209.	Erd., I. 446.
Zörög a kocsi, pattog a Jancsi	Páter Péter, 118. Egetvívó a., 165. Dekameron, 53.	Erd., I. 443.
Zuhogj, zuhogj fehér patak Zsákunk volt, tavaly eladtuk Zsidó, zsidó, mi van eladó	Hétköznapok, 108. Egy az Isten, 81. Páter Péter, 78.	Ar. Gy., II. 221.
Zöld erdőben járok éjszaka Zöld erdőben ég a gyertya	Hétköznapok, 175. Szeretve, 340. És mégis m. I. 28.	Erd. I. 453.

E szövegeken kívül egész csomó népdalt találunk még az Osztrák-Magyar Monarchia leírásában azokban a cikkeken, amelyeket Jókai írt. Így a III. kötet 289. lapján 7 dalrész, a szem és haj színéről, a 292., 296. 297–8. lapon 9-et, a 308., 310., 316., 343., 347. lapokon elszórva néhányat. A 348–352. lapokon Erdélyi, Kriza, Arany-Gyulai alapján közölt 18 dalról megállapítja, hogy azokban hűség, hízelgés, költői pazarlás, előkelőség, igaz érzelem, erő, szűzies gyöngédség, évődés, vágyódás, a hűtlen iránt is gyöngédség s szánás nyilatkozik meg. A bukott leányt s a kikapós menyecskét azonban üldözi a népdal. A pásztordalok a népet nap sütötte képei. A betyárdalokban borongás, olykor kérdés, vagy babona szólal meg. Gúnyolja a nép az iszákosságot, a kopott uraságot, az asszonyok fényűzését, furfangját. A katonadalokban búskomolyság van, a kortesdalokban ismert népi dallamokat követ a nép. Bordalaiban, hazafias s harci dalaiban sok a műdal. (Sárga csizmás Miska, Ég a kunyhó: ártatlan tartalmú harci dalok.) Az elnyomatás éveiben a népdal tartotta a magyarságban a lelket. A népballadák s románcok közül felsorolja Fehér Lászlót, Molnár Annát, a Cifra szabólegényt s Egy bohó királyfit. A VII. kötetben is van néhány dal (pl. Zavaros a Tisza...). Megállapítja, hogy Debrecenben nem igen terem népdal, hanem inkább a Hortobágyon.

E szövegeket a költő többnyire emlékezetből jegyezte le, azért vannak bennük eltérések. Pl. Piros bársony süvegem = Veres bársony s. — Simonyiban van egy malom = Szinyva partján van egy malom. — Végigmentem egy asszonynak udvarán, Szeretőmet láttam h. Mostohámat láttam van. A versszakokat olykor összecsereéli. Néha csak kikapott részeket iktat be a szövegbe. Pl. „Csak úgy iszik bújába Kifordított bundába“ (Fekete vér 99.). „De a parasztleány baján Nem segít csak a parasztlány“ (Sárga r. 18.). „Harminchárom fontos vas a kezére, lábára“ (Pol. div. 449.). „Hej, huj, göndör a babám, Szeret is az engem igazán“ (Napraf. 78.). „Mégis bunda a bunda“ (Sárga r. 22. (Erd. I. 214.)). „Piros leszek mint a rózsá, Rám illik a babám csókja“ (Szeretve 343. II. 48.). „Számálatlan adom, Számálatlan veszem“ (Lőcei f. a. 102.). „Szép asszonynak, jónak...“ (Az én él. reg. 321.). „Olyan igaz leszek hozzád, Mint tulajdon édes anyád“ (Sárga r.).

Több kuruc dal és régi ének is van műveiben (Amott kerekedik..., Fut az oláh..., Hova lettél nyalka kuruc, Hej, Rákóczi..., Jaj már minékünk..., Ne higgy magyar..., Ocskairul..., Zöld erdő árnyékát). Tárogatóról a Szép Mikhálban szól. A Türr István s Garibaldi nótájára céloz az Enyém, tied, övében (IV.) s a Lélekidomár I. 3. l. Csángó népdalnak mondja „Az eső is esik“ kezdetűt.

A szöveg mellett érdekes megjegyzéseket tesz Jókai a dallamokra is. A „Cigány asszony sátra...“ mint új nóta említetik a „Fekete vér“ c. regényben (166., 184.), amelyet Pontyugró most hozott a Tisza mellékéről. Ugyanitt Lebegut magyar nótát dalol, két mutató ujját feltartva s a cigány a fülébe húzza (102), Barkó Pali a nagyteremben csárdába képzei magát, melyben egy szál betyárnak muzsikál, aki dalolja a szomorú nóta még szomorúbb versét. Úgy húzza az egyik népdalt a másik után. A magyar népdalhoz okvetlenül kell valami kíséret. Azt egy szál hegedűvel nem lehet méltó módon előadni. Hazai daloknál neki eresztí a nyirettyűt, nem látja a közönséget, nem hallja a kísérő zenét, csak bokrot lát, csak a vadludak kiáltását, csak a nád zizegését hallja maga körül (82.). Jókai legkedvesebb nótája Szabó élettrajza szerint a „Kocsmárosné, nekem halat...“ volt. Atyjától öröklött hajlama szerint sok régi dalt gyűjtött, amiket „soha senki

sem fog kiadni, amikre nem is fog, nem is akar már senki visszaemlékezni". Az „Életem regényé“-ben felsorol sok ilyen régi dalt, köztük múdalt is. Az eddig felsorolt népi dalok közt is előfordult már közülük néhány (Piros bársony..., Sárga csizmás Miska..., Fut az oláh..., Pesten jártam iskolába), ezeken kívül megemlíti: Begyűröm a süvegem tetejét..., Lám-pási a bölesességnek, Midőn minden állatsereg, Óh nagy egek (az Erbia színmű legkedvesebb dala), A sok aludt levek..., Nincs még veszve Lengyelország, Búsul a lengyel, Már én azt teszem, Várad előtt egy kis domb, Ha zörög a malom, Már Isten neki, szokjunk rá, De dicső Árpád... (E dalok közül néhányat a népköltési gyűjtemények is ismernek, pl. Limbay II. 182., Kriza I. 314., Erd. II. 117.). Jókai azt állítja (1896.), hogy e nótákat rajta kívül senki sem tudná elénekelni. Ebben azonban téved. Mert Szini 1866. s 1872-i kiadásában egész sereg általa említett dal van dallammal közölve. Ilyenek: Bécs várostól..., Jaj már minékünk..., Megvirrad még valaha..., Kerek az én kis kalapom..., A Tisza, a Duna zavarodik..., Én magyar leány vagyok..., Elindula Szent Péter..., Nyolcan vannak..., Télen-nyáron..., Repülj fecském..., Bajusz kell a magyarnak, és még 17 nóta. A Bartalus 1860 s 1873–1896-i hatkötetes művében 27 általa említett dal található. Újabban a Magyarság X. 18., X. 25., XI. 1., 15., 22., XII. 13., 1926 I. 10-i számaiban is közölve van több általa említett dal. — Az Őszi fény 232. lapján megtoldja ezeket néhány „100 esztendő“- „gyönyörű“ nótával. A Kis királyokban közölt „Tiszántúl“-ban ősi rithmust érez. Nincs még egy magyar író, akinek a művébe annyi dal volna beszöve. Gaal József az Úrfi c. elbeszélése kezdte ezt a szokást s Jókai példájára folytatta Abonyi Lajos (A mi nótáink). Még az utcán is népdalt dudol. (Jaj de hangos... Eml. 259. l.) Az általa felhasznált s népi jellegűnek mondott dalok száma kb. 450. Egy részét, mint „népdalénekes“ el is akarja énekelni (Él. reg.)

Szerinte a pusztai dalok kesergő melódiáiban egy nemzetnek sok százados szenvedése beszél, meglevenednek benne azok a szóval ki nem fejezhető ábrándozások. A magyar népzene hangja összeillik az orosz népzene melabús zenéjével. (83.) Néhány dallamot jellemez is: a „Jaj már minékünk...“ kezdetű szép kuruc dalt csak az urak dalolták, a dallamát nem igen énekelgették a közvitézek (Szeretve II. 6.). A „Jaj de szakad ez a húr“ kezdetű szép komáromi nóta szövegét is énekeltek a zenészek. A „Repülj fecském...“, mely fejedelmi szívben fogamzott meg s melyet Reményi Ede nyirettyűje szertevitt a világba, tündérvilágba való dallamú. (Szeretve 215. Fekete vér. regény 127., 131.) A „Sikolt, rikolt a sarkantyú“ szövege, nótája s a tánc össze való. Még pedig a palotás való hozzá (A mi lengy. 280.). A „Szép állat a hattyú“ andalító dallama szívig hízelgi be magát (Szeretve 343.). Víg, kedélyes dal ez: „Azt a pálmát el nem hagyja árnya“ (Virr. 181.). A „Virágos a mező, mikor kaszálják“ kezdetű nótán, mely gyermeteg csengetésű, sokat sírnak a kévekötő lányok. A „Ha valaki vígan él...“ kezdetű nótát orrhargon kell énekelni, hogy a dudát utánozzák. Az „Ajtó megett a sajtár“ nóta az országrontás napjaiban a Bükkben keletkezett; mély férfihanghoz való, sziklák, hegyszakadékok visszhangjának volt szánva; bujdosó csikósok, tanyázó pásztorok kiáltó szava a pusztában. Nagyon hamar elterjedt. Verséhez újakat ragasztottak. „Igyál pajtás, jó a szállás“ igen tetsző rithmusú deáknóta (A mi lengy. 279.). A fehér eseléd meghallja a nótákat s utána énekl. Fülbemászó nóta a Kőrösi lány (Gazd. sz.) „Nem fú a szél, nem forog a...“ nótája melabús, hozzáillik a versformához. A Szegénység útjában szó van egy „eigány húzza, trombitálja, eb fújja, kutya

járja“ nótáról. A Cservenics lányokról szóló csintalan népballadát gyermekkorában hallotta a szabólegényektől (Hár. kir. csil. 214.). Csudatévó, szép dalnak állítja az Alföldi halászegényt (Fekete vér reg. 85.). Legvidámabb népdanának mondja a tüzesszemű lányról s esőkről szólót (Enyém, tied, övé I.). Régi pogánykori varázsénekeket, Erdélyi alapján (III. 148.) felvesz a Bálványos várba (52., 54.). A Leventében Kanut rigmusai (Itt a jó borsos tokány... Itt a jó borkoresolya... Átkozott a hal a harmadik vízben... Itt a jó kása...) népies lakodalmas versek.

Érdekes, hogy a Mesék és regék 143. lapján Csalavér ajkán Oroszországban is felelendül a „Zsidó, zsidó, rongyos zsidó...“, e mélabús régi magyar népdal. A Fekete gy. c. regényben egyszerű, búsongó, melancholikus, szinte sírva készített tót-nótának mondja a „Mikor fészültelek“ kezdetű szakaszt. (35., 45.)

Hogy e sok dalt hol tanulta, arra jórészen maga adja meg a választ nagy közlékenységével (Az én él. reg. 153., 175.). A kecskeméti benyomásai — vallomásai szerint — úgy meg vannak örökítve emlékezetében, mintha csak tegnap történtek volna. A hortobágyi népdalokat Rimanóczy Lajos nádudvari primás játszotta el neki.

Ha fáradságos utánjárással megállapítjuk azt, hogy a Jókai által említett népdalok ismertek ma s csak kevés van, amit eddig nem találtunk meg a gyűjteményekben, s kormeghatározó jelentősége inkább a műdaloknak van (pl. Szép állat a hatyú..., Jaj de szakad ez a húr), ez semmit sem von le Jókai értékéből. Feltűnő az Erdélyivel való nagy egyezés. Egy évben (1846) indultak el a népies ösvényén; Erdélyi a Népdalok- és mondákkal, Jókai a népdaljeligés Hétköznapokkal. Érdekes vallomást tesz a Levente végaszavában (1898. 150. l.): „A magyar nép kedélyhangulatát igyekeztem kitalálni népdalgyűjteményeinkből, melyek Erdélyi János, Arany László és Gyulai Pál, Kriza és Kálmány könyvében valóságos kincstárrá vannak felhalmozva. Azokból igyekeztem kitalálni a tartalomnak és a dictionnak, valamint a dalnak megfelelő igazi magyar rithmust“. A jegyzetekben népdaloknak jelzi a következőket: Halálmadár szállott..., Nem voltam én... Nem jó neked..., Mikor én kis gyermek voltam..., A leánynak nem jó..., Fáj a szívem, sír a szemem..., Már megmondtam..., Jaj már neked..., Vason veszem... — Erdélyire hivatkozik a Két kalandy. egy petrence..., Ki az urát nem szereti..., Én is iszom veletek..., Aluszol-e te juhász; Ipolyira az 57 l. dalánál. Nehány dalt általában régi dalnak mond (Ne szomorkodj..., A nagyhírű Attilának. 38. l.). A Bálványos vár jegyzeteiben Erdélyire (105., 149. j.), Ipolyira s néha saját jegyzéseire hivatkozik. A dalokból sokszor csak egyes sorokat kap ki. Bizonyosra vehető, hogy a költő mindezeket könyv nélkül tudta s legtöbbször fejből idézte.

Jókai tehát mindjárt pályája elején érdeklődni kezdett a népdal iránt s ez érdeklődését több mint félszázadon át megtartotta. A Népdalok hőse bevezető sorait (1851) 1896-ban csaknem megismétli (Hogy lenne belőlem népdalénekes?), az Életem regényében 1901-ben újra elmondja, hogy a szívből éneklő magyar nép évről-évre új nótákkal gazdagítja a magyar dalok világát. Éppúgy visszatér a népdalokra, mint ötven évvel később a Zsidó fiúra, első munkájára, valamint 68 éves korában a Hétköznapokra. Az 1900-ban írt Hajdani hangos Budapest, az 1902-ben megjelent Egetvívó asszonyszív, az 1903-ban kikerült A mi lengyelünk, az 1903-ban írt s 1904-ben megjelent Börtön virágában is szerepelnek népdalok. Tehát

kimondhatjuk, hogy a Népdalok hősének „fellengző“ sorai nem annyira fiatalos hévből, mint a magyar dal iránti mélységes szeretetből fakadtak, mely szeretet sírjáig kísérte a költőt. Temetésén a Népszínház előtt a színház énekkara a „Kitették a...“ kezdetű népdalt adta elő s behantolt sírjánál Csóka Józsi komáromi zenekara négy magyar nótát húzott el — búcsúzásul.

Gulyás József.

A HÓDMEZŐVÁSÁRHELYI EMBER „APRÓJÓSZÁG“-A.

A baromfi nevezés, ha nem is ismeretlen Hódmezővásárhelyen, mind amellett való, hogy e szót nem hallani a nép szájáról sohase. A baromfi fogalom körébe tartozó tyúk, lúd, ruca, pulyka, gyöngytyúk és páva házi-szárnyasokat *aprójószág* néven nevezi a vásárhelyi nép.

Hogy miképen történik az aprójószágtenyésztés, annak módjáról alig olvastunk eddig akár az Ethnographia, akár a Néprajzi Értesítő lapjain, pedig a kotlóültetés, a csirkeköltetés, felnevelés, hizlalás, értékesítés stb., azután a velejáráó szokások, babonás hiedelmek vidékenként nem egyformán történnek. A különböző szokások, eljárások összegyűjtése annál inkább kívánatos és sürgős, mivel a háborúsülte nagy változások, átalakulások következtében azok napról-napra felejtődnek. Száz évvel ezelőtt másképen bántak az aprójószággal. Például, hogy többet ne említsék, régen nemcsak a kakasokat herélték, hanem a tyúkokat is miskarólták, melynek módját azonban ma már nem tudjuk. A kappancsinálást is másképen hajtották végre ezelőtt, mint most.¹ De mindezekről eltekintve, ha meggondoljuk, hogy az aprójószágtenyésztés az asszony dolga, kötelessége, az asszony munkája pedig régibb, ősbibb, mint a férfié, akkor rájövünk, hogy ebből a szempontból is és főleg ezért értékesek és becsesek az említett dolgok. Mindezekon kívül nyelvi szempontból is találunk feljegyzésre érdemes anyagot.

Tyúk.

Alig van olyan vásárhelyi asszony, aki aprójószágot ne nevelne, még a legszegényebb is, ha többet nem, legalább egy kotlóalja csirkét biztosít a maga szükségére. Mert tojás nélkül nem lehet el a ház. A vásárhelyi nép általában sok tésztafélélet használ. A szegényebb nép mindennapi eledelébe, a suhantott levesbe tésztát vet az asszony, hívják azt lótopspörémnek, laskának, siflinek, tördelt tésztának, tarhonyának, csipődöttnek, galuskának. Kedvelt ételek ezek a jobb módúak asztalán is, melyeket tojás nélkül elkészíteni nem tud a vásárhelyi asszony, de még a jobb falatokat nyújtó száraztésztaféléket, valamint, vásárhelyi fogalom szerint, az ételek fejedelmét, a túróslepényt se, hogy csak a legsűrűbben használatos tészta-eledeleket említsen. A rántotta is sokszor kíségeti az asszonyt, hogy hamarjában valamit enni adjon az urának. A disznóhúson kívül a tyúkhús az egyedüli táplálék. Míg tehát egyfelől a szükség kívánja, kényszeríti a tyúktartást, másfelől minden asszonynak egyik legszebb díszé, hogy mentül több aprójószágot neveljen. Az asszony költeti ki, neveli fel, bajlódik

¹ *Gáti István*: A természet históriája, Pozson. 1795.

vele, így, ha pénzt csinál belőle, őt illeti annak az ára, melyről nem tartozik elszámolni senkinek, még az urának se, amint hogy az ember nem is vonja kérdőre ezért az asszonyt sohase. A tojás, csirke, tyúk ára, valamint a tollért kapott összeg az asszony, esetleg az eladósorban levő lánya ruházatára fordítódik. Némelyik, különösen jobbmódú asszony egész kis vagyont gyűjt össze az aprójóság árából.

Mikor a tyúk 30 darab tojást tojik, akkorra már kitojja magát és *elkotlik*. Ismertető jele, hogy a taréja megfakul, hasa megkopaszodik, lába sárgább lesz a szokottnál, tollát felborzolja, porban fürdik, ott ül naphosszat és vértfog, ha felé közelítenek. Nem eszik, nem iszik, hanem félreeső helyen, pl. istállóban, jászol alatt, ajtó mögött, padláson, szalmában húzódik meg: *fészekre esik*.

Ahol nincs kotló, ott sós pálinkát öntenek a tyúkba, hogy a tojás elhaljon benne, vagy pedig féllangyos kemencébe hajítják háromszor egymásután, amikor *elfo... a a tojást* és elkotlik.

Ahol pedig nem ültetik el a kotlót, hideg vízben fürösztik, megtépik a hasát és becsukják ólba, színbe, kukoricagóréba stb., hol keveset mozoghat. Sok enni-, innivalót tesznek elébe. A jóélés folytán 10—12 napra *elhagyja a kotlást*. Ugyanezt legújában úgy érik el, hogy összekötik a kotló lábát, hordóba vetik, hol 3—4 napig se nem eszik, se nem iszik.

Kotlót ültetni mindannyiszor lehet, valahányszor tyúk kotlik el, mindazonáltal *csirkét nem költetnek* egész éven át, csak bizonyos, megszokott időben, melyekre sok idő tapasztalata, a felnevelés célszerűsége, a hasznosítás, értékesítés különböző módjai vezették rá a vásárhelyi asszonyokat.

Karácsony hetében már kezdik a kotlóültetést s folytatják január hónapban, ha elkotlik a tyúk. Ebből az ültetésből kikelt csirkét *korai csirkének* nevezik, mely nagy, dagadt fejű. Házban, pitarban nő fel. A korai csirke nagy öröm a gazdasszonynak, mert jó pénzért tudja eladni.

A februárban ültetett kotló csirkéit, mivel márciusra kelnek ki, *márciusi csirkének* hívják. Kint udvaron, utcán nő fel. Tartós, egészséges, erős. (A márciusban született eleven, tömzsi, csupa élet kis' gyerekekre is mondják, hogy „márciusi csirke“.)

Májusban ültetik, Péter-Pál tájékára költetik ki a *takarási csirkét*. Tartón nevelkedik. Ez a legjobb tojó. Karácsonyra már *vetőget* és *rendesen* többet, mint a korábban keltek.

Vigyázni kell, hogy akácfavirághullásra (május közepe) ne legyen kis csirke, mert az elpusztul valamennyi.

Kukoricatörésre (szept. közepe), de később is, egész hideg őszig, okt. közepéig kel az *őszi csirke*, mely azért kedves, mivel erősebb fájú, hideget, meleget egyaránt bírja, s így kevés pusztul el belőle. A pápisták a kukoricatörésre kelt csirkét *kétasszonyközi csirkének* mondják. A nagyon kései csirkének nadrág kell — azt szokták mondani.

Kotlóültetéskor először a fészket csinálják meg az asszonyok. Ezelőtt szitakéregbe szalmát tettek, most kis kasba, ládába. Szobában ágy alatt, pitarban tüzhelylyukba helyezik el. Kint a tanyán a kis mosóházban, közel a falhoz erősítenek le egy szál deszkát, közé szalmát tesznek, amelyben aztán a kotlók maguk csinálják meg a fészket. Ha több kotló ül egyszerre, a marakodást rostával leborítják. Minden esetben egy-két napig 2—3 tojásan ültetik a kotlót, hogy megtudják, jó ülő lesz-e, nem hagyja-e ott a tojást? Mert nem mindegyik kotló válik be. Némelyik leugrik róla,

másik csak kucorog, vagy áll; van olyan, amelyik összetöri a tojást és megissza, ha nem vigyáznak rá. A jó, forró vérű, testű tyúk hamarabb kikölti egypár nappal a csirkét.

Mielőtt a tojásokat a kotló alá rakná az asszony, előbb *megválogatja*. Rendesen friss, egyhetes tojásokat tesz alá. Este, a házban válogatja mécs. gyertya, lámpa világánál. Állva végzi ezt az asztal mellett, még pedig pénteken este, hogy szerencsés legyen. Elkéri az ura sipkáját, vagy kalapját, abba előbb beleköpköd, aztán belerakja a megválogatott tojásokat, azért, hogy sok kakas legyen, mivel az nagyobb húsu, erősebb, könnyebben nevelődik, értéke nagyobb, mint a tyúké. A tojásokat egyenként bal kézbe fogva, hegyes végével felfelé tartja a világosságnak, jobb kézzel árnyékolja és nézi, van-e benne *mag*, mely meggy mag nagyságú sötét pontnak látszik. Ha *restás* a tojás, vagyis apró, gombostűfeju nagyságú pontokat láthatni benne, vagy ha egészen *világos*, tehát magtalan: félreteszi, mint nem alkalmasat. Amelyikben azonban *múló mag* van (=nem oly erősen látszik benne a mag, mint a magvas tojásban), azt odateszi a kotló alá, hátha beválna.

Kis tyúk alá 21—25, nagy tyúk alá 25—29 darab tojást tesznek. Minden esetben páratlannak kell lenni a tojásnak. Ott ül rajta a kotló szép nyugodtan, el-elszunnyad. Közbe-közbe csőrével, lábával, szárnyával — melyik hogy szokta — megforgatja, hogy minden része melegegdedjék. Naponként kétszer, reggel és este, leveszik a tojáról a kotlót, kivetik az udvarra piszkolni, akkor adnak neki enni és inni. Míg ezt elvégzi a kotló, addig az asszony a tojást kezével megkeveri, hogy arányosan melegegdedjék és párnát, vagy melegített rongyot vet rá, hogy ki ne hűljön.

Egy hét elteltével megvizsgálja az asszony a tojásokat, hogy *bekötött-e*, *alávált-e* és amelyik csupa tiszta, vagyis nincs benne mag, azt kiveszi. Ezt az egyhetes tojást nem mindenütt hajítják ki, hanem felhasználják tésztahoz.

Három hétre *kel* ki a csirke. A melegtestű kotló alatt még a kevésbé jófajta tojás is frissen *pattog*, ott, ahol a csirke csőre van és már *csipog* a kis csirke. A pattanás helyén az asszony megbontja a héját, hogy bele ne füljön. A kemény hártájú rászárad a csirke orrára, amikor *belefullad* a tojásba. Úgy segítenek rajta, hogy langyos vizes ruhával többször megtörülgetik a tojást, ezáltal puhul a hártája és könnyebben ki tudja vágni a kis csirke. Ezután lassanként érik le a vér róla, leszárad, a csirke a *toronyját* (= köldöke) fölszívja és lelöki a tojáshajat. Amelyikről úgy bontják le a tojáshajat, nem igen marad meg. Az a jó, ha egyszerre mentül több csirke kel ki. De ez ritkán történik. Legtöbbször az asszony segíti ki a tojásból és vigyáz arra, hogy a kotló agyon ne nyomja a kikelő csirkét. A *lucskos csirkét* az anyja *szárítja fel*. A fölszáradtakat kosárba, rongy közé rakják, leterítik ruhával s úgy teszik a kuckóba, hogy száradjanak.

Mikor már nagyobb része kikelt a csirkéknek és az asszony tapasztalja, hogy a kotló alatti tojások nem pattognak: megvizsgálja egyenként az ott maradtakat, egymás után a füle mellé, arcához tartja, azt figyelvén. *kopog-e* benne, melyikben él a csirke. Vagy: langyos vízbe rakja s amelyik körben mozog, abban él a csirke, azt tehát visszateszi a kotló alá. Amelyik a vízben nem mozog, abban nem él a csirke, ki van ugyan fejlődve, de nem kel ki, *megvakult*. Az ilyen tojást *vak zápnak* mondják, melynek külső része piszkoszöld. Ezt kilöki, úgyszintén a lötyögős *záp*-tojásokat is. Sok

helyen a vak záp-tojást meghagyják *palozsnyának*,² vagyis tyúk alá való tojásnak, melyet azért tesznek a tojóstyúk alá, hogy könnyebben megtojja a tojást. Ugyanezt a célt szolgálja a *kukó* is, vagyis olyan üres tojás-haj, melyből — előbb a két végén kilyukasztva — a tojást kifujják.

Amelyik tojásban nincs csirke, arra azt mondják, hogy *kivált*. (Hány tojásod vált ki? — kérdezi egyik asszony a másiktól.)

Valahányszor megnézik a kikelt kis csirkéket, vagy tesznek közülük újabban kikeltet, megköpködik, hogy meg ne verjék szemmel. Megköpködés közben ezt mondják: „pű, pű, pű, útalatosok!“ s kedveskedve beszélnek hozzájuk.

Mikor a csirkék kikelnek, a férfinak kell megköpködni, hogy meg ne dögljenek.

A kotló által kiköltött csirkéket együttesen *kotlóalja csirkének* mondják, mely számra nézve 12—25 között váltakozik.

Ha a csirkék felszáradnak, *leeresztik* a földre pokrócra, hogy föl ne fázzanak. Nyolc-kilenc napos koráig estefelé felszedik kosárba, kabakba, az anyját pedig kint hagyják az ülön s csak reggel eresztik a csirkékhez.

Ha a kotló a tojáson megdöglik, elpusztul, kappant részegítenek meg pálinkával, hogy elvállalja, ne *vágja* a csirkéket. Ha egy-két csirke kel ki, a piacon vesznek hozzá, vagy több kotlóét szokták egy alá *összecsapni*.

Az olyan kotló egyik szemét bevarrják, amelyik *vágja* a csirkét és addig hagyják úgy, míg meg nem szokja a csirkét. Szokták az orra hegyét is elvágni.

A kis csirkéknek pár napig vizet nem adnak. Egy hétig kásaszemet kapnak enni és paprikás vizet inni. Azután *csirkedarára* (= mozsárban tört vagy nagyszeműre őrölt kukorica) fogják. Búzát nem jó adni a csirkének míg kicsi, mert bélmenést okoz, hanem árpát.

Egyhetes korától kezdve a csirkék az anyjukkal vannak mindig. Míg gyengék, addig az udvarra, tanya háta mögött árnyékos helyre viszik. A kotlót fához kikötik, hogy ne kóboroljon el és ne kaparjon, mert a kis csirkék még gyengék a járkálásra és a kaparásból előkerült eleség megemésztésére nem elég erősek, de arra nincs is szükségök. Ha utcára viszik ki, de az udvaron is, nyírfavesszőből font *kotlóborító-kassal* leborítják, hogy szemétdombra ne menjenek, a kotló ne hordozza magával össze-vissza. Akár kikötik, akár leborítják, fődolog, hogy friss, tiszta vize legyen a *csirkecserépben*. Szokás márciusi hóvizet felvenni erre a célra, melyet igen hasznosnak tartanak.

Háromhetes kora után szabadon eresztik a csirkéket, melyek anyjukat el nem hagyják ezután sem egész nagykorukig. Bebarangolják az udvart, háztájékát, gyöpöt, tarlót és kapirgálnak, szedegetnek, amit találnak. Növényi csirákat, magvakat, növényi hulladékot, ételmaradékot, rovarpetéket, cserebogár pajorját, légy, giliszta, hangya és más apróbb bogarakat, állati trágya közt található, meg nem emésztett magvakat, növényi részeket. Különösen szeretik a poros helyeket, ahol kedvükre kifürödhetik magukat.

A kotló örökösen *kotyog* a kis csirkék közt haladva, kotyogására az elmaradt *sipákolók* is előszaladnak, megkerülnek. Ha elfáradnak, anyjuk alá húzódnak. Érdekes nézni a sok kis csipogó jószágot, hogyan csende-

² A tót „podložít“-ból, mely azt jelenti: aláarak, tehát aláarakott tojás; vidékenként: *podložna*, *položna*, ruthénesen *paložna*, a vásárhelyi ember száján *palozsnya*.

sednek el anyjuk szárnya alatt, hogy kevés szunnyadás után ismét eleve-
nen szaladgálhassanak, csipoghassanak. Kedves látvány, amint felugrál-
nak anyjuk hátára, vagy csipdesik a *szakját* és fürgén futkároznak, míg
az öreg kotló meg nem mozdulna a félvilágért sem, ahelyett inkább szun-
dikál. Bámulatos, mennyire védi fiókáit a kotló. Messziről megérzi a
veszélyt és igazán vészjóslóan *vértfog*, hogy a megrebbent csirkéket és
az elszéledteket figyelmeztesse, összehívja védő szárnyai alá. Kész szembe-
szállni emberrel, állattal egyaránt kicsinyeiért.

Ritkán esik meg, hogy a kotló minden kiköltött csirkéjét felnevelheti.
Pusztul, hull belőle, még ha betegség nem éri is. Ember tapossa, macska,
disznó megeszi, héja, kánya, varjú, szarka elhordja. A *lipántos* (= gyenge)
húzza a lábát egy darabig, aztán csak „Budára mén”: megdöglik. Töme-
gesen akkor szokott pusztulni, ha kiengedik az erős napra az egyhetesnél
fiatalabb, gyenge csirkéket.

Négyhetes korában már tollasodnak a jól tápláltak. Táplálásuk ezen-
től szemes eledellel történik. Ezenkívül a disznó kevertjéből, sokszor a
vályujából szedegetnek. Nyári hónapokban eper a kedvelt eledelük, mely-
nek fáját minden ház udvarán éppen az aprójószág kedvéért ültetik.
Vigyázni kell, hogy az eperre túlságosan rá ne kapjanak, mert ha abból
sokat esznek: felfordulnak.

Hat hétig jár a kotló a csirkékkel, akkor megtojik. Első tojását meg-
főzik keményre, széjjeldarabolják és a csirkékkel megetetik, hogy széjjel
ne menjenek és jó tojók legyenek.

Kéthónapos korában *ülőre szokik*. A csirkék, tyúkok ülőhelye leg-
többször a disznóól padlásán van, ahol keresztbe elhelyezett rudakon, léce-
ken ülnek. Tanyán *tyúkveremben* hálnak. Földbe ásott négyszögletes,
150–200 cm mély gödör ez, mely szépen ki van tapasztva és fehérre be-
meszelve. Három vagy négy, sukkos lépcső is van benne, hogy tisztításkor
bele és ki lehessen járni. A tyúkok részére pedig 2–3 sor rúd keresztbe
téve. A földszínén nyeregtető van rajta, egyik végén bejárásra akkora
hely hagyva, hogy egy ember beférjen, a másik vége betapasztott. Az újab-
ban készített *tyúkház*, melynek már fala van, ugyanez, csak hogy nem a
földben, hanem a föld színén.

A csirkét négy-öthónapos korától *jércének* hívják, addig, míg tojni
nem kezd.

Nyolc hónapot ha betöltik, elkezdenek tojni. Ettől kezdve nevezik
tyúknak. Első tojását és valahányszor olyan kicsit tojik, mint egy galamb-
tojás, áthajítják a háztetőn, mert elhasználva kárt hozna a házhoz. Eleinte
ritkábban *vetőget*, később *mögere*d benne s pontos időben, rendszeren minden
harmadik nap megtojik.

Tyúk korában darát, korpát adnak neki enni, hogy jobban tojjon.
A zöld fütől sárgább lesz a tojás sárgája, míg az udvaron nevelt tyúké
fakósárga. Ha lágú a tojás héja, az ivóvízbe meszet adnak, de a tyúk is
csipkedti a falról a meszet. Télen kenyérhaját kapnak meleg vízzel leöntve,
hogy meleget egyenek; ahol van, korpát és darát is hintenek rá.

Tojni szalma tövébe, szőlővenyige tetejére, istállóban jászol alá, tyúk-
ólba, disznóólba szoktak járni a tyúkok. Nagy hidegben nem tojnak, de
ahol tyúkveremben hálnak — mivel meleget tart —, télen is ellátják a
gazdasszonyt tojással. Búzától és kenyérhajtól tojnak a tyúkok, de a sok
kukoricától nem, mert elhíznak.

A csirkéket, tyúkokat tollazatuk, testrészeik és színeik különböztetik meg.

Gatyás a kis csirke, ha lábaszárán alul toll van; ez a nevezés tyúk korában is megmarad. A *kopasznyakút* neve magyarázza legjobban, mely tyúk korában igen jó tojó. A *boglyas* vagy *borzas*, meg a *búbos*, vagy *konnyos* jelzéseket csirkére, tyúkra egyaránt használják. A *tokás* tyúknak *szakáll*a van.

Színük szerint van: *fehér*, *fekete*, *iromba* (= fekete-fehér tollú), *sárga*, *pörnyésszürke*, *téglás* színű (= fehér toll között sárga elszórva). A *fekete-se..űnek* hátul a farán egy pár fekete toll van; *fecskéhasúnak* mondják azt a csupa feketét, melynek hasa fehér; *galárisos* az olyan tyúk, melynek nyakát egy, vagy többszörös más színű csík veszi körül, mint a tollazatának színe. A kakas leggyakoribb színe a *vörös*, de azért van az előbb említett minden színben.

Lábukról mondják: *sárga-*, *fakó-* és *zöldlábú* tyúk, mely utóbbi igen jó tojó. Legislegjobb tojó a *tíz lábujjú* jérce — úgy tartják.

A tyúknevelésnél vigyázni kell arra, hogy ne éhezzen, ne szomjazzon, szorulása és bélmenése ne legyen, mert ha ezekre nem gondol az asszony, betegek lesznek és elpusztulnak. Leggyakoribb tyúkbetegség a *himlő*, mely ellen védekezni nem tudnak az asszonyok, legfeljebb a himlőt elzárják a víztől, hogy a többi el ne kapja. A *torokfájós* tyúknak ecetet öntenek a torkába és paprikás szalonnát nyeletnek vele, vagy pedig tört timsót fujnak a torkába papírtölcséren. Ha *epés*, vagyis nagy epéje van a csirkének, ecetes, vagy vékonyterpentines vizet adnak neki, vagy az ennivalójukat locsolják meg ilyen vízzel. Ha a csirke *nem emészt* jól, szemes erős borsot tömnek bele, meg vöröshagymaszeteleteket, melyeket tört só és erős paprikában mártogatnak meg előbb. A *szembajos* tyúk repkedve szalad, többnyire elhull. A gyenge csirke, ha *letetvesedik*, paprikás zsírral kenik meg a fején és torka alján; ha az anyjuk tetves, petróleummal kenik le a fején és szárnya alatt, hogy megdögölgjön benne a tetű. A csirkék fejét is bekenik, ha már nagyobbak, mint a serege. A kotló fülébe ha belemegy a tetű, megdöglik tőle. Tyúktetű ellen combor (*Mentha pulegium* L.) és üröm (*Artemisia*) leveleivel szokták a tyúkpadrást behinteni. Minden tavasszal kitisztítják a tyúkházat, amikor mézporral hintik be.

A tyúkok reggel lejövén az ülőről, enni és inni kapnak, valamint délnél és este is. Télen csak kétszer: reggel és este. Napközben kapargálnak, keresgélnek, szedegetnek. Nyáron eperfa hűvösében, istállóban, ólban, télen pedig kazal, kerítés enyhejében, szögletekben, hova a nap odasüt, húzódnak meg és fürdenek a porban kedvükre. Naplement után a tyúkok *ülnek*. Ahol nincs a tyúkoknak helyük, vagy ahol letetvesedett az ól, pl. tanyán, de városon is, az eperfára ülnek föl. Télen a tyúkok taréja megfagy, berepedezik, amikor zsírral szokta megkenni az asszony, hogy ne töredezzon le.

A tyúk, ha tojós: *kárál*, *karicsál*; ha megtojt: *kotkodácsol*. A kotló: *kotyog*, mikor a csirkéket hívja; ha bántják: *vértyog*.

A csirke hívogatószava: *csire*, *csire!* és *pirikém*, *pirikém*, *piri*, *piri*, *piri*, *piri*, *pirikém!*

A tyúké: *pitikém*, *pitikém*, *piti*, *piti*, *piti*, *piti*, *piti*, *pitikém!*

Mikor meg akarják fogni a tyúkot, ezt mondják: *tútukám*, *tú*, *tú*, *tú*, *tú*, *tútukám!*

Mikor behajtják ólba, istállóba stb.: *bé te*, *bé te!*

Ha ülöre hajtják: *bé ülöre, bé, bé, bé!*

Ha elkergetik: *hiss, te!*

Meg kell még említenem az *orozva kött csirkéket*. Leginkább kint a tanyán, pusztán fordul elő, de háznál is megtörténik, hogy a tyúkok közül egyik vagy másik félreeső helyre jár tojni, széna, szalma tövébe, ol tetején vagy padlásán, a nagy halomra hányt dudva (= tehén-, lótrágya) sarkába, szóval olyan helyre, ahol nem veszik észre. A tojások apródonként felzaporodnak és ha a tyúk elkotlik, ide húzódik félre és itt a szabad ég alatt költi ki a csirkéket. Nem ritkaság, hogy a hó meglepi a kotlót, de azért nem pusztulnak el a csirkék, kikelnek mind. Kint a tanyán legtöbbször észre se veszik, hogy hiányzik egy-két tyúk, csak arról vesznek tudomást, mikor előkerül mint kotló az orozva kelt csirkékkel, melyeknek igen megörül a gazdasszony, mivel ezek a legfrissebbek, legegészségesebbek.

A gazdasszonynak arra irányul minden törekvése, hogy mentül több kakasa legyen. Azért tart jó magkakast, azért válogatja kötlőültetésekor férje sapkájából a tojást és azért hajt végre nagy gondnal, odaadással minden babonás szokást. A kakas kevesebb vesződésséggel felnevelhető, erősebb, mint a tyúk, nehezebben esik betegségbe. De leginkább azért kedvelt, mivel a kakasból *kappant* csinálhatni herélés által, mely 5–6 kilóra is meghízik, húsa kövér, igen ízletes peccsenyéje van, így tehát értékesítése több haszonnal jár. A kakasnak kemény, parázs a húsa, nem olyan ízletes és értéke is kevesebb, mint a kappané.

A herélést augusztus-szeptember hónapban ahhoz értő *herülő asszonyok* végzik, ha a gazdasszony nem ért hozzá. Rendesen éltes, öreg asszonyok foglalkoznak heréléssel. A jókezü, ügyes asszony nem herül agyon egyet se. Se el nem vérzik a keze alatt, se beleit meg nem sérti, oda nem varrja.

A herélés alá kerülő kakasokat kukoricagóréba, színbe stb. egy-két napra elzárják, amikor enni nem kapnak. A herülő asszony ülve végzi a műtétet. Lába közé veszi a kakast hasával felfelé, a feje is le van fordítva, hogy ne mozoghasson. A tollat a kakas hasáról letépi és éles bicskával egy bakarasztnyira³ felvágja a hasát. A nyíláson mutató- és középsőujjával benyúl a bél alá és a gerincen levő heréjét el-kitolja. Most a nyílást háziécérnával bevarrja, pernyével behinti, kezét megmossa, azután bicskával a szakját, taréját hegyesre csípi. A jól herélt kappan taréja egy-két héten belül elsárgul, valamint az orra is és rekedt hangja lesz. Ha a kakasban benne marad a tök ere: *bikás kappan* lesz, mely sohase hízik meg, taréja is piros marad. A bikás kappan ugrálja a tyúkot is. Herélés után két-három nap zárva tartják a kappanokat, enni se adnak nekik. A többi tyúkok kikezdenék a varrást, ha közéjük eresztenék.

Ilyenkor hagyják meg a *magkakast*. Ennek korán kinő a taréja és egyenesen áll. Fejlődöttebb, erősebb társainál. Minden 8–10 tyúkra hagyják egy kakast, tanyán 3–4 tyúkra.

A *bábakakast*, melynek rózsás taréja van, levágásra hagyják meg, mivel lemarad, kis heréje van, nincs magja, nem fejlődik ki.

A vásárhelyi asszony a tyúkot szereti legjobban az aprójóságok között, valószínűleg azért, mert állandó a háznál, míg a lúd, pulyka, stb. felnevelésük után piacra kerülnek, azután megint nincs jövő költetésig.

³ Kifeszített hüvelyk- és mutatóujj közötti távolság.

Másfelől pedig azért, mert ő bajlódik vele kicsi korától kezdve. Valahányszor enni ad a kis csirkeknek, mindannyiszor felveszi, megszeretgeti hol egyiket, hol másikat, a legfürgébbet, a legtakarosabbat, a csupa fehéret, mikor melyiket. Szelídek, kedvesek lesznek a kis jószágok, úgyhogy a gazdasszony kezéből esznek s annyira megszokják, hogy utánaszaladnak messziről, ha meglátják az udvaron. A jó gazdasszony, ki maga eteti, ereszti, csukja be, úgy magához édesgeti a tyúkot, hogy bejár a pitarba, még a szobába is. Ha meg akarja nézni, tojós-e, alig nyújtja ki a kezét: meglapúl előtte, engedi, hogy megfogják. Az ilyen asszony tyúkjai jókarban is vannak, nem bágyadtak, mint a fősvény asszonyéi, ki „szemmel tartja“ őket (azaz: ránéz), hanem valóságos kukorica- és árpaszemet szór elbök többször is naponta. Eseményszámba megy a háznál s micsoda öröm az igazi asszonynak, mikor először tojik meg a jérce! Régi kalendáriumok sárgult levelein sűrűn akadhatunk ennek nyomaira, bejegyezve ilyenképen: „Emlékeztető feljegyzése annak, hogy a pörnyés hátú jérce először megtojt november 30-dikán, azaz András napján.“ Hogy veszi fel aztán ölébe, ha elébe kerül, mint szorítja magához s milyen különös szépen tud hozzá beszélni! Mindegyiknek van neve, számon van tartva szokása. A kis *kontyi*: jó tojó: a *beszédes* meg jó kotló; az udvar dísze, a *högyös kakas*, azonfelül, hogy szoros kötelességének megfelel, együtt tartja a tyúkokat. Az ilyeneket jó tulajdonságukért, de anélkül is, ha szereti a gazdasszony, meghagyják s eltartják 4–5 évig is.

Az aprójóságok közül fogyasztásra a tyúkot használják legjobban Hódmezővásárhelyen. A tyúkhúsleves nemcsak betegnek, gyerekágyas asszonynak jó, hanem egészséges embernek is kedvelt eledele, melybe a vásárhelyi asszony mindig csigatésztát vet. Azzal tartják ugyan, hogy a vásárhelyi parasztember akkor eszik tyúkhúst, ha vagy a tyúk, vagy a gazda beteg, mindamelllett ünnepnapokon, névnap alkalmával, vagy más vendégeskedéskor tyúkhúspaprikás szokott az asztalra kerülni, nyáron meg csirkepaprikás más napokon is elég sűrűn. Húshagyó kedden sült tyúkot eszik a legszegényebb kálomista is, hiába pápista ünnep. Ez már így szokás.

A tyúkok, valamint az összes aprójóságok elárusítóhelye a csirkepiac. Idehozzák ki árulni azok a szegényebb asszonyok, kiknek, mint mondani szokták, „sóra, paprikára“ kell az ára; itt adják el a jobb módú asszonyok, kik 50–100 számra nevelik. A nép fogyasztásra veszi. A csirkekokak pedig nyereszkesedésre szedik össze egyenként és párjával, hogy a nagykereskedőknek adják el haszon mellett. Hódmezővásárhely az Alföld egyik legnagyobb és leghíresebb aprójóságpiaca, honnan piaci napokon a nagykereskedők 5–6 vagon számmal viszik vasúton nagyvárosokba és külföldre, míg a szomszédos városokba Szegedre, Makóra, kocsival. Jézusi vásárkor (jan. 16.) van a legnagyobb értéke az aprójóságnak, a tyúkot is ekkor szedik legjobban. Nyáron a nagy meleg miatt nem rakodhatnak vasúti kocsiba, hanem stráfos kocsin, vagy szekéren vesszöből font hatalmas, nagy tyúkketreceken szállítják. Az emelet-magasra felrakott tyúkketreceken legfölül ülnek a csirkekokak.

A tyúk tojásait a piactéren, a *sorok közt*, naponként árulják; használatra veszik, akik tyúkot nem tartanak; a tojásszedő-kofaasszonyok is itt szedik össze a városiaktól, míg a tojásszedő-zsidók (nagykereskedők) a tanyaiaktól veszik meg, kik kosár-, kasszámra ezrével hozzák fel a heti piacra. Tojáskivitele igen nagy Vásárhelynek.

Télére a kétasszonyközi tojásokat teszik el a búzába, melyek nem romlanak meg.

A tyúk tollát szeméttbe hajítják ki, csak nagyon szegény helyen használják párnába. A tyúktoll ugyanis ágyneműbe nem alkalmas, mert *meggaluskásodik*.

A tyúk elkotlásával, csirke felnevelésével járó babonás szokások és hiedelmek közül, a már említetteken kívül, még a következőket sikerült összegyűjtenem.

Szerencsét hoz az aprójószághoz:

- ha három legyet feldugnak a gerendába és kiteleltetik;
- ha karácsonyi legyet tesznek kotló alá, vagy a fészek közé;
- ha a megszentelt virágvasárnapi barkát az ablakban tartják;
- ha nagypénteken szalmát lopnak a szomszédból fészeknek.

Nem lesz szerencse az aprójószághoz:

- ha a tyúk alól ellopják a tojást;
- ha a tyúk tollából, vagy fészkéből lopnak;
- ha a megdöglött, agyonnyomott kis csirkéket az udvarban elássák, vagy az emésztőbe vetik;
- ha karácsony szombat estéjén a szemetet kiviszik a házból;
- ha karácsony éjszakáján meglopják az aprójószág eledelét;
- ha két karácsony közt (dec. 24—jan. 1.) süt, vagy mos az asszony;
- ha Luca-napján és két karácsony közt valamit kiadnak a háztól.

Nem kel ki a csirke:

- ha a házban labdéznek;
- ha a házat meszelik;
- ha a házat csirkekeléskor söprik;
- ha a tojás héját kilövik;
- ha a fészekből szalmát lopnak;
- ha nyíló virágot visznek a házba.

Aprójószágot nem nevelnek ott:

- ahol a küszöb alá fazékban döglött csirkét, békát és záptojást ásnak el;
- ahol az előtéből lopnak.

Egyéb hiedelmek.

A kotló fészket nem jó másnak odaadni, mert a szerencsét elviszik, hanem kemencében kell feltüzelni, vagy árokba kiönteni, vagy árnyékszékbe vetni.

Nem szabad tojást-költetni adni, se cserélni, mert aki adja, annak nem lesz szerencséje az aprójószághoz.

Roszul ülnek a kotlós tyúkjai az olyan asszonynak, ki karácsony szombat estéjét nem üli végig az asztalnál, hanem feláll, mielőtt jól lakott volna. Még mozogni se szabad.

A kotlót este, csordahajtáskor kell ültetni, akkor egyszerre kel ki a csirke.

Sok csirke lesz, ha a kotló alá, fészek közé karácsonykor fogott legyet teszünk.

Hogy egészséges legyen a csirke, ivóvizébe, ételébe sósvért öntenek. Nem más ez, mint disznóöléskor a leszózott húsnak a sózóteknőben maradt véres, sósleve. Üvegbe szokták felvenni és padlásra tenni, hogy ha valami baj előadja magát az aprójószágok között, ételébe, italába orvossággul adhassák.

Luca napján hajnalban piszkafával szurkálják a tyúkokat, hogy sokat tojjanak, jó tojók legyenek.

Luca napján egy kosár kukoricát kell az ágy alá tenni, abba 9 csipetnyi só, 9 db. kicsi nyírfasöprű galyat és 3 gerizd fokhagymát. Ebből kell etetni a tyúkot két karácsony közt (dec. 24—jan. 1.), akkor korán tojik és nem pusztul el.

Húshagyókor nem jó varrni, mert bevarrják a tyúkok se . . . it s nem tojnak.

Nem jó tyúktollas derékaljat haldokló gyerek alá tenni, mert nehezen hal meg.

Ha a kakas az ajtóban kukorékol, váratlan férfi-vendég jön a házhoz.

Ha a tyúk kukorékol: nagy kár lesz.

Ha a tyúk kukorékol, nyakát a küszöbön baltával elvágják és ha a levágott fej a küszöbön belül esik, ember hal meg a háznál, ha kívül esik, jószág pusztul el.

Ha csirkét vágnak, a kihült koppasztó vizből meg kell itatni a disznót, hogy ne bántsa a kis csirkéket.

A fekete tyúk húshagyókor levágott tolla nyilalásról igen jó és hasznos.

A kakas szakját leánynak kell megenni, hogy férjhez menjen.

A tyúk mellecsontjából jövendölnek. A két száránál fogva húzzák széjjel s akinek a kezében nem törik el a csont, annak a gondolata teljesedik be.

Lúd.

Míg a tyúkot minden háznál megtalálhatni, ludat már nem minden helyen nevelnek. Szegényebb háznál csakis tolláért tartják. Általában eladásra nevelik. A vásárhelyi parasztasszony is azért szereti, mivel értékesítése nagyobb haszonnal jár, mint a többi háziszárnyasé. Többször megtehető, tollát eladhatja mindannyiszor, s azonkívül még a libáért is pénz kap. Felnevelése is kevesebb bajjal történik, mint a tyúknak. Abban is van valami, hogy mivel leginkább tanyán s nagyban tenyésztik és egyszerre adják el, nagy summa pénz veri a gazdasszony markát. A szegényebb nép s kivált városban, csak a tömészel, hizlalással foglalkozik.

A libát csak egyszer költetik egy évben, mivel a lúd csak egy idényre tojik.

Október, november táján a tojó ludat etetik, jól tartják, hogy tojjon. Januárban megkezd, de ettől kezdve vigyázni kell, hogy túlságosan ne táplálják, mert akkor *lággyan hányja* el a tojásokat. Egy lúd 12—15 darabot tojik.

Ritkán költ a lúd. Tojásait legtöbbször a tyúk-kotlóval költetik ki.

A gazdasszonynak ha van 7—9 lúdtojása, tyúk alá teszi s február végére, március elejére már van *korai liba*. A dandárja áprilisban kel, míg a *sarjú liba*⁴ június utoljára, július elejére, tarlóra, mikorra a lúd kitojja magát.

⁴ Március végével elhagyja a tojást a lúd, 2—3 hétig nem tojik, mely idő alatt, ha jól tartják, ismét tojik egyet-kettőt. Több lúd tojását összeszedik, melyből kel a sarjúliba.

A lúd, mikor el akar kotlani, csőre fakó lesz, elsárgul, lefo...odik. Nem jár ki a mezőre a többi lúddal, hanem félrehúzódik jászol alá, kazal mellé és maga csinálja a fészket szalmából, szénából, a saját kitépett tollából és más aprójószág elhullott, összegyűjtött tollaiból. Az utolsó tojásról fel se kel, ülve marad rajta, amíg kikölti. A gazdasszony úgy rakja alá a tojásokat; rendszeren 15 darabot szoktak alá tenni.

Négy hétig, egy hónapig ül a lúd a tojáson. Hetenként egyszer a gazdasszony kiszedi a kötőjébe a tojásokat és langyos tiszta vízben egyenként megmossa, megtörli, hogy a tojás héja lágyuljon, hamarabb és könnyebben dughassa ki az orrát a kis liba, különben belefulladásna.

Amikor kezd kikelni, a kikelt libákat felszedik kasba rongyok közé felszáradni, úgy teszik meleg helyre, rendszeren a kuckóba.

Míg valamennyi ki nem kel, nem teszik le a földre. Leeresztés előtt a kis libákat megfüstölik, hogy ne dögöljenek. Rendszeren második nap eresztik le a házban zsákra, hogy a lába föl ne fázzon. Mozsárban tört kukoricadarát vízzel megparárolva adnak enni, a hátára szórják a kislibáknak, egymásról eszik le, úgy szoknak, kapnak rá. Azután már a földről is felszedeketik. 3—4 napos korában már csipi a gyöpöt. Kedves látvány, hogy a füvet csipkedve többször eltottyán a gyenge kis liba. Sok gyepet, salátát, füvet, szemes eledelt és vizet szeret.

Egyhetes korában vízre eresztik. Háznál a kút körüli gödörbe, esős időben az utcára eresztik az árokban felgyülemlt vízre. Ezelőtt nagy, mély árkok húzódtak a házak előtt, különösen a külső részeken, némelyikben egész nyáron is volt víz. Tanyán a disznók gödrébe, juhúsztatóba, itatóvályú alatt stb. Ilyen helyeken szeret a liba tartózkodni. Azzal tartják, hogy mentül többet van vízben, annál hamarabb és fehérebb lesz a tolla.

Négyhetes koráig sárga a liba, azután fehéredik ki.

Míg városon szabadjára van eresztve a liba udvaron és utcán egyaránt, addig a tanyán, hol nagyban tenyésztik, 4—500 darabot is, libapásztorra bízzák. Iskolából leszakadt leánykák, ritkán fiúgyerekek a libapásztorok, akik kihajtják a gyepre, tarlóra, vigyáznak rá, hogy vetésbe, kukoricába ne menjen, le ne csipdesse, el ne poeskolja. Napjában többször inni hajtják a vízre.

A liba, lúd korán kel, hajnali 2 órakor már *gágog*, s mire a nap feljön, teleszedi magát. Késő este is legel.

Nappal gyepre, faárnyékába, hűvösre terelik. Messzire fehérlenek, ellátشانak a tanyán.

Fejlődéséhez képest 6—7—8—9 hetes korában, vagyis akkor, mikor a két szárnyatolla összeér, megtépi a libát. Tépés előtt megfürdetik, ráhajtják a vízre, hogy a tolla tiszta és könnyebben téphető legyen. Színbe csukják és nem adnak enni, hogy tépéskor ne piszkoljanak. Hűvössel szokás tépni. Éjfél után, a reggeli hajnalon fognak hozzá. Hasáról, melléről és hátáról tépi le a tollat. Őszig háromszor is megtépi, a maglót ötször is, mert ha nem tépnék, elhullajtáná a tollát. A legutolsó tolla a legjobb; az elsőt eladja a jó gazdasszony, mert az legéretlenebb, meg is enné a moly, megkukacosodna. A második, harmadik tépést meghagyják, megszáritják a napon párnacihába. Lányos házaknál nagy érték ez, amit nagy szorgalommal gyűjtögetnek. Ahol nincs rá szükség: eladják jó pénzért, mert a tollnak jó ára van mindíg.

Télen a liba lerágja az épületről a meszet, tapasztást, amitől a tojás héja képződik, vastagodik.

A libának mikor megtojik, azután már *lúd* a neve, a hímnek *gúnár*. A lúd januártól aratásik tojik. A *maglúdnak* valókat — a szépjét, nagyját — a gazdasszony ősszel választja ki, négy lúdhöz hagyván egy gúnárt, a többit eladja. Karácsony előtt adják el a pulykával.

Libát is szokás tömni első tollával, mely igen kelendő finom pecsenyéjéért.

A lúdat ősszel, kukoricatöréskor fogják be tömésre, Ezentúl szűk helyre (ólba, istállóba, kamrába) bezárják, hogy mentül kevesebbet mozoghasson, szalmát tesznek alá, vizet adnak elébe. Reggel és este tömik ázott kukoricával, melyet meg is sóznak. Egy hónap alatt hízik meg. A kész, kitömött ludakat nem lehet tovább tartani el kell adni bármilyen ára van. A tömés így történik: az asszony földre ülve mindkét lába alá veszi a libát párjával, úgy, hogy jobb kéz felől legyen a lúd feje. Bal kézzel szétveszi a csőrét és jobbal ázott kukoricát tesz bele. Hüvelyk ujjával tömi a begyébe, közben húzogatja lefelé a nyakát, hogy jól lemenjen a kukorica, keményebb legyen a begye. Vigyáznia kell, hogy a légző csőbe ne menjen a szem, mert megfullad, agyontömi. Az ügyes tömő asszony onnan is ki tudja venni a szemet. A megtömött ludakat két óránként kell itatni.

Vásárhelyen agyagot tesznek a hízó lúd vizébe, hogy szép sárga és nagy mája legyen.

Egész városrész (régen Susán, most VII. kerület) foglalkozik lúdtöméssel, különösen télen. Alig van ház, ahol legalább 10—15 darabot ne tömnének. A lúdtömők szegény parasztemberek és feleségeik. Egyletük is van. Összeállításuk óta használatos Vásárhelyen a „tömörüljünk tömőtársak” szólás. Piaci napon a susáni asszonyok tízével-húszával egymás után viszik hónuk alatt farral előre fordítva a libát, a férfiak meg kubikos talyieskán tolják a kitömött ludakat a csirkepiacra, míg a nagyban való eladásra vendégoldalra rakják, kocsin viszik. Ezelőtt aratás előtt a lúdtömők eljártak Biharba, Erdélybe, onnan hajtották az olcsón vett, rossz, *olaj libát*, melyeket a gazdasszonyok kapkodtak szét, hogy tarlón felnevelve, mely pénzbe nem kerül, ősszel parázspénz üsse a markukat érte. Legtöbbször a tömők szokták visszavenni, kik aztán 3—4 hét alatt kitömik és úgy adják el a nagykereskedőknek. A nagykereskedők *falkástól* veszik és levágva, koppasztva szállítják jég közé rakva Pest és Bécs városába és Olaszországba. Nagykereskedő öt van Vásárhelyen, de piaci napon és vásárkor a szomszéd városokból is jönnek át.

A lúd tolla a legjobb ágytoll. A finomabb pelyhet, mely a mellen és szárnya alatt van, különválasztják a durvább tolltól.

Tollas zsidó sehol sincs annyi, mint Vásárhelyen. Korán reggel járják be a várost, utcáról-utóra kiabálva: „eelladó, mi van eelladó, elladó, elladó!” Tanyákra kocsin mennek. Tollnagykereskedő több van, vásárok alkalmával vidékről sokan szoktak megfordulni.

A lúd szárnyatollából készítették régebben az *írotollat*. Most a vastagból: gyerekjátékot, a *tollpuskát*; azután *fogpiszkálót*, *tamburanyomót* és *pengetőt* csinálnak, a vékonyából *kalácskenő tollat*, a tálások: *írókába való csövet*. Szárnya tollából a lisztel való bánásnál, kenyérsütésnél használt *tollseprűt*. Gégéjéből: egymásba összedugva a két végét, *cérnakarikát*, melybe, hogy zörgős legyen, kukoricaszemet szokás tenni. A lúd mellestől-jából készül a gyerekek kedves játéka: a *bika*.

A kis liba hívogató szava: *papatyi, papatyi, papatyikám!*, a nagy libáé: *biruskám, biruskám!* és *biri, biri, biri!*

A kis liba azt mondja: *júúj, júj!*

A lúd gágároz: *gá, gá!*

A gúnár és az anyalúd: *sziszeg: szí, szí!*

A ludat, ha elhajtják, azt mondják: *jajaj te!*

Ha sok liba van: rossz esztendő lesz.

A mártónapi lúd csontja, ha vörös: rövid, ha fehér: hosszú tél lesz.

Leginkább karácsonyra szoktak ludat vágni és akkor süelve fogyasztják el. Levesnek is főzik. A zsidók, akik disznóhúst nem esznek, zsíráért, továbbá húsáért és májáért egész esztendőn át veszik, tartják és tömik.

A nótában is sokszor szerepel a lúd. Nótás kedvű legények, lányok szeretik és sokszor dalolják azokat a nótákat, melyekben a liba, lúd előfordul.

Ruca.

Rucát még kevesebb háznál tartanak, mint ludat. Ahol nevelnek, inkább fogyasztásra nevelik, mint értékesítésre. A ruca mindent megeszik és igen hamar nő.

Egyszer tojik egy évben, mint a lúd. Januárban kezdi és aratásra hagyja el. Igen sokat tojik, 50—60 darabot.

A tojáselrakás, kikelés stb., valamint a többi eljárás ugyanaz, mint a csirkénél.

A ruca vízparton szeret fészket rakni, mikor el akar kotlani, de onnan beviszik a házba. Ha kotlani akar, az oira megsáppad. Négy hétig ül a tojáson, mint a liba. De nagyon ritka az olyan ruca, amelyik elkotlik, elül. Ha kitojja magát, tömik, hízlalják. Rendesen *tyúk kikölti, ruca fölneveli*. A költés ideje: márciustól júniusig tart.

Tanyán savóval, városon vízzel, és pedig mosogatóvízzel kevert darával tartják míg kicsi.

Egyhetes korában vízre eresztik. A rucának víz a tanyája. Csirke-eszerépben, pocsolyában, esős időben utcán árokban ficsfrikölnek egész nap, vagy a kút körüli vízegödörben úszkálnak, tanyán lapos helyen, sömlyékben. Sokszor kell etetni, mert a ruca mindig eszik, iszik; salátát, lucernát megvágva, darával összekeverve adnak elibük.

A vízen nőtt és jól táplált rucát hathetes, kéthónapos korában, vagyis mikor a két szárnya tolla összeér, megtépik. Tépés előtt megfürdetik, mint a libát. A ruca tollát is használják ágytollnak szegényebb helyen.

Őszel, kukoricatöréskor (szeptember 15.) befogják tömés alá, mint a libát. Három hét alatt hízik meg, mely idő alatt ólban van állandóan, hol keveset mozoghat.

Ha a rucát nem hízlalják meg, január végén elkezd tojni, amikor zsíros eledelt kell adni, hogy többet tojjon. Zsíros mosogatólével korpát kevernek össze és ezt, meg cirokmagot etetnek vele. A *búbos* ruca jó tojó, úgy tartják, a *hosszú derekú* pedig sok húst szed magára.

A ruca júliusra, árpaérésre, kitojja magát.

A magrucákat szeptember végén, október elején hagyják meg, három rucához hagynak egy gúnárt.

A ruca húsát paprikásnak használja a nép legjobban, az aprólékját (= láb, fej, nyak, zúzaja, szárnya) levesnek főzik. A zsidók zsíráért hízlalják, az úri nép peesenyének veszi.

Ahol ló van és ruca, ott a rucát nem szabad valamennyit eladni, vagy leölni, mert nem lesz szerencse a lóhoz.

A ruca hívogató szava: *kur, kur, kur, kur, kuruskám, kuruskám!*

A ruca beszéde: *sáp, súp, súp, súp!*

Pulyka.

Tanyán tenyésztik nagyban, 50–300 darabjával. Eladásra nevelik. Háznál ritkán található, hol kettővel-hárommal bajoskodnak.

A tyúk költi ki, mert a pulykakotló ritka, mint a fehér holló. A pulyka legnagyobb az aprójószágok között, mégis a leggyengébb. Felnevelése igen sok bajjal jár. Van idő, hogy a legnagyobb gondozás mellett is elpusztul. Vízet inni nem lehet tíznapos koráig, hogy himlős ne legyen. Két-három uapig minden reggel meg kell mosni a lábát pálinkában, szájába pedig egy szem borsot tesznek, hogy erősödjék. Harmatba nem szabad eresztetni, mert elázik, gyöngíti a kis pulykát, így is mindig *lipántoskodik*, húzza a lábát. Napfénytől is óvni kell.

Kisebb korában túró, *hagymabördöt* (= zöldhagyma szára) összevágva, később darát hagymával adnak neki; nagy korában szemes eledelt eszik, éppen úgy, mint a tyúk, liba; azokkal eszik.

Lucernában vannak, meg tarlón. Pulykapásztor vigyáz rájuk, különben elkóborolnának. Olyan a természetük.

Hálni galyra s minél magasabb fára szoktak menni.

A magpulykát ősszel hagyják meg, tíz jérééhez két *pulykakakast* hagynak.

A többit eladják. Jézusi vásárkor (január 16.) már elfogy, nem igen van. A pulykát kilószámra és falkástól veszik. Az eladási szezón: karácsony hete. Igen jó ára van egész esztendőn át.

A fehér pulyka tolla egyértékű a libatollal.

Tollán kívül húzáért is veszik. Kitűnő leves fő belőle, paprikásnak megfőzve pedig, hogy vásárhelyiesen mondjam: fölségős. Karácsonykor, meg lakodalom alkalmával egészben sütik kemencében.

A pulyka apróbb szárnytollát pipa- és pipaszártisztításra gyűjtik össze.

Hívogató szava: *puzsa, puzsa, puzsa!*

A kis pulyka beszéde: *pí, pí, pí!*

A kanpulykának kék tarjagos, vörös bibiresős feje és *taknya* van. Ha felbosszantják, felborzolja a tollát és *vág* a szárnyával. A gyerekek így mérgesítik:

Szebb a páva, mint a pulyka,
Mert a páva aranyos,
De a pulyka toprongyos,
Lub, lub, lub, lub, lub, lub!

Gyöngytyúk.

Ezelőtt dísznek tartották a gyöngytyúkot, újabban eladásra is nevelik. Nagyon nehéz felnevelni, mint a pulykát, a felnevelése is éppen úgy történik, mint a pulykának. Kóborló természetű. Mivel igen jó leves fő belőle, jó áron megveszik a kedvetőtt emberek. A nép ritkán főzi. Parázs, kemény húsa van. Tojását a cukrászok veszik meg igen drágán, azért, mert erős sárga színű széke van. Tollát kalap mellé, szobában kép, tükör mellé szúrják dísznek.

Hívogató szava: *csöre, csöre!*

A nőstény: *pittyög*; a kan azt mondja: *tu-kács, tu-kács, tu-kács!*

Páva.

Nagy gazda helyen láthatni, dísznek tartják. Nehezen kel ki, hatból alig egy-kettő. Vad, nem az aprojósággal, hanem külön eszik. Ól tetején, perfán hál. Csúnya hangja van, esőt jósolnak belőle.

Azzal tartják, hogy a páva tolla szerencsétlenséget hoz a házhoz.

Aki pávatollat tart: irigy lesz.

A pávatollat gyerekeknek, fiatal legényeknek kalapjánál láthatni, régebben a házban a rámás tükörhöz szúrták díszül. *Kiss Lajos.*

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Xántus János emlékezete. Október 5-én volt százéves évfordulója Xántus János születése napjának. A mai nemzedékből már csak kevesen tudják, hogy ő volt megalapítója és első igazgatója Nemzeti Múzeumunk Néprajzi Tárának. Sorsának egészen különös fordulata jelölte ki őt erre a feladatra. Jogot végzett s néhány évig megyéjében, Somogyban aljegyzősködik. A szabadságharc kitörésekor honvéd lesz. Az osztrákok elfogják, elítélik, lefokozzák, besorozzák, de második kísérletre szerencsésen elmenekül s mint annyi derék, elbűsült honfitársa, Amerikába szökik.

Egy ideig országról-országra járva, keményen küzdök a mindennapi kenyerért, de a szerencse csakhamar melléje szegődik. Előbb mint vasútkitűző térképrajzoló, később mint megbízott múzeumi gyűjtő és tengerészkapitány-explorátor, tizenhárom évig járja és kutatja az Unio és Mexico határos tartományait, Boliiviát, Perut, Havannát s a Csendes-Óceán szigeteit. Rengeteg természetrajzi anyagot gyűjt a washingtoni Smithsonian-intézetnek s ezerszámra küld természetrajzi tárgyakat a mi Nemzeti Múzeumunknak is. 1864-ben erőt vesz rajta a honvágy, otthagyja az Unio mexikói konzuli állását. hazajön, s két év múlva elnöki minőségben megnyitja a budapesti állatkertet. Neve már korábban ország-szerte ismert s az Akadémia is tagul választja.

Idéha csakhamar felmerül benne a Nemzeti Múzeum kötelékébe szánt — bár nem teljesen a mai értelemben vett — néprajzi osztály felállításának gondolata. Örömmel ragadja meg tehát báró Eötvös József kultusz-miniszter ajánlatát, hogy csatlakozzék az 1868-ban Kelet-Azsiába küldött osztrák-magyar kereskedelmi

expedícióhoz s gyűjtsön ott a Nemzeti Múzeum számára természetrajzi s műipari-kézművességi tárgyakat. Az expedícióval meglátogatja Hátsó-Indiát, Kinát, Japánt, majd töle különválva, félévet tölt a Nagy-Szunda-szigeteken, különösen Borneó bennszülöttei között. 1871-ben hazaérve, nyomban kiállítja — vezetőkönyvecskéjének tanúsága szerint 2532 darab-ból állott — gyűjteményét a Magyar Nemzeti Múzeumban. Ez lett alapja az 1872-ben megszervezett s az ő vezetésére bízott Néprajzi Osztálynak, mely egyelőre azonban sem javadalmat, sem külön helyiséget nem kapott, hanem az ásványtár udvari folyosóján húzódott meg. Később még e gyűjteménynek nagyobb felét is át kellett engednie az Iparművészeti Múzeumnak, ahonnan csak több évtized múlva, Xántus halála után került vissza régi helyére, azzal a 2500 darabra rúgó magyar háziipari gyűjteménnyel együtt, melyet Römer Flóris-sal az 1873-i bécsi világkiállításra szedett össze.

Az új osztály jó ideig a felsőbbség mostohagyermeké maradt s egyelőre csupán alkalmi kiállításokból származó ajándékokkal gyarapodott. Csak 1887-ben, az ébredő közszellem nyomása alatt kap először rendes javadalmat, évi 500 frt-ot, s ebből és újabb ajándékokból — Semsey Andor, gróf Teleki Samu — növeli gyűjteményét. Gróf Csáky kultuszminiszter, 1892-ben a Néprajzi Társaság s ezen belül a Társaság megalapítója és élő lelkiismerete, Herrmann Antal sürgetésére a nyirkos Várbarába telepíti át a múzeumot, majd innen 1893-ban a csillagutcai bérházba költözteti. Az új elhelyezés munkája itt már teljesen — a Xántus javaslatára csakhamar kinevezett fiatal munkaerő — Jankó János energikus kezében van letéve. A már évek óta risszavonultan

élő öreg igazgatóra hosszú, reménytelen betegség nehezedik s ettől csak a halál váltja meg 1894 december 13.án. Azt a nagyszabású tervét, hogy egy teljes magyar néprajzi múzeum érdekében a millenium alkalmából országos gyűjtést indít, sajnos, már nem valósíthatta meg. Mikor Jankó az osztály vezetését átvette, a gyűjtemény ugyan még csak 5622 darabból állott — közte 1438 magyar tárgy —, de már minden tekintetben meg volt vetve az alapja a zavartalan, sokatígérő továbbfejlődésnek.

Xántus János nem indult a szó szoros értelmében vett tudósnak s később se törekedett, hogy azzá legyen. Megelégedett a múzeumi szakgyűjtő komoly és tiszteletreméltó címével. De ebben olyan sokirányú, jórészt veleszületett magas kvalitásai voltak, hogy azok, párosulva az általa bejárt területeknek eladdig még át nem kutatott voltaival, a legkiválóbbak, az úttörő felfedezők közé emelik őt. Borneóból hozott néprajzi gyűjteménye, úgy teljesség, mint pontos meghatározás és leírás tekintetében mindenha elsőrangú értéke marad múzeumunknak. Nagy kár, hogy ezt a szakavatott gyűjtőtevékenységét, megroppant egészsége s anyagi eszközök hiánya miatt, hazai földön ilyen mértékben nem folytatta, bár lehet, hogy az igazgató exotikus kutatások után ehhez talán kevesebb vonzalma is lett volna. Az is bizonyos másfelől, hogy az ő korában még a primitív népek tanulmányozása állott az etnológusok érdeklődésének gyűjtőpontjában. Nagyszámú, jobbra próbá munkája között szorosan vett néprajzi cikkek alig van, de trópusi útjainak közvetlen, elbeszélő hangon tartott leírásaiban, melyeken fiatal korunkban oly őszintén lelkesedtünk, sok becses, marandó néprajzi megfigyelést találunk.

Társaságunk bölesőjénél ő is ott állott, ma már jobbra elköltözött nagyjaink között, s később annak alelnöke, majd tiszteleti tagja lett.

Születésének századik évfordulóján. hírlapjaink szerint, kegyeletes ünnepet szenteltek neki az amerikai nagy múzeumok, megemlékezett róla a Magyar Tudományos Akadémia is, mi pedig, Magyar Néprajzi Társaság és Nemzeti Múzeumunk, akik mégis legközelebb állunk hozzá, hódolattal, hálaival és munkája követésének fogadalmával köszöntjük emlékét.

Bátky Zsigmond.

A kis kondás meg a medve. (Hozzászólás egy bírálathoz.) A *Protestáns Szemle* idei októberi füzetének 579—581. lapjain Karácsonyi Sándor ismerteti és bírálja Szendrey Zsigmond *Nagyszalontai gyűjtését* (Magy. Népk. Gyűjt. XIV. k.). Mindennel meg van elégedve, csak az egyik jegyzettel nem tud megbékülni, azzal, mely az I. sz. *A kis kondás meg amedve* című mesére vonatkozik s melyben a meséről az van írva, hogy *állatmese* s a *Hänsel és Gretel*-mesekörbe csap át. Kifogásolja az állatmesei meghatározást s ezzel szemben *Arne: Leitfaden* der vergl. Märchenforschung-ja és *Hackmann* típuskatalógusa alapján azt állítja, hogy a mese *Hänsel és Gretel*-típusú. A kifogásolt jegyzet tőlem származik s ha már ezért az apaságért felelnem kell, elmondom, mi okon neveztem a szóbanlevő hagyományt állatmesének s — jöllehet a szalontai mese és a *Hänsel és Gretel*-típusú mesék anyagában bizonyos szerkezeti részek lényeges egyezést mutatnak, — miért nem *Hänsel és Gretel*-variánsúak.

Aki összehasonlító mesekutatóval foglalkozik, észrevehette, hogy pl. a gonosz szellemet a mesék tér- és időbeli különbségeiben a kígyó, farkas, tigris, óriás, sárkány, ördög, boszorkány és vénasszonyok (gyakran *halál*) nevével megjelölt alakok képviselik. Ezek közül pedig mindig az az alak az eredetibb, mely a kezdetleges ember természetszemléletéhez közelebb áll, vagyis az állat; a sorban később következő alak képzele már fejlődés eredménye, amint a kezdetleges ember a „gonosz” képzetének különféle természeti jelenségeken megfigyelt jegyeit mindinkább összevonja s *egy* alakra ruházza, mely az elsődleges természeti szemlélettől olyan arányban távolodik, amennyi tulajdonságot „a gonosz” részről megfigyelt s amennyit a már csak képzeletében élő abstrahált és általa teremtettnak tulajdonít. *Ehrenreich* találóan mondja: „Nur wenn die einfache Überlieferung zugleich unmittelbar an der Naturanschauung haftet, darf sie, gleichviel wie alt sie ist, als primitives Material betrachtet werden, d. h. je mehr dies der Fall ist, um so sicherer ist ihr

¹ Die allgemeine Mythologie und ihre ethnologischen Grundlagen. Leipzig, Hinrich'sche Buchhandlung. 1910. (Myth. Bibl. IV., 1.) 15. l.

primitiver Charakter.“ Később az állatmeséről: „Es handelt sich aber nicht bloss um einen symbolischen Ausdruck menschlicher Verhältnisse durch tierische, sondern um eine grob realistisch aufgefasste Wesenheit beider.“

Tehát a medve és az elrabolt gyermek meséjében, valamint a *Hänsel és Gretel*-típusú változatok anyagában a gonoszt képviselő alakok között, mint mesei elem az állati alak az eredetibb.

A szalontai mese és a *Hänsel és Gretel*-típusú mesék anyagában, szerkezetében is nagy az eltérés. Amott a gyermeket körte-, galy- vagy almaszedés közben találja a medve. Zsákjába dugja, de míg félre megy, az kivágja a zsákot s maga helyett tégladarabbal és tövissel rakja meg. A medve ezt viszi haza. Otthon meghagyja, hogy a zsákmanyt süsse meg, de mikor észreveszi, hogy rászédtek, újra az erdőbe megy, a gyermeket magához csalogatja, ismét (a hódmezővásárhelyi változatban harmadszor is) megfogja s úgy adja át otthon feleségének, ki a hódmezővásárhelyi változatban szintén medve. Csak itt kezdődik az az anyag, mely mindkét esetben közös, de csak addig, míg a medve, óriás, boszorkány, ördög stb. felesége a kemencében meg nem ég. A csongrádmegyei s a szalontai meséhez ezentúl még egy külön állatmesei jelenet van toldva, melyet általában s röviden a folklora így említi: *Farkas a karóban*.² A hódmezővásárhelyi változat követi a *Hänsel és Gretel*-mesét: a megszabadult leány a medve vagyonát magához veszi.

A *Hänsel és Gretel*-mesekör változatai, csekély kivétellel, azzal a világszerte ismerős indítékkal kezdődnek, mely szerint a mostoha az első feleség gyermekeit el akarja tenni láb alól s ezért urával az erdőre viteti őket. Ezt követik a kavics-, homok- és borsószórás ismert jelenetei, míg a gyermekek egyszer az erdőn nem rekednek, hol bolyongás közben a kannibáli démonok csalogató mézeskalácsházához nem vetődnek s be

nem édesgetik őket. Következik a hízalás, majd a megölés kísérlete, míg a démon felesége pörül nem jár. Be-fejező jelenetek: a gyermekek a démon vagyonát megdézsmálják s természetfeletti segítséggel elmenekülnek.⁴

Milyen különbség a két mesekör anyagában, milyen csekély egyezés a kétféle szerkezetben s milyen kezdetleges, egyszerű az egyik s aránylag mennyire bonyolult a másik! Elismerem készséggel, hogy a két szerkezet alapgondolata egy és ugyanaz, de lehetetlen nem látni a *Hänsel és Gretel*-forma összetettebb epikai szerkezetét s észre nem venni, hogy az utóbbi a medve és az elrabolt gyermek témájából fejlődött. Rokon a két szerkezet, de nem egy, tehát mind-egyik más és más meseforma, más mesetípus.

Érdekeseen illusztrálja ezt egy sziléziai változat,⁵ mely tulajdonképpen *Hänsel és Gretel*-típusú mese, anyaga azonban elárulja, hogy valamelyik elbeszélője ismerhette a medve s az elrabolt gyermek témáját, a két szerkezet anyaga képzeletében összekeveredett s a mesét így mintegy át-alakítva adta tovább. E mesében az apa kőti zsákba gyermekeit, kiket erdőben fára akaszt s ott hagy. A gyermekek a zsákból kimászhatnak. További része a *Hänsel és Gretel*-mese ismert indítékából s a 313. sz. *Rózsa és Viola*-témához tartozó anyagból áll. A bíráló idézte s Hackmann O. finnországi svéd mesekatalógusában szereplő egyetlen ismerős idegen változat is, melynek gonosz szereplője az ördög (boszorkány), a magyar variánsok medve alakjával szemben szintén fejlődést jelző hagyomány.

Említést érdemel még az a körülmény, hogy a szalontai mesének csongrádmegyei variánsa ugyanazon külön állatmesével záródik, t. i. a ravasz gyermek a medvét önmagával fölynyársaltatja. Ha a szalontai mese nem volna állatmese, ez a kontamináció bármily elbeszélő művészet mellett sem történhetett volna meg, mert a felnyársalt farkasnak a mesében démoni megfelelője sehol sincs.

Aarne, kinek útmutatása alapján véli a bíráló, hogy a szalontai me-

² U. o. 141. l.

³ Változatai: Kálmány: Sz. I. 146–147. l. 23. sz. A róka és a farkas; Wuk: Serbische Volksmärchen. Berlin. 50. sz. 264–270. l. Wie sich der Fuchs am Wolfe gerücht hat; Krauss: Märchen und Sagen der Südslaven. I. 8. sz. 28–33. l.; Grimm: 93. sz. Der Wolf und der Fuchs.

⁴ Az összehasonlító irodalmat l. Bolte-Polivka: Anmerkungen. I. 115–126. l.

⁵ Peter: Volkstümliches aus Ost-Schlesien. Troppau, 1867. II. 164–166. l. Das Pfefferkuchenhaus.

sében és variánsaiban az állat alakja a *rászedett ördög* mesekörében szereplő ördög helyébe lépeti, maga is Krohn Károly véleménye⁶ után indul; azóta azonban, hogy Krohn K. kutatásai eredményét közzé tette, az összehasonlító folklóre nagyot fejlődött.

A szalontai mese tehát állatmese, melyben a durva erőszakot képviselő medve a ravasz gyermek által éppúgy pórol jár, mint igen sok állatmesében ugyancsak a medve, a farkas és oroszlán a róka és szamár által. A mese főszereplője: az állat, idők múltán fejlődésen ment át, óriássá, ördöggé s boszorkánnyá változott s ez maga után vonta az egész mese szerkezetének olyatén megváltozását, mint ahogyan azt a Hänsel és Gretel-típusú mesékben s ennek továbbfejlődésében: Aarne 1121. sz. típusában látjuk. Hogy az állatmesék egy része idővel „tulajdonképeni mesévé“ fejlődött, nemcsak a tárgyalt mesekörrel történt meg, hanem sok más társával is. A szegedvidéki mesében⁷ az oroszlán a földből „vizet rúg“, a szamár a földön húzza a farát, vizel s az oroszlánnal elhitefi, hogy ezt ő kisebb erővel tette; dormándi kéziratos mesében⁸ az oroszlán a fából egy esep vizet facsar, vetélytársa: a szamár erőlködésében vizelni kezd. E mesék továbbfejlődött alakja az Aarne típus-rendszerében a *rászedett ördög* 1060. sz. típusa, hol ez a versengés az erőtlen, de ravasz ember és az erős, de ostoba ördög (óriás stb.) között folyik le.⁹ A róka saját hasát látszólag felmetszi, hogy a farkas is ugyanezt tegye,¹⁰ mint a hogyan a ravasz ember teszi ugyanezt az ördöggel Aarne 1088. sz. típusában.¹¹ A *fadg lehajításával* járó erőpróba megvan

az állatmesében,¹² s a *rászedett ördög* típusaiban.¹³ Ilyen viszonyban vannak még Aarne 4. és 1052., 123. és 333., 121. sz. és a nála hiányzó emberlánc-típus,¹⁴ a 151. és 1159.,¹⁵ továbbá a 275. és az 1072. sz. típusai és így tovább.

A fejlődés ilyen menetét a tulajdonképeni meséknél is meg lehet figyelni. Hogy csak néhányat említsek: egy, a XVIII. században lejegyzett német mesében¹⁶ az erős fickó az erdőt kötéllel veszi körül: a kötél összehúzása folytán a fák eltörnek; azokat melyek még állottak, kezével tördeli ki. A mese az 513. sz. nagyevő és társai-típushoz tartozik.

Aarne 1049. sz. típusában a ravasz ember csak furlangból húz kötelet az erdő körül s az ostoba ördöggel elhitefi, hogy az egész erdőt nemcsak akarja, de képes is ily módon elvinni, míg a megijedt démon felmenti a fáradtság alól s maga végzi el az ember számára lehetetlen feladatot. Magyar mesében¹⁷ (a 301. sz. Fejérlófia keretében) a királyfi és a sárkánykirály között erőpróbák folynak; a kómorzsolás alkalmával a kőből a királyfi keze alól is víz eszege. Aarne 1060. sz. típusában ezt az ördöggel versenyző szegény ember csak sajt vagy túró segítségével tudja elérni. Használó az eset egy bulgár mesében,¹⁸ mely Aarne 653. sz. típusához (*a négy művésztér*) tartozik, s mely szintén az 1060. sz. típus előképe. A *hálás ördög* mesecsaládjából¹⁹ fejlődik az *Erős Jankó*-típus, ebből a *rászedett ördög* 1062. sz. típusa, majd

⁶ Journal de la soc. finno-ougr. 6. 1889. 104–111. l. Bär und Fuchs.

⁷ Kálmány: Sz. II. 132–134. l. II. sz. A szamár mög az oroszlány.

⁸ Saját gyűjtésün.

⁹ Az idetartozó változatokat l. Bolte-Polivka: Anmerkungen. I. 150–161. l.

¹⁰ Erdélyi: Magyar népmesék. 1855. 19. sz. 191–193. l. Merényi: E. I. 159–172. l.; Nyr: 1875: 85–86. l. 1876: 267–268. l. 1879: 520–521. l. Hahn: Gr. u. alb. Märchen. II. 86. sz. Von der Füchsin, dem Wolfe und dem Priester; Afanassjew-Meyer: Russ. Volksm. Wien, 1906. 25–26. l. 7. sz. Die Tiere in der Grube; Radloff: Proben. III. 369–172. l. Die List des Fuchses.

¹¹ Vált. l. Köhler: Kl. Sehr. I. 86. és Bolte-Polivka: id. m. I. 150–157. l.

¹² Kálmány fentebb id. meséjében s a dormándi kéziratos mesében.

¹³ Merényi: S. I. 133–201. l. A vitéz szabó: M. N. Gy. IX. 513–518. l. 73. sz. A furlangos cigány: u. o. X. 403–405. l. 47. sz. A szabó és az óriások; bertelenyfalvi kéziratos csángó mesében; Bolte-Polivka: id. m. 150–162. és III. 333–334. l.

¹⁴ L. Katona: Tröd. tanulm. Budapest, 1912. I. 282. l.

¹⁵ Amott lehetlenné tett *medve*, emitt démon (ördög stb.).

¹⁶ Vade mecum für lustige Leute Berlin, 1873. 129. sz. (Id. Bolte-Polivka: II. 80. sk. l.)

¹⁷ Merényi: D. I. 98–114. l. Világszép Sárkány Rózsa.

¹⁸ Id. Bolte-Polivka: III. 49. l.

¹⁹ Változatai: Kálmány: K. II. 207–208. l. 3. sz. Az ördög még a szegény embér. M. N. Gy. III. 350–354. l. V. sz. A két bors-ökröske: u. o. VI. 312–314. l. 40. sz. A jeles szolga: u. o. X. 384–390. l. 43. sz. Az ördög mint szolga; Bolte-Polivka: id. m. II. 288., 291., 294–295. l.

pedig az 1640. sz. *vitész szabó* mesekörének néhány indítéka, melyekhez a *Fejérlófia*-típus anyagából fejlődött indítékok járulnak. A fejlődés oka részben az egyes alakok képzetartalmának bővülésében, részben világnézeti körülményekben rejlik.

Karácsony Sándor és társai azt állítják, hogy az állat az ördög helyébe lép s nem megfordítva. Pedig, mint láttuk, éppen megfordítva. Az állatmese az emberi művelődés régi szakából ismeretes, míg a „dummer Teufel” meséje egy igen alaposnak látszó vélemény szerint²⁰ a kereszténység hatása alatt keletkezett. Ósi nyomai nincsenek is. A medvéről s az elrabolt gyermekről szóló hagyomány is, mint primitív szerkezetű és felfogású állatmese, előbb élt az ember képzeletében s csak belőle származhattak a természetfeletti erőkkél szereplő és schwankszerű analóg-típusok, mert az alakok változása és a típusok fejlődése a mesében nem egyszerű mechanikus tünemény, hanem törvényszerű jelenség, amelynek okait a néplélektan és összehasonlító folklóre ezerágú szövevényéből csak óvatos és fáradságos kutatással lehet kibogozni.

Berze Nagy János.

A kortesnótákról. A kortesnóták rigmusos kurjantások vagy népdalszerű versek, melyeket képviselő-választások alkalmával daloltak az egyes pártok emberei a maguk jelöltjének dícséretére, de még inkább az ellenjelölt kigúnyolására, gyakran gyalázására. Rövid, többnyire két- vagy négysoros, nyelven és gondolatokban egyszerű, párrímes énekelhető versek, melyek szinte önkénytelenül teremnek valamely ismert népdal dallamára (igen gyakori a Kossuth-nóta formája). Szerzőjük rendszerint ismeretlen, elterjesztők a kortesek, s innen nevük is. Eredetük visszanyúlik a XIX. század elejére, mikor először vetettek nagyobb hullámokat a követválasztások; ebből az időből valók a *Szirmay* följegyezte.

²⁰ L. Osztern S. cikkét: A „beesapott ördög” mondái. Egy. Phil. Közl. 1906. évf. 610–613. l. — Grimm J. véleménye szerint (Deutsche Mith. II. 791. l.) az ördög képzelete az óriás képzetéből ered. Hogy az ördögre vonatkozó népi felfogás meunyre különböz, l. Ipolyi: Magyar myth. 54. l. mondottakon kívül az ördöggel foglalkozó néphagyományok, valamint a vallástörténet adatait.

jobbára tudákos alkotások.¹ A Kubinszky-Pecsovic világ szintén többnyire tudákos kortesnótáit *Tolnai Vilmos* gyűjtötte össze (Irod.-tört. Közl. 25:471.). Ezekon kívül még csak az *Ujságban* találunk néhányat a régi időkől. (1925:25. sz.) Az igazi népi kortesnótákat azonban a *Kálmány* néhány Szeged-vidéki adatán kívül hiába keresünk gyűjteményeinkben, mindenki mellőzi, csak éppen a hírlapok közölnek egyet-egyet a választások idején. Ezek azonban ebből a szempontból még átkutatlanok. Pedig ezeknek a turnusonként újraéledő népi apróságoknak is éppúgy megvan a maguk költői értéke (forma, kifejezés, fordulat, humor), mint a népköltészet bármely más fajanak; *kortörténeti szempontból pedig éppen elsőrangú források*. Épp ezért *népköltészetünk egyetemes ismertetésére* igen nagy kár lenne, ha csak abból a néhány adatból ismernék őket, amelyeket említettem. Ma még minden háborúelőtti választó tud egyet-kettőt, a régi kortesek közül is igen sokan élnek még, s így *kis törődéssel ügyszólván egész alkotmányos életünk kortesköltészeté megmenthető lenne*. S ez annál fontosabb volna, mert — úgy látszik — népköltészetünk e faja is haldoklik, vagy talán már ki is halt; a legutóbbi időkől ugyanis egyetlen egy följegyzést sem olvastam.

A gyűjteményemben levők után ítélve, a kortesnóták *forma* szerint: 1. kétsoros *rímes kurjantás-félek*, pl.: „Aki...-t nem akarja, azt az ördög elkaparja!” 2. nagyobb részüket azonban *négysoros egy strófa*, pl.: „A...-i határon...¹ ül számaron;...² vezet, a...³ párt neveti.” (1–3 az ellenjelölt, a főkortes s a párt neve.)

Eredet szerint 1. *névváltoztatók*: országszerte kedvelt és állandó formák, mert a keret kész, csak a nevet kell behelyezni, pl.: „Zöld ágra illik a virág, most derül ki az igazság;... párt a zöld ág... rajt a virág”; 2. *rimjátékok*, melyekben a szöveg vagy csak nevek kapcsolata, pl.: „Abcug Tisza, abcug Csáki, abcug báró Fehérváry; abcug a kis Tisza Herbert, éljen gróf Apponyi Albert”. — vagy a belső tartalomra való minden tekintet nélkül nevek, rímre készült, pl.: „Kiderül a magyar ég: követünk lesz doktor

¹ Quodlibet, azaz mindenféle, 1812. (Kézirat, MNM. Quart. Hung. 225. sz.)

Kék; bármit fütyül is a stiglic: képviselőnk nem lesz Miklic!"

Tartalom szerint: 1. a jelölt dícsérete pl.: „Három pira zsebkendő, egy követ kell, nem kettő; éljen báró Perényi, kiben lehet remélni!” 2. *bizalom az ellenfél bukásában*, pl.: „Az ablakom jégvirágos, esüful megbukik Széll Akos!” 3. *fogadkozás a győzelemre vagy az ellenfél bukására*, pl.: „Ha a vér az eget éri, mégis követ lesz Erdélyi!” — „Hej, Teleszky, Teleszky, nálunk te nem telesz ki!” 4. *gúny*, pl.: „Ne légy követ Szomjas Józsi, kivel fogunk mi filkózni, ha elmegy?” sokszor az ellenfél nevére csinált szójátékkal, pl.: „Kádár Kálmán fölállott a kádra, onnan támadt Ivánka Oszkára; Kádár Kálmán, jól vigyázz a kádon, baj ne essék a vékony dongádon!” 5. *az ellenfél gyalázása, szellemi képességei miatt*, pl.: „Jön... számaron, ... meg batáron... jobb egy okos számaron, mint egy számár batáron!” — „Benne van a szentírásban: apák bűne, fiak átka; de az apák érdemébe a fiaknak semmi része!” — vagy mert *idegen*, nem a kerületbe való, pl.: „... mint idegen, vitte ügyünk hidegen; aki itt él s hal mivelünk, az lesz a mi hű követünk, éljen!...” — mert *megalkuvó, kétkulacsos*, pl.: „Nem szereti a zsidót, de szereti Sárát; ennek is, meg annak is megadja az árát; a kormányznak segített rossz szekerét tolni, épen azért nem is kell nekünk Zichy Tóni!” — „Tisza malma két közre jár: Bécsnek öröl, nekünk darál; Gesztre megyen extravasút: abcug Tisza, éljen Kossuth!” — végül mert *aulikus, svaregelb*, pl.: „Kerek ez a zsemlye, pajtás... kell-e? kell ő az udvarnak, de nem a magyarnak, éljen!...” — „A ... cifra szüre, kívül nemzeti a színe; a multkor még azt mutatta, de azóta kiforgatta. Aki nem vak, most már látja, hogy belül fekete-sárga; ha elhagyta igaz színét, hát mi is kitesszük innét!” — ide tartoznak az összes *Fehérváry*-nóták, melyekkel kortesnótáink közt számra nézve csak a Tisza- és Podmaniczky-nóták vetekeznek, pl.: „Nem akarja a jó Isten, hogy győzzön itt a miniszter; azért osztrák generális, hogy hátráljon, de hátrál is!” — „Csináltattam svaregelb színű lobogót, varrattam rá kétféjű sast, ragyogót; tűzd ki honvéd a sátor tetejébe, úgy jársz báhhó Fehérváhyh kedvébe!”

— „Nem kell nekünk Fehérváry, nem kell német generáli; zászlónkra más nevet írunk, kert ájk, rükverek-koncentrirung!” — vagy még jobban személyeskedve, az ellenfél *külsejét* sem kímélik, pl.: „Hosszú a ... orra, akárcsak az ájfel tornya, de még hosszabbra is nyúlik, ha majd minálunk megbukik!” — „Még azt kérdi... népe... legyen-e a képe? szája ferde, bajusza fél: ilyen pofa itt el nem kél!” — *ruhája* is sokszor motívum, ilyenek különösen a *Podmaniczky*-nóták, pl.: „Álljon az úr négykézlábra, a háta úgysis sakk-tábla; játszunk rajt egy párti sakkot, de kelmednek adunk matot!” — végül igen kedvelt a *foglalkozás-gúnyoló* is, pl.: „Podmaniczky mást se csinál, csak tűz ellen assekurál; de most, ha majd maga ég le, a pártkassza fizet érte!” — s végül: „Hallja kedves Brezlmájer, úgysis elég rossz az ájer: maradjon szépen a hűsön, inkább nagyobb kiflit süsön! Programját mit magyarázza?! ne menjen az országházba, lépve-léppen hát vissza már, van ott úgysis elég számár!” — Körülbelül ezek az ismertebb kortesnóták motívumai.

Végül kortesnótáinkkal kapcsolatban szükségesnek tartom rámutatni (sehol sem olvastam ugyanis, hogy ezt valaki észrevette volna), hogy miként mysteriumaink, szokásaink, dalaink is a felnőttéktől leszállva, a gyermekek ajkán élnek elváltozott és töredékes életet, éppúgy igen sok kortesnótánk is ott él a gyermekek ajkán, a gyermeki csúfolókban. *A gyermeki csúfolók egy részének forrása tehát a kortesköltészet, viszont emezek egy részének őrzői pedig a gyermeki csúfolók.*

Szendrey Zsigmond.

A „virágszentelés” Baranya vármegye hegyháti járásában. Hivatkozással Schwartz Elemérnek „Virágszentelés Nyugat-Magyarországon” c., folyóiratunk mult számában megjelent cikkére, a következő sorokat kaptuk:

A virágszentelés nálunk, Baranya vármegye hegyháti járásának meceskánosi plébániájában szintén szokásban van. A plébánia területének lakói túlnyomórésben németek, akikről a szokást a magyarok is átvették. A virágszenteléshez ugyanazon gyógynövényeket gyűjtik, mint amelyeket a nevezett cikk felsorol; a

gyűjtés napokon át történik és Nagyboldogasszony napján apraja-nagyja ezen gyógynövények gyűjteményével megy a templomba. A szentelés szentmise után történik a Rituale Strigoniense Benedictio Herbarum-a szerint. A megáldott virágokat ugyanazon célokra használják itt is; de hozzáfűzhetem még azt, hogy az állatok ellésénél az ellés után nyújtandó első előseg. közé a szentelt esztergony egyes növényeit keverik.

Itt említtem meg azt is, hogy a mecsekjánosiak a virágvasárnapján szentelt barkából egy-egy ágat vagy még a szentelés napján, de legkésőbb a szentelést követő héten, húsvétvasárnapig, letűznek az udvaron, veteményeskertben, szérűskertben, szántóföldön, szőlőben és a temetőben minden halottjuk sírhalmán. A halottak sírjára a rokonok, jóbarátok és ösmerősök is tűzdelnek egy-egy ágat a szentelt barkából.

Hering József.

Idősb Verestói György a nép meséiről. *Verestói György* Holtakkal való barátság (1783) c. halotti prédikációs könyvében sok említésre méltó följegyzés van a magyar meséről. Így pl. az Alvinczi Krisztina asszony felett tartott beszédben a „tündérország kibeszéltetett“ (1733.) Szó van egy köves gyűrűről, melyet ha tulajdonosa befordít, senki se veszi észre (99. l.). A tündér megjelenik s elváltoztatja alakját, vagy eltűnik (100. l.). „Innen a magyaroknál, hogy más példával most ne éljek, a bujaságnak tűzével, mint valami Babilon lángjával égő ember, ha szerelmesét maga előtt nem látja, azt tündéresnek szokta nevezni és sokszor zabolátlan indulataitól elragadtatva, ama szentelenségnek műhelyében koholtatott versekkel meg is szokta siratni: Tündéres vagy; mert nem látlak, — Ha látnálak, megfognálak s a többi“ (101. l.). „Nem hiszem, hogy egy nemzetben is volna annyi mese és szófiabeszéd a tündérországról, mint a magyarok között. Erről beszélnek a leányok a fonóban és a kalákában. Ama lógózó és heverő inasok is, kik hivalkodásnak piattzára kiülnek, ezzel csapják a legyet a szárokról, költvén hivalkodó elméjekkel tündérkirályokat, tündérleányokat, sőt némelykor tündérparipákat is. De nem tudják, mit beszélnek; mert ők éretlen és nem he-

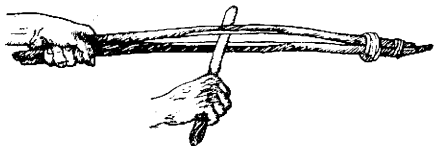
lyes vágású eszkekkel a tündéreknek isteni bölcsességet tulajdonítanak...“ (102. l.). „Úgy tartják a vallást, mint ...valami szakadozott köpönyveget, (melyen) valami Tibi dabó nevű és aranyhegyeket ígérő széllel fúna ő reájuk (a szerencse)“ (107. l.). „Erdélyország Tündérország. Igen goromba és seprejétől meg nem tisztult elmének mondanám én azt, mely a gyermekekkel együtt úgy gondolkodik, mintha régenten Erdélyországban tündérek laktak volna.“ (114. l.). *A hold.* Egyszer az égen járó hold, amint ezt a mesemondó régiség emlékezetben hagyta, igen szépen kérte a maga anyját, csináltasson neki egy öltöző köntöst s azt adván okul, hogy ő már megunta tovább is mezítelen járni. De az ő anyja azt felelte neki: „Fiam, micsoda köntöst tudnék én neked csináltatni. Hisz te most egész vagy, most sarló forma, némelykor pedig eltűnő szemem elől, semmi vagy“. A ráció királyáról szól, aki égig érő létrát akart csinálni, hogy az égbe menjen, bepanaszolni alattvalóit, akik nem engedelmeskedtek neki. (188. l.)

Gulyás József.

Ahogy a bodrogközi pákász tüzet rak. A Bodrogköz ingó lápvilága letűnőben van. A mozgó lap nem utazik többé a kedvező széllel a sík vizeken. A lápiember egyszerű életében mégis megmaradt egy pár olyan jelenség, mely még az ősi vízvilágra emlékeztet.

A lápiember, a halász, a pákász, a csikász kunyhója előtt örökké ég a tűz; lángol, izzik, ha szükséges, hamuban emésztődik, ha nem használják. Ha a tűz véletlenül kialszik, vagy ha a lápiember új tanyát ver magának, nem akad fenn, ha nincsen is kéznél gyufa, vagy acélkovátlap, hanem igen ősi módon gyújt tüzet. Száraz nyárfagally mindig hever a kunyhója körül; ezekből hármat kiválaszt; egyet kétéltűt laposra farag. A másik kettőt egymásra fekteti, úgy, hogy egyik végüket gyökérrel szorosan összegúzsolja. Miután a két fa közé bele dugja a laposra faragott harmadikat, a másik kettőnek szabadon álló végét bal kezével összeszorítja s jobb kezével sebesen húzza-tolja a harmadikat az összeszoruló másik kettő között. (L. az ábrát.) A surlódás helye előbb barnulni, azután feke-

tedni, majd füstölni, később patogni kezd. Öt-hat perenyi kitarató súrolás után a három száraz ág tüzet fog; erre a lápiember az előre összekapart „nádesörmő“-be dugja s ide-oda himbálja. A tüzes fától lángra kap, égni kezd a esörmő s néhány pere múlva gyönyörűen lobog a láng a kunyhó előtt.

A gallyak kiválasztása, dörzsölése azonban bizonyos gyakorlatot kíván, mert aki nem ért hozzá, akár félnapig is eldörzsölheti a fákat. A tűzgerjesztésnek ez a módja a bedrogtközi Pallagesa-nádasban ma is él.

Ecsedi István.

A bűbájlás a moldvaiaknál.
Bandin Márk olasz származású moldvai katolikus püspök 1646-ban bejárta egyházmegyéjét, s főpásztori látogatásáról szóló latin nyelvű jelentését 1648-ban megküldötte X. Ince pápának. E jelentés, melyet közönségesen *Bandinus Codexnek*¹ neveznek, főleg a moldvai magyarságról, azok falvairól szól, rövidesen ismerteti egész Moldvát, s a moldvai oláhságot is. Amikor a babonáságban emleült oláh népről ír, azonnal ráismerünk bennük a sámánizmusnak hódoló kúnra, akit, úgy látszik, még akkor is csak nyelvilag és felekezetiileg asszimilált az oláhság, de ősi hitében még alig ingatott meg.

Azt mondja *Bandinus* „A bűbájlás“-ról szóló fejezetben a moldvaiakról: „Amilyen becsben vannak Itáliában a kiváló doktorok és szent életű emberek, majdnem olyan becsben állanak ezek (t. i. a moldvaiak) előtt a bűbájos férfiak és nők. A bűbájoskodás és rontás mesterségét gyakorolni és tanulni mindenkinek szabad és mindenkire nézve tisztességhezó“.

„Amit a régiség meseként beszél a régi vatesekről, ezen a vidéken mindennapi gyakorlat. Mert amiközben a bűbájosok a jövendőt elő akarják varázsolni, a helyszínen egy bizonyos területet elfoglalva, mor-

molással, fejük rángatásával, szemük forgatásával, szájuk félregörbítésével, homlokuknak és areuknak összeráncolásával, képüknek eltorzításával, kezeik hadonászásával és lábaik rugdalózásával, egész testüknek rángatózásával, egy kis ideig lábukon állnak, azután földre vetik magukat, kiterjesztett kezekkel és lábakkal inkább halott-hoz hasonlítva, egy óráig, de nem ritkán három vagy négy óráig, mint valami holtak fekszenek. Azután magukhoz térve, a nézők elé rettenetes látványt tárnak, mert kezdetben remegő tagjaikkal lassanként fölegyenesednek, azután mintegy az alvilági fúriáktól is gyötörtetve, minden testrészük és a testrészek izma a helyéből ki van fordulva, annyira, hogy azt hinné az ember, hogy egyetlen csontocskájuk és csuklójuk sincs a maga helyén. Végre, mint az álomból ébredők, álmaikat mint jóslatot közlik. Ha valaki betegségbe esik, vagy valami dolgát elveszti, a bűbájoshoz fordul. Ha valaki azt tapasztalja, hogy barátjának vagy jóakarójának a szíve elfordul tőle, az elfordult szívet bűbájlással igyekszik kiengeztetni. Ha pedig valaki őt bántotta meg, ez ellen a legjobb szernek gondolja rontással megtorolni. A bűbájosoknak, rontóknak, java-soknak és varázslóknak ezekben és hasonlóknak meggyilatkozó különböző ténykedései alig férnének bele egy kötetbe.“

Bandinusnak ez a közvetlen tapasztalatok útján szerzett leírása egyúttal tömör egybefoglalása a török-tatár népek sámánkodásának. Az oláh bűbájos a XVII. században még egészen úgy érintkezett héületeben a túlvilági szellemekkel, mint ma az altáji hegység pogány sámánjai.²

Györffy István.

Hogyan házasodik a tírják? A Békésvármegyéből (Szarvas, Mezőberény, Békéscsaba, Orosháza, Tótkomlós, Békésgyula helységek) és a Felvidékről (Zólyom-, Gömör-, Nógrád-, Hont-, Szepes-, Liptóvármegyék) Nyiregyházára települt és később más szláv elemekkel is gyarapodott luteránus tótok közös gyűjtőneve a „tírják“. *Simkó Gyula* szerint¹ ez elnevezésnek fé-

² V. ö. *Bán A.*: A sámánizmus fogalma és jelenségei. (L. „Ethnographia“ 1908. évf.)

¹ Nyiregyháza tanyáinak települése. Kolozsvár, 1909.

¹ *Urechia*: Codex *Bandinus*. Bucuresti, 1900.

lig-meddig gúnyoros értelme van, s arra mondják, hogy tírják, még ha nem tírják vérből is származik, aki a tót és magyar kifejezéseket, mondatképzést összekeveri. Ennek a rendkívül nivós, szorgalmas, vagyonszerző tanyás földművelő népnek életéből adjuk egy tírják ember elbeszélése nyomán az alábbi népszokást.

*

Nagyon sokon mentem én keresztül, míg megházasodtam, mert nálunk tírjákoknál mások a szokások, mint a magyaroknál.

A lányokhoz való járást megkezdtem már 17 éves koromban, hiszen mint tanyai szolgáló, tehettem. A magam tanyájában egy lányhoz se jártam, mert nagyon ritka eset az mi közöttünk, hogy valamelyik legény a saját tanyájából házasodjon.

Mi csak akkor mentünk a lányhoz, mikor már a család lefeküdt. Ekkor kopogtattunk, s a lány bebocsátott, de világot nem gyújtott. Megtörtént, hogy hárman is voltunk egyszerre a lánynál. Elment előbb egy, s mikor az beszélgetett, belépett a második, harmadik legény, a nélkül, hogy az újonnan érkezett tudott volna előzőleg a másikat, vagy többi otlétéről. Akármennyien voltunk, közel ült mindenik a lányhoz, de előbb csakis az elsőnek érkezett beszélgetett a lánnyal. Ha ez kibeszélte magát, átadta helyét a másinak, az a harmadiknak, azért mert aki nem így tett, nem ment haza kenetlenül.

A beszélgetés oly halkán folyt, hogy azt a beszélgetőkön kívül senki sem értette meg, még a közvetlen mellettük ülő legény sem.

A leányt mindig egyszerre hagytuk oda, rendszeren akkor, mikor észrevettük, hogy hazaérkezésünkkor munkába kell állani. A legtöbb szülő hetenként csak egyszer, vasárnap este engedte meg a lányához való menetelt, legfeljebb kétszer, ha a hét közepén is volt ünnep. Az volt a kifogás, hogy elég egy héten egy éjjelt átvirrasztani. A lány, meg mi legények kibirtunk volna több éjjelt is, de az öregek sem alusznak akkor, mikor legény van a háznál. Hallgatóznak, s ha valaki csak meg is moccan, mindjárt szólnak.

A lánnyal való ismerkedés rendszeren a templomnál, a városban tör-

tént. Ha megláttam egy kedvemre valót, szóba ereszkedtem vele, s megkérdeztem tőle: mikor mehetek hozzád? Megmondta. Nem egyszer elmentem 8–10 km.-nyire is. Volt olyan, akihez csak egyszer mentem, volt akihez tovább jártam félénél.

Egy leányt azért hagytam ott, mert én folyton beszéltem, s az csak hallgatott, vagy csak ritkán szólt. Ha mondtam neki: „Beszélj te is már valamit”, így felelt: „En nem tudok sokat beszélni”. No, ha nem tudsz, gondoltam — én nem tartalak szóval éjjeleken át. Nem mentem többször hozzá.

Egy másikkal azért szakítottam, mert ha elmentem hozzá, mindig az asztalhoz ült, s engem szembe ültetett a fekvő anyjával, s így kellett beszélgetni. Több heti távollét után találkoztam a leánnyal, s kérdezte: miért nem jössz hozzánk? Azért, mert mindig látom az anyádat is, ha nem úgy fogunk ülni, elmegyek megint.

— De azt mondta anyám, hogy úgy ültesselek.

— Ha te inkább hallgatsz anyádra, mint rám, csak maradj magadra. Megyek máshoz. Mert én úgy gondolom, hogy ha az a lány igazán szeret engem, inkább rám hallgat, mint az anyyára, értem minden pillanatban összeveszekszik vele.

A harmadikat ma is sajnálom, mert igen szép, jó és dolgos lány volt, azért hagytam el, mert féltékenykedett. Ugyanis ugyanabban a tanyában elmentem másik lányhoz is, aki eldicsekedett vele emennek. A legközelebbi vasárnap ismét amazt kerestem fel. Ez, alig léptem be hozzá, megkérdezte, miért jön most én hozzá, megkérdezte, miért nem megy a másikhoz?

— Jó, felkeresem a másikat.

— Ne okoskodj, hiszen nem haragból, hanem csak úgy mondtam.

— A legénynek mindenüvé szabad menni, feleltem rá kimenés közben.

— Kár volt szólni — mondta a pitarajtóban.

Ehhez a lányhoz nem mentem többször, de a másikhoz sem.

Egyszer megláttam egy kedvemre valót. Nem beszélhettem vele, de megtudtam, melyik tanyára való. Még aznap este beállítottam a tanyára. A szélső háznál együtt voltak a legények. Egyet sem ismertem.

— Adjon Isten jó estét!

— Adjon Isten — fogadták.

— Hát fiúk, megengeditek-e, hogy elmehessek egy lányhoz?

— Melyikhez?

— Ahhoz, aki nekem körülbelül a szememig ér, meg akinek szép kék szeme van, aztán ismerhetitek arról is, hogy ma rózsaszínű ruhában volt a templomban.

— Megengedjük, mehetsz hozzá bátran.

— De én azt sem tudom, hogy melyik házban lakik.

Megmutatták a házat, be is kopogtattak, aztán magamra hagytak. A lány kijött, s bebecsátott. Jól töltöttük az időt.

Ilyeneket megtettem többször, s ha kérdezte a lány, hogy ki vagyok, egyiknek egyet, másiknak másot mondtam, mert ugyancsak tudtam beszélni.

Engedelmet azért kértem, mert nálunk így szokás, engedelem nélkül, ha esetleg cimborájuk járt volna hozzá — talán véres fejjele kerültem volna ki a tanyából.

E lányhoz jártam vagy félévig, addig, míg be nem rukkoltam a húszárokhoz. Egyszer nagyon éhesen állítottam be hozzá, s valami enni-valót kértem tőle. Hozott kenyeret, szalonnát. A szülők észrevették, hogy eszem, s szóltak a lányuknak, hogy gyűjtsön világot. Én gyűjtöttem is gyufát, de a lány elfújta. Tréfára vettem a dolgot, s egyiket gyűjtöttem a másik után, úgyhogy alig maradt pár szál. A lány hűségesen elfújta, mindhiába kérte az anyja.

Nem vagyok én gyufagyáros — mondtam végre, s megfogtam a Maris kezét. Gyűjtsanak világot kentek, azt nem fújhatja el.

— No, ha a lányom nem akarja, ne bántsd, — mondta az anyja. Szülei soha se látták az arcomat.

De egy háznál se lehetett gyufát gyűjtani. A lány elfújta még akkor is, ha pipában akartam tüzet csinálni. „Mért nem gyűjtöttál rá kint, ott lett volna idő — mondta a legtöbb.

A huszárévek után is jártam a lányokhoz, mert 27 éves koromban házasodtam. Házaságot a feleségemen kívül nem ígértem egy leánynak sem. Ha kérdezte valamelyik, hogy mikor nősülsz, megmondtam kerekén: „Még ez évben nem.“ Akadt, aki megkérdezte: „Hát jövőre?“ „Akkor igen“ — válaszoltam. — „Nézd csak — mondta a

lány — én várok addig is, noha most kéröm van, csak egy biztató szót szőlj“ — Ha szerencséd van, ne várj rám, meglehet, ez jobb ember nálam.

A húzodozás tulajdonképpen oka pedig az volt, hogy sok háznál halottam az ilyen szemrehányásokat: „Látod, miért esalogattál. Ha rád nem hallgatok, milyen jó dolgom van most János vagy Pali mellett, mert ezek is kértek“. „Hej, ha tudtam volna, hogy milyen ember vagy, bizony, bizony nem várok rád.“

Közli: *Fekesházy József.*

Gyógyító babonák Sándorfalváról. Egyik férfinak daganat támadt a füle mögött, amitől éktelen fül-fájást érzett. Előkerült a sógor, aki „tudós-ember“ hírében állott s megállapította, hogy a beteg *fülistráng*-nyavalyában szenved, miért is a dagadt helyet *fáradt istráng*-gal kell jól megnyomkodni. („Fáradt istráng“ az a löistráng, amellyel aznap dolgoztak.) Miután ezt megeselekedték, a baj rögtön elmúlt. — Egy fiúnak megromlott a hallása, s azt a következő módon gyógyították: Három egymást követő kenyérsütés alkalmával egy-egy kis cipócskát sütöttek. A fiút minden alkalommal leültették a szoba küszöbére úgy, hogy egyik lába a szobába, a másik kívül essék. Akkor a frissen sült cipócskát ketté törték, s egyik felét a fiú egyik kezébe, a másikat a másikba adva, azt addig tartatták a füleihez, amíg ki nem hült. — Egy öreg asszonynak, akinek szeme állandóan könnyezett, azt javasolták, hogy babszemnyi kékkövet égessen meg a tűzhelyen s egy szem kockacukorral összekeverve, az egészet tegye 2 deci szenteltvízbe, s az így nyert folyadékkal mosogassa szemeit. — Egy asszonynak a melle a szoptatástól kigyúlt. Ennek azt tanácsolták, hogy fájós mellét csiptesse holt asszony ládafiába s így húzogattassa meg. — Hasgörcs ellen a kerékvágásból kell három bicshegynyi földet venni, s azt egy kis ecettel s egy gerezd összetört fokhagymával jól összekeverni. Ennek megtörténte után a nevetlen újjat (gyűrűsújj) a keverékben megmártva a köldökmélyedésben háromszor egymásután meg kell forgatni. — Sebreg nagyon jó az a mosogatórongy, amellyel csakis egy napon és pedig karácsony

napján mosogattak; ezt a rongyot orvosságnak eltéve, ha a sebet eből szakított darabbal kötözik, az ettől biztosan meggyógyul.

Közli: Csikesz Lajos.

Babonaság, boszorkányság, varázsolás — innen-amonnan. *Temesvárott* az állatvédő egyesület följelentésére a rendőrség eljárást indított egy *Richter* nevű építész ellen. *Richter* ugyanis, saját bevallása szerint több ízben is, az építkezők kívánságára az épülő házak alapjaiba egy dobozban élő kakast helyezt el, hogy az szerencsét hozzon az új házra („Magyarság” 1925 júl. 31.). — *Szeged-Felsőtanyán* az *Őszeszéki-tanyaságban* boszorkányos hírbe jött az özvegy *Kovács* Mihályné tanyája. A hírek szerint éjszakánként boszorkány járt be a tanyaházba és elbeszélgetett az idős özvegyasszonnyal, akinek váltig azt hajtogatta, hogy zavarja el a házból azt az idősebb leányt, aki az özvegynek a tanyakörűli munkában segédkezett. Egy ízben ez a leány hosszabb időre eltávozott a tanyából, amikor is özvegy *Kovács* a boszorkány békén hagyta, de amál nagyobb zajt csapott a tanya körül, azonkívül a padláson is többször végigrobogott, hogy csak úgy döngött a mennyezet. A boszorkány csak akkor hagyta megint abba titokzatos éjjeli lármáját, mikor a leány, akit mindenáron el akart a tanyából űzni, oda visszatért. Ettől kezdve ismét csöndesen beszélgető éjszakai vendég lett belőle és így zaklatta az özvegyet. („Magyarság” 1925 júl. 18.) — *Zalkod* községben (Szabolcs vármegye) a falu szélén cigány-család ütött tanyát. A család feje csengőket készített, felesége pedig, mint varázsló, bekopogtatott a házakba és eldiesekedett, hogy ismer eleveneket és holtakat, látja a multat és jövődőt és mindent megmond, amire csak kíváncsiak az emberek. A cigányasszony különösen egy fiatal házaspár otthonába látogatott el gyakran, ahol az asszony éppen anyai örömöknek nézett elébe. A fiatal asszony eleinte nevette a jóslásaival dicsékvő cigányasszonyt; nem hitt neki. Közben azonban a cigányasszony ravasz fogásokkal kikerdegette a fiatal házaspár rokonait és ezután olyan belső családi dolgok elmondásával lepte meg a fiatal asszonyt,

hogy az végre is hinni kezdett a mindentudásában. Mikor a cigányasszony erről meggyőződött, elérkezettnek látta az időt terve végrehajtására s így szólt a fiatal menyecskéhez:

— Te viselő vagy, így is világszűfja, de még inkább az leszel, ha gyermekeid világra jön.

Nagyon megijedt a fiatal asszony és kérte a varázslót, hogy segítsen rajta, ha lehet.

— Lehet, hogye lehetne! — mondta az neki. — Hozz ide kilenc marék tollat, mert te rontva vagy és a rontás olt van a küszöb alatt. Én ki tudom ázni, de ehhez női ruhára, fejkötőre, kendőre van szükségem. Egy kis pénz is kell, hogy kicsaljam a rontást. Néhány ezer korona, de ha ez nem volna, jó a dollár is. Add ide az urad kimenő ruháját és alsóruhái közül is két-két darabot.

A fiatal asszony a rontástól való félelmében odaadta a kért holmikat, amikkel a cigányasszony természetesen azonnal kerekelt oldott. A varázslási esetnek a kenézői csendőrsőn lett folytatása, majd a nyíregyházi törvényszéken befejezése. („Nyírvidek” 1923 nov. 24.)

Néphagyománygyűjtés.

Harkányi mondák és néphit.

Amidőn röviden egy kis nyári gyűjtésről van szerencsém beszámolni, tekintettel arra, hogy a gyűjtés nem tesz eleget a folklóre összes követelményeinek, saját melegségre legyen szabad megjegyezni, hogy mint fürdővendég tartózkodtam Harkányon s csak midőn egészségem annyira javult, hogy a községbe is eljártam, foghattam a gyűjtéshez.

A református lelkész, Szűts Sándor, aki több, mint 30 éve tartózkodik Harkányon, a legnagyobb szívességgel támogatott s megnevezte azokat a személyeket, akikhez azután fordulhattam. A tanítók nem lehettek segítségemre, mert a református iskolamester csak rövid idő óta van ott, a kath. tanító pedig — szünidő lévén — nem volt otthon.

Baj csak az volt, hogy a lelkész hívei minden őszinte szívességgel voltak, eleinte kissé tartózkodóak voltak, tán épp azért, mert ő ajánlotta őket. Pl. szó lévén a boszorkányokról, megjegyezték: ilyesmit nem

hisznek minálunk, aztán az Írás is tiltja, de a rontást, szemmelverést s az ellene használt szereket mégis elmondták.

Bizalmukat különben nem volt nehéz megnyerni. Először természetesen saját bajukat kellett részletesen, érdeklődve meghallgatni — csak azután térhettem át, bizonyos teryszerűséggel haladva, jövetelem céljára. Figyelték ugyan, nem nevetem-e őket, de csakhamar nekimelegedtek s szívesen elbeszélgettek.

Biztatóság hatott mindég: Nem hiába mondtatták, hogy a néni okos asszony, sok mindent tud, miről más nem is álmodik, vagy: Na néni, ezt igazán jobban tudja, mint én.

Búcsúzáskor pedig biztattak, hivat: Jöjjön mégegyszer, majd gondolkozunk, tán jut még valami az eszünkbe. A második látogatás azonban sohasem volt oly eredményes, mint az első, mert többnyire olyasmit meséltek, amit újságban, kalendáriumban, sőt a Lelki kincstárban olvastak.

Az idősebbek (70—90 év között) itt is, mint a legtöbb vidéken, sokkal jobb folklore-forrásnak bizonyultak, mint a fiatalok, akik mindjobban kivetkőznek az eredetiségből s a modernség felé hajlanak.

Gyűjtésem Harkányra nézve sem kimerítő, egyrészt, mert kevés volt az idő, pl. a nyelvi sajátságok, jellegzetes elnevezések megfigyelésére, másrészt pedig „úriasan” iparkodtak velem beszélni.

Nem sikerült eredeti népdalokat gyűjtenem, melyek ily főgyökeres magyar vidéken, mint az Ormánság szélén, bizonyosan szép számmal vannak. Az idősebbek azt mondták: ők bizony már nem énekelnek, oly sok szomorúságot éltek át, nem is illik hozzájuk; a fiatalok pedig azzal akartak kedveskedni, hogy olyasmit énekeltek, ami a pesti színházakban is járja. Közös munkánál sem figyelhettem őket, mert Harkányon kevés a munkaerő s újabb időben bácskai németek, szalánthai sokácok járnak aratni, csépelni és egyéb munkára.

Nem voltam szerencsés a mesegyűjtést illetőleg sem: „azokat csak télen szoktuk elmondani, ha ráériünk, nem is jut hirtelen az eszembe”. S valóban nyár dereka, a legtöbb munka ideje is volt. Gyermeekverset sem hallottam — talán nem is tudnak már —, hiszen gyer-

meket alig lehet látni! Sejtvéen okát még megdöbbenőbb annak a meg tudása, hogy az állam már az elmúlt évben megvonta a református iskolától a szubvenciót, mert csak 12 gyermek látogatta, jelenleg 15 növendéke van, továbbá, hogy számos ház és telek eladó s ezen az áldott vidéken a lakosság kihál és helyébe jön — az idegen.

Nem egyszer gondoltam Vargha Gyula vészjtósló költeményére:

Nemzetem, akik sírodat ássák,
— Mária elég mély — ten föld,
Az idegen csak beletaszít.

Több sikerrel járt a mondagyűjtés; sikerült további néhány adatot néphitükre, gyógyításaikra és kuruzslásaikra vonatkozólag feljegyezni.

Ami mondáikat illeti, a következőket mesélték:

1. Harkány község régen nem azon a helyen volt, ahol most van, hanem a Tenkes aljában (a Tenkes nyugati, legmagasabb nyúlványa a siklós-villányi-gyüdi hegysornak, 402 m magas), ahol ma a község szőlői vannak. A lakosság csak akkor húzódott mai helyére, mikor a fürdő forrását megtalálták.

2. Az erős kénes vizű forrás-eredet mondáját, mely a szép nagyharsányi hegy mondájának csattanós befejezését képezi, hogy tudniillik ott buggyant fel, ahol a rászedett ördög a pokolba ugrott, ismerik ugyan, de csak mosolyogva említik, hiszen a fürdő kiépítése, forrás-fúrás stb. a legújabb korban, szemük láttára folyt le. Ellenben a nagyharsányi hegy ördögsgzántotta barázdáit komolyan hiszik. E monda különben a legkedvesebb és legismertebb e vidéken, minduntalan avval kezdtek, valahányszor mondákra terelődött a beszéd; annál feltűnőbb, hogy senki sem ismerte a hegy másik mondáját, melyet én még gyermekkoromban Pécsen hallottam. Ugyanaz a régi monda ez, melyet Verancsics Antal is hallott s feljegyzett, mikor követ gyanánt 1553-ban Törökországba utazott:¹ A hegy tetején régente vár volt, benne igen mély kút. Ebbe egy különös jeggyel ellátott recét bocsátottak, melyet néhány nap múlva a Dráván úszkálva fogtak el.

¹ L. Haas Mihály: Baranya emlékirata, 1845.

3. A szomszédos siklósi vár építéséről id. Izsák Ferencenétől a következőket hallottam: Apám mesélte, hogy a várat még a *törökök* építették, még pedig a köveket az osztrói — akkor még iszrói — templomból hordották, melyet lebontottak. De nem ökör hordta ám, hanem a siklósi bég; a jobbagyokat Vaiszlótól Siklósig sorba állíttatta s úgy adták kézzől-kézre. Továbbá: „Itt volt Zsigmond király elzárva olyan kis börtönben, hogy a lába a falig ért, ha a földre ült. Azért zárták el, mert a néppel rosszul bánt.”

*

A gyűjtött mondák másik csoportját a kincses mondák képezik.

Ez igen elterjedt mondacsoporttal nemcsak nálunk, hanem rokon, sőt számos nem rokon nép folklóre-jában is találkozunk. Így alig 1—2 lényegtelen változattal ismerik a finnek,² esztek, lappok, a vendek, germán népek.³ A föld belsejében levő kincsek, többnyire elásott kincsek bizonyos meghatározott napon — az Alföldön Szent György napján,⁴ — fellobbanó láng jelével az emberket odacsalogatják, hozzáférhetővé lesznek. A kincseket többnyire öreg ember, fiatal fehérruhás leány, óriás, vagy állat őrzi.

A láng a germán népek hite szerint annak az embernek a bolygó lelke, aki a kincset elásta s mindaddig nem talál nyugtot, amíg a kincset valaki nem emelte.

A harkányi kincses mondáknál — Szendrey csoportosítását követve⁵ — négy típusal találkozunk:

1. A kincs felett 7 évenként *láng* csap fel, nálunk ez nem bolygó szellem, hanem a kincs ekkor tisztítja magát a rozsdától. Ilyenkor szó nélkül oda kell menni, a lángot valamivel letakarni s néha ásás nélkül, néha pedig csekély ásás után megtalálni a kincset. Izsák Ferencné édesapja is ilyen módon talált egyszer több ezüstpénzt egy kút mellett. Először látta a lángot, mire harmadszorra felcsapott, odasietett, ráborította a ruháját, alatta 5 darab új ötkoronás volt.

2. A *kincses kecske* mondáját szintén ismerték. Ez a monda-típus ha-

zánkban eléggé elterjedt. Szendrey nyolc különböző helyről említ ilyent. Alapja: A törökök menekülnek, kincseiket belül kivájt állatokba rejtik s elássák, azzal, hogy majd érte jönnek s elviszik.

A 73 éves mesélőnek mesélte a dédapja, hogy gyermekkorában egyszer két török jött feléje s kérdezték tőle az Er vidékét (Czinderi-Bogát és Mindszent között). Miután ez az ő telküik volt, odavezette őket s ott egy általuk megjelölt helyen ásni kezdtek s egy kőceskét találtak, melyet kettétörték s mely belül arannyal volt megtelve.

3. A *kincsre vezető állatok* mondája is képviselve van.

Azon a telken, mely mellett a harkányi országot Siklós felé fordul, az ú. n. epersor melletti dombon, régen török meceset állott. Annak a romjai közt legeltette a most 81 éves Mátyás Júlia dédapjának kanásza, disznóit. Amint a romok közt túrtk a földet, néhány aranypénzre bukkantak. A kanász tovább kutatott s egy földalatti üregbe ért, melynél egy sárkánykigyó ült, de ez nem bántotta. Még beljebb egy kincses hordó állt, azt pedig *egy sárga asszony* — a sárga asszonnal ez alkalommal találkozom először, tán tatár nő emléke — őrzötte, ez sem bántotta. Vihetett a kincsből amennyit akart, de déltől délig kellett, egy szót sem szólva, ott maradni. Több harkányi ember járogatott oda, senkit sem bántottak, de ha csak egy szót is szóltak, eltűnt a kincs.

4. *Kincsespince*-monda — némi változattal is akad, mert itt nem nyílik meg, mint számos effajta mondában, hanem hétévenként felég. Ez a kincsespince a Tenkesen van. A török időkben ugyanis egy kincsel megrakott török társzeker a hegy egyik barlangpincéjébe süllyedt, s azt még nem emelték ki. Addig csap fel a láng, míg a kincset nem emelték.

Egy mecsekszabolcsi bányászról pedig a következőket hallottam:

A bányákban törpék és más szellemek tartózkodnak. Ha törpével találkozunk, azonnal vissza kell fordulni, mert szerencsétlenség éri az illetőt.

Az aknamester pedig maga mesélte neki, hogy egyszer, karácsony éjjelen, mikor csak ő őrködött a bányában, az egyik sziklafalból processziót látott jönni, pappal, zász-

² Ethnographia, 23. évf., 250. l.

³ Ethnogr. 26. évf., 28. l. Bán A.: A kincskeresés a néphitben.

⁴ Szivós Béla, Alföldi kincskeresők, u. o. 28. évf., 29. l.

⁵ Ethnographia, 33. k., 49. l.

lökkel s ismét egy másik sziklafalban eltűnni. Honnan jöttek, hová mentek, nem tudta megmondani s mint igazán hívő bányász, hozzátette: kérem nem jó ezekről beszélni, — egy kijelentés, melyet a Magyar Érc-hegység vidékén is hallottam.

Törpékkel minden európai nép bányászmondáiban találkozunk, a folklóre is igen sokat foglalkozott velük, nem is szándéksom rájuk kitérni.

Érdekes azonban a másik monda, mely valószínűleg német eredetű. A német mondákban fordulnak elő ilyen karácsonyi s azt követő 10—12 éjszakán ilyen szellemjárások. A Wilde Jäger ekkor indul útjára, a kereszties hábarúban elesett hősök lelkei a Szentföldre vonulnak, és Barbarossa Frigyeshez is az Untersbergbe ilyenkor mennek a megholt és elűzött papok stbiek.⁶ Lehet, hogy ez a monda egyik epizódja a Kaisersagenek. A bányászok nagyrésze manap is baranyamegyei német, akik Buda visszafoglalása után Elszász, a felső Rajna vidékéről, Heesenből stb. vidékről jöttek, akik magukkal hozták a Kaisersaget, melynek a mi mondánk töredéke lehet.⁷

*

Ami a népies hiedelmeket illeti, kissé zárkózottabbak, visszatartóbbak voltak ugyan, néhány érdekes dolgot azonban szintén feljegyeztem.

Mint említettem, boszorkányokban már nem hisznek — „mondják ugyan, hogy vannak, de mi nem hiszük“; mikor pedig a garabonciások után érdeklődtem, mosolyogva utasította vissza az egyik asszony, „ilyesféle ninesen“. De nem hagytam abba, hanem folytattam: „mert tudja néni, a Mecsek vidékén azt tartják, hogy a zivatart, jégverést ők csinálják“. Erre szavamba vágott: „mit, a jégesőt, vihart, azt nem ők csinálják, hanem a sárkánykigyó. Ez aztán már igaz, most tavasszal, mikor a nagy jégverés volt, is látták Siklóson, gyermekkoromban magam is láttam, mikor apám a postára küldött, farkával csak úgy söpörte a port, csaknem a fejemet érte, de féltém ám, nem is mertem jól megnézni. Lett is utána irtózatoss jég-

verés“. A sárkánykigyó és garabonciás mythoszát, melyet Ipolyi feljegyzett, azonban nem ismerték.⁸

A sárkánykigyóval nemcsak Magyarországon találkozunk, Roheim szerint felhő-daemon, az európai és keletázsiai néphit szerint a vihart és jégesőt hozza. Sőt az északamerikai indiánusok is ismerik, mint a hóvihár okozóját.⁹

Időjós Harkányon a Tenkes is, Ha karácsony bővedjén három morgás hallatszik a hegy belszejéből, kemény tél várható. A mesélő utóljára 1923-ban hallotta, mikor a tenkesi vadászokban volt.

Ha pedig a gyermekek nyugtalanoknak, sokat verekednek, eső várható.

Egy hajigáló vagy dobáló szellemet is ismernek Harkányon. Huszonöt évvel ezelőtt egy 13 éves libapásztorleánykát egy kis, uriasan öltözött emberke kísért, akit azonban csak ő látott. Ha valaki kijött hozzá a mezőre, az emberke egy bokorba bújt s oman kövel, vasdarabokkal megdobálta az illetőt, mindig annak kezére célozva. A mesélőt is hat ízben dobta meg, ő is visszadobta s odaszólt neki: „ha ember fia vagy, mutasd magad“, de csak nem láthatta, csupán a leányka, kire folyton vigyorgott.

Sokan kimentek, többek közt a bíró, Vincen József is, akit szintén kőhajigálással fogadott. A bíró két követ a zsebébe tett, hogy a csendőröknek megmutassa, de mire hazért, a kövek eltűntek.

A fegyverrel kivonult csendőröket is kőesővel fogadta, anélkül, hogy láthatták volna. A kis pástornót szülei végre Mecsekherendre vitték egy füves emberhez, aki ráimádkozott. Az emberke oda is elkísérte, majd a ráimádkozás alatt még dühösebben hajigált le mindenfélét a padlásról, de az imát nem hagyták abba. Végre óriási vihar keletkezett, mely a házakat is csaknem elvitte s a hajigáló szellem eltűnt. A leány azóta férjhez ment, ma is él, de a dobáló szellemet nem látta többé.

Ilyenféle szellem vagy szellemjárásról is több helyről, utóljára Kecskemétről hallottam.

A legrégibb feljegyzés nálunk valószínűleg Bonezhiday Balázs, füzesi

⁶ Michael: Im Geisterreich der Ruhe- u. Friedlosen, 32., 79., 95. l.

⁷ Várady Ferenc: Baranya multja és jelene. I. k.

⁸ Népköltési gyűjtemény. XIII. k., 78. l.

⁹ Ethnographia, 22. évf., 195. l.

prédikátor feljegyzése¹⁰ 1587-ből, akinek a lakásán volt ilyféle szellemjárás és őt és ismerőseit mindenféleképp megdöbálta. Ugyancsak a XVI. századból való Bornemissza Péter prédikátor feljegyzése, aki szintén egy ilyen dobáló szellemet említ.¹¹ anélkül, hogy valaki látta volna.

Kígyó-hiedelemmel is találkozunk. Ismerik a kígyókő-fűvást.

A kígyók százával összejönnek, sziszegve, köpködve összedugják fejüket s követ fújnak. Mikor elmennek, *gyémánt* marad a helyükön, aki megtalálja, szerencsés lesz.

Itt tehát nem a kígyó fején nő a kő, mint a cseh mondában,¹² a szájában sem hurcolja magával, mint a cobra, hanem otthagya.

Veszprém megyében is a harkányi változatot ismerik, azzal a megtoldással: *ha a gyémántot azonnal nem szedik fel, közönséges kővé változik.* Továbbá minden háznak van kígyója, sőt minden embernek megvan a maga kígyója, azért a házi *kígyót nem szabad megölni*, mert akkor az illető meghal.

Hiszik továbbá itt is, mint a szomszéd Siklóson, ha Szent György napja után a kígyó fejét egy 20 filléressel levágják s erszényben magukkal hordják, az illetőt 10 éven belül rendkívül szerencse éri.

A szomszédos Siklóson még több kígyó-babonával találkozunk.¹³ Siklóson feltűnő sok a cigány, kérdés, nem általuk terjedtek-e ezek a kétségtelen árja eredetű hiedelmek?

Népszokásaik, nevezetesen leánykérés, lakodalom stb. s az erre vonatkozó verseik nem mutatnak eltérést a többi baranyamegyei szokásoktól, ezeket Váradynál igen szépen megtaláljuk, azért nem szándéksom rájuk kitérni, csak két kisebb babonás szokást említek, a menyasszonyokat illetőleg. Ha a menyasszonyt elviszik a háztól s visszanez, az összeköttetést családjával tovább is fenntartja. Ha a menyasszonyt kocsin viszik el otthonáról s egy maeskára teknőt borítanak, a lovak mindaddig nem fordulnak ki az udvarból, míg a maeskát ki nem engedik. E tréfás szokás manap is, állítólag sikerrel járja.

*

¹⁰ Takács Sándor: A régi Magyarország jökeve, 233. l.

¹¹ Ethnographia, 24. évf., 197. l.

¹² Ethnographia, XII. k., 189. l.

¹³ Belleszics: Baranyamegyei babonák.

Ethnographia, VII. és X. k.

¹⁴ Várady Ferenc: Baranya multja és jelene. I. k.

A harkányi néphitnek két szerencsemadara van; ezek a fecske és a gólya. A fecskefészek szerencsét hoz a házra, ahol pedig gólya fészkel, oda nem csap be a villám. Érdekes, hogy Hont megyében ellenkezőjét tartják a gólyáról, ha a ház fölé elrepül, tüzet jelent.¹⁵

*

Ami feljegyzéseim harmadik csoportját, a gyógyításokat és kuruzslásokat illeti, megvannak ugyan még, de e téren óriási haladást látni. Elég csak egy pillantást Baranya orvosi helyiratára¹⁶ 1845-ből vetnünk, ott a szerző a kuruzslók, javasok légióit említi, első helyen áll ott a rontás, s a nép erősen hitte, hogy a beteget *a szép asszony szele érte.* Gyakran kivitték ágyruhájukat a határra vagy keresztútra s szélek eresztették belőle a tollakat. Az ilyen ősi gyógykezelésnek itten ma már nyoma veszett. Újabb időben már orvoshoz fordulnak, de azért eljárnak még a csonttrákhóhoz, a füveshez, sőt a ráimádkozás is dívik még.

A csonttráko ma jobbadán állatorvos féle, de mutattak még olyan sánta asszonyt is, akit gyermekkorában a csonttrákhóhoz vittek.

A füvesek gyógynövényeket gyűjtenek és árusítanak, e mellett a kuruzslás is hatáskörükbe tartozik.

Kedvelt gyógynövény a tenkesi tea (*melissa officinalis*), melyet Pécsent Meesek-tea néven árulnak, tüdőbajnál használgák; az ökörfarkkór vagy Isten ostora (*verbascum thapsiforme*) köhögés és sárgaságnál; a hársfavirág, camilla stb.

A ráimádkozásnál az imádkozó kezét a beteg szívére teszi s kilenszer imádkozik felette. Elmondja a Miatyánkot és egy másik imádságot, melyet azonban nem árultak el, valószínűleg, mert a néphit szerint¹⁷ ekkor erejét veszti. A mesélőt szintén ilyen módon gyógyították. Ő egy komáromi asszonytól kapta az imádságot, aki a titkot nem akarta magával a sírba vinni.

Különös gyógyszerek és gyógyítási módjaik is vannak.

Váltóláz ellen segít, ha tavasszal három rozsvirágot esznek, továbbá ha az illetőt erősen megijeszti. A mesélő gyermekkorában erős váltó-

¹⁵ Ethnographia, 10. évf. 396. l.

¹⁶ Hölbling Miksa: Baranya orvosi helyirata.

¹⁷ Ethnographia, III. 116. l.

lázban szenvedett. Semmi sem segített, még az sem, hogy bundát terítették egy disznóvályúba s arra ültették. Végre atyja elvitte s a (harkányi) fürdő kénes lángra fölé tartotta, mintha beledobná, ettől anynyira megijedt, hogy a láz azonnal elhagyta.

Szemfájásnál olyan vízzel mossák a szemet, melybe forró ólmot öntöttek.

Gyógyszer a *kezdetlen víz* is, kút vagy forrásból merítve, melyből még nem vettek el más célra, pl. főzéshez. Abból egy edénybe 3, 5 vagy 7 kanállal merítenek, ismét visszamerítik s ha a második edényben még marad víz, akkor *megrontották* a gyermeket. Ilyenkor parazsat tesznek a vízbe s azzal megmossák s akkor meggyógyul.

Ha a gyermek valamitől megijedt, az ijedség okát is, mint Baranya legtöbb magyarlakta helyiségben,¹⁸ úgy állapítják meg, hogy a feje fölé vízzel telt tálat tartanak, ebbe olvasztott viaszot öntenek, ezt hét-szer megismétlik, a viasz ilyenkor felveszi azt az alakot, melytől a gyermek megijedt, pl. kutya, s a gyermek felgyógyul.

Az *öntöket*,¹⁹ kik a szemmelverést rostán át eresztett fölolvasztott önánál gyógyították (szamanisztikus gyógy mód), ma már nem ismerik.

A *szélütést* érdekesen daemónizálva mesélte egy anyóka. Egyszer, mikor nagy zivatar jött s a malacok után betette a kaput, látta, hogy fekete szélvihar kerekedett s feléje sietett. Gyorsan betette az ajtót, de mire a szobába ért, már érezte a karján, hogy a vihar utána jött s akkor féloldalas szélhűdést kapott.

Bizonyos esetekben a *javasaszszonyhoz* is fordulnak, aki ugyan csak jó tanácsokat osztogat. Így a *hűtlen férj szerelmét* visszahozza a következő szer: földi tőköt zsírban megsütni, evvel az alvó ura talpát bekenni; a parazsat, melyen sült, a szoba elélt a földre kell rakni. E lett nádra kerek füvet füstölteni (herba hederæ terrestris), ezzel az urát hét-szer körüljárni, ha a füst a szobában marad, ura ismét megszereti. A nádra kerek fű a folyondárfélékhez tartozik. Kálmány egy énekelhető rontó ígét jegyezt fel, Magyarszent-

mihályról,²⁰ melyben több rontónövény között a folyondár is szerepel.

A *legény szerelmét* úgy nyeri meg a leány, ha a legény nyakát megkeni zsírban sült földi tőkkel. E szert ugyancsak akkor is ajánlja a javasasszony, ha a tehén nem ad tejet, ilyenkor jó a tehén tőgyét vele megkenni. Mikor valaki megjegyzte: néni, hiszen ezt a férfiak szerelmének a megnyerésére ajánlotta, indignálva megjegyzte, hogy ez olyan kintű szer, amely mindenre jó.

A tehén megrontását erősen hiszik, valahányszor nem ad tejet, vagy véres tejet ad, valaki megrontotta.

Elapad a tej, ha valaki három forgácsot és három bütykös rozsszalmaszálat egy rongyocskába köt, ezt borsfű és kerek nádra fű füstje fölé tartja, továbbá, ha valaki fejéknél kilenc fejest számlál előre és vissza. Vért ad a tehén, ha kígyó vagy béka²¹ megmarta.

Ezek volnának azon szerény adatok, melyeket gyűjtenem sikerült. Néhány homokszem ama épülethez, melyet nálunk Ipolyi oly szépen megalapozott s melyet a Magyar Néprajzi Társaság oly művésziességgel tovább épít. *Relkovič Davorka.*

APRÓSÁGOK.

1.

Páncél Gábor, Páncél Gábor, kocsislegény a javából, mért is lettél e világra, születted sokak bújára?!

Apád volnék: gyaláználak,
anyád volnék: siratnálak,
öcséd volnék: átkoználak,
fiad volnék: tagadnálak.

Babád vagyok: mit csináljak?!

ölelgetem az ágyfádat,
az ágyfádat, a párnádat,
vérbeázott ruhádat,

kibe akkor éjjel voltál,
akire tisztát váltottál;
a pokolban égjen porrá:
az lett rajtam az ostorrá!

De a könnyem meg eloltsa,
tested takarta a gyolcsa;

¹⁸ Várady f. i. m. I. k.

¹⁹ Hölbling f. i. m. 135. l.

²⁰ Ethnographia, 1918. évf., 105. l.

²¹ A néphitben a boszorkány gyakran a béka alakját veszi fel.

hej, a tested ez takarta,
de a bűnöd elárulta!
téged vitt a bitófára,
engem a nagy árvaságra!

(Pánczél Gábort 1882 februárjában akasztották fel Újpesten, hol e balladát 1919 áprilisában lejegyeztem.)

2.

(Sarkad.)

Sárga csikó, bársony nyereg rajta,
mint a csillag, úgy ragyogott rajta.
ha meglátlak: lepattanok róla.
megesókolak, nem tehetek róla.

3.

(U. o.)

Az én rózsám boglyát tetéz,
aki hányja: annak nehez:
kalapjára hull a tolla...
édes a galambom csókja.

4.

(Nyirvidék. Kondor-tanya.)

Elvitte a víz a nádat,
vigan szántom az avarat.
meg is szántom, be is vetem,
téli-tuli, gyöngyéletem!

Hajrá Bibor, hajrá Pajkos, hajrá,
[hajrá!
megetetlek, megitatlak este majd rá!
aljatok is jól megvetem.
a rózsámat felkeresem s megölelem!

5.

(Szatmár, a németi részben.)

Város végén egy malom,
város végén egy —
igrum-figrum, ceikszum-eikszum,
egy malom.

Van abban egy molnárné,
van abban egy —
igrum-figrum, ceikszum-eikszum,
molnárné.

Süt az nékem pogácsát,
süt az nékem —
igrum-figrum, ceikszum-eikszum,
pogácsát.

6.

(Katonáktól. 1916.)

Nem is ruha, ha nem babos,
[helyre-tyutyutyu,
nem is sör az, ha nem habos,
[helyre-tyutyutyu.

nem is virsli, ha nem tormás,
[helyre-tyu,
nem is leány, ha nem formás,
[helyre-tyutyutyu.

7.

(Árpád.)

Kocsmásosné galambom,
töcesik a kupába!
a szégim magyal legi"
hagy igyik bujába!

Pajtás, Istem megágyon,
mencsöm még a kártú,
vármegyétű, fiskustű,
töröktű, tatártű!

8.

(Kiskunfélegyháza.)

Falu végén a vasvella,
mégis begyűtt a koréla!
nem bántya jaz az urakat,
csak a szögé" parasztokat!

9.

(Hajduság. v. ö. Népelet 1—2: 179.
3. sz. dal.)

Kívül fűrtös guba,
kibe ember vagyon,
mögötte taliga,
egy ló húzza nagyon.

10.

(Országszerte ismert gúnydal az abszolútizmus idejéből.)

Cserebogár, sárga cserebogár,
nem kérdem én tőled, mikor lesz
[nyár?
csak azt volnék én kérdezni bátor:
mikor megy el az adminisztrátor?

11.

(Budapest. gyermekmenhely.)

A cseresznye érik már,
a piacon mérik már.
egy-két ficcsért veszek is,
fülem mellé teszek is.

A fülem mellé teszem,
az utcára kiviszem.
ahogy lig-lóg, leveszem.
azután meg megeszem.

12.

(Esti ima, Nagykároly.)

Én Istenem, jó Istenem,
becsukódik már a szemem,
de a tied nyitva, atyám,
amíg alszom, vigyázz reám.

Vigyázz kedves szüleimre,
mög az én jó testvérimre,
hogymire a nap újra kel:
esőkolhassuk egymást reggel.

13.

(*Bakter-vers; csak erre a kettőre emlékszem gyermekkoromból Batizról.*)

Tízet ütött már az óra,
Isten segíts minden jóra!
Elmégy a nyugalomra,
de nem adatott tudtadra:
rosszra ébredsz, avagy jóra.
Tízet ütött már az óra!

Tizenkettőt vert az óra,
csórtassék az egek ura!
Üssük össze poharunkat,
tegyük holnapra magunkat.
jóra ébredjünk, ne rosszra!
Tizenkettőt vert az óra!

14.

(*Szóhabarlatok.*)

Hátamon a zsákom, zsákomba a mákom,
mákomba a rákom, kirágtá a zsákom,
kihullott a rákom, elszéledt a mákom;
ki szánja a károm: fogja föl a rákom,
szedje fel a mákom. (Sarkadkeresztúr; igen régi szóhabarlat, közli már Dugonics is: „Ezt a közmondást *csalogató*-nak mondják a magyarok“, kik az ilyeneket „az emberek emlékezetének megpróbálására gondolták ki“, l. Példabeszéd 38., 263.)

Az árpádi dímbes-dombos, gidresgödörös, rókalyukas határon jóu a rózsám vágott fülü, hóka orru, kesej lábú nyirott farkú pej paripa számaron.

Lólába szurta, keréktalpa gyurta,
disznóorra turta ütítészta-torta, mi az? (Sár, Erdőgyarak.)

15.

(*Tánc-kurjantások; Pocsaj.*)

Ha táncolok, táncolok, inkább hozzá
[sem fogok.

Hopp, a Jézus csizmája, bokáig ér
[a szára.

Járd ki lábom, járd ki most, nem
[parancsol senki most.

Ide lábom, ne tova, hátra van még
[a java.

Isten adott kezemre, megpörgetlek
[kedvemre.

Hej piros a papiros, úgy szép a lány,
[ha piros.

A sarkantyúm sárgaréz, a csúnyára
[rá se néz.

Jaj, de csinos, jaj de jó, jaj de ked-
[vemre való.

Rakjad rózsám szaporán, mert úgy
[húzza a cigány.

Vess figurát, olyan cifrát, hogy
[a szoknyád hányjon szikrát.

Hátrafelé, eléfelé, vedd a lábod
[mindenfelé.

Szűrőszita, tejeslábas, álljan félre,
[laki házas.

Komámasszony, ne szűnyadjon,
[fogózkodjon, támaszkodjon.

16.

(*Pohárkoccintó; Érmellék.*)

Ej gor, gor, gor,
igyunk sógor!
gazda borral kínál,
jó bor kedvet csinál
ej gor, gor, gor.

(Az első ej-nél szájhoz kell venni s az utolsó gor-nál üresen letenni a poharat.)

17.

(*Pohárköszöntő; Dálnok.*)

Valamint a sárga agyag ölelő karjaiból kibontakozó kocsierek szörnyű nyekergésétől felriaszított lompos juhászkutya bundájába kapaszkodó kullancs kidülledt szemeiből alágördülő könnyeseppekben visszatükröződő halovány holdsugár által megvilágított rabló lovagvár felvonóhídjából kiálló vasszögek összetartják annak szerkezetét és mivoltját: aképen tartson össze bennünket a barátság!

(Makoldy Viktor tagtársunk adata.)

18.

(*Kocsmafelirat; Dunaföldvár.*)

Na komám, ha jót akarsz:
inni ide gyere hát;
ilyen pálinkát, tudom,
nem ivott öregapád!

19.

(*U. az. Budapestén a Hajnal-utcában ma is.*)

Ballagj haza, tíz az óra,
ilyenkor van itt záróra;
foroghat a világ veled:
beesületes a te neved!

20.

(*A tilhanyi „rikkantó“ gyerekek kiáltása a 90-es évekből.*)

Szép a tilhanyi kilátás,
de jó nehéz a feljárás,
ha az útja jobb volna,
vendége is több volna,
ééééljen!

Közli: Szendrey Zsigmond.

Népdal-változatok.

I.

Halálmadár szállott a ház falára,
Meg is hal ott valaki nemsokára.
Meghalok én, mert megöl a szerelem,
Mert a kedves rózsám nem ölel
[engem.]

(Enekelte *Paprika Lajos* 22 éves érsek-
csanádi legény; feljegyezte *Györfi István*
tanárjelölt.)

II.

Halálmadár, halálmadár szállott a
[ház falára.
Mökhál innen, mökhál innen valaki
[nemsokára.
Én halok mögédős anyám, sírba tősz
[a szerelöm.
A faluba, a vározsba lekszőbb legént
[szeretöm.]

(Szegedi alsó tanyákon feljegyezte *Bálint*
Sándor tanárjelölt, 1924.)

III.

Halálmadár szállott a ház falára,
Möghal nálunk valaki nemsokára.
Én halok mög, mert mögöl
[a szerelöm,
Kis-Szügetbe' a legszöb' lán't
[szeretöm.]

(Temesközből. *L. Kálmány L.* Szeged Népe.
III. k. 32.)

IV.

Halálmadár szállott a ház falára,
Szeles Pista möghal hej! nemsokára.
Mögsirattya Hódi Treszka még
[máma,
Mer' nines ojan legény több
[a határba.]

(Szövegről. *Kálmány.* u. o. III. k. 232. 1.)

V.

Fecskemadár száll a házam falára.
Meghal innen valaki nemsokára.
Én halok meg, mert megöl a szere-
[lem:
A faluba a legszebb lányt szeretem.]

(Támbay: *Magy. Daltár.* Győr, 1888. VI köt.
197. 1.)

NÉPI SZÖVEGEK.

A csodaharmat.

No, lelkem, aranyoskám, amit
most elmondok, olyan igaz volt ám,
miként hogy a mai nap lett! Még az
édes öregsziükémtől hallottam, aki
át-átjárt a faluból Süközdre, mivel-
hogy gyakorta volt ott dolga, az-
tán hát ott történt ez a dolog. Ha-
nem, hogy ne hágjak a közepébe,
elülről kezdem az egészet.

Hát ez így volt:

Élt abba' az időbe' Süközdon két
testvér. Nős emberek voltak mind
a ketten, azér' csak együtt laktak a
szülői házba' és meg is fértek egy-
mással békességben. Hanem hát
egy kicsinyke baj mégis csak volt
közöttük! A fiatalabb testvér fele-
sége irigykedett, haragudott is az
öregebbikére, merthogy az kevéske
kis lisztből annyi sok kenyeret tu-
dott sütni, hogy a' má' csuda vót!
Hetente sütötték a kenyérkét föl-
váltva: egyik héten az egyik, mási-
kon meg a másik állt a sütőteknő-
höz. Míg aztán a fiatalabb me-
nyecske annyi lisztet vett a sütés-
hez, amennyit szokás, addig az a
másik csupán csak egy esipetnyit,
oszt' mégis egész kemence kenyér
sült ki belőle. A dolog vége az lett,

hogy a fiatalabb menyecske elhatá-
rozta, hogy ő bizony kilesi, mit csi-
nál az öregebb azzal a kevéske kis
lisztel, hogy abból annyi sok tészta
lesz. Gondolkodott, törte is a fejét,
hogy ugyan miképen lehetné el a
titkot, merthogy történetösen az a
másik magarázarta az ajtót, mikor
a kenyérsütéshez fogott.

No, de mégiscsak kigondolt vala-
mit. Azon nap előtt, melyen az öre-
gebbik menyecskének kenyeret kel-
lett sütni, titokban a padlásra lopa-
kodott, oszt' ott a középső ház
(konyha) fölött kifúrta a „plafon-
dot”, úgyhogy azon át szépen belát-
hatott a konyhába.

Másnap aztán, mikor a kenyérke-
sütés ideje érkezett, fogta a rok-
káját és azt mondta az öregebb me-
nyecskének, hogy édes szülikéjéhez
megy fanni. Loppal azonban a pad-
lásra szökött, ahol is rokkáját el-
dugta, oszt' a jólevele elkészített
lyukon belesett a konyhába.

Az a másik odalenn a kenyérsü-
téshez készülődött. A kemence kö-
rül sürgött-forgott, s emez idefönn
folyvást csak azt leste, mikor vesz
már lisztet a teknőbe. No, végre an-
nak az ideje is érkezett! S uram-
fia! Alig két kis markocskára válót

merített a zsákból. Aztán odament a ládájához, kotorászott, kotorászott benne, végül is egy picurka fekete korsósokát szedett elő és a bennelévő valamiből* egy csöppikét csöpöntett a kevéské lisztre. No, most következett még csak a dolog java: az igazi csuda! A kevéské lisztből annyi sok tészta lett, hogy a teknő színültig teltt tőle.

Az ifjabb menyecske mindezekre csak a szemét meresztette idáig; most aztán, hogy már eleget látott, fogta a rokkáját és lekászolódtott a pajlásról. Mikor a zárt ajtón bezörgetett a lakásba, amaz épen a kemencébe rakosgatta a kenyérkét és igen-igen csodálkozott, hogy emez ilyen hamar visszajött edesszülikéjétől. No, de ha már visszajött, hát otthon volt!

Telt, mult az idő, elmúlt a hét, s a kenyérsütés sora az ifjabbik menyecskére került. (Megjegyzendő, hogy ez azokról, amiket odafönről látott, egy szót sem szólt az idősebb menyecskének!) Jaj, de mennyire várta már ez ezt! Nem is teketóriázott most sokat, hanem egy-két marokoska lisztecskét dobva a sütőteknőbe, előkereste amannak ládájából azt a bizonyos korsót, oszt' hát úgy egynéhány csöpprevalót ráöntött. Itt hibázta el szegény a dolgát. Merthogy attól a csöppnyi micsodától annyira kelt és csak kelt a tészta, hogy utóbb már nem tudott vele mit csinálni. Csapkodta ide, csapkodta oda, de az csak kelt, kelt a világnak! Míg aztán ő ezzel bajlódott, egyszerre csak betoppant ám az idősebb menyecske, aki (már előbb kellett volna említenem!), a kenyérsütés idejére elment hazulról.

No ennek se kellett több, mikor meglátta azt a rengeteg tésztát! Rögtön tudta, hogy amaz tilosba nyúkat. De rá is támadt ám alaposan! Aztán meg elő is vette, hogy ugyan honnan a pokolból került az a kis korsó a kezeügyébe. Amaz meg egész hetykén megmondta neki, hogy ő bizony kileste, mikor a multkor kenyeret sütött. Így hát mindent megérthetett.

De a fiatalabb nem elégedett ám meg ennyivel! Unszolta most már az öregebbet, hogy tanítsa meg őt is az ilyesmik szerzésére. Ez elein-

tén ugyan szabadkozott, hogy ezt így-úgy, ezér' meg amazér' nem lehet; utóbb azonban már engedett a heves unszolásnak és megígérte, hogy meg fogja tanítani őt is a *mesterségére*. Hogy pedig lássa, méltó-e rá, magával hívta őt még az éjjelen a *magafajták* gyűlésére. A fiatalabb készséggel ráállt a dologra.

Mikor hát a házba a férfinép már elnyugodott, a két menyecske ébren leste az időt, amikor útrakelhetnek. Mikor aztán *tizenkettőt* ütött az óra, alvó uraik mellé tették *söprüiket* (a *söprütől* föl nem bírtak volna kelni, még ha akartak volna is, amíg emezek vissza nem tértek), maguk meg *tilóra** ültek, oszt, az, az öregebb elkiáltotta magát:

— Hipp, hopp, ott leszünk, ahunn akarunk!

S uramfia! Pillantás alatt egy rengeteg erdőben termettek, ahol is igen-igen *jószagú* volt minden. Megszólalt erre az ifjabbik menyecske:

— Jaj, asszonyom, de jó szagot érzek!

— Ilyen jószagú lész az Istenke előtt, ha most visszafordulsz, oszt' nem tanulod meg a mi *mesterségünket*. Fordulj vissza, mondom!

De az csak nem akart. Mentek hát tovább. Most meg egy nagyon *büdösszagú* temetőbe értek. Meg is szólalt az ifjabbik, hogy aszongya:

— Jaj, asszonyom, de büdös szagot érzek!

— Látod, látod — mondta most az öregebb —, ilyenek az Isten előtt, akik a *büvös bájosságot* értik. Ilyen lész te is, ha ezt megtanulod. Fordulj vissza, most utólszor mondom!

Hanem hát beszélhetett a fiatalabbnak! Falra borsót hányt mert-hogy az hallani sem akart a visszafordulásról. Az öregebb végre is hát egészen belenyugodott a dolog ilyetén állásába és mentek tovább. Jaj, de ni! majdhogy elfeledem előbb (már mielőtt tovább indultak volna) még így szólt hozzá:

— Hát ha már így áll a dolog, nem bánom: menjünk tovább, ne menjünk vissza. Hanem annyit mondok, meg ne ijedj ám semmitől, bármit látsz is, mert ha megijedsz, elmegy az eszed, oszt' én itthagylak!

Az meg erősködött, hogy ő bizony mitől se fog megijedni. Amint az-

* Ez a valami nem volt egyéb, mint azzal a lepedővel, melyen Szent-Mihály éjszakáján aludtak, összeszedett és abból kifacsart *hármát*.

* A *tiló* cséplőjóságféle, amivel a kenderet dolgozzák ki.

tán mentek, mendégéltek, a fiatalabb egyszer csak egy nagy-nagy *fenyőfát* lát, melynek a tetején jókora *gyertya* ég, alatta meg rút *vénasszonyok* és *fiatal lányok*, *menyecskek* *ridáznak* (táncolva körbe-körbe forognak).

— No hát megérkezünk volna — szólt most az öregebbik menyecske a fiatalabbhoz —, hanem te még nem jössz a *ridázók* közé. Előbb még elvezetlek a *hétszaruú ördög-höz*, de mondom, meg ne ijedj tőle, de még azoktól se, amiket majd ott látsz, mert elmegy az eszed és én itthagylak. Aztán meg a *próba* is az lesz, vajjon méltó vagy-e arra, hogy a *büvösbájosságot* megtanuld. És elvezette őt a *hétszaruú ördög-höz* s aztán ott magára hagyta.

Az a sátánfajzat, akit az öregebbik hétszaruú ördögnek nevezett, igen-igen rút volt, de amellettnagyon félelmetes is. Hatalmas fogait folyvást *viSORgatta*, de hát tehetette, mert a mi menyecskenk csöppet se félt tőle. Azonban nemcsak hogy ettől nem ijedt meg, hanem még a többitől sem, amik ezután előjöttek, pedig hát ugyancsak félelmetesek voltak azok is.

Legelőször jött egy szép, amellet jókoranagy *hintó*, eleibe két tüzes *szürke ló* volt fogva, s amint a kocsis ostorával *suttogatott* nekik, mindjobban felé közelegtek, miként ha el akarták volna gázolni. Nem ijedt meg.

Másodszerezen egy nagy nagy *busafejú* bika szaladt feléje, szörnyű *bögésével*, meg *jónagy* szarvaival *iparkodván* őt megijeszteni. Mindhiába!

Csak így járt a harmadszerezen *jövő ördög* is, aki az előbbieket után *épenséggel* nem is volt félelmetes.

A próbát hát szépen kiállotta s így a *büvösbájosságra érdemessé* lett. Hamem ezalatt az idő bizony eljárt, oszt' a *büvösbájósok* *tilóikra* kapva, *szertéroppentek* az éjszakába. Erte is eljött hamarost az idősebb menyecske, aki már mindent tudott a megejtett próbáról — oszt' *tilóikra* ülve, *elnyargalásztak* haza. Úraik, míg *odavoltak*, úgy *aludtak*, hogy még csak meg se *moccantak* — a *seprók* mián.

(Beszélte: Molnár Eva, hatvanhároméves érsekszanádi öregasszony. Utána írta: Györfi István tanárjelölt.)

I R O D A L O M.

Bartók Béla zenefolklorisztikai munkái. (*Bartók Béla: A magyar népdal*; Rozsavölgyi és Társa kiadása, Budapest 1924. *Béla Bartók: Das ungarische Volkslied*; Ungarische Bibliothek für das Ungarische Institut an der Universität Berlin, herausgegeben von R. Gragger; Walter de Gruyter et Co. Berlin und Leipzig 1925. *Béla Bartók: Volksmusik der Rumänen von Maramures*; Sammelbände für vergleichende Musikwissenschaft, Drei Masken Verlag, München, 1923.) — Három nagy kötet fekszik előttem. Ahogy végignézem őket, szemem megakad a nekem legkedvesebbiken, „*A magyar népdal*“ címűn s előre úgy érzem, nem tudok majd az érdektelen néző hűvös szempontjából beszélni róla. Mint egyik szerény téglát hordozó munkása annak az épületnek (a magyar népzene fonograffal való felgyűjtésére gondolok), amelyet Vikár Béla kezdett megalapozni s amelynek szakértő felépítéséhez a muzikusok közül első-

nek Bartók Béla s Kodály Zoltán láttak hozzá és emelték addig a magassáig, ahol ma is áll. — mondom, mint ez épület egyik szerény munkásának alkalmam, sőt szerencsém volt közvetlen közelből láthatni azt a heroikus energiát, azt a magárahagyott, de azért szívós munkát, amellyel Bartók és Kodály erre a feladatra rávetették magukat. Tizenöt év terveiről, kereséseiről, a ráतालálás örömeiről, újabb s újabb nyomok felkutatásáról — tizenöt esztendő fáradtságos, de szerető munkájáról megemlékezve, nem tudok megilletődés nélkül gondolni arra, hogy mégis a gondviselés igazságos ajándéka e könyv. Mégis megadatott a mozgalom egyik megindítójának, hogy megírhasa munkájának eredményeit és e mű egyszersmind az első összefoglaló munka, amelyet a magyar népzeneről írtak.

Ha vannak Bartók Bélának ellenségei, azoknak is tisztelettel kell kapcsolatot emelniük e könyvek, különösen pedig „*A magyar népdal*“ című

előtt, oly hézagpótló, oly egyetlen és oly régen érzett, szinte már szégyenletes, űrt tölt be. De lényeges kifogásokat még az ellenségei sem emelhetnének a könyvek ellen. Mert amilyen zseniális, gazdag fantáziájú s szabadon alkotó művész Bartók Béla a zeneszerző, olyan aprólékos, a filológus pontosságával dolgozó, a végtelékig lelkiismeretes és pedáns Bartók Béla a folklorista.

Ez a gondos megfontoltság mielőtt leírna valamit, ez a sok statisztika és számadati bizonyíték míg egy eredményt megkockáztat, ez a szinte már a hipotézis nélkül való dolgozási mód az egyik főjellemvonása Bartók könyveinek. A tárgy iránt érzett lelkes szeretete sohasem ragadja el, a bizonyosságokat kereső és meg is találó tudós böles objektivitása látszik minden során.

„A magyar népdal” című kötet két részre oszlik. Az első az összefoglaló teoretikus rész, a másodikban meg teljes szövegükkel s bő kommentárral 320 magyar és 3 cseremisiz dallamot közöl.

Az elméleti részt mélyszántású bevezetés előzi meg. Ebben Bartók részint definiál (mi a csak népies és mi az igazi parasztszene, mik a parasztszenei stílusok kialakulásának lehetőségei, mi a zenefoklore-kutatás célja stb.), részint meg anyagát és vizsgálatainak módját s eszközeit mutatja be. Meghatározza az egész magyarlakta területet négy zenedialektikus területet: a dunántúlit, a felsőmagyarországit, a nagyalföldit és az erdélyit; megállapítja, hogy ezek a dialektus-különbségek csak a régi zenei stílusban észlelhetők. Végezetül érdekesen csoportosítja a fejlődés fokait a dallamkonstrukciója, a ritmus, az egyes dallamsorok szerkezete, a dallamok hangterjedelme és hangneme, végül az egy stílus virágzásakor egyidőben használt dallamkategóriák szempontjából. Ezek közül szükségesnek tartom a későbbiek kedvéért megemlíteni, hogy a *dallam konstrukciója* terén Bartók három fejlődési fokot állapít meg: 1. rövid motívum vagy motívumok többszöri, esetleg állandó ismételtetéséből keletkezett, mondhatni formátlan dallamok; 2. zártformájú dallamok, de határozottabb architektónika nélkül; 3. zártformájú dallamok világos szerkezettel pl.: (azonos betűvel jelölve egy-soros dalnál a megismételt zenei

sort) AABA, ABBA stb. *Ritmusban* ezeket a fejlődési típusokat határozza meg: 1. Tempo giusto, azaz feszes, sokszor egyenlő értékekből álló tánc-, munka-, stb. ritmus; 2. Parlado rubato, a szabad beszédhez közeledő zenei ritmus; 3. az a másik feszes ritmus, amely egy szabad ritmusképlet állandósulása után ennek pl. tánczenére való felhasználásakor keletkezik. Ez utóbbi tempo giusto természetesen gazdagabb és komplikáltabb az első számúnál. *A dallamsorok szerkezeténél* a szövegsor szótagszáma (8-as, 6-os, 11-es stb.) mellett az izoritmikus (egyforma ritmusú) és heteroritmikus (különböző ritmusú), továbbá az izometrikus (egyenlő szótagszámú) és heterometrikus (különböző szótagszámú) zenei sor-típusokat állítja egymással szembe.

Az egész magyar parasztdallamanyagot három nagy csoportban tárgyalja. Az elsőben a régistílusú, a másodikban az újstílusú, a harmadikban előbbi kettőbe nem sorozható vegyes (nem egységes) stílusú dallamokkal foglalkozik.

A régistílusú dallamok tárgyalásával aztán megkezdődik Bartóknak, a folkloristának a legkisebb részletekre is kiterjedő munkája. Külön-külön fejezetekben (8 és 12. 6, 7, 11, 10 és 9 szótágú sorokra énekelte dallamok), felhasználva Krohn Ilmari módszerét, a zenei sorok záróhangjával szótárszerűen csoportosítja a dallamokat és az előbb említett összes szempontok figyelembe vételével — és ez munkájának korszakos érdeme — meghatározza a *régi magyar parasztdallamok összes előforduló típusait*. Bartók tehát elsőnek teremt rendet a magyar muzsika sajátosságairól való vélemények eddigi káoszában és könyve elolvasása után immár mindenki előtt világosan állhatnak parasztdallamaink gazdag és különféle megjelenési formái. Nem akarok a részletekbe veszni, ezért csak összefoglaló végeredményeit közlöm. Legrégibb stílusunk jellemző sajátosságai: izometrikus, de nem architektónikusan ismétlődő, 12—8—6 szótágú, parlado-rubato ritmusú sorok. Hozzáveendő dialektusonként váltakozó dallam-sor zárati sajátosságaik, továbbá a pentaton vagy erre hajló hangnemünk. Gyönyörű és gazdag dedukciók után állapíthatja meg Bartók: „A régi stílus dallamai ma-

gyar produktumnak tekinthetők, más népeknél hasonló karakterű zenei stílus tudomásunk szerint nincs.“ Kétségbevonhatatlanul eldönti, hogy a székely dialektus a vele szomszédos oláhság, egy másik magyar típus meg a máramarosi oláhok muzsika-stílusának kialakulására volt döntő hatással.

Teljesen hasonló módszerrel vizsgálja az újabb magyar stílust is és tárgyalja ennek összes föllelhető típusait. Végző eredményében főtulajdonságokként itt a zárt architektikus szerkezetet (sajátos magyar típus, az ABBA) állapítja meg. A régi stíusból átvett örökség: az alkalmazkodó tempo giusto, izometrikus sorok, a régi egyházi hangnemek gyakori használata és az ezekben ugyancsak gyakori pentatonikus fordulatok. Újabbkori (esetleges nyugati) hatások: a már említett zárt architektika mellett a dur és moll bevonulása a magyar paraszti zenébe. Ez „az új stílus kétséget kizáróan magyar földön keletkezett. Hatása nagy volt az újabb tót és rutén paraszzenére“.

Azok a dallamok, amelyek sem a régi, sem az új csoportba be nem oszthatók, hiányozván belőlük egy vagy több e stílusra jellemző tulajdonság, a harmadik ú. n. vegyes csoportba kerülnek. Egymás mellett találunk itt tehát régit és újat. A legváltozatosabb szerkezetű és alkatú dallamtípusok e csoportban lesznek. Egész világos azonkívül, hogy az e csoportba utalando típusok között találjuk fel az idegen eredetű vagy idegen hatások alatt keletkezett dallamokat is.

A zárószóban összefoglalja Bartók még egyszer a magyar parasztszene fősajátságait. Majd így folytatja: Ha egyrészt meg is tudták ennyire őrizni régi zenéjük néhány sajátosságát, másrészt nem zárkóztak el újabb fejlődési lehetőségektől: ennek köszönhetjük a homogen, minden más paraszzenétől elütő, határozottan faji jellegű új stílus létrejöttét, melyet erős szálak fűznek a nem kevésbé faji jellegű régihez. Midőn megállapítja, hogy új parasztszenestílus kialakulása az utolsó évtizedekben más népeknél elő nem fordul, e példátlan jelenséget annál csodálatosabbnak tartja, mert ezidőben a magyar muzsika telítve volt már sok idegen stílus-elemmel. Hogy ezek hatása parasz-

zenékre és ennek faji jellegére nem válhatott végzetessé, az a magyar parasztság nagy önállóságának és művészi alakító erejének legjobb bizonyítéka.

„Das ungarische Volkslied“ tulajdonképpen „A magyar népdal“ német fordítása. Örülünk e könyvnek, amiért minden oly műnek hálásak vagyunk, amely faji és nemzeti kincseinket a nagyvilág elé viszi. Liszt Ferenc óta a művelt nyugat a magyar muzsikát szereti egynek venni a cigányzenével. Sőt! Amióta egy lelkes székely folklorista egy nem egészen alátámasztott és persze rosszakaratúan félremagyarázott kijelentéséből egy cseh zeneprofesszor azt a tőkét kovácsolta magának és ezt a nemzetközi zenetudományi társaság hivatalos lapjában (mintegy 13–15 éve ennek) egy cikkben meg is írta, hogy tulajdonképpen magyar muzsika nincs, ami van, az csak különböző szláv hatások konglomerátuma, ellenségeink szeretik e tudománytalau és az anyagot nem ismerő hazugságot minden lehető alkalommal. Hatalmas ütés lesz ezeknek ez a német könyv. Itt már vitán felül álló, bebizonyított igazságok vannak. S Bartók nemcsak a magyar muzsika típusait, de ezek hatását a környező népekre is meghatározza.

A máramarosi oláhság zenéjét taglaló német köteté már tárgyánál fogva sem lehet oly összefoglaló és ezért ha szemünkben nem is éri el jelentőség dolgában a fentebb tárgyalt kötetet, a gondos folklorista munkája ebben semmivel sem marad amaz mögött. Nem tudjuk eléggé hangsúlyozni Bartók munkájának fontosságát, amellyel az oláhság, tótság parasztszenei emlékeit még annak idején felgyűjtötte és most ki is adja. Fontos ez nemcsak az abszolút tudományosság szempontjából, hanem azért is, mert ez az egyetlen lehetőség arra, hogy az összehasonlító népzenei kutatás fénye mellett kiderüljenek azok az igazságok, amelyekről félteni a magyar parasztszenét semmi okunk sincs. Így pl. Bartók gyűjtései tették lehetővé azt, hogy e német nyelvben megjelent könyvében is kimutathassa a máramarosi oláh zenei dialektusban a sajátosságos oláh elemek mellett nemcsak a magyar, hanem a rutén befolyást is. Magukat a dallamokat így csoportosítja:

1. kolindák (karácsonyi énekek), 2. sirató énekek (külön véve az öregek, külön az ifjak felettieket), 3. a tulajdonképeni dalok (hora lunga és az újabb keletű hora-k), 4. tánczene (külön a zárt, külön a szabad formájú). Mindegyikben azután a magyar anyagánál tárgyalt rendszer segítségével megállapítja az előforduló típusokat. Külön fejezetben írja le hangszereiket (hegedű, gitár, többféle furulya, havasi kürt, doromb és duda).

Mielőtt a kótamelléletekről beszélnék, meg kell emlékezniem (régii adósságot róva le ezzel) a Népies Irodalmi Társaság kiadásában megjelent, Bartók Béla és Kodály Zoltán együttes kötetéről, a „Népdalok” című 150 erdélyi magyar paraszt-dallamról.¹

Nobilis szerénységgel maradnak a háttérben Bartók és Kodály. Rövid, de szinte klasszikusan tömör bevezető írásukban pontosan megállapítják azt az előkelő helyet, amelyet a székelység muzsikája a magyar paraszzenében elfoglal. Kimutatják egyrészt az erdélyi dallamok sajátosságait, másrészt meg összefüggéseit s kapcsolatait a más magyar területek dallamaival. Elénk tárják, hogy mennyire ősin magyarok e dallamok, mennyire semmi oláh hatás sincs rajtuk. Sőt egyes típusokat hogy és hol vett át az oláhság.

Az említett négy kötetnek egyik legfőbb erőssége és díze a mellékelt dallamanyag. Csak aki maga is megpróbált egy ú. n. rubato dallamot lejegyezni, tudja majd kellőképp méltányolni, mennyi problémája, mennyi nehézsége van e munkának. Mennyi gondos fáradozás kell, amíg eléri a lejegyző, hogy a szinte lejegyezhetetlenül szabad nyújtásokat, nekiiramodásokat, dallamdiszítéseket megfogja, ezeket helyesen érzékeltetve írja le őket, hogy ha megközelítőlegesen, de hűséges képét adja a paraszt szabad előadásának. Bartók és Kodály lejegyzéseinek tudományos, szinte tökéletes pontosságát azért is tartom fontosnak megdícsérni és kiemelni,

¹ Nem volna teljes beszámoló, amely az utolsó öt esztendőben publikált népzenei kötetekről referál, ha meg nem említeném Kodály Zoltán „Nagyszalontai gyűjtés” cím alatt a Kisfaludy-Társaság kiadásában megjelent nagyszerű munkáját. Folyóiratunk múlt számában már megemlékeztünk róla és a zene rész részletesebb méltatására a legközelebbi jövőben sor kerül.

mert gyűjteményeik az elsők, ahol hitelesnek elfogadható dallamanyaggal kap a nagyközönség. (A lejegyzés tökéletlensége főhibája Bartalus és mások rubato dallamainak.) A rendelkezésükre álló anyagból azután nagy hozzáértéssel a legszebb és legjellemzőbb darabokat választották ki. Így ha az összegyűjtött magyar dallamok teljes kiadását műveik pótolni nem is tudják, de hézagot töltenek be, mert azért Bartók és Kodály kötete a székelység s az erdélyi magyarság muzsikájáról, Bartók művének kótái meg az egész magyarság paraszzenéjéről helyes képet adnak.

Sajtóban, művészi és tudományos életünkben szokatlanul szomorú csendben hagyták el e kötetek a nyomdát. Alig egy-két szakember vette csak észre, hogy megjelentek. Hangos elismerést nem hoztak szerzőiknek. A külföldi sajtó, különösen a szakajtó, közölt még inkább lelkes méltatást a német kötetekről. Engedtetsek meg nekem, hogy a Magyar Néprajzi Társaság e hivatalos lapjában legalább én hajthassam meg a néprajzi tudomány zászlaját alapvető munkái megjelenésekor Bartók Béla előtt.

Lajtha László.

U. T. Sirelius: *Die finnischen Ryen*. 1924., Helsinki. *Die Herkunft der Finnen*. 1924., u. o.

A finn külügyminisztérium három nyelvű (angol, német, francia) propagandakiadványai közt jelent meg Sirelius professzornak ez a két klaszikus rövidséggel és világossággal megírt tanulmánya. Az előbbi egy nagyobb finn nyelvű munkának összefoglaló kivonata: *Suomen ryijyt. tekstiili historiallinen tutkimus*. (Finn faliszőnyegek, textiltörténeti tanulmány. 93 színes és 334 szöveggéppel, 239 l. Elleven történeti áttekintést nyújt a finn szövömvészetéről a gazdag, európai színvonalon álló ágáról.

A raumai csipkék és karjalai hímzések mellett a hámei faliszőnyegek bizonyítják legszembetűnőbben a finn nép művészi izlését, élénk képzeletét és finom színérzékét. Ezek a faliszőnyegek eredetileg ágyterítőül vagy másfajta takaróul szolgáltak. De mivel esketési szertartásnál is használatban voltak, mindig nagy gondot fordítottak készítésükre és díszességükre. A családban nemze-

dékről-nemzedékre öröklődtek és ünnepeyes alkalmakkor a falakat díszítették. Legsűrűbben az ország nyugati részein fordulnak elő: az Åland szigeteken, a délnyugati partvidéken és Håmeben, kb. a Vaasa-Porvoo-vonalig. Technikai kidolgozásuk a ritka csomózásban (általában 66—304 csomóval és 10—20 vetülék-fonállal) és a felület kettéosztásában megegyezik a skandináv típusokkal. Erre mutat néhány egyező geometriai motívum, továbbá magának a *ryijy* szónak skandináv eredete: *rya* (tk. takaró, *ry*-bolyhos). Amellett az árverések, végrendeletek és szerződések részletes lajstromaiból is kitűnik, hogy a faliszőnyegek száma a XVI—XVIII. században a délnyugati partvidéktől északkelet és kelet felé egyre csökken. A legszebb darabok többnyire a művelt osztályból kerültek ki, de idővel a paplakokban alkalmazott parasztasszonyok révén elterjedtek a nép körében is, úgyhogy a XVII. században már parasztlányok hozományában is szerepelnek faliszőnyegek.

A legrégebbi följegyzés 1495-ből való: a Nådendal-i kolostor egyik kereskedelmi szerződése tesz említést faliszőnyegekről. 1549-ben pedig egy házi leltárban faliszőnyeg szerepel. Ezek a szőnyegek természetesen még durva, vastag szövésűek, motívumaik egyszerű geometriai formák: rézsútos négyszögek, kereszttek vagy csillagalakú középdíszek; a színösszeállítás is primitív: a fehér, fekete és sűrűke mellett mindössze a piros lép föl, a kék és zöld jóval később. De minél inkább gazdagodnak a motívumok és finomodnak a minták vonalai, annál könnyebbek, vékonyabbak lesznek maguk a szőnyegek, tudniillik a csomók is egyre rövidülnek, kisebbednek. Az 1559. és 1560-ból említett åbo-i és kastelholmi faliszőnyegeket János herceg (a későbbi III. János svéd király) címere díszítette, már pedig ahhoz, hogy a minuciózusan kidolgozott címereket szőnyegen visszaadhassák, meglehetősen finom csomózást kellett alkalmazni. Wasa Gusztáv idejében szintén sok faliszőnyeget készítettett a svéd udvar Finnországban.

Lassanként újabb motívumokkal gazdagodik a finn szövőművészet: páronként szembeállított szívek, nővénymotívumok, különösen

az úgynevezett életfa és a tulipán (3 tulipán egymás mellett, melyek közül a középső egy vázából emelkedik ki), azután jegyepárok, orosz-lánok, rénszarvasok stb. Majd dúsan bomló falombok barokk hatásról, S-alakú indák és koszorúba font nevek és virágokkal körülvevett évszámok rokokó-hatásról tanuskodnak. Itt-ott feltűnnek a Gustaviánstílus egyenes sávjai, derékszögben tört cikk-cakkos keretben. A különféle stílusok összekeverednek. Bibliai motívumokat látunk galambokkal, összehajló szívekkel és szerelmesekkel, akik kelyhet tartanak a keresztre feszített Krisztus felé és virágokon járnak egy boldogabb jövő felé. 1820-tól kezdve egy pár évtizeden át az új klasszikus formák is divatba jönnek: naturalisztikus virágescokor-utánezatok, pásztorjelentetek stb. A színek mindig halványabbak lesznek, fekete-kék-sárga színkeverékek váltakoznak fehér-piros fekete-sárgával. „Ihr bestes Können verwandten die Frauen aus dem Volk auf die Farbenzusammenstellungen, bisweilen auf gewagte und grelle, manchmal auf so einschmeichelnde und weiche, dass der Betrachter ganz in ihnen untertaucht und Zeit und Umwelt vergisst.“ (14. l.)

A skandináv faliszőnyegekre a keleti szőnyegeknél nem sok hatása volt. Az északi keresztetek útján vagy egyéb közvetítéssel eljuthattak ugyan a kisázsiai szőnyegipar termékei a svéd királyi udvarba. De nem szabad elfelejteni, hogy a keleti szőnyeg lábszőnyeg, a skandináv pedig ágytakaró, ill. faliszőnyeg, az utóbbi puha és hajlékony, az előbbi merev és ágytakaróul nem használható; azonkívül a keleti szőnyeg csomózása sokkal sűrűbb, 800—2000 csomóval és 1—2 átvevő-fonállal. Az igaz, hogy az ornamentikában vannak közös elemek (életfa- és tulipánmotívumok), de a skandináv faliszőnyegek legnagyobb része egyszerűbb, geometrikus ornamentikájú és éppen ez ad sajátos, egyszerű báját a finn faliszőnyegeknél.

Sirelius másik munkája: „*A finn-ség eredete*“, széles koncepciójú és a maga nemében egyedülálló összefoglaló munka a finn irodalomban. 72 oldalon összefoglalni a finn etnográfia történetét, a finn-ugorság őstörténetét, történeti fejlődését és

jelenlegi kultúráját, nyelvi és testi rokonságát, foglalkozása, lakása, ruházódása, szokása, mítosza és népköltészetének sajátos megnyilvánulásait: szinte lehetetlen feladatnak látszik. De *Sirelius* professzornak sikerült. Hatalmas tudásanyaggal, meglepő összehasonlításokkal és a legapróbb megfigyelésekkel, az óriási területen szétszórt finn-ugor népek között itt-ott ellesett jellemző vonásokat és a kitünő fényképfölvételeket (72 kép) is szerves történeti egységbe olvasztó szintézissel.

Legeredetibb rész a két utolsó fejezet a finn-ugorság etnográfijáról. De a többi fejezeteknek is sok érdekes mondanivalója van a népelet tanulmányozója számára. Így pl. a bevezetésből megtudjuk, hogy az 1884-ben alapított Finn Archaeologiai Bizottság alá rendelt Történeti-Etnográfiai Múzeum 1910-ben kapott önálló épületet a pompásan felszerelt Nemzeti Múzeumban. A finn-ugor népek statisztikájából pedig kiviláglik, hogy összesen 15 millió 612.690 finn-ugor van. A finn-ugor és mongol népek közti somatikus rokonságot elutasítja a szerző a szemszög-különbözetek alapján (indexszám: finn-ugor 78,₃—85,₃, mongol: 84,₅₅—87,₅₀). Az anthropologiai mérések, bár nem alapulnak rendszeres vizsgálatokon, azt bizonyítják, hogy a finn-ugor népek semmiesetre sem alkotnak megközelítőleg egységes fajt. Az északi sarkkör közelében lakó népek: lappok, osztjakok és vogulok az alacsony, sötéthajú és szemű típushoz tartoznak, a permiek és volgai finn-ugorok közepes magasságúak, rövid koponyájúak, barna, vagy sötét hajjal és kék, vagy barna szemmel. A finnek átlagos magassága 5 cm-rel nagyobb az oroszországi finn-ugorokénál, de a keleti finnek (karjalaiak és savoiaik) jóval alacsonyabbak és sötéthajúak, a nyugati finnek (átlagos magasságuk: 171,₄—172,₄), hosszú koponyájúak és szőkeék és erős germán-skandináv keveredésen mentek keresztül.

Az isotherm-vonaltól északra lakó népek főfoglalkozása: a vadászat, halászat és rénszarvastenyésztés, ettől a vonaltól (Finnországban a 60°, Oroszországban a Pecsora-Viesegda vízválasztó és az Ob-Irtyj egyesülése), délre: a földművelés. Az előbbi körbe tartoznak a lappok, osztjakok, vogulok és az

Archangelsk kormányzóságban lakó zürjének; az utóbbiba pedig a többi finn-ugorok. Etnográfiai szempontszempontból különösen az előbbieket fontosak, mert ők őrizték meg legbővebben az ősi szokásokat, primitív életmódjukban és műveltségükben. A vadászok ma is használják az íjat, a halászok a régi kerítő torlaszokat. A vadászathoz szelídített rénszarvasokra volt szükség, amelyeket fedezetül, később pedig vonósállatul használtak. Fejésre csak a lappok fogták a rénszarvast, valószínűleg skandináv szomszédaik példájára, a szibériai nomád népeknél ez a kultúrvívmány ismeretlen maradt. A földművelő finn-ugorok méhtenyésztést is űztek. A félnomád életmóddal velejárt, hogy könnyű, hordozható sátrakban laktak. Ezzel szemben az állandó lakóhelyeken gerendákból összetakolt kunyhók, régebben földdel befedett, vagy félig földbe ázott vermek találhatóak. Díszesebb, 2 emeletes, tornácokkal, faragott szelkaskasokkal és ablakpárkányokkal ellátott házaik csak a kelet-karjalaiaknak és zürjéneknek vannak. Az öltözködésre jellemző a kettős fonatban, oldalt lecsüngő vagy ívben, szalaggal a fejre erősített hajviselet, az ingszerű felsőruha és bizonyos fémdíszítések. A kelet-karjalaiaknál, mordvin, cseremisiz és magyaroknál, valamint a legdélebbi osztjak és voguloknál gazdag hímzőművészet fejlődött ki, melynek régebbi motívumai közül egyesek a Földközi-tenger partjának ó-arab hímzéseivel azonosak.

Költészetben nagyon gazdag a finn-ugorság. Úgy a Kalevala és a vogul-osztjak hőségeinek, mint az alkalmi (lakodalmi, temetési, búcsúztató stb.) énekek sok sajátos költői szépséget rejtegetnek. Érdekesek a vogulok és osztjakok medvénekei, melyeket a medve leterítése alkalmából rögtönzött színjátékok és táncok kíséretében adnak elő.

A házassági szokások legjellemzőbbje a menyasszonyrablás volt. A mordvinoknál pl. a vőlegény apja éjjelkor egy mézes kenyeret tett a kiválasztott lány otthonának küszöbére, majd a lány ablakához lépett és megkérte a kezét fia számára. Ha azután az apának sikerült elszöktetni a lányt úgy, hogy a leány apja és kísérei nem tudták elérni, akkor a lánykérés kötelezővé vált.

Azután a lányt ünnepi menetben vezették a völgyeny házába.

A legősibb mythikus vonások az obi-ugor népek életében maradtak meg, a nyugati finn-ugoroknál elnyomta azokat a keresztény egyház. A finn-ugor népek mithosza két körben keresett felsőbb támogatást és oltalmat: a meghaltak és a természet szellemeinél. A halottak tisztelete az összes finn-ugor népeknél kimutatható. Az inkerieknél (Szent Pétervár környékén) és a kelet-karjalaiaknál ma is megtartják az ú. n. *radonica*-ünnepet. Husvét utáni 9-ik nap reggel a „*kalmoilla kävijä*” (sírnál járó), rendszeren idősebb nő ételeket visz a család halottjainak sírjára (tojás, pástétom, tejfőfőtt árpakása, tejszín stb.), s hívja a holtat, hogy izelje meg. Azután a többiek is megjelennek, sirató énekeket énekelnek, elfogyasztják az ételeket és a maradékot a szegények között szétosztják. A *radonica*-ünnep meg van a fehéroroszoknál is, évente 4-szer, valószínűleg litván eredetű (inkeri *raatetsvi*, orosz *radonica*, litván *raudóju*). V. ö.: Mansikka V. J. Eräs inkeriläis-itäkarjalainen vainajainjuhla. Suomi V. 2: 173—184.).

A természetimádás különösen a cseremiszeknél fejlődött ki: a cseremiszek a fáknak, sőt egyes házi-eszközöknek is lelket, életet tulajdonítanak, ezek éppen úgy megkívánják a táplálékot és éppen úgy meghalnak, mint az emberek és az állatok. Az osztjások és vogulok összetörök a halott szerszámaikat és a sírjába teszik. Az elköltözöttek a túlvilágon tovább folytatják az itteni életet, de ott nem süt a nap, meg kell elégedniök a holddal. Minden család tisztelte az őseit, de a nagy hősöket és fejedelmeket az egész törzs tisztelettel övezte. A földművelő finn-ugoroknál animisztikus megszemélyesítés és szertartásos tisztelet tárgyai voltak: a nap és a

hold, melyeknek közvetlen hatást tulajdonítottak az aratásra, a vízanya, aki a termékenyítő esőt küldi, a felhők, a szél, tűz, harmat és dér. Egy magasabb lényről, az ég mindenható istenéről alkotott képzetük későbbi eredetű és valószínűleg a kereszténység befolyása alatt alakult ki. Az isten neve: finn *jumala*, eredetileg eget jelentett, l. *cser. jumo*. Az osztjások és vogulok ma sem fordulnak imáikkal az ég istenéhez, mert azt tartják, hogy az nagyon messze van és számukra elérhetetlen. A földművelő népeknél azonban mindig nagyobb jelentőséget nyert ez az isten, mint az esők és zivatarok ura és a vetések oltalmazója. A votjások és cseremiszek fehér hadiállatot áldoztak nekik. Voltak ezenkívül vér-, tárgy- és ételáldozatok, melyeknél szép, poétikus énekeket adott elő a varázsló (sámán), aki állását örökölte és nagy üszteletben állott, mert rendkívüli ereje és tudása segítségével gyógyított, jósolt, megmondta az ellopott tárgyak helyét stb. Egyes népeknél a nép bírása és hadvezér is volt.

A finn-ugor népelet rajzának szerkesztője az őstörténet és a történet. Ebben is mester *Sirelius*. Élénk, színes képekben festi a balti finnek vándorlásait, letelepedésük fázisait és az Oroszországban maradt permi, volgai és obi-ugor népek hosszú, véres küzdelmeit a rettenetes szláv szörnyeteg ellen. A magyarok a finnseg történetében csak a legősibb és legtávolabbi kapcsolatokban szerepelnek. A történelemben kevés az érintkező pont, így csupán a néprajz nyújthat lényegbevágó egybevetéseket — melyeket talán egy részletesebb munkában jobban ki fog aknázni a szerző és tekintetbe fogja venni a magyar (és általában finn-ugor) népeletben mutatkozó keleti vonásokat is.

Weöres Gyula.

T Á R C A.

Népviseletek és népszokások versenye Sopronban.

(Ide tartozik a IV—V. tábla.)

(Ide tartozik a IV—V. tábla.)

Korunk sajtójában egyre nagyobb visszhangot kelt a panasz, hogy a

magyar vidék elszíntelenedik, a falu népe kivetkőzik eredeti viseletéből, a városi kultúra hatása alatt ősi szokások, hagyományok mennek veszendőbe, sok helyütt, fájdalom, anélkül, hogy legalább följegyzésükre, megőrkítésükre történt volna

valami. Annál dicséretreméltóbb volt és tudományos szempontból is értékesnek bizonyult Sopron város és vármegye elhatározása, amikor szeptember 6-ra Sopronba népviseleti és népszokási versenyre hívta össze a vármegye népét. Erről az eddig páratlanul álló és nagyszabású népviseletről a „Magyarság” (szept. 11-i számában) következőképpen számolt be:

„A kora délután nagy tömegek gyűltek össze a felvonulás útvonalain. A versenyben szereplő faluk külön vonata csak négykor érkezett meg. Ágfalva rezesbandája fogadta őket a Perronnon. A rendezőbizottság, élén Szóka István főszolgabíróval, csoportokba állította az érkezőket, előre megállapított sorrend szerint.

Az élen Szany község haladt. Piros mellényes, gatyás gyermek-sereg húzott egy rudat, a rúd végén egy kerék forgott vízszintesen, a keréken két bábú állt, népviseletben, egymás kezét fogva. És amint a kerék vízszintesen fordult, vele együtt ők is forogtak. Az egész utca rajtuk nevetett. Régi szanyi népszokás ez, az ó-szláv eredetű népeknél találunk ehhez hasonlót. A pásztorgyerekek csinálják kora tavasszal, azt hirdetik vele, hogy legelőre hajthatja a falu a marhát.

A kerék után árvalányhajás legények lépkedtek piros és sárga zsinórral díszített mellényben, leányok és asszonyok fehér-piros népviseletben. Ritkábbnál-ritkább rábaközi nótákat énekeltek. E község felvonulását Szily István körjegyző rendezte.

Az ágfalvaiak libasorban jöttek, lakodalmas menetet ábrázolva. A rezesbanda szörnyen dohogott, utána násznagyok, vőlegény, házaspárok, gyermekeikkel, aztán nagyság szerint leányok, legények, végül a menyasszony és az örömszülők.

Nagy csodálkozást ébresztett Kapuvár felvonulása. A legénység vezette színes sallangokkal díszített borosüvegekkel. Ez a falu is lakodalmas menetet mutatott be, a férfiak „pillangós mellényben” árvalányhajjal, vőfélyokkretás „asztri-

gán” sapkával jöttek, a menyecskéken pillangós kobak, lángpiros cipő, csattos öv, babos harisnya volt. Ezt a csodálatos virágzó tarkaságot vörös, fehér és világoskék színek finom összehangolása tartotta össze. Cifrábnál-cifrább rigmusokat énekeltek, kalácsdarabokkal dobálták egymást.

Harka hatvan emberrel érkezett Danielis lelkész vezetésével. A férfiak zsinóros magyar ruhában, a nők az ősi horvát népviselet, fekete ujjatlan bársony zekéjében voltak.

E község szótlan menete után nagy visszhangos zenében vert az utcákon Csorna. A legények színes virágokkal sűrűn telehintett mellényt, a leányok kapuvári menyecskékre emlékeztető pillangós kobakot, csattos hímzett övet, piros cipőt, habos harisnyát viseltek, amnyi piros lángolt rajtuk, hogy a szem szinte belefáradt. Táncolva, rikoltva mentek s az utca népe inceselkedett velük.

Balf is lakodalmas menetet mutatott be, rezesbanda után jött a fiatalság, aztán a menyasszony, vőlegény, örömszülők, házások. Csodálatos egyforma öltözékek. A férfiak szűk, fekete nadrágot, testhezálló zsinóros prémekabátot, koromfekete süveget hordtak. A süvegen rozmaring virított. Az öregek fázósan bujtak kerek galléros köpenyükbe.

Az Erzsébet-kertbe szinte megrohmozta a tömeg a bejáratot, a bírálóbizottság, vitéz Simon Elemér dr. főispán, Lauringer Ernő igazgató, Kralik Gusztáv tanár, Mészáros Sándor igazgató, Seemann Károly igazgató, Graf Samu igazgató, Steiner Rezső, Agoston Ernő és Halász József tanár egy szabadon hagyott téren helyezkedett el.

A köröndnél egy szalmafüdeles rábaközi házat építettek a rendezők, ez előtt játszódtott le a leánykéres.

A népszokások közül a csornai lakodalmat mutatták be először. Egész kis színdarabot adtak elő. Olyan csodálatos színek kavarogtak itt, hogy szinte szédítő volt. Hosszú sánta rigmusokban kopogtatott be a szalmafüdeles házba a „kérő” nász-

nagy". Sok móka után egy sánta boszorkánynak maszkírozott lepedőbe csavart suhancot löktek ki a házból, a lakodalmas menet alaposan elverte. Tovább folyt az alkudozás, míg végre megjelent a menyasszony. Amikor aztán *Kocsis* Marcin násznagy megrendelte a csárdást.

A balfiak lakodalma egyszerűbb volt, de igen bensőséges. Mókázás közben sorra bekötötték a legények szemét, egy zsinegre kötött kakast dobtak eléjük és cséphadaróval kellett leütniök azt.

Az ágfalviak félköralakban állottak fel. A legények körbefogódkodtak és a „Wermentancot” lejtették el. (Ez a tánc a verbunkosból keletkezett.) Majd a vőlegény és a menyasszony mutatott be egy polkafélélt, s végül a „Bursch mit ihren Mädeln” nevű befejező táncra perdültek.

De talán ezeknél is sokkal érdekesebb volt a kapuváriak száma. Mi-

kor a menet a menyasszony háza elé vonult, a legények körbeálltak. Mindegyik gyertyát vett a kezébe, meggyújtották, kívülről a lányok állták körül őket. Nótázva kezdtek bele a lassú gyertyástáncba. Így kicsalták a nyoszolyólányt és a menyasszonyt, majd a vőlegényt. Azután megkezdődött a csárdás.

A népszokások bemutatása után Csorna és Kapuvár leányai egy-egy „kalinkó”-t, azaz lakodalmas kalácsot és rábaközi pereceket nyújtottak át *Simon* főispánnak, *Thurner* polgármesternek és *Szóka* főszolgabíróknak.

Este minden község külön táncmulatságot tartott. A mulatságról ünnepélyesen számúzték a simnyit.*

A Nemzeti Múzeum Néprajzi Tára e ritka alkalomra *dr. Ébner Sándor* múzeumi őrt küldte ki; a műemlékben közölt képek az ő felvételeiből valók.

NÉPRAJZI HIREK.

A néprajz az elszakított területeken. Az elszakított területek magyarsága szellemi téren is nagy erőfeszítéseket tesz, hogy létét biztosítsa. Kultúregyesületek, irodalmi vállalkozások alapításáról kapunk híreket, amelyeknek programjában a néprajz is szerepel. Így pl. a Komáromban a nyár folyamán alakult *Szovenszkői Magyar Kultúregyesület* többek között kimondotta a népmondáinak, meséinek összegyűjtését (l. „Magyarság” júl. 23. számát!), a marosvásárhelyi *Kemény Zsigmond-Társaság* pedig a székely népmesék új gyűjteményét adja ki.

Ez utóbbira vonatkozólag Marosvásárhelyről a következőket jelentik:

Húsz évvel ezelőtt a marosvásárhelyi *Kemény Zsigmond-Társaság* egyik lelkes tagja népmeséket gyűjtött a Székelyföld különböző falvaiban. A három nagy kötetre való kéziratanyagot azóta belepte a por, míg most végre a választmányi ülés elhatározta, hogy kiadja a gyűjteményt. Egyelőre az első kötet fog megjelenni a karácsonyi könyvpiacon. A kötet összeállítását egy háromtagú bizottság vállalta, melynek tagjai *K. Berde* Mária, *Tróznér* Lajos és *Csergő* Tamás. („Magyarság” okt. 30. száma!)

TÁRSASÁGI ÜGYEK.

A Társaság védnökének kettős jubileuma.

Dr. gróf Klebelsberg Kumó m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter úr, Társaságunk védnöke november hó 13-án töltötte be életének ötvenedik és közéleti működésének huszonötödik évét. A miniszter urat ez alkalomból a közhivatalok, a különböző társadalmi és tudományos szerve-

zetek meleg ünneplésben részesítették. Társaságunk üdvözlő irattal kereste föl védnökét, melyben a jókívánságok mellett mély hálájáról és őszinte ragaszkodásáról biztosította őt. Az üdvözlő iratra a védnök úr a következő sorokkal válaszolt:

„A Magyar Néprajzi Társaság nagyérdemű Elnökségének, Budapest. Közeleti pályám huszonötéves jubileuma alkalmából hozzám intézett szíves megemlékezésüket hálásan köszönöm, további munkálkodásukhoz pedig sok sikert és az eddigéhez hasonló jó eredményt kívánok. Fogadja a nagyérdemű Elnökség kitűnő tiszteletem és nagyrabecsülésem őszinte nyilvánítását. *Klebensberg.*“

A hivatalos folyóirat ügyének újabb rendezése.

A világháborúra következő válságos idők eladdig nem tapasztalt új és nehéz helyzetek elé állították Társaságunkat is. Ezeknek a válságos időknek hű tükre hivatalos folyóiratunk, amely az anyagi erőforrások elapadása miatt sem ívszámát, sem megjelenési rendjét, sem külső alakját, sem belső tartalmát nem tudta többé a régi színvonalon fenntartani. A Társaság vezetőségének minden nagyobb erőfeszítése, a szerkesztőség minden szárnyalóbb törekvése elmerült a létért való mindennapos küzdelemben. Ez a küzdelem több ízben aktuálissá tette a folyóirat ügyének rendezését, melynek egyik jelentős állomása volt az 1923 december 19-én tartott választmányi ülés, amikor is a vidéki propagandára való tekintettel hozzájárult a választmány a folyóirat „Ethnographia“ nevének megváltoztatásához és tartalmának népszerűbb irányba való tereléséhez. Az 1923/24. évfolyamtól tehát az „Ethnographia“ *Népelet (Az „Ethnographia“ harmadik folyama)* név alatt, mint közérdekű havi folyóirat jelent meg dr. *Solymossy Sándor* alelnöknek és dr. *Madarassy László* főtítkárnak szerkesztése mellett, akik közül az előbbi a folklóre, az utóbbi a tárgyi néprajz érdekeinek képviselőjére volt hivatva. Azonban az egyre mostohábbá váló közgazdasági viszonyok miatt természetesen ez a rendezés sem válhatta be a hozzája fűzött reményeket. Már-már a folyóirat teljes elsovadásának veszélye fenyegetett, amikor a folyóirat támogatására igen jelentős anyagi segélyforrás nyílt meg. Dr. *Hóman Bálint* elnök ugyanis az 1925 április 2-án tartott választmányi ülésen dr. báró *Kornfeld Mórinc*nek következő levelét mutatta be:

„Méltóságos Uram! Igen tisztelt Barátom! Az elmúlt hetekben folytatott beszélgetésünk folyamán bátor vagyok a Néprajzi Társulatnak kiadványai, elsősorban közlönye részére ez év április 1-től kezdődőleg 1926. év végéig negyedévenként 20.000.000 (Húszmillió) koronát felajánlani és boldog volnék, ha ennek révén az „Ethnographia“ újra meghódíthatná azt az érdeklődést, amellyel jobb időkben dicsekedhetett. Ajánlom magamat, mint Méltóságodnak őszintén tisztelő híve, *Kornfeld Mórinc.*“

A fenti levél a nagyobb anyagi gondoktól egyelőre való megszabadulást jelentette s alkalmas légkört teremtett ahhoz, hogy a hivatalos folyóirat veszendő ügye végre nyugodt és komoly megvitatás tárgya lehessen. A csakhamar megindult eszmecserek folyamán különösen két kívánságot kellett megfontolás tárgyává tenni. Az egyik volt a tudományos köröknek az a mindjobban megnyilvánult óhajítása, hogy a hivatalos folyóirat régi, fogalommal lett „Ethnographia“ neve állíttassék vissza. A másik *Hóman* elnöknek az a gondolata, hogy a Társaságnak és a

Magyar Nemzeti Múzeumnak régi, hagyományos kapcsolata, mely egy évtized előtt erőszakosan megbontatott, helyreállítassék olyanformán, hogy az „Ethnographia“ újból a Társaság és a Múzeum közös kiadványa legyen. Az eszmecserek végre is meghozták a hivatalos folyóirat kérdésében az ezidőszerint megvalósítható legjobb megoldást, amihez a választmány 1925 december 23-án tartott ülésében hozzájárult. Eszerint a hivatalos folyóirat neve az 1926. évfolyamtól „Ethnographia (Népelet)“ lesz; mellékletül pedig a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tára újból megindítja az 1917 óta szünetelő „A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítőjé“-t. Minthogy azonban semmiféle fontos ok nem kívánja azt, hogy a két folyóirat külön borítékban jelenjen meg s minthogy a Társaság jelentős anyagi támogatást helyezett kilátásba az „Értesítő“ számára, a Társaság és a Néprajzi Tár között szerződés jött létre a két fél által közösen kiadandó folyóiraatra nézve.

Ugyanannak a választmányi ülésnek, mely a fenti megállapodást jóváhagyta, foglalkoznia kellett a szerkesztés kérdésével is s ezt úgy oldotta meg, hogy a közös folyóirat szerkesztőiül dr. *Solymossy Sándor* és dr. *Bátky Zsigmond* alelnököket választotta meg. A *Népelet* eddigi társszerkesztőjének, dr. *Madarassy László* főtitkárnak pedig a hivatalos folyóirat szerkesztése, fenntartása és propagandája körül kifejtett sokévi fáradozásáért jegyzőkönyvi köszönetét nyilvánította.

Hivatalos nyugtázás

az 1925. évi július hó 1-től december hó 31-ig befolyt alapítványi díjakról, segélyekről és adományokról.*

Alapítványi díjak. Dr. báró *Kornfeld Móric* 2,000.000 K (kiegészítésül), dr. *Spolárich Lajos* 100.000 K (kieg.), dr. *Bátky Zsigmond* 50.000 K (kieg.), *Strausz Adolf* 100.000 K (kieg.), dr. *Kemény György* 100.000 K (kieg.). Összesen: 2,350.000 K.

Segélyek. Dr. báró *Kornfeld Móric* a „Népelet (Ethnographia)“ támogatására 38,000.000 K. Összesen: 38,000.000 K.

Adományok. *Lux Béla* 8.000 K, dr. *Kiss Mihály* 20.000 K. Összesen: 28.000 K.

Összesen befolyt: alapítványi díjából	2,350.000 K.
segélyekből	38,000.000 K.
adományokból	28.000 K.

Magyar Néprajzi Társaság Pénztára.

(Budapest VIII, Múzeum-körút 14—16,

Magyar Nemzeti Múzeum Gazdasági Hivatala.)

* Választmányi határozat értelmében, további intézkedésig, költségkímélés céljából a rendes tagsági és előfizetési díjakat nyilvánosan nem nyugtázzuk; azonban a rendes tagsági és előfizetési díjakat legalább 1000 koronával meghaladó összeget, mint adományt nyugtázzuk.

Tagtársainkhoz és előfizetőinkhez!

Midőn a *Népelet* (*Ethnographia*) 1925. évf. 7—12. (befejező) füzetét megküldjük, kérjük t. tagtársainkat és előfizetőinket, hogy a folyó évre esedékes tagdíjukat (esetleg tagdíjhátralékukat), illetve előfizetésidíjukat, ha még be nem küldötték volna, a jelen füzetünkhöz mellékelt póstatakarékpénztári befizetőlap útján mielőbb beküldeni szíveskedjenek. Tagtársaink nagy része nemcsak 1925. évi tagdíját nem fizette be, hanem már évek óta nem tesz eleget tagdíjfizetési kötelezettségének. Ezeket utóljára kérjük és figyelmeztetjük, hogy rendezzék a Társasággal szemben fennálló tagdíjtartozásukat, mert a folyóirat átvétele erre őket feltétlenül kötelezi. Akik nem volnának tisztában tagdíjhátralékuk összegét illetőleg, azoknak lev. lap megkeresésre készséggel és azonnal válaszolunk. A tagdíj (visszamenőleg is!) évi 60.000 korona.

Alapítótagjaink szerzett jogait természetesen épségben kívánjuk tartani, de azért felkérjük őket is, hogy Társaságunk tudományos céljai érdekében alapítványaikat, tehetségükhöz mérten kiegészíteni szíveskedjenek. Mindkét csoportba tartozó tagtársainkat pedig együttvéve is felkérjük, hogy Társaságunk részére törekvéseinket megértő új tagtársakat, folyóiratunknak pedig mennél több előfizetőt toborozni szíveskedjenek. (A Társaság tagja lehet minden nagykorú egyén, aki ebbeli óhaját, nevének, foglalkozásának, lakásának pontos adataival és a Társaság valamelyik tagjának ajánlatával a Társaság Titkári Hivatalának bejelenti. Rendes tagságdíj évi 60.000 papírkorona; a rendes tagság legalább 3 évre kötelező. Alapító tagság címén a Társaság magánosoktól 1.000.000, jogiszemélyektől 2.000.000 koronánál kevesebbet nem fogad el; jogiszemély csak mint alapító léphet a Társaságba. A Társaság hivatalos folyóiratát, mely 1926-tól *Ethnographia* (*Népelet*) névvel jelenik meg, a tagok tagilletményül kapják. Egyébként előfizetési ára évi 80.000 korona, mely árból ezidőszert semmiféle kedvezmény nem adható. Tagságdíjak, előfizetések a *Magyar Néprajzi Társaság Pénztára*, tudakozódások, bejelentések, valamint a folyóirat szétküldésére vonatkozó felszólamlások a *Magyar Néprajzi Társaság Titkári Hivatala* címére küldendők. Csekkszámla a m. kir. póstatakarékpénztárnál: 3019.)

Társaságunk tudományos munkájának fejlesztése érdekében adományokat (felülfizetéseket) továbbra is köszönettel elfogadunk és hivatalos folyóiratunkban nyugtázunk.

Budapesten, 1926. február havában.

Magyar Néprajzi Társaság
Titkári Hivatala

X, Tisztviselőtelep, Elnök-u. 13.

Magyar Néprajzi Társaság
Pénztára

VIII, Múzeum-körút 14—16.

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG EMBERFÖLDRAJZI SZAKOSZTÁLYÁNAK folyóirata a

FÖLD ÉS EMBER

Negyedévenként megjelenő tudományos szemle. Az egyetlen kizárólag magyar tárgyú földrajzi folyóirat. Szerkeszti: *Kogutowicz Károly* és *Strömpl Gábor*. Előfizetési ára 70.000 kor. (Tanároknak, intézeteknek évi 25.000 kor.) Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest VIII, Múzeum-körút 6. (Kir. Magyar. Egyetemi Nyomda)

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG EMBERTANI SZAKOSZTÁLYÁNAK folyóirata az

ANTROPOLOGIAI FÜZETEK

(ANTHROPOLOGIA HUNGARICA)

Kéthavonként megjelenő többnyelvű folyóirat, mely a külföldi embertani kutatásokat, mozgalmakat, irodalmat magyar nyelven, a hazai kutatások eredményeit pedig idegen nyelven is ismerteti. Szerkeszti: dr. *Bartucz Lajos* t. egyetemi m. tanár (Budapest VIII, József-u. 5. III. 17.), kihez a folyóirat szerkesztésére, kiadására és megszerzésére vonatkozó minden tudakozás intézendő.

MÁGYAR NÉPMŰVÉSNET

HIMZÉS-, KÉZIMUNKA-

ÉS IPARMŰVÉSNETI

MINTALAP-GYŰJTEMÉNYEK.

Az utóbbi időkben mindinkább fokozódó érdeklődés mutatkozik a magyar népművészet iránt. Iskolák, tanítók, háziiparral és rajzoktatással foglalkozók mndsúrúbben fordultak útbaigazításért, de főleg mintákért a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárához, amely a gyakorlati életből felhangzó kívánságoknak avval igyekezett eleget tenni, hogy kb. egy évvel ezelőtt megindította a MÁGYAR NÉPMŰVÉSNET című sorozatot.

A könyvkereskedésekben ma magyar népművészetrel foglalkozó, főként ábrákat és gyakorlatilag használható mintákat tartalmazó könyvek egyáltalában nem kaphatók, holott ezekre égető szüksége van minden iskolának, minden rajztanárnak, kézimunkatanárnak s mindenkinek, aki a háziiparral foglalkozik, különösen most, mikor a magyar háziipar termékei külföldön is kezdik elfoglalni az őket méltán megillető helyet.

E füzetek a M. N. Múzeum Néprajzi Tárának legszebb darabjairól készült 24×31 cm-es színes lapokat tartalmaznak eredeti nagyságban a himzésekhez mellékelt pontos kockabeosztású áttetsző lapokkal, úgy, hogy a minták áttétele, kiszámolása semmi nehézséget nem okoz.

A füzetekhez mellékelt magyarázó szöveg tartalmazza a legfontosabb tudnivalókat a minták eredetéről és a kézimunka technikájáról.

Eddig az alant felsorolt 10 füzet jelent meg, amelyek mindegyike külön-külön is kapható.

- I. Dr. Bátky Zsigmond: Rábaközi himzések. 17 kettős táblával.
- II. Dr. Györfly István: Szilágysági himzések. 32 táblával.
- III. Dr. Madarassy László: Vésett pásztortülkök. 32 táblával.
- IV. Dr. Kemény György: Mézeskalácsok. 32 táblával.
- V. Dr. Ébner Sándor: Bodrogközi szöttesek. 32 táblával.
- VI. Dr. Visky Károly: Dunántúli bútorok. 32 táblával.
- VII. Dr. Visky Károly: Székely himzések. 32 táblával.
- VIII. Dr. Györfly István: Himes tojások. 32 táblával.
- IX. Dr. Bátky Zsigmond: Kalotaszegi varrottások. 32 táblával.
- X. Dr. Györfly István: Jászsági szücschimzések. 32 táblával.

EGY-EGY FÜZET ÁRA 70.000 KORONA.

Legalább 3 füzet megrendelése esetén az összeg 3 részletben fizethető, egyharmad a könyvek átvételénél, egyegyharmad a következő két hónap elsején postatakarékpénztári befizetési lapon fizetendő.

Megrendelhető:

LANTOS R.T. könyvesboltja, Budapest IV, Múzeum-körút 3.